

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՅՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ՝ ՈՐՊԵՄ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՏԻՊԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԵԿԱՎԱՐՈՒՄՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ 2

ՎԱՅՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ՄԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՄԲ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺՆԵՏԵՐԵՐԻ (ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ)
ՈՐՈՇ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԵՎ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՀՄԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 14

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԵՎՈՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԲՁՁԱՅԻՆ ՀԵՌԱԽՈՍԱԿԱՊԻ ՄԻՋՈՅՈՎ ՏԱՐԱԾՎՈՂ ԳՈՎԱԶԳԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԱՌԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 22

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՍՐՄԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՅ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԿՆՔՄԱՆ
ԼԻՍԱԲՈՆՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄԸ 28

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

САТЕНИК АРУТЮНЯН

ПРИНЦИПЫ УНИДРУА: ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И РОЛЬ
В РЕГУЛИРОВАНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ
КОММЕРЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ 36

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՐՄԵՆ ՀՍՐԱՐՅՈՒՄՅԱՆ

ՊՈՋԻՏԻՎ (ԴՐԱԿԱՆ) ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 46

ՍՐՏԱԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ 54

ՍՐՏՅՈՒ ԽԱՉԱՐՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ 60

ՔՐԵՍԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԴԱՎԻԹ ԹՈՒՄԱՅԱՆ

ԵՐԵԽԱՅԻ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ
ՄԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ 64

ՍՐՏԱԿ ՄԵԱՅԱԿԱՆՅԱՆ

ՋԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ
ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼԸ ՆՐԱՆՅ ՄԻՋԵՎ ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ
(ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ) ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՈՒՄ
(ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ) 70

САРГИС ТЕРЗИКЯН

ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ
ИНСТАНЦИИ В РА И РФ, В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ
ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ 80

ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՐՄԵՆ ՍՈՒՐԱԳՅԱՆ

ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ 88

ՅՈՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԱՐԴԱՐԱՑՄԱՆ ԴԱՏԱՎՃԻՌ ԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 96

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՍԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԿՈՂՄԻՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՃԻՌԸ ՎԵՐԱՆԱՅԵԼՈՒ
ՄԱՀՄԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 106

ՎՍՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԳՈՒՅՔԸ ՏԻՐԱՋՈՒՐԿ ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 116

ԴԱՍԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 120

RESUME 142

Կորպորատիվ իրավունք

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության դոկտոր

ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՏԻՊԻ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՅՑ ԸՆԳՉԱՆՈՒՐ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒՄ
ԻՐԱՎԱՆԱՅՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ

Խորհուրդը կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց ընդհանուր իրավասության մշտապես գործող կոլեգիալ մարմինն է: Կորպորատիվ կառավարման գործում խորհրդի դերակատարությունն էական է, քանի որ այս մարմինն է, որ ապահովում է կորպորացիաների հաշվետվողականությունը, ինչպես նաև ժամանակակից բարոյական ու տնտեսական չափորոշիչներին կորպորացիայի համապատասխանությունը¹: Այն հանդիսանում է կորպորացիայի կամքը ձևավորող և կամահայտնությունն արտահայտող կառավարման կենտրոնական օղակը², որն իրականացնում է նրա գործերի ընդհանուր ղեկավարումը:

Հայաստանի Հանրապետությունում տնօրենների խորհրդի (դիտորդ խորհրդի) (այսուհետ՝ խորհուրդ) հետ կապված հարաբերություններն առավել մանրամասն կարգավորված են «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում, իսկ բանկային և ապահովագրական գործունեության ոլորտում ընդգրկված իրավաբանական անձանց պարագայում՝ գործունեության տվյալ ոլորտը կարգավորող օրենսդրությամբ³:

Խորհուրդը՝ որպես ընկերության գործերի ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնող մարմին կարող է ստեղծվել ցանկացած բաժնետիրական ընկերությունում, իսկ 50-ից ավելի բաժնետեր ունեցող ընկերություններում խորհրդի ստեղծումը պարտադիր է («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդված): Խորհրդի ստեղծումը, ան-

կախ իրավաբանական անձի կազմակերպարարական ձևի առանձնահատկություններից, պարտադիր է նաև գործունեության այս կամ այն ոլորտում ընդգրկված իրավաբանական անձանց համար ևս, օրինակ՝ բանկային, ապահովագրական⁴ և այլն:

Բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարարական ձևին բնորոշ հիմնական հատկանիշներից է նաև այն, որ ընկերության ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնող և տնտեսական գործունեության ռազմավարությունը կանխորոշող վերադաս կոլեգիալ մարմնի իրավասությունները տարանջատվում են ընկերության ընթացիկ գործունեությունը ղեկավարող, ստորադաս գործադիր մարմնի իրավասություններից⁵:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին», «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին», «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» և այլ ՀՀ օրենքների ուսումնասիրությունը մեզ թույլ է տալիս պնդել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում հնարավոր է կիրառել խորհրդի և՛ ամերիկյան, և՛ գերմանական մոդելները: Մասնավորապես՝ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը, աչքի ընկնելով առավել ճկունությամբ, հնարավորություն է տալիս ստեղծել տնօրենների խորհուրդ՝ գլխավոր կառավարչի առկայությամբ, որին «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն անվանում է գործադիր մարմին (ամերիկյան մոդել), ինչպես նաև դիտորդ խորհրդի և

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

կառավարման խորհրդի առկայությամբ, որին «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն անվանում է կոլեգիալ գործադիր մարմին (գերմանական մոդել): Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ օրենսդիրը փորձել է նախատեսել այնպիսի իրավակարգավորում, որն ընկալելի կլինի Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրումներ կատարելու ցանկություն ունեցող ինչպես ամերիկացի, այնպես էլ գերմանական մոդելներին ծանոթ ներդրողների համար⁶:

Որպես կանոն, մինչև 50 բաժնետեր ունեցող ընկերություններում տնօրենների խորհուրդ չի ստեղծվում, ուստի նման դեպքերում տվյալ մարմնի գործառնությունը իրականացման պարտականությունը դրվում է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի վրա: Այս դեպքում ընկերության կանոնադրությունը պարտադիր կերպով դրույթներ պետք է պարունակի նաև այն մասին, թե «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով խորհրդի բացառիկ իրավասությանը վերապահված տարեկան և արտահերթ ժողովների գումարման, ժողովների օրակարգի հաստատման, դրանց մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու տարվա, ամսի, ամսաթվի հաստատման և նախապատրաստման հետ կապված հարցերի շուրջ որոշումները որ անձի կամ ընկերության որ մարմնի կողմից են կայացվում:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ հաճախ ընկերությունների կանոնադրությամբ վերը նշված հարցը չի կարգավորվում և նման ընկերությունների համար գործնականում առաջանում են բազմաթիվ խնդիրներ: Այդ իսկ պատճառով առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 83-րդ հոդվածում հստակ ամրագրել այն հանգամանքը, որ տարեկան և արտահերթ ժողովների գումարման, ժողովների օրակարգի հաստատման, դրանց մասնակցելու իրա-

վունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու տարվա, ամսի, ամսաթվի հաստատման, ինչպես նաև ժողովների գումարման և նախապատրաստման հետ կապված հարցերի շուրջ որոշում կայացնելու իրավունքը կանոնադրությամբ այլ անձի վերապահված չլինելու դեպքում իրականացնում է ընկերության գործադիր մարմինը կամ բաժնետոմսերի ամենամեծ փաթեթի սեփականատեր հանդիսացող անձը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 84-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում են խորհրդին վերապահված բացառիկ լիազորությունները, որոնց ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս հանգելու այն եզրակացության, որ օրենքում թվարկված լիազորությունների մի մասն այնքան էլ բացառիկ բնույթ չի կրում, և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերում դրանց մի մասը կարող է իրականացվել կամ գործադիր մարմնի, կամ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի կողմից: Ուստի խորհրդին վերապահված բացառիկ լիազորությունները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու մեծ խմբի.

- խորհրդի «անվերապահ» բացառիկ իրավասությունների,

- խորհրդի «վերապահումով» բացառիկ իրավասությունների:

Խորհրդի «անվերապահ» բացառիկ իրավասության մեջ մտնող հարցերի շրջանակը (որոշ բացառությունների հստակ մատնանշումով) որոշված է օրենքով, և դրանց շուրջ որոշումների կայացումը՝ ընթացակարգային առումով, իրականացվում է բացառապես խորհրդի կողմից: Այսինքն՝ օրենքով այդ հարցերը լուծելու այլ կարգ սահմանված չէ: Դրանցից են՝ ընկերության գործունեության հիմնական ուղղությունների որոշումը, տարեկան և արտահերթ ժողովների գումարումը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ արտահերթ ժողովն օրենքով սահմանված կարգով գումարվում է նման

Կորպորատիվ իրավունք

պահանջ ներկայացրած անձի կողմից, ժողովների օրակարգի հաստատումը և այլն:

Խորհրդի «վերապահումով» բացառիկ իրավասությունների մեջ են մտնում այն հարցերը, որոնց շուրջ որոշումներ կայացնելու իրավասությունը խորհրդի համար առաջանում է միայն այն դեպքում, եթե կանոնադրությամբ կամ ժողովի որոշմամբ նրան այդպիսիք վերապահված են: Դրանցից են՝ բաժնետոմսերի անվանական արժեքի մեծացման կամ լրացուցիչ բաժնետոմսերի տեղաբաշխման միջոցով կանոնադրական կապիտալի ավելացումը, ընկերության գործադիր մարմնի ձևավորումը, դրա լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցումը, տնօրենի (գլխավոր տնօրենի), վարչության, տնօրինության անդամների վարձատրության և ծախսերի փոխհատուցումների վճարման կարգն ու պայմանները, դուստր և կախյալ ընկերությունների ստեղծումը, այդ ընկերություններին մասնակցությունը, եթե այդ մասնակցությունն իրենից խոշոր գործարք չի ներկայացնում:

Օրենքով և կանոնադրությամբ տնօրենների խորհրդին կարող են վերապահվել այլ իրավասություններ ևս:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ խորհրդի բացառիկ իրավասությանը ենթակա հարցերն ընկերության գործադիր մարմնի լուծմանը փոխանցվել չեն կարող: Դա պայմանավորված է նրանով, որ խորհուրդը հանդիսանում է ոչ պրոֆեսիոնալ կառավարիչներից կորպորացիան պաշտպանող բաժնետերերի առաջին շարասյունը⁷, ուստի անհրաժեշտ է ապահովել գործադիր մարմնի նկատմամբ խորհրդի ունեցած վերահսկողական գործառույթների արդյունավետ իրականացման հնարավորությունը: Սակայն «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 84-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ մասը նշված ընդհանուր կանոնից սահմանում է բացառություն, որով հնարավոր է համարում կանոնադ-

րությամբ կամ ժողովի որոշմամբ խորհրդի բացառիկ իրավասությունների մեջ մտնող մի շարք հարցերի լուծման իրավունքը փոխանցել գործադիր մարմնին: Նման լիազորությունների մեջ են մտնում՝ բաժնետոմսերի անվանական արժեքի մեծացման կամ լրացուցիչ բաժնետոմսերի տեղաբաշխման միջոցով կանոնադրական կապիտալի ավելացումը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերում ընկերության տեղաբաշխված բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և այլ արժեթղթերի ձեռքբերումը, ընկերության բաժնետոմսերի դիմաց վճարվող տարեկան շահութաբաժինների չափի և վճարման կարգի վերաբերյալ ժողովին ներկայացվող առաջարկությունների նախապատրաստումը, ընկերության վարչակազմակերպական կառուցվածքի հաստատումը, ամենամյա ծախսերի նախահաշվի և դրա կատարողականի հաստատումը, ընկերության հաստիքացուցակի հաստատումը:

Խորհրդի անդամներն ընտրվում են կամ բաժնետերերի տարեկան, կամ էլ անդամների լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցնելու կապակցությամբ հրավիրված արտահերթ ժողովների կողմից, իսկ ընտրությունները կատարվում են կամ ուղղակի, կամ էլ գումարային (կումուլյատիվ) քվեարկության միջոցով:

Այն բաժնետիրական ընկերությունները, որոնք ունեն 500 և ավելի քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր՝ խորհրդի անդամների ընտրությունը կատարում են գումարային (կումուլյատիվ) քվեարկությամբ, իսկ մինչև 500 բաժնետեր ունեցող ընկերություններում քվեարկությունների անցկացումը թույլատրվում է կատարել կումուլյատիվ կարգով, եթե դա նախատեսված է տվյալ ընկերության կանոնադրությամբ:

Ուղղակի քվեարկության միջոցով խորհրդի անդամների ընտրության դեպքում խորհրդի կազմում ընտրված են հա-

Կորպորատիվ իրավունք

մարվում առավելագույն ձայներ ստացած թեկնածուները:

Իսկ գումարային (կումուլյատիվ) քվեարկության դեպքում յուրաքանչյուր քվեարկող բաժնետոմս ունի խորհրդի ընտրվող կամ վերընտրվող անդամների թվաքանակին հավասար թվով ձայներ: Այս քվեարկության ժամանակ բաժնետերերն իրավունք ունեն իրենց ձայները տալ մեկ թեկնածուի կամ բաշխել մի քանի թեկնածուների միջև: Գումարային քվեարկության դեպքում ևս խորհրդի կազմում ընտրված են համարվում առավելագույն թվով ձայներ ստացած թեկնածուները:

Խորհրդի անդամների ընտրությունները գումարային քվեարկության միջոցով անցկացնելը կոչված է ապահովելու փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանությունը, քանի որ նրանք, որոշակի պայմանների առկայության դեպքում, հնարավորություն են ստանում խորհրդի կազմում ունենալ իրենց նախընտրած անդամներին⁸: Կումուլյատիվ քվեարկությունը՝ որպես փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի ընկերության կառավարման արդյունավետ մասնակցություն ունենալու միջոց, նախատեսված է ինչպես ԱՊՀ մասնակից պետություններում⁹, այնպես էլ զարգացած շուկայական տնտեսություն ունեցող բազմաթիվ երկրներում՝ ԱՄՆ¹⁰, Անգլիա, Գերմանիա, Ճապոնիա և այլն, սակայն ընկերությունները քվեարկության այս ձևի կամավոր օգտագործումից հիմնականում խուսափում են¹¹: Այն կիրառում են միայն այն դեպքում, երբ քվեարկության այդ ձևի կիրառությունը պարտադրվում է օրենքով:

Քվեարկության այս ձևի գոյությունն է, որ ընկերությունը հիմնադրած և հետագայում փոքրամասնություն կազմող բաժնետիրոջ կարգավիճակում գտնվող անձին, իհարկե, կառավարման նախապես ճիշտ ընտրված մոդելի պարագայում, կարող է հնարավորություն ընձեռել ընկերության նկատմամբ հսկողություն պահպանել նույնիսկ այն դեպքում, երբ

բաժնետիրոջ մասնակցությունը 50 տոկոսից կնվազի մինչև 10 տոկոս:

Կումուլյատիվ քվեարկության կիրառությունն առավել արդիական է այն դեպքում, երբ ընկերության բաժնետոմսերի հսկիչ փաթեթին տիրապետում է մեկ անձ կամ որոշակի անձանց խումբ: Նման պայմաններում, եթե տնօրենների խորհրդի անդամների ընտրություններն իրականացվեն ուղղակի քվեարկության միջոցով, ապա հսկիչ փաթեթին տիրապետող անձը կամ անձանց խումբը պարզապես կողմ կքվեարկի իր նախընտրած թեկնածուների օգտին, և փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերը կգրկվեն իրենց նախընտրած թեկնածուին խորհրդի կազմում ընտրելու հնարավորությունից: Օրինակ՝ ենթադրենք, ընկերության խորհրդի կազմը բաղկացած է տասն անձից: Խոշոր բաժնետերը տիրապետում է ընկերության կողմից տեղաբաշխված 100 քվեարկող բաժնետոմսերից 60-ին: Ուղղակի քվեարկության ժամանակ նա կարող է 60 ձայնը տալ իր կողմից նախընտրելի 10 թեկնածուներին և խորհրդի կազմը ձևավորել իր կողմից նախընտրելի անձանցից: Իսկ գումարային քվեարկության դեպքում խոշոր բաժնետիրոջը պատկանող ձայների թիվը կկազմի 600 ձայն ($60 \times 10 = 600$), փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերինը, որոնք տիրապետում են քվեարկող բաժնետոմսերի 40 տոկոսին, կկազմի 400 ձայն ($40 \times 10 = 400$): Նման պայմաններում խոշոր բաժնետերն ստիպված է իր կողմից նախընտրելի թեկնածուներից յուրաքանչյուրին տալ 100 ձայն, որպեսզի խորհրդի կազմում ունենա վեց ներկայացուցիչ, իսկ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերն իրենց նախընտրած թեկնածուներին տալով յուրաքանչյուրին 100 ձայն՝ խորհրդի կազմում կունենան չորս ներկայացուցիչ: Նշված պատկերը՝ կախված բաժնետոմսերի փաթեթների չափից և բաժնետերերի թվաքանակից, յուրաքանչյուր դեպքում կարող է յուրովի փոփոխվել:

Կորպորատիվ իրավունք

Ընկերության այն բաժնետերերը, որոնք ժողովին մասնակցելու իրավունք ունեցող բաժնետերերի ցուցակը կազմելու օրվա դրությամբ տիրապետում են ընկերության տեղաբաշխված բաժնետոմսերի 10 և ավելի տոկոսին, իրավունք ունեն առանց ընտրության ընդգրկվելու խորհրդի կազմում կամ դրանում նշանակելու իրենց ներկայացուցչին: Այս իրավունքից օգտվում են նաև բաժնետոմսերի անվանատերերը: Յուրաքանչյուր բաժնետեր վերը նշված կարգով խորհրդում կարող է գրադեցնել միայն մեկ տեղ («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, 85-րդ հոդված, կետ 2): Սակայն «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի մանրամասնում այդ իրավունքն իրականացնելու համար պահանջվող հետագա գործողությունների ընթացքը:

Նշված խնդրի լուծման տեսանկյունից հետաքրքիր իրավակարգավորում է առկա «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 21.3-րդ և «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածներում: Մասնավորապես՝ վերը նշված ձևով ներկայացուցչի ընդգրկումը խորհրդում հնարավոր է միայն ընկերության մասնակիցների խմբի ստեղծման մասին համապատասխան պայմանագրի առկայության և այդ պայմանագրի վերաբերյալ ընդհանուր ժողովին տեղեկացնելու դեպքում: Նշված պայմանագիրը պետք է պարունակի հետևյալ պայմաններն ու տեղեկությունները.

1) ընկերության միավորվող մասնակիցների վերաբերյալ տվյալներ, ներառյալ՝ նրանց պատկանող՝ ընկերության տեղաբաշխված քվեարկող բաժնետոմսերի քանակը.

2) միավորվող մասնակիցների կողմից առաջարկվող խորհրդի անդամի թեկնածուի վերաբերյալ սույն օրենքով սահմանված տեղեկությունները.

3) նշում այն մասին, որ պայմանագիրը կնքվում է առնվազն մեկ տարի ժամ-

կետով և մինչև այդ ժամկետի ավարտը փոփոխման կամ լուծման ենթակա չէ.

4) միավորվող մասնակիցների հայեցողությամբ՝ այլ պայմաններ:

Պայմանագրի պատճենները տրամադրվում են ընդհանուր ժողովի բոլոր մասնակիցներին՝ ընդհանուր ժողովի կայացման, իսկ հեռակա կարգով քվեարկության դեպքում՝ լրացրած քվեաթերթիկներն ընկերության կողմից ընդունվելու համար սահմանված ժամկետի վերջին օրվանից առնվազն 30 օր առաջ:

Ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցներն իրավունք ունեն իրենց շահերը ներկայացնող ներկայացուցչին ընդգրկելու ընկերության խորհրդի կազմում:

Ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակից է համարվում տվյալ ընկերության տեղաբաշխված քվեարկող բաժնետոմսերի 10 տոկոսից պակասին տիրապետող այն մասնակիցը, ով չի կնքել վերը նշված պայմանագիրը:

Ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցների միասնական ներկայացուցիչը պետք է առաջադրվի նրանց կողմից և ընդգրկվի խորհրդի կազմում՝ առանց ընդհանուր ժողովի կողմից ընտրության:

Ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցների ներկայացուցչի ընտրությանը մասնակցում են միայն ընդհանուր ժողովի նիստին ներկա փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցները կամ նրանց ներկայացուցիչները, թեկուզ դրանց թիվը կազմի մեկ: Ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցների ներկայացուցչի ընտրությանը չեն մասնակցում վերը նշված պայմանագիրը կնքած ընկերության մասնակիցները:

Ընկերության կանոնադրական կա-

պիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցների ներկայացուցչի ընտրության, առաջադրման և ընկերության խորհրդում ընդգրկման կարգը սահմանվում է կանոնադրությամբ: Ընդ որում, ընկերության կանոնադրական կապիտալում փոքր մասնակցություն ունեցող մասնակիցների առաջադրած ներկայացուցչի մասին օրենքով պահանջվող տեղեկատվությունը խորհուրդը ներկայացնում է ընդհանուր ժողովի բոլոր մասնակիցներին՝ ընդհանուր ժողովի կայացման, իսկ հեռակա կարգով քվեարկության դեպքում՝ լրացրած քվեաթերթիկներն ընկերության կողմից ընդունելու համար սահմանված ժամկետի վերջին օրվանից առնվազն 30 օր առաջ:

Կարծում ենք, որ նման իրավակարգավորում կարելի է նախատեսել «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում, ինչը մեծապես կնպաստի փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի ընկերության կառավարմանը մասնակցելու հնարավորության բարձրացմանը:

Խորհրդի թվական կազմը սահմանվում է ժողովի որոշմամբ, սակայն չի կարող 3 անդամից պակաս լինել («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 85-րդ հոդված, կետ 4): Այս թվի մեջ չեն մտնում այն անձինք, ովքեր իրավունք ունեն խորհրդի կազմում ընդգրկվել առանց ընտրության: Ամեն դեպքում, ընկերության կանոնադրության մեջ խորհրդի անդամների ընդհանուր թիվը պետք է հստակ սահմանված լինի: Կախված ընկերության գործունեության ոլորտից՝ խորհրդի անդամների թվաքանակին կարող են ներկայացվել այլ պահանջներ ևս, օրինակ՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 21.3-րդ հոդվածի համաձայն՝ բանկի խորհուրդը պետք է կազմված լինի առնվազն 5 և առավելագույնը՝ 15 անդամից, «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ առն-

վազն 5 և առավելագույնը՝ 13 անդամից:

Մեզ համար հասկանալի չէ օրենսդրի այն տրամաբանությունը, երբ մի դեպքում որպես խորհրդի անդամների առավելագույն թիվ սահմանում է 15-ը, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ 13-ը: Բացի դրանից, նշված օրենքները չեն պատասխանում այն հարցին, թե ինչպես պետք է վարվի ընկերությունն այն դեպքում, երբ, օրինակ՝ կանոնադրությամբ որպես խորհրդի անդամների առավելագույն թվաքանակ սահմանված է 7-ը, իսկ հետագայում 10 տոկոս և ավելի մասնակցություն ունեցող ևս 9 բաժնետեր ցանկանում են ընդգրկվել խորհրդի կազմում, արդյոք ընկերությունը նրանց բոլորին պետք է վարձատրի: Կամ արդյոք ընկերությունում պետք է անցկացվի խորհրդի անդամների ընտրություններ այն դեպքում, երբ ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված է 5 անդամի տեղ և 10 տոկոս կամ ավելի մասնակցություն ունեցող 5 բաժնետերերն արդեն իսկ ընդգրկվում են խորհրդի կազմում կամ խորհրդում նշանակում են իրենց ներկայացուցիչներին:

Գտնում ենք, որ խորհրդի կազմում օրենքով և կանոնադրությամբ սահմանված կարգով պետք է ընտրվեն սահմանված թվաքանակին համապատասխան անձինք, իսկ խորհրդում իր ներկայացուցչին նշանակելու կամ անձամբ ընդգրկվելու հնարավորություն պետք է տրվի միայն ընկերությունում 50 տոկոսից ցածր մասնակցություն ունեցող անձանց: Բացի դրանից, բանկեր և ապահովագրական ընկերությունների համար սահմանված խորհրդի անդամների վերին շեմը պետք է վերացվի:

Խորհրդի անդամների լիազորությունների ընդհանուր տևողությունն օրենքով չի սահմանափակվում, և այդ հարցի լուծումը թողնված է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի հայեցողությանը: Սակայն յուրաքանչյուր դեպքում խորհրդի անդամների լիազորությունները դադարում են խորհրդի հաջորդ կազմի ընտրությունից հետո, ինչպես նաև ժողովի որոշման

Կորպորատիվ իրավունք

հիման վրա խորհրդի անդամի (անդամների) լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցնելու դեպքում («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 85-րդ հոդված, կետ 1): Եթե խորհրդի անդամներն ընտրվել են գումարային կարգով, ապա խորհրդի բոլոր անդամների լիազորությունները պետք է դադարեցվեն միաժամանակ:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով խորհրդի անդամների լիազորությունների դադարման հիմքերը և պահը հստակ սահմանված չեն, ինչը գործնականում առաջացնում է բազմաթիվ խնդիրներ:

Այս խնդիրը լուծելու փորձ է կատարվել. օրինակ՝ «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածը սահմանում է. «1. Ընդհանուր ժողովի կողմից խորհրդի անդամի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցվում են իր դիմումի համաձայն կամ եթե՝

1) նա դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով ճանաչվել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ:

2) նրա պաշտոնավարման ընթացքում ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնց ուժով օրենքի համաձայն նրան արգելվում է լինել Ընկերության ղեկավար:

3) մեկ տարվա ընթացքում բացակայել է խորհրդի նիստերի առնվազն 1/4-ից անհարգելի պատճառներով կամ ընդհանուր առմամբ (ներառյալ՝ հարգելի և անհարգելի բացակայությունները) նիստերի առնվազն կեսից:

4) օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ դատավճռով գրկվել է ֆինանսական, բանկային, հարկային, մաքսային, առևտրային, տնտեսական, իրավական ոլորտներում պաշտոններ վարելու իրավունքից:

5) մահացել է:

2. Խորհրդի անդամի լիազորությունները վաղաժամկետ կարող են դադարեցվել նաև լիազորությունների մնացած ժա-

մանակահատվածի, իսկ եթե այդ ժամանակահատվածը մեկ տարուց ավելի է, ապա մեկ տարվա համար սահմանված վարձատրությունն Ընկերության կողմից նրան փոխհատուցելու պայմանով:

Ընկերությունն իրավունք ունի խորհրդի անդամի պաշտոնից ազատված անձից դատական կարգով հետ պահանջելու սույն մասի առաջին պարբերությամբ նրան փոխհատուցված վարձատրությունը՝ դատարանում ապացուցելով խորհրդի անդամի կողմից պաշտոնետեղական պարտականությունների թերացման (չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման) փաստը»:

Ներկայացված իրավակարգավորումը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի չլուծված խնդիրներ է պարունակում կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց գործունեությունը կարգավորող ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ինչպես նաև դրա հիման վրա ընդունված այլ օրենքները:

Առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում, ինչպես նաև այլ հարակից օրենքներում հստակ կարգավորել կառավարման մարմինների լիազորությունների դադարման հիմքերը, ինչպես նաև արտակարգ իրավիճակներում իրավաբանական անձի բնականոն գործունեության ապահովման հետ կապված հարաբերությունները:

Արտակարգ իրավիճակներ ասելով՝ նկատի ունենք այն դեպքերը, երբ խորհրդի կամ գործադիր մարմնի անդամները սուբյեկտիվ կամ օբյեկտիվ պատճառներով չեն կատարում իրենց վրա դրված պարտականությունները: Օրինակ՝ ընդունենք մի իրավիճակ, երբ ավտովթարի պատճառով խորհրդի բոլոր անդամները մահանում են: Նման պայմաններում հարց է ծագում, թե ով պետք է իրականացնի ժողովի գումարման համար անհրաժեշտ գործողությունները, մինչև խորհրդի նոր կազմի ընտրությունը, ովքեր պետք է լուծեն խորհրդի իրավասությանը վերապահած հարցերը: Նույն

իրավիճակը կարող է ի հայտ գալ նաև միանձնյա գործադիր մարմնի ղեկավարի պարագայում:

Առաջարկվում է սահմանել կառավարման մարմիններին և բաժնետերերին նման իրավիճակներում միմյանց օրենքի ուժով փոխարինելու հստակ մեխանիզմներ, ինչը հնարավորություն կտա արտակարգ իրավիճակներում ապահովել իրավաբանական անձի բնականոն գործունեությունը:

Բացի դրանից, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի պատասխանում այն հարցին, թե խորհրդի անդամն ընկերության հետ ինչպիսի իրավահարաբերությունների մեջ է գտնվում՝ աշխատանքային, թե քաղաքացիաիրավական: Դրանից բխում է նաև խորհրդի անդամի մոտ իր պարտականությունների կատարման պահին որոշակիություն հաղորդելու հարցը: Մասնավորապես՝ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ բաժնետիրական ընկերություններում, որպես կանոն, խորհրդի անդամների հետ որևէ պայմանագիր չի կնքվում, երբեմն խորհրդի կազմում ընտրված անձինք նույնիսկ տեղյակ չեն լինում այն հանգամանքի մասին, որ իրենք որևէ ընկերությունում հանդիսանում են խորհրդի անդամ: Եվ դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ խորհրդի անդամին խորհրդի կազմում ընտրելուց առաջ նրա ցանկությունն արտահայտող որևէ ընթացակարգ չի նախատեսվում, այդպիսիք բացակայում են նաև անձին խորհրդի կազմում ընտրելուց հետո:

Գտնում ենք, որ օրենքի նշված բացերը շուտափույթ շտկման կարիք ունեն, ինչը մեծապես կնպաստի խորհրդի անդամների պարտականությունների արդյունավետ կատարման և նրանց պատասխանատվության ենթարկելու հետ կապված խնդիրների լուծմանը:

Խորհրդի կազմում կարող են ընտրվել ինչպես ընկերության բաժնետեր հանդիսացող, այնպես էլ ընկերության բաժնե-

տեր չհանդիսացող անձինք: Կան երկրներ, որոնք կարևորում են խորհրդի կազմում ընկերության աշխատակիցների ներկայությունը, օրինակ՝ Գերմանիայում 2000-ից ավելի աշխատակից ունեցող ընկերություններում խորհրդի անդամների 50 տոկոսը պետք է կազմեն աշխատակիցների ներկայացուցիչները¹², նմանատիպ իրավակարգավորում առկա է նաև եվրոպական ընկերությունների պարագայում¹³:

Ընկերության գործադիր մարմնի ներկայացուցիչները խորհրդում մեծամասնություն կազմել չեն կարող («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 85-րդ հոդված, կետ 5, մաս 2):

Սենք գտնում ենք, որ խորհրդի կազմում գործադիր մարմնի անդամների մասնակցությունը պետք է օրենքով արգելվի, քանի որ նման իրավակարգավորման պայմաններում գործադիր մարմնի նկատմամբ խորհրդի վերահսկողական գործառույթը խիստ թուլանում է:

Խորհրդի անդամ կարող են ընտրվել չափահաս, գործունակ անձինք: Խորհրդի անդամների նկատմամբ կանոնադրությամբ կամ ժողովի հաստատած խորհրդի կանոնակարգով կարող են նախատեսվել այլ սահմանափակումներ և պահանջներ: Օրինակ՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 21.4-րդ հոդվածի համաձայն՝ խորհրդի անդամները չպետք է միմյանց հետ փոխկապակցված լինեն, խորհրդի անդամները և տվյալ բանկի գործադիր մարմնի անդամները չեն կարող լինել միմյանց հետ փոխկապակցված անձինք և այլն:

Խորհրդի անդամը պետք է վայելի ընկերության բաժնետերերի, տնօրենների խորհրդի այլ անդամների և գործադիր մարմնի աշխատակիցների վստահությունը, ընդունակ լինի կայացնել ընկերության բոլոր բաժնետերերի շահերը պաշտպանող և հիմնավորված որոշումներ, ունենա համապատասխան աշխատանքային փորձ, կրթություն, կապեր և

Կորպորատիվ իրավունք

այլն:

Ժողովի որոշմամբ խորհրդի անդամների համար կարող են սահմանվել պարգևավճար և (կամ) փոխհատուցում՝ նրանց այն ծախսերի դիմաց, որոնք կապված են խորհրդի անդամի պարտականությունների կատարման հետ: Յուրաքանչյուր դեպքում տնօրենների խորհրդի անդամներին վճարվող պարգևավճարների կամ փոխհատուցման չափը և վճարման կարգը սահմանվում են բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի որոշմամբ: Այս առումով «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի թերություններից կարելի է համարել այն, որ օրենքը չի սահմանում տնօրենների խորհրդի անդամի կողմից իր պարտականությունների կատարման կապակցությամբ կրած վնասների փոխհատուցման կոնկրետ դեպքերը և յուրաքանչյուր դեպքում դա թողնում է ժողովի հայեցողությանը:

Խորհրդի անդամներն իրենց իրավունքները և ընկերության հանդեպ ունեցած պարտականությունները պետք է կատարեն՝ ելնելով ընկերության շահերից, իրենց իրավունքները և ընկերության նկատմամբ իրենց պարտականությունները կատարեն բարեխիղճ ու ողջամիտ կերպով, խուսափեն անձնական և ընկերության շահերի միջև իրական և հնարավոր բախումներից:

Սա նշանակում է, որ տնօրենների խորհրդի անդամը պետք է գործի ազնվորեն, անտարբեր չլինի խորհրդի նիստերում քննարկվող հարցերի նկատմամբ և անհրաժեշտության դեպքում ընկերությանը գերծ պահի անօրինական քայլերից: Խորհրդի անդամը, մասնավորապես, պետք է կանոնավոր կերպով հաճախի խորհրդի նիստերին, ակտիվորեն մասնակցի հարցերի քննարկմանը, անհրաժեշտ վերահսկողություն իրականացնի գլխավոր տնօրենի և վարչության անդամների նկատմամբ, քննարկվող հարցերի վերաբերյալ ճիշտ որոշում կայացնելու նպատակով գործադիր մարմ-

նից պահանջի բավարար տեղեկություններ և այլն:

Ինչպես արդեն նշվեց, տնօրենների խորհրդի անդամներն իրենց լիազորությունները պետք է իրականացնեն՝ ելնելով ընկերության շահերից: Այս առումով ցանկալի է, որպեսզի խորհրդի անդամները մրցակից ընկերություններում մասնակցություն չունենան, ընկերության գույքը չօգտագործեն անձնական կարիքների համար, տնօրենի պաշտոն զբաղեցնելու շնորհիվ ստացած տեղեկություններն ու ընձեռված հնարավորությունները չօգտագործեն հօգուտ անձնական շահերի և այլն:

Ընկերության կանոնադրական կապիտալում մասնակցության կամ այլ հանգամանքների ուժով ընկերության որոշումների վրա էականորեն ազդելու հնարավորություն ունեցող անձը չպետք է դրդի խորհրդի անդամներին կայացնելու այնպիսի որոշումներ, որոնք հակասում են ընկերության շահերին կամ այն բաժնետերերի օրինական շահերին, որոնք էական ազդեցություն չեն կարող ունենալ ընկերության որոշումների վրա:

Խորհրդի անդամները, օրենքներով սահմանված կարգով, ընկերության առջև պատասխանատվություն են կրում իրենց գործողությունների (անգործության) հետևանքով ընկերությանը պատճառած վնասի համար: Այն դեպքում, երբ ընկերությանը վնաս է պատճառվում խորհրդի մի քանի անդամի կողմից, ապա նրանք ընկերության առջև կրում են համապարտ պատասխանատվություն:

Ընկերությանը հասցված վնասի դիմաց պատասխանատվությունից ազատվում են խորհրդի կամ վարչության ու տնօրինության այն անդամները, որոնք ընկերությանը վնասներ պատճառած որոշման ընդունմանը դեմ են քվեարկել կամ նիստին ներկա չեն գտնվել:

Խորհրդի անդամների հրաժարականը, պաշտոնից հետ կանչելը կամ ազատելը չի ազատում նրանց՝ ընկերությանը պատճառած վնասի համար պա-

տասխանատվությունից:

Խորհրդի անդամների պատասխանատվության հիմքերի և չափի որոշման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն գործարար շրջանառության սովորույթները և գործի համար կարևոր նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքները:

Անձն ազատվում է ընկերությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից, եթե գործել է բարեխիղճ՝ չգիտեր կամ չէր կարող իմանալ, որ իր գործողությունների (անգործության) հետևանքով ընկերությունը կկրի վնասներ:

Ինչպես արդեն նշվեց, ընկերությունը¹⁴ կամ ընկերության այն բաժնետերը (բաժնետերերը), ով (ովքեր) համատեղ տնօրինում է (են) ընկերության տեղաբաշխված հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի 1 և ավելի տոկոսը, իրավունք ունի (ունեն) ընկերությանը պատճառված վնասների փոխհատուցման պահանջով, խորհրդի անդամների դեմ հայցով դիմել դատարան: Արևմտյան մի շարք երկրների բաժնետիրական օրենսդրությամբ տնօրենների խորհրդի անդամները պատասխանատվություն են կրում նաև ընկերության բաժնետերերին տրամադրվող տարեկան հաշվետվության և այլ տեղեկատվության ճշգրտության համար ևս¹⁵:

Խորհրդի գործունեության արդյունավետությունն ու ներկայացուցչությունն ապահովելու նպատակով խորհրդի անդամներն իրենց կազմից ընտրում են խորհրդի նախագահ: Խորհրդի նախագահն ընտրվում է խորհրդի անդամների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, եթե ընկերության կանոնադրությամբ այլ բան սահմանված չէ: Բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը խորհրդի նախագահ ընտրելու իրավունք չունի:

Մինչև 500 քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր ունեցող ընկերություններում տնօրենների խորհրդի և տնօրենի (զվխավոր տնօրենի) պաշտոնները կարող են համատեղվել («Բաժնետիրական

ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդված, կետ 1, մաս 3)¹⁶: Բացի վերը նշված դեպքից, գործող իրավակարգավորման պայմաններում, խորհրդի նախագահն ընկերությունում վճարովի այլ պաշտոն զբաղեցնելու իրավունք չունի:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը հստակ սահմանում է խորհրդի նախագահի իրավասությունների շրջանակը: Մասնավորապես՝ խորհրդի նախագահը կազմակերպում է խորհրդի աշխատանքները, գումարում և նախագահում է խորհրդի նիստերը, կազմակերպում է նիստերի արձանագրության վարումը, նախագահում է ժողովներում, եթե կանոնադրությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Խորհրդի նախագահի բացակայության դեպքում, խորհրդի որոշմամբ, նրա պարտականությունները կատարում է խորհրդի անդամներից մեկը:

Արևմտյան մի շարք երկրներում հաճախ տնօրենների խորհուրդներին կից ձևավորվում են հատուկ հանձնաժողովներ, որոնք ինչպես տնօրենների խորհրդի, այնպես էլ ընկերության այլ մարմինների իրավասությանը վերապահված հարցերի շուրջ որոշումներ կայացնելու իրավասություն չունեն և նրանց գործունեությունը կրում է զուտ խորհրդատվական բնույթ¹⁷: Ցավոք, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում այս հարցի առնչությամբ որևէ իրավակարգավորում չկա:

Տնօրենների խորհուրդն իր վրա դրված գործառույթները հիմնականում իրականացնում է նիստեր գումարելու միջոցով:

Տնօրենների խորհրդի նիստերը գումարվում են. խորհրդի նախագահի, խորհրդի անդամների, ընկերության վերստուգող հանձնաժողովի (վերստուգողի), աուդիտն անցկացնող անձի, գործադիր մարմնի, ինչպես նաև ընկերության կանոնադրությամբ սահմանված այլ անձանց պահանջով:

Կորպորատիվ իրավունք

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

12

Խորհրդի նիստերի գումարման և անցկացման կարգը սահմանվում է ընկերության կանոնադրությամբ կամ ժողովի կողմից հաստատված խորհրդի կանոնակարգով: Խորհրդի կողմից որոշումները, բացի ավանդական եղանակից, կարող են կայացվել նաև հեռակա քվեարկությամբ (հարցման միջոցով), եթե ընկերության կանոնադրությամբ այլ բան նախատեսված չէ: Որոշումների կայացման այս ձևը լայն կիրառություն ունի այնպիսի ընկերություններում, որոնց խորհրդի անդամները բնակվում են տարբեր պետություններում կամ բացակայում են իրենց մշտական բնակության վայրից: Օրինակ՝ «ՆԱՍԳԱԶ ՕԷՄԷԶՍ ԱՐՄԵՆԻԱ» ԲԲԸ-ին մատուցված իրավական սպասարկման շրջանակներում մեր կողմից ներդրվեց դիտորդ խորհրդի նիստերի հեռակա կարգով անցկացման ընթացակարգ, սակայն այդ ընթացակարգի թերություններից մեկը հանդիսանում է այն, որ խնդիր առաջանալու պարագայում այս կամ այն հարցի վերաբերյալ խորհրդի անդամի արտահայտած դիրքորոշումը դժվար է ապացուցել այն դեպքում, երբ խորհրդի անդամը հրաժարվում է ստորագրել տվյալ նիստի արձանագրությունը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով տնօրենների խորհրդի նիստերի գումարման պարբերականությունը սահմանված չէ: Դրանք, որպես կանոն, գումարվում են ամիսը մեկ անգամ կամ էլ՝ անհրաժեշտության դեպքում: Խորհրդի նախագահը, որոշում կայացնելով ժողովի գումարման մասին, նախապատրաստում է ժողովի օրակարգը և խորհրդի բոլոր անդամներին տեղյակ է պահում նիստի անցկացման օրվա, ժամի և տեղի մասին:

Նիստի անցկացման մասին ծանուցումը կազմվում է գրավոր ձևով և նախապես ուղարկվում խորհրդի բոլոր անդամներին, որպեսզի նրանք հասցնեն նախապատրաստվել նիստին: Ծանուցման մեջ պետք է նշվեն նիստի անցկացման օրը,

ժամը, տեղը, ինչպես նաև օրակարգում ընդգրկված հարցերը: Միաժամանակ ուղարկվում են նաև քննարկվող հարցերին վերաբերող համապատասխան նյութերը: Նիստում կարող են քննարկվել նաև օրակարգում նախապես չընդգրկված հարցեր:

Խորհրդի նիստերի քվորումը սահմանվում է կանոնադրությամբ, սակայն այն չի կարող խորհրդի անդամների թվի կեսից պակաս լինել: Եթե խորհրդի անդամների թիվը նվազում է կանոնադրությամբ սահմանված թվի կեսից, ապա ընկերությունն այն լրացնելու նպատակով պետք է գումարի արտահերթ ժողով: Այս հարցի շուրջ որոշումը կայացնում է խորհուրդը: Սա միակ որոշումն է, որը կարող է կայացվել խորհրդի կողմից քվորումի բացակայությամբ: Այդ, ինչպես նաև ժողովի գումարմամբ պայմանավորված այլ որոշումներից բացի, խորհուրդն այլ որոշումներ ընդունելու իրավունք չունի:

Խորհուրդը որոշումները կայացնում է նիստին ներկա գտնվողների ձայների պարզ մեծամասնությամբ, եթե օրենքով¹⁸, կանոնադրությամբ կամ խորհրդի կանոնակարգով այլ կարգ սահմանված չէ: Քվեարկության ժամանակ խորհրդի յուրաքանչյուր անդամ ունի միայն մեկ ձայնի իրավունք: Չայնի և քվեարկության իրավունքի փոխանցում խորհրդի մեկ անդամից մյուսին կամ երրորդ անձի՝ չի թույլատրվում:

Չայների հավասարության դեպքում խորհրդի նախագահն ունի վճռորոշ ձայնի իրավունք, եթե կանոնադրությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Խորհրդի նիստերն արձանագրվում են, իսկ նիստի ավարտից հետո 5-օրյա ժամկետում կազմվում է նիստի արձանագրությունը: Արձանագրության մեջ պարտադիր կարգով պետք է նշվեն հետևյալ տեղեկությունները. նիստի գումարման տարեթիվը, ամիսը, ամսաթիվը, ժամը և վայրը, նիստին ներկա անձինք, նիստի օրակարգը, քվեարկության դրված հարցերը և քվեարկության արդյունք-

ները, նիստում ընդունված որոշումները:

Խորհրդի նիստի արձանագրությունն ստորագրում են նիստին մասնակցող բոլոր անդամները, որոնք և պատասխանա-

նատվություն են կրում արձանագրությունում առկա տեղեկությունների հավաստիության համար:

1. **Demb A. and Neubauer F.** The Corporate Board, Confronting the Paradoxes, Long Range Planning, International Journal of Strategic Management, 1992, vol- 25, N 3, p. 9-20.

2. **Могилевский С. Д.** Правовые основы деятельности акционерных обществ. М., изд. Дело, 2004, с. 263.

3. «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը խորհրդի ստեղծումն ընկերությունում պարտադիր չի համարում, այլ միայն բավարարվում է մասնակիցներին խորհուրդ ստեղծելու հնարավորության ընձեռնմամբ:

4. «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, 21-րդ հոդված, «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, գլուխ 5:

5. Комментарий Федерального закона об акционерных обществах, под общей ред. А. С. Тарасова. М., Лабиринт, 1999, с. 365.

6. Խորհրդի մոդելների մասին առավել մանրամասն տես **Maassen G.F.** An International Comparison of Corporate Governance Models, Elst, the Netherlands, Spencer Stuart, 2000:

7. Stü **Weisbach M.S.** Outside Directors and CEO Turnover, Journal of Financial Economics, N20, North-Holland, 1988, p. 431.

8. **Ионцев М. Г.** Акционерные общества, изд-во “Ось—89”. М., 2002, с. 182.

9. Այդ մասին առավել մանրամասն տես Investor Protection in the CIS, Legal Reform and Voluntary Harmonization, **Edited by Dragneva R.**, Leiden, The Netherlands, 2007.

10. ԱՄՆ-ում կումուլյատիվ քվեարկության, որպես փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանության միջոցի, պատմության մասին առավել մանրամասն տես **Moore B.F.** The History of Cumulative Voting and Minority Representation in Illinois, 1870-1919, Urbana, The University of Illinois, 1920:

11. **Enriques L., Hansmann H., Kraakman R.** The Anatomy of Corporate Law, A Comparative and Functional Approach, Second Edition, Oxford, 2012, p. 91.

12. **Bernard Black, Reinier Kraakman, Anna Tarassova A.** Guide to the Russian Law on Joint Stock Companies, Kluwer Law International, 1998, Cambridge, Massachusetts, USA and the Netherlands, p. 367.

13. Directive 2001/86/EC,

http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0086&model=guichett.

14. Եվրոպական հանձնաժողովը և Եվրոպական դատարանը սահմանափակում են բաժնետիրոջ՝ ընկերությունից անկախ առանձին բողոք ներկայացնելու իրավունքը: Սակայն որոշ գործերով առանձին բաժնետերերի բողոքներն ընդունվել են այն հիմքով, որ դիմումատուները կամ ընկերության խոշոր բաժնետերեր (սեփականատերեր) են եղել, կամ իրենց սեփական բիզնեսն են իրականացրել ընկերության միջոցով, և, հետևաբար, ընկերության դեմ ուղղված կոնկրետ գործողություններն ուղղակիորեն ազդել են նրանց վրա: Այն փաստը, որ կոնկրետ գործողությունները խախտել են ոչ թե իրենց բաժնետասի նկատմամբ իրավունքը, այլ ընդհանրապես վնասել են ընկերության իրավունքները, ինչը հանգեցրել է բաժնետասերի արժեքի կորուստին, չի ազդել նրանց՝ իրավունքների պաշտպանություն հայցելու հնարավորության վրա (տես Yarrow P.L.C. et al v. United Kingdom (App no 9266/81) (1983) 30 DR 155 at p. 185 ECommHR Decision on Admissibility, GlasNadezhda EOOD Anatoliy Elenkov v. Bulgaria, Appl. 14134/02, para. 40, Judgment of October 11, 2007, GJ v. Luxembourg, Appl. 21156/93, para. 24, Judgment of October 26, 2000 գործերով կայացված որոշումները):

15. Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью, сборник зарубежного законодательства. отв. ред.: Туманов В.А., М., изд-во “БЕК”, 1995, с. 205.

16. Ինչպես արդեն նշվեց, խորհրդում գործադիր մարմնի ներկայացուցիչների առկայությունը, առավել ևս գործադիր տնօրենի խորհրդի նախագահի պարտականությունները համատեղելու հնարավորություն ընձեռող իրավակարգավորումը մեր կողմից ընդունելի չէ:

17. **Могилевский С. Д.** Правовые основы деятельности акционерных обществ. М., 2004, с. 269.

18. Օրինակ՝ խոշոր գործարք կնքելու մասին որոշումը, որի առարկա է հանդիսանում գույքը և որի արժեքը գործարքը կնքելու մասին որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ կազմում է ընկերության ակտիվների հաշվեկշռային արժեքի 25-50 տոկոսը, պետք է ընդունվի խորհրդի կողմից՝ միաձայն: Այդ դեպքում խորհրդից դուրս եկած անդամների ձայները հաշվի չեն առնվում («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, հոդվ. 61, կետ 1):

Կորպորատիվ իրավունք

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության դոկտոր

**ԲԱԺՆԵՏԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱԺՆԵՏԵՐԵՐԻ (ՄԱՍՆԱԿԻՅՆԵՐԻ)
ՈՐՈՇ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ
ԵՎ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՆՏԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Բաժնետիրական ընկերության տեղաբաշխած բաժնետոմսերը ձեռք բերելիս բաժնետիրոջ մոտ ծագող իրավունքները

Բաժնետիրական ընկերության կողմից բաժնետոմսերի ձեռք բերման ներքո ընդունված է հասկանալ գործարք, որի ուժով յուրաքանչյուր բաժնետեր իրավունք է ստանում իրեն պատկանող բաժնետոմսերը վաճառել ընկերությանը, իսկ ընկերությունը պարտավոր է ձեռք բերել դրանք: Ի տարբերություն բաժնետոմսերի հետգնման՝ ձեռքբերման դեպքում ընկերությունը բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապես ստանձնած պարտականություն չունի, իսկ բաժնետերն էլ իր հերթին բաժնետոմսերն ընկերությանը վաճառելու պարտավորություն չունի¹:

Հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ գործող օրենսդրության պայմաններում, որոշակի իրավիճակներում, որին մենք արդեն իսկ անդրադարձել ենք բաժնետոմսերի կոնսոլիդացմանը վերաբերող խնդիրներն ուսումնասիրելիս, կոտորակային բաժնետոմսերի հետգնումն իրականացվում է մեխանիկորեն, առանց դրանց սեփականատերերի կամահայտնությունը հաշվի առնելու:

Բաժնետոմսերի ձեռքբերումը կարող է իրականացվել կամ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի, կամ խորհրդի որոշ-

մամբ: Այն կարող է իրականացվել տարբեր շարժառիթներից ելնելով՝ կանոնադրական կապիտալի նվազեցում, փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերին ընկերությունից դուրս գալու հնարավորության տրամադրում, բաժնետերերի միջև ընթացիկ տարվա շահույթի բաշխման իրականացման այլընտրանքային հնարավորություն² և այլն:

Կանոնադրական կապիտալի նվազեցման մասին ժողովի որոշմամբ ընկերությունն իրավունք ունի ընկերության բաժնետոմսերի ընդհանուր քանակը պակասեցնելու նպատակով ձեռք բերել իր կողմից տեղաբաշխված բաժնետոմսերի մի մասը, եթե դա նախատեսված է կանոնադրությամբ: Ընկերության բաժնետոմսերի ընդհանուր քանակի պակասեցման միջոցով կանոնադրական կապիտալի նվազեցման մասին ժողովի որոշման հիման վրա ձեռք բերված³ ընկերության կողմից տեղաբաշխված բաժնետոմսերը մարվում են դրանց ձեռքբերման ժամանակ:

Ընկերությունն իրավունք ունի ձեռք բերել իր կողմից տեղաբաշխված բաժնետոմսերը խորհրդի որոշմամբ, եթե դա նախատեսված է կանոնադրությամբ³:

Խորհուրդն իրավունք չունի տեղաբաշխված բաժնետոմսերի ձեռքբերման մասին որոշում ընդունել, եթե շրջանա-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

ռության մեջ գտնվող բաժնետոմսերի անվանական արժեքների գումարը կնվազի կանոնադրական կապիտալի 90 տոկոսից⁴:

Խորհրդի որոշմամբ ձեռք բերված տեղաբաշխված բաժնետոմսերը ձայնի իրավունք չեն տալիս, չեն հաշվարկվում ձայների քանակի հաշվարկման ժամանակ և դրանցով շահութաբաժիններ չեն հաշվարկվում: Այդ բաժնետոմսերը պետք է իրացվեն դրանց ձեռքբերման պահից մեկ տարվա ընթացքում: Հակառակ դեպքում՝ ժողովը պետք է որոշում ընդունի նշված բաժնետոմսերի մարման միջոցով կանոնադրական կապիտալի նվազեցման մասին, կամ ձեռք բերված բաժնետոմսերի մարման հաշվին ընկերության մնացած բաժնետոմսերի անվանական արժեքի մեծացման մասին՝ անփոփոխ թողնելով կանոնադրությամբ սահմանված կանոնադրական կապիտալը:

Բաժնետոմսերի ձեռքբերման մասին որոշմամբ պետք է սահմանվեն՝

- ձեռք բերվող բաժնետոմսերի տեսակները և դասերը.
- ձեռք բերվող բաժնետոմսերի քանակը՝ ըստ դրանց տեսակների և դասերի.
- ձեռքբերման գինը, վճարման ժամկետները և ձևը.
- ժամկետը, որի ընթացքում իրականացվելու է բաժնետոմսերի ձեռքբերումը («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդված, կետ 4, մաս 1):

Ընկերության կողմից ձեռք բերվող բաժնետոմսերի դիմաց վճարումները կատարվում են դրամական միջոցներով, իսկ ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսված դեպքերում վճարումները կարող են կատարվել նաև այլ ձևերով: Ժամկետը, որի ընթացքում իրականացվում է բաժնետոմսերի ձեռքբերումը, չի կարող 30 օրից պակաս լինել:

Այն դեպքում, երբ ընկերության կողմից կոնկրետ տեսակի կամ դասի բաժնետոմսերի ձեռքբերման մասին որոշում է

կայացվում, ապա յուրաքանչյուր բաժնետեր իրավունք է ստանում իրեն պատկանող բաժնետոմսերը վաճառել, իսկ ընկերությունը պարտավոր է ձեռք բերել դրանք: Ընկերությունը պարտավոր է ընկերության համապատասխան տեսակի և դասի բաժնետոմսեր տնօրինող բաժնետերերին ծանուցել այդ բաժնետոմսերը ձեռք բերելու իր որոշման մասին՝ դրանց ձեռքբերման ժամկետն սկսվելուց առնվազն 30 օր առաջ:

Ընկերության կողմից հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերը ձեռք են բերվում դրանց շուկայական արժեքով: Եթե բաժնետերերի հայտերով վաճառքի համար առաջարկվող բաժնետոմսերի քանակը գերազանցում է ընկերության կողմից «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի սահմանափակումների հաշվառմամբ ձեռք բերվող բաժնետոմսերի քանակը, ապա բաժնետոմսերը ձեռք են բերվում ներկայացված հայտերին համամասնորեն⁵ («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդված, կետ 4):

Արտոնյալ բաժնետոմսերի ձեռքբերումն իրականացվում է կանոնադրությամբ նախատեսված գնով կամ դրանց շուկայական արժեքով:

Ինչպես բաժնետոմսերի հետգնման, այնպես էլ ձեռքբերման դեպքում պրակտիկայում հաճախակի վեճերի տեղիք է տալիս բաժնետոմսերի շուկայական արժեքի որոշման հարցը: Խնդիրն ավելի է բարդանում բաժնետոմսերի ձեռքբերման ժամանակ, քանի որ անկախ գնահատողի կողմից ձեռք բերվող բաժնետոմսերի շուկայական արժեքի որոշման պահանջ օրենսդիրը չի սահմանում, այլ այդ իրավասությունը վերապահում է խորհրդին⁶: Գրականության մեջ ձեռք բերվող բաժնետոմսերի շուկայական արժեքի որոշման իրավասությունը խորհրդին վերապահելը դիտվում է որպես այն բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմ, ովքեր կարող են իրական պատկերացում չունենալ իրենց բաժնե-

Կորպորատիվ իրավունք

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

16

տոմսերի իրական արժեքի վերաբերյալ⁷:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 59-րդ հոդվածում գույքի շուկայական արժեք է համարվում, ներառյալ՝ ընկերության բաժնետոմսերի և այլ արժեթղթերի արժեքը, այն գինը, որով գույքի արժեքի մասին բոլոր անհրաժեշտ տեղեկություններ ունեցող և այն վաճառելու պարտավորություն չունեցող վաճառողը կհամաձայնեք վաճառել այդ գույքը, իսկ գույքի արժեքի մասին բոլոր անհրաժեշտ տեղեկություններ ունեցող և այն ձեռք բերելու պարտավորություն չունեցող գնորդը կհամաձայնեք այդ գույքը ձեռք բերել: Իսկ ընկերության հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի շուկայական արժեքի որոշման դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել ընկերության գուտ ակտիվների արժեքը, ինչպես նաև այն գինը, որն ընկերության բոլոր տեղաբաշխված հասարակ (սովորական) արժեթղթերի համար համաձայն է վճարել ընկերության գույքի մասին լրիվ տեղեկություններ ունեցող գնորդը, ինչպես նաև այլ գործոններ, որոնք ընկերության գույքի շուկայական արժեքը սահմանող մարմինը (անձը) կհամարի կարևոր: Սույն կետով որոշվող հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի շուկայական արժեքը չի կարող պակաս լինել այն գնից, որը հաշվարկվել է ընկերության գուտ ակտիվների արժեքը հիմք ընդունելով:

Գույքի շուկայական արժեքը սահմանվում է խորհրդի որոշմամբ, բացառությամբ՝

ա) ընկերության բնականոն գործունեության հետ կապված այն դեպքերի, երբ գործարքը կնքվում է Ընկերության ծախսերի և եկամուտների մախահաշվի շրջանակներում.

բ) սույն օրենքով սահմանված դեպքերի, երբ շուկայական արժեքը որոշվում է դատարանի, այլ մարմնի կամ անձի կողմից:

Եթե մեկ կամ մի քանի գործարքներում, որոնց համար պահանջվում է սահ-

մանել գույքի շուկայական արժեք, շահագրգիռ անձ է հանդիսանում խորհրդի անդամը, սպա գույքի շուկայական արժեքը սահմանվում է խորհրդի այն անդամների որոշմամբ, որոնք չունեն շահագրգռվածություն նշված գործարքում: Հիսուն և ավելի բաժնետեր (քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր) ունեցող ընկերությունում գույքի շուկայական արժեքը որոշվում է խորհրդի՝ գործարքի կնքմամբ շահագրգռվածություն չունեցող, անկախ անդամների կողմից: Ընկերության բաժնետոմսերի կամ այլ արժեթղթերի շուկայական արժեքի որոշման անհրաժեշտության դեպքում հաշվի են առնվում այդ բաժնետոմսերի ձեռքբերման, ինչպես նաև առաջարկի և պահանջարկի գների վերաբերող և համապատասխան զանգվածային լրատվության միջոցներում պարբերաբար հրատարակվող տեղեկությունները («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 59-րդ հոդված):

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի սահմանում այն դեպքերը, երբ գույքի արժեքը որոշվում է դատարանի կողմից, սակայն գույքի արժեքի վերաբերյալ վեճեր քննելիս դատարանն ստիպված է գնահատել, թե խորհրդի կողմից գույքի շուկայական արժեքը որքանով է ճիշտ որոշված: Օրինակ՝ ՀՀ վճարել դատարանը թիվ ՀՅԸԴ/0139/02/08 քաղաքացիական գործով 2010 թվականի մարտի 12-ին կայացված որոշմամբ արձանագրեց, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 84-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ը» կետի համաձայն՝ խորհրդի բացառիկ իրավասությանն է պատկանում «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 59-րդ հոդվածով սահմանված կարգով գույքի շուկայական արժեքի որոշումը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 90-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խորհրդի անդամները, ընկերության տնօրենը, ինչպես նաև կառավարիչ կազմակերպությունը և կառա-

վարիչն իրենց պարտականությունների կատարման ընթացքում պետք է գործեն՝ ելնելով ընկերության շահերից, իրականացնեն իրենց իրավունքները և ընկերության նկատմամբ իրենց պարտականությունները կատարեն բարեխիղճ ու ողջամիտ կերպով:

Նշված նորմերի վերլուծության արդյունքում դատարանը եկել է այն հետևության, որ գույքի շուկայական արժեքը որոշվում է խորհրդի կողմից՝ ելնելով ընկերության շահերից:

Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտի բեկանման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ ընկերության խորհրդի բացառիկ իրավասությանն է պատկանում գույքի շուկայական արժեքի որոշումը, հետևաբար անկախ գնահատողի կողմից տրված եզրակացությունը հիմք չէ շուկայական արժեքի որոշման համար: Մինչդեռ, հիմք ընդունելով վերոգրյալը և գործի փաստերը համադրելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ընկերության խորհրդի կողմից 10.06.2008 թվականին որոշված Կոտայքի մարզի Աղավնաձոր գյուղում գտնվող 1,01 հա մակերեսով հողատարածքի՝ 1 քմ հողամասի համար սահմանված շուկայական արժեքը, այն է՝ 1400 ՀՀ դրամ վաճառքի գինն էականորեն տարբերվում է ոչ միայն գործում առկա «Արթին Էնթերփրայս» ՍՊԸ-ի գնահատման գործակալության 26.01.2009 թվականի հաշվետվությամբ սահմանված հողի շուկայական արժեքից (այն է՝ 62460000 դրամ), այլև ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից ներկայացված արժեքից (այն է՝ 30164000 դրամ):

Այսինքն՝ նշված օրինակում ակնհայտ է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը խորհրդի անդամների գործողություններին գնահատական տալու և խորհրդի անդամներից ընկերությանը պատճառված վնասի հատուցման հարցը լուծելու համար, հաշվի առնելով օրենքով տրված շուկայական արժեքի որոշման չափորոշ-

իչները, ստիպված է գնահատել խորհրդի կողմից գույքի շուկայական արժեքի ճշգրիտ որոշված լինելու հանգամանքը⁸:

Ցանկացած պահի ընկերությունից դուրս գալու մասնակցի իրավունքը

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի ինքնատիպ իրավունքներից է ցանկացած պահին ընկերությունից դուրս գալու իրավունքը: Ընկերության մասնակցից իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ դուրս գալ ընկերությունից՝ անկախ ընկերության կամ նրա մասնակիցների համաձայնությունից («Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդված):

Այս իրավունքի իրականացման հետ կապված «Ագուր-Քոմփի» ՍՊԸ-ի հիմնադիր անդամ Գոմիդաս Հարությունյանն ընդդեմ «Ագուր-Քոմփի» ՍՊԸ-ի թիվ ԵԱԳԳ/0832/02/09 քաղաքացիական գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 14-ին կայացված որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ ընկերության մասնակցի նշված իրավունքի իրացման համար որևէ նախապայման չի պահանջվում, և դա բացարձակապես կախված է մասնակցի կամահայտնությունից: Սա նշանակում է, որ նշված իրավունքի իրացման հիմքում ընկած չէ այս կամ այն սուբյեկտի պարտականությունը՝ դրսևորելու որոշակի վարքագիծ (գործողություն, անգործություն), որի կատարումն անհրաժեշտ կլինի մասնակցի այդ իրավունքի իրացման համար⁹:

Այս դեպքում ևս մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու հետ կապված հաշվարկները կատարվում են «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանված կարգով: Մասնավորապես՝ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից նրա բաժնեմասը փոխանցվում է ընկերության

Կորպորատիվ իրավունք

նը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԼԳ/0891/02/09 գործով 2011 թվականի հուլիսի 1-ի որոշմամբ արձանագրել է, որ այն պահից, երբ ընկերության մասնակիցը դիմում է ընկերությունից դուրս գալու համար, նրա բաժնեմասերն անցնում են ընկերությանը, իսկ այդ պահից սկսած վերջինս չի կարող ընկերության ընդհանուր ժողովի որոշումներն անվավեր ճանաչելու պահանջով դիմել դատարան, քանի որ վերջինս, այդ բաժնեմասերի նկատմամբ արդեն չունենալով սեփականություն իրավունք, չի համարվում ընկերության մասնակից: Միաժամանակ օրենսդիրը պաշտպանում է ընկերությունից դուրս եկող անձի իրավունքը՝ պահանջելու վճարել իր բաժնեմասի արժեքը՝ «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ սույն գործով ՀՀ վերաքննիչ դատարանը հաստատված համարելով հայցվորների՝ 12.09.2007 թվականին ընկերությունից դուրս գալու դիմում ներկայացնելու փաստը, միաժամանակ նշել է, որ չի կարող հիմնավորված համարել հայցվորների՝ ընկերությունից դուրս գալու հանգամանքը, հետևաբար հայցվորների 12.09.2007 թվականին ընկերությունից դուրս գալու մասին դիմումը ներկայացված լինելու պայմաններում վերջիններս համարվում են ընկերությունից դուրս եկած և ընդհանուր ժողովի որոշումները վիճարկելու իրավունք չունեն¹⁰: Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ որոշման տրամաբանությունը ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է հավելել, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալը վերջինիս չի զրկում իր բաժնեմասի արժեքը վճարելու դեպքում ընկերության կայացրած որոշումները վիճարկելու կամ գումարի բռնագանձման պահանջ ներկայացնելու իրավունքից¹¹:

Ընկերությունը պարտավոր է ընկե-

րությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից՝ 6 ամսվա ընթացքում մասնակցին վճարել բաժնեմասի (կանոնադրական կապիտալում նրա ավանդի ոչ լրիվ վճարման դեպքում՝ վճարված մասին համապատասխան բաժնեմասի) արժեքը, որը որոշվում է ընկերությունից դուրս գալու մասին դիմումը ներկայացնելու պահին ընկերության վերջին հաշվետու ժամանակաշրջանի հաշվապահական հաշվետվությունների հիման վրա:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի կարգավորում այն իրավիճակը, երբ մեկ անձից կազմված ընկերության մասնակիցն է ընկերությունից դուրս գալու դիմում ներկայացնում: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում, դիմումը ներկայացնելու պահից նրա բաժնեմասի նկատմամբ նրա սեփականության իրավունքը կդադարի և ընկերությունը կհայտնվի «գլխատված» վիճակում, այսինքն՝ կունենանք գոյություն ունեցող իրավաբանական անձ առանց կառավարման բարձրագույն մարմնի՝ մասնակիցների ընդհանուր ժողովի, դրանից բխող բացասական հետևանքներով հանդերձ: Կամ ինչպես պետք է վարվի ընկերությունն այն դեպքում, երբ մասնակցի բաժնեմասի արժեքը վճարելու դեպքում ընկերության մոտ ի հայտ կգան անվճարունակության հատկանիշներ:

Գտնում ենք, որ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցին նման իրավունքի տրամադրումը կարելի է դասել իրավաբանական անձի այս կազմակերպարավական ձևին բնորոշ ոչ թե առավելությունների, այլ թերությունների շարքը: Մենք կիսում ենք գրականության մեջ արտահայտված կարծիքն առ այն, որ մասնակցի կողմից այդ իրավունքի իրականացումը կարող է վնասել ոչ միայն ընկերության բնականոն տնտեսական գործունեությանը, այլև ընկերության պարտատերերի շահերին¹²: Բացի դրանից, նման սահմանա-

Կորպորատիվ իրավունք

փակումների բացակայության պայմաններում, ընկերության մասնակիցը հեշտությամբ կարող է շրջանցել «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածով նախատեսված շահույթի բաշխման սահմանափակումները:

Առաջարկում ենք ընկերության համար սահմանել պարտականություն՝ մասնակցի ընկերությունից դուրս գալու դիմումը մերժել, եթե

- լրիվ չի վճարվել կանոնադրական կապիտալը.

- եթե դիմումը ներկայացնելու պահին ընկերության գուտ ակտիվների արժեքը փոքր է նրա կանոնադրական կապիտալից և պահուստային ֆոնդից կամ այդ չափից փոքր կորուստն արժենա արժեքը վճարելու արդյունքում.

- բաժնեմասի արժեքը վճարելու որոշումն ընդունելու պահի դրությամբ ընկերության վիճակը համապատասխանում է օրենքով սահմանված անվճարունակության կամ սնանկության հատկանիշներին կամ դրանք ի հայտ կգան բաժնեմասի արժեքի վճարման հետևանքով:

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցին ընկերությունից հեռացնելու պահանջի իրավունքը

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցին ընկերությունից հեռացնելն առավել բարդ կորպորատիվ գործընթացներից մեկն է: Սակայն այս իրավունքն է, որ ընկերության հիմնադիրներին հնարավորություն է տալիս իրենց իրավունքները պաշտպանել այն դեպքում, երբ ընկերության մյուս մասնակիցներն իրենց գործողություններով դժվարացնում կամ անհնարին են դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը¹³:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ընկերության մասնակիցը (մասնա-

կիցները), որը (որոնք) գումարային առումով տնօրինում է (են) ընկերության առնվազն տասը տոկոս բաժնեմասը, իրավունք ունի (ունեն) դատական կարգով պահանջել ընկերության այլ մասնակցի հեռացումն ընկերությունից, եթե նա իր գործողություններով կամ անգործությամբ դժվարացնում կամ անհնարին է դարձնում ընկերության բնականոն գործունեությունը:

Ընկերությունից հեռացված մասնակցի բաժնեմասն անցնում է ընկերությանը, որը պարտավոր է մասնակցին վճարել բաժնեմասի արժեքը:

Բաժնեմասի արժեքն ինչպես ընկերությունից դուրս գալիս, այնպես էլ հեռացնելիս որոշվում է ընկերության մասնակցի՝ ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու կամ ընկերությունից հեռացնելու մասին որոշումը կայացնելու պահին ընկերության վերջին հաշվետու ժամանակաշրջանի հաշվապահական հաշվետվությունների հիման վրա: Մասնակցի բաժնեմասը փոխանցվում է ընկերությանը, և ընկերությունը պարտավոր է ընկերությունից դուրս գալու դիմումը ներկայացնելու պահից՝ վեց ամսվա ընթացքում մասնակցին վճարել բաժնեմասի (կանոնադրական կապիտալում նրա ավանդի ոչ լրիվ վճարման դեպքում՝ վճարված մասին համապատասխան բաժնեմասի) արժեքը:

Ընդհանուր ժողովի որոշմամբ ընկերությունից դուրս եկող կամ հեռացվող մասնակցին, նրա համաձայնությամբ, կարող է տրվել նրա բաժնեմասի արժեքին համապատասխան գույք: Մասնակցի՝ որպես ավանդ ներդրված գույքի օգտագործման իրավունքն ընկերությունը պահպանում է մինչև օգտագործման իրավունքի ժամկետի ավարտը, եթե ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով կամ կանոնադրությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Այս իրավունքի իրականացման հարցում հիմնական դժվարությունը պայմանավորված է նրանով, որ օրենսդրությու-

Կորպորատիվ իրավունք

նը հատակ չի սահմանում այս գործընթացի իրականացման համար անհրաժեշտ պայմաններն ու չափորոշիչները: Արդյունքում՝ դատարանների կողմից կայացվում են տարաբնույթ, իրար հակասող որոշումներ, ինչը հանգեցնում է մասնակցի իրավունքների պաշտպանության արդյունավետության նվազմանը¹⁴:

Ըստ էության, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանի հայեցողությանն է մնում այս կամ այն գործողությունն ընկերության բնականոն գործունեությունը դժվարացնող կամ անհնարին դարձնող հանգամանքի որոշումը:

Նշված նորմի կիրառման դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ որպես ընկերության բնականոն գործունեությունը խոչընդոտող անգործություն դատարանի կողմից համարվել է կանոնադրական կապիտալում լրացուցիչ ներդրումներ չկատարելը և մասնակիցների ընդհանուր ժողովին չմասնակցելը: Այս գործով վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ընկերության մասնակցի կողմից ընկերության կանոնադրական կապիտալի համարման մպատակով որևէ գործողություն չկատարելը, այդպիսով ընկերության բնականոն գործունեությանը խոչընդոտելը, համարվում է մնան մասնակցին ընկերությունից հեռացնելու պահանջ ներկայացնելու հիմք, քանի որ առանց ընկերության կանոնադրական կապիտալի համարման՝ դրա հետագա գործունեությունը և կանոնադրական նպատակների իրականացումը անհնարին է: Բացի դրանից, դատարանը նշել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պետք է իրավական գնահատական տա ինչպես կողմերի գործողություններին, այնպես էլ անգործությանը և ընկերության բնականոն գործունեության վրա դրանց հնարավոր ազդեցությանը¹⁵:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵՄԳ/1174/02/09 քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշմամբ

կարևորել է այն հանգամանքը, որ մնան գործերի լուծման համար էական նշանակություն ունի ընկերության մասնակցի գործողությունների կամ անգործության հետևանքով ընկերության բնականոն գործունեության դժվարացման կամ անհնարինության փաստի առկայությունը, որը պետք է ապացուցի մասնակցին ընկերությունից հեռացնելու մասին պահանջ ներկայացրած անձը¹⁶:

Գարծում ենք, որ, հաշվի առնելով բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարարական ձևի առանձնահատկությունները, մասնատիպ կառուցակարգի նախատեսումը բաժնետիրական ընկերությունների պարագայում ևս կառավարման ոլորտում մեծապես կբարձրացնի բաժնետերերի պատասխանատվության մակարդակը:

Գտնում ենք, որ վերը նշված իրավիճակներից խուսափելու, ինչպես նաև կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց մասնակիցներին իրավունքի չարաշահում թույլ տալու հնարավորությունից զրկելու համար անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով հստակ սահմանել կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց մասնակիցների պարտականությունները: Մասնավորապես՝ պետք է սահմանվեն կորպորացիայի մասնակցի հետևյալ պարտականությունները.

- ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, օրենքով և իրավաբանական անձի կանոնադրությամբ սահմանված կարգով, չափով, ձևով և ժամկետներում մասնակցել կորպորացիայի գույքի ձևավորմանը.

- չիրապարակել կորպորացիայի գործունեության մասին գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ.

- մասնակցել կորպորացիայի կողմից կայացվող այնպիսի որոշումների ընդունմանը, առանց որոնց կորպորացիան ի վիճակի չէ օրենքին համապատասխան շարունակել իր հետագա գործունեությունը, եթե տվյալ որոշման ընդունման համար նրա մասնակցությունն անհրաժեշտ

է.
- ձեռնպահ մնալ կորպորացիայի շահերին հակասող գործողությունների կատարումից.

- կորպորացիայի մասնակցի համար օրենքով և կանոնադրությամբ կարող են սահմանվել այլ պարտականություններ:

1. **Bernard Black, Reinier Kraakman, Anna Tarassova A.** Guide to the Russian Law on Joint Stock Companies, Kluwer Law International, 1998, Cambridge, Massachusetts, USA and the Netherlands, p. 413.

2. Комментарий Федерального закона об акционерных обществах, под общей ред. А. С. Тарасова, М., Лабиринт, 1999, с. 417.

3. Կարծում ենք, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի թերություններից է մաս այն, որ օրենքը չի կարգավորում ընկերության կողմից թողարկված այլ արժեթղթերն ընկերության կողմից ձեռք բերելու ընթացակարգերը, ինչպես մաս ընկերության կողմից թողարկված արժեթղթերն ընկերությանը հետ վաճառելու պարտականություն ունեցող անձանց կողմից այդպիսիք իրականացնելու գործընթացները:

4. Բաժնետոմսերի ձեռքբերման սահմանափակումներին մենք արդեն իսկ անդրադարձել ենք նախորդ իրավունքի քննարկման շրջանակներում: Միայն ցանկանում ենք հավելել, որ կանոնադրական կապիտալի նվազագույն չափի պահանջը վերացնելուց հետո «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ մասում պահպանվել է նախկին իրավակարգավորման տրամաբանությամբ համապատասխանող հետևյալ սահմանափակումը. ընկերությունն իրավունք չունի բաժնետոմսերի ընդհանուր քանակի պակասեցման նպատակով իր տեղաբաշխած բաժնետոմսերի մի մասի ձեռքբերման միջոցով կանոնադրական կապիտալի նվազեցման մասին որոշում ընդունել, եթե շրջանառության մեջ մնացող բաժնետոմսերի անվանական արժեքների գումարը կնվազի օրենքով սահմանված կանոնադրական կապիտալի նվազագույն չափից:

5 Գտնում ենք, որ պահանջներն ավելին լինելու դեպքում որպես բաժնետոմսերի ձեռքբերման չափորոշիչ պետք է հանդիսանա նշ

թե ներկայացված հայտերի համամասնությունը, այլ յուրաքանչյուր բաժնետիրոջը պատկանող բաժնետոմսերի քանակի համամասնությունը:

6. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդվ. 59, կետ 4:

7. Комментарий Федерального закона об акционерных обществах, под общей ред. А. С. Тарасова, М., Лабиринт, 1999, с. 417.

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՀՅԲԳԿ/0139/02/08 քաղաքացիական գործով 2010 թվականի մարտի 12-ի որոշումը:

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.10.2011 թվականի թիվ ԵԱԳԳ/0832/02/09 քաղաքացիական գործով կայացված որոշումը:

10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.06.2011 թվականի թիվ ԼԳ/0891/02/09 քաղաքացիական գործով կայացված որոշումը:

11. *Թորոյան Գ.Գ.* ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի գործնական մեկնաբանություններ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքը, Երևան, 2013, էջ 101:

12. *Могилевский С. Д., Самойлов И. А.* Корпорации в России, М., изд-во «Дело», 2006, с. 110-111.

13. *Колтунов И. В.* Исключение участника из общества с ограниченной ответственностью // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления, 2008, N 10 (53), <http://koltunovnn.ru/modules/pages/main/publications/isklyuchenieizooo.html>.

14. *Шушкина Е.* Исключение участника из ООО // Юридический справочник руководителя, сентябрь 2012, <http://www.delo-press.ru/articles.php?n=10895>.

15. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1270 (ՎԳ) 2007 քաղաքացիական գործով 2007 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշումը:

16. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵՄԳԿ/1174/02/09 քաղաքացիական գործով 2010 թվականի հոկտեմբերի 29-ի որոշումը:

ԲԶԶԱՅԻՆ ՀԵՌԱԽՈՍԱԿԱՊԻ ՄԻՋՈՅՈՎ ՏԱՐԱԾՎՈՂ ԳՈՎԱԶԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԱՌԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ներկայումս Հայաստանում մեծ տարածում է ստացել բջջային հեռախոսակապի միջոցով տարածվող գովազդը: Շատ հաճախ բջջային հեռախոսահամարներին տեղեկատվություն է ուղարկվում Հայաստանում կազմակերպվող միջոցառումների, տարբեր խանութներում գործող ակցիաների և զեղչերի մասին: Երբեմն այդ տեղեկությունները լինում են օգտակար, երբեմն նյարդայնացնող: Սակայն տվյալ աշխատանքի նպատակն է պարզել բջջային հեռախոսակապի միջոցով տարածվող տեղեկությունների և գովազդի իրավական կարգավորումն ու օրինականությունը:

«Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ գովազդ է համարվում տարբեր տեսակի տեղեկատվական միջոցների օգնությամբ իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց, ապրանքների, գաղափարների կամ նախաձեռնությունների մասին տեղեկությունների տարածումն *անորոշ թվով անձանց շրջանում*, որը *կոչված է ձևավորելու կամ պահպանելու հետաքրքրությունը* տվյալ ֆիզիկական և իրավաբանական անձի, ապրանքների կամ նախաձեռնությունների նկատմամբ:^[1]

Ելնելով նշված հասկացությունից՝ կարող ենք փաստել, որ գովազդին բնորոշ հատկանիշներն են՝ տեղեկությունների տարածումը անորոշ թվով անձանց շրջանում, ինչպես նաև ապրանքների, նախաձեռնությունների կամ որոշ սուբյեկտների նկատմամբ հետաքրքրություն ձևավորելու կամ պահպանելու նպատակը:

Տեսության մեջ նշվում են նաև այլ հատկանիշներ, որոնք բացակայում են օրեն-

քում, որոնցից են՝ միակողմանի ուղղվածությունը վաճառողից գնորդին, միջնորդավորվածությունը, տեղեկացումը:^[2]

Այսինքն՝ գովազդն իր մեջ պետք է պարունակի որոշակի տեղեկատվություն (տեքստային, պատկերային կամ այլ տիպի), ուղղված լինի անձանց անորոշ շրջանին, որպես նպատակ պետք է ծառայի ֆիզիկական և իրավաբանական անձի, ապրանքների կամ նախաձեռնությունների նկատմամբ հետաքրքրություն ձևավորելու կամ պահպանելու, ինչպես նաև ունենա *ուղղվածություն* դեպի գնորդը: Այս հատկանիշները շատ կարևոր են, քանի որ գործնականում գովազդի և տեղեկատվության տարանջատումը բավականին բարդ խնդիր է: Օրինակ՝ այն ժամանակ, երբ գովազդային վահանակներում ուղղակի տեղադրվում են տեղեկություններ իրավաբանական անձանց վերաբերյալ՝ հասցեն և անվանումը, կամ երբ բջջային հեռախոսահամարին տեղեկություններ են ուղարկվում երկրում իրականացվող տարբեր միջոցառումների մասին, բարդ է հասկանալ՝ արդյո՞ք նշված տեղեկությունները կոչված են ձևավորելու կամ պահպանելու հետաքրքրությունը որոշակի երևույթների նկատմամբ, թե ոչ:

Նշված անհատակությունը կարող է գործնականում բազմաթիվ խնդիրներ առաջացնել, քանի որ այն պարագայում, երբ վերոնշված տեղեկությունները դիտարկվեն որպես գովազդ, ապա «դեղին էջերում», տեղեկատվական բազաներում և այլ հանրամատչելի աղբյուրներում տեղադրված տեղեկատվությունը պետք է դիտարկվի որպես գովազդ: Հակառակ մեկնաբանության պարագայում՝ արտաքին

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

գովազդի որոշակի տեսակներ չեն կարող դիտարկվել որպես գովազդ, հաշվի առնելով, որ, ըստ էության, ներկայացվում են ընդամենը տեղեկություններ այս կամ այն ընկերությունների վերաբերյալ, օրինակ՝ անվանում, հեռախոսահամար, էլեկտրոնային փոստի հասցե և այլն:

Նկար 1

Սակայն, մեր կարծիքով, այստեղ պետք է հաշվի առնել միակողմանի ուղղվածությունը գնորդին, այսինքն՝ գովազդի էությունն այն է, որ առաջին հերթին՝ գրավի հաճախորդի ուշադրությունը, առաջացնի հետաքրքրություն:

Դեռ 1898 թվականին ամերիկյան գովազդային մասնագետ Էլմար Լեվիսը սահմանել էր AIDA – բանաձևը, որտեղ նշվում էին գովազդի հիմնական խնդիրները՝ Attention – ուշադրություն, Interest – հետաքրքրություն, Desire – ցանկություն, Action – գործողություն:[3]

Գովազդը կարող է տարածվել բազմաթիվ ճանապարհներով: Տարածման ձևերը գովազդի տեսակների դասակարգման հիմքերից են: Այսպիսով՝ տարանջատում են

գովազդ զանգվածային լրատվական միջոցներով, այդ թվում՝ հեռուստատեսությամբ, թերթերով, ռադիոգովազդ և այլն, արտաքին գովազդ, գովազդ տրանսպորտում, կինոգովազդ, ինտերնետ-գովազդ, էլեկտրոնային փոստի միջոցով տարածվող գովազդ, հուշանվերային գովազդ, բջջային հեռախոսակապով գովազդ և այլն:[4]

«Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքը ճանաչում է գովազդ ՉԼՄ-ում, ներառյալ՝ զանգվածային տեղեկատվության էլեկտրոնային միջոցներում, զանգվածային տեղեկատվության տպագիր միջոցներում, արտաքին գովազդ և գովազդը տրանսպորտում: Ինչպես երևում է՝ ՀՀ օրենսդրությամբ չեն կարգավորվում մի շարք գովազդի տեսակներ, ինչպիսիք են, մասնավորապես՝ բջջային հեռախոսակապով տարածվող գովազդը:

Ներկայումս Հայաստանում լայն տարածում է գտել բջջային հեռախոսակապի միջոցով տարածվող գովազդը, որն իրականացվում է SMS հաղորդագրությունների միջոցով: Հաշվի առնելով վերոնշյալ այն հանգամանքը, որ գործող ՀՀ օրենսդրությամբ տվյալ գովազդի տեսակը հաստիկ չի կարգավորվում, առաջ են գալիս մի շարք խնդիրներ, որոնք կարող են հանգեցնել մնան գովազդների անբարեխղճությանը և արդյունքում դրանցով պատճառված վնասի հատուցմանը:

Նկար 2

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

Առաջին խնդիրը կապված է այն դեպքերի հետ, երբ քաղաքացին չի ցանկանում ստանալ նման գովազդային SMS հաղորդագրություն: Այստեղ, առաջին հերթին, պետք է հասկանալ՝

- արդյո՞ք գոյություն ունի որևէ արգելք գովազդատուի կամ գովազդ արտադրողի կողմից նման հաղորդագրություններ տարածելու համար, մասնավորապես՝ արդյո՞ք ամերիաժեշտ է ստանալ այն անձանց համաձայնությունը, ում ուղարկվում է գովազդը.

- որտեղից գովազդատուն կամ գովազդ արտադրողը կարող է ստանալ կոնկրետ անձանց բջջային հեռախոսահամարները և այլ անհատական տեղեկություն:

Ինչ վերաբերում է գովազդի արգելքին և անձանց համաձայնության պարտադիր առկայությանը, սակայն «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ ընդհանուր արգելքներն են հակաօրինակյան, ոչ հավաստի, ոչ պատշաճ գովազդը և անբարեխիղճ գովազդի տարածումը: Գովազդի տարածումը բջջային հեռախոսակապի միջոցների օգտագործմամբ ինքնին չի արգելվում (խոսքը չի գնում գովազդի բովանդակության մասին): Միաժամանակ ոչ օրենսդրության պահանջներից, ոչ էլ գովազդի էությունից չի բխում այն անձանց համաձայնության առկայությունը, ում ուղղված է գովազդը:

Ի տարբերություն ՀՀ օրենսդրության՝ արտասահմանյան մի շարք երկրների օրենսդրություններով նախատեսված է գովազդի այդ հատուկ տեսակը: Օրինակ՝ «Գովազդի մասին» ՌԴ- օրենքի 18-րդ հոդվածի (էլեկտրակապի ցանցի միջոցով տարածվող գովազդ) համաձայն՝ հեռախոսակապի միջոցով գովազդի տարածումը թույլատրվում է միայն հաճախորդի համաձայնության դեպքում: Ի դեպ, համաձայնություն ձեռք բերված լինելու փաստի ապացուցման պարտականությունն օրենքը դնում է գովազդատուի վրա: Նույն հոդվածը նույնպես պարունակում է դրույթ, որի համաձայն՝ ամեն դեպքում արգելվում է գովազդի տարածումն ինքնաշխատ տարածման համակարգերի օգտագործմամբ:[5]

ԱՄՆ-ի Կալիֆոռնիա նահանգը 2003թ.

փոփոխեց էլեկտրոնային միջոցով տարածվող գովազդը կարգավորող իր օրենքը՝ սահմանելով, որ առևտրային գովազդ պարունակող հաղորդագրությունները կարող են ուղարկվել միայն հասցեատերերի համաձայնությամբ: Նախկինում գործում էր «opt-out» սկզբունքը, որի համաձայն՝ չկար որևէ արգելք ուղարկել նման հաղորդագրություններ առանց հաճախորդների համաձայնության առկայության, սակայն գովազդ տարածողը պարտադիր պետք է նշեր հաղորդագրության մեջ «ADV» տառերը, ինչպես նաև նշեր մեխանիզմ, թե ինչպես հաճախորդը կարող է սպաքաժանողազգրվել նման ծառայությունից: Այս օրինակին հետևեցին մի շարք այլ նահանգներ, ի դեպ, տարբեր նահանգներում սահմանված են տարբեր պատասխանատվության միջոցներ էլեկտրոնային հաղորդագրությունների մասին օրենսդրության խախտման համար՝ սկսած 10 ԱՄՆ դոլար կազմող տուգանքից մինչև քրեական պատասխանատվություն:[6]

Եվրոպական երկրներում սահմանված էր համաձայնության առկայության մեխանիզմն ավելի գերադասելի է եղել: Այսպես՝ Ավստրիայի, Նորվեգիայի և Ֆինլանդիայի օրենսդրություններն արգելում են էլեկտրոնային հաղորդագրությունների տարածումն առանց սպառողների (այսինքն՝ ֆիզիկական անձանց) համաձայնության: Բելգիայի օրենսդրության համաձայն՝ գովազդային էլեկտրոնային հաղորդագրությունների ուղարկումը երրորդ անձանց արգելվում է, իսկ դանիական օրենսդրությունն ընդհանրապես արգելում է նման հաղորդագրությունների մասսայական տարածումը: Վերջապես՝ ԵՄ 12.07.2002թ. 2002/58/ԵՄ դիրեկտիվը նույնպես պարունակում է հաճախորդների նախնական համաձայնության պարտադիր առկայության մասին դրույթ:[7]

Այս պարագայում հարց է առաջանում, թե որտեղից է գովազդատուին հայտնի անձանց բջջային հեռախոսահամարները: Հնարավոր է երկու տարբերակ՝ անձն ինքն է տրամադրել այդ տեղեկատվությունը գովազդատուին կամ գովազդատուն այն ձեռք է բերել բջջային հեռախոսակապի օպերա-

տորից:

Այն դեպքում, երբ գովազդատուն ձեռք է բերել անձանց վերաբերյալ տեղեկություններ բջջային հեռախոսակապի օպերատորից, ապա անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյոք օպերատորն օժտված է նման իրավասությամբ:

«Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհատական տվյալ է համարվում ֆիզիկական անձին վերաբերող փաստերի, դեպքերի, հանգամանքների մասին ցանկացած տվյալ այնպիսի տեսքով, որը թույլ է տալիս կամ կարող է թույլ տալ նույնականացնել անհատի ինքնությունը:[8] Նույն հոդվածի համաձայն՝ անհատական տվյալների մշակում է համարվում ցանկացած գործողություն կամ գործողությունների խումբ՝ կապված անհատական տվյալների հավաքման, մուտքագրման, համակարգման, վերափոխման, փոխանցման, պահպանման, ուղղման, ուղեփակման, ոչնչացման և օգտագործման հետ:

Այսպիսով՝ ստացվում է, որ տվյալ պարագայում բջջային հեռախոսակապի օպերատորը հանդիսանում է անհատական տվյալների մշակող:

Միաժամանակ, «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ տվյալների սուբյեկտի համաձայնությունը ձեռք բերելիս մշակողը պարտավոր է նրան հայտնել անհատական տվյալների մշակման նպատակը և տեղեկություններ այն սուբյեկտների մասին, ում տրամադրվելու են կամ կարող են տրամադրվել անհատական տվյալները:

Նշված դրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ այն պարագայում, երբ անձի անհատական տվյալները, այդ թվում՝ բջջային հեռախոսահամարը փոխանցվում է երրորդ անձանց, մշակողը նախօրոք պարտավոր է ձեռք բերել տվյալ անձի համաձայնությունն այդ փաստի վերաբերյալ: Սակայն տվյալ պահանջը գրեթե միշտ անտեսվում է, ինչը հանդիսանում է ՀՀ օրենսդրության խախտում:

Այլ դեպք է, երբ գնելով որոշակի ապրանք կամ ստանալով որոշակի ծառայություն՝ անձինք ինքնուրույն են տրամադրում իրենց ան-

հատական տվյալները կամ այլ կերպ դարձնում են այդ տեղեկությունները հասանելի: Այստեղ խնդիր կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ անձը, տրամադրելով իր մասին անհատական տվյալներ, չի գիտակցում տրված տեղեկությունների օգտագործման ուղղություններն ու նպատակները: Խոսքն այն մասին է, երբ անձինք, լրացնելով տարբեր խանութներում կամ այլ վայրերում որոշակի թերթիկներ և հարցաթերթեր, չեն տեղեկացվում տվյալների մշակողների կողմից տվյալների տրամադրման նպատակների և օգտագործման ուղղությունների մասին: Այսինքն՝ անձը, տրամադրելով իր անհատական տվյալները, կարող է այլ պատկերացում կազմել տվյալների օգտագործման ուղղությունների վերաբերյալ: Մեր կարծիքով, սա նույնպես «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի խախտում է:

Ավստրալիայի կապի և մեդիայի պատասխանատու մարմինը տուգանել է Nokia կազմակերպությանը 55,000 ԱՄՆ դոլարի չափով օրենքի խախտման համար: Որոշման մեջ նշված էր, որ Nokia-ն չի տրամադրել հաճախորդներին իրենց անհատական տվյալների մասին տեղեկատվություն, կազմակերպության հետ կապ հաստատելու միջոցների մասին տեղեկատվություն, ինչպես նաև տեղեկություններ այն մասին, թե ինչպես է հնարավոր ապաբաժանորդագրվել առևտրային էլեկտրոնային հաղորդագրություններ ստանալուց:[9]

Հարկ է նաև նշել օրենսդրության պահանջների խախտման համար պատասխանատվության մասին: «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ այն իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք, որոնց իրավունքները խախտվել են անբարեխիղճ գովազդի հետևանքով, իրավունք ունեն սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ պահանջելու

- ա) վնասների հատուցում.
- բ) քաղաքացու կյանքին, առողջությանը և գույքին պատճառված վնասի հատուցում.
- գ) բարոյական վնասի հատուցում.
- դ) գովազդի հրապարակային հերքում:
- Ի դեպ, «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի

Քաղաքացիական իրավունք

իմաստով անբարեխիղճ է համարվում գովազդը, որի պատվերի, արտադրության և տարածման ընթացքում շրջանցվել են գործող օրենսդրությամբ սահմանված արգելքները և սահմանափակումները: Այս հասկացությունից հետևում է, որ գովազդի տարածման ընթացքում գործող օրենսդրության, այդ թվում՝ «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտմամբ գովազդը համարվում է անբարեխիղճ գովազդ: Միևնույն ժամանակ օրենքը նշում է, որ գովազդն անբարեխիղճ ճանաչելու համար պահանջվում է մղորեցման կամ հասարակական վտանգի փաստի առկայությունը, ինչպես նաև գովազդը կարող է անբարեխիղճ համարվել ոչ միայն իր բովանդակության, այլև տեղի, ժամանակի և տարածման (տեղաբաշխման) միջոցների պատճառով: Տվյալ դրույթների վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ գովազդային SMS-հաղորդագրությունների տարածման դեպքում տեղի է ունենում ինչպես «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի խախտում, այնպես էլ «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի խախտում: Ի դեպ, հարկ է նշել, որ «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված «հասարակական վտանգի փաստ» հասկացությունը բավականին անորոշ է, քանի որ նեղ մեկնաբանության պարագայում անբարեխիղճ գովազդ չի կարող համարվել, օրինակ՝ հեռուստահաղորդումների ընթացքում առավելագույն տևողության խախտումով հեռարձակվող գովազդը: Հակառակ պարագայում էլ՝ լայն մեկնաբանությամբ, ստացվում է, որ գործող օրենսդրության ցանկացած խախտում հանդիսանում է հասարակական վտանգ առաջացնող խախտում և այս պարագայում անհասկանալի է դառնում նման նորմի ամրագրումը, հաշվի առնելով, որ «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում արդեն իսկ տրված է անբարեխիղճ գովազդի հասկացությունը:

Տվյալ գաղափարին խոչընդոտ կարող է հանդիսանալ այն փաստը, որ գովազդի հասկացությունը պարունակում է այնպիսի տարր, ինչպիսին է ուղղվածությունը անորոշ թվով անձանց, որը տվյալ պարագայում բա-

ցակայում է: Այսինքն՝ գովազդային SMS-հաղորդագրությունը կարող է չդիտարկվել որպես գովազդային, քանի որ ուղղված է կոնկրետ անձին, այլ ոչ թե անորոշ թվով անձանց: Սակայն այստեղ հարկ է շեշտել, որ ներկայիս փուլում առկա գովազդն իր բնույթով արդեն գրկվել է «անորոշ թվով անձանց ուղղված» լինելու տարրից՝ հաշվի առնելով, որ գոյություն ունեն այնպիսի գովազդի տեսակներ, ինչպիսիք են՝ փոստային կամ էլեկտրոնային գովազդը: Տվյալ պարագայում գովազդն ուղղված է կոնկրետ հասցեով կամ հեռախոսահամարով:

Կարծում ենք, որ տրամաբանական չէր լինի բացառել գովազդի հասկացությունից այն տեղեկությունները, որոնք թեև պարունակում են գովազդին բնորոշ բոլոր հատկանիշները, սակայն ուղղված չեն անորոշ թվով անձանց: Ավելին՝ մի շարք մասնագետներ կարծում են, որ ընդհանրապես անհնար է տարածել գովազդն անորոշ թվով անձանց հաշվարկով, որովհետև ապրանքների մեծամասնությունը նախատեսված է սպառողների կոնկրետ շրջանին և բնականաբար այն ուղղված է համապատասխան կատեգորիային:^[10]

Ինչ վերաբերում է «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտմանը, ապա տվյալ պարագայում պետք է հասկանալ, թե ո՞վ և ի՞նչ տիպի պատասխանատվություն պետք է կրի անհատական տվյալների անօրինական օգտագործման համար: «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե տվյալների սուբյեկտը համարում է, որ իր անհատական տվյալների նկատմամբ իրականացվել են անօրինական գործողություններ, ապա նա իրավունք ունի այդ գործողությունները բողոքարկել վերադասության կամ դատական կարգով, իսկ 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհատական տվյալների մասին օրենսդրությունը խախտողները պատասխանատվություն են կրում օրենքով սահմանված կարգով: Տվյալ նորմերից հետևում է, որ «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտման համար նախատեսված չէ որևէ վարչական պատասխանատվություն, ինչպես նաև

Քաղաքացիական իրավունք

վերահսկողություն իրականացնող մարմին, ինչից հետևում է, որ այն անձինք, ում իրավունքները խախտվել են, կարող են այն պաշտպանել միայն դատական կարգով: Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ դիմելով դատարան անձինք պարտավոր են ապացուցել, որ տվյալ գովազդը իրենց պատճառել է վնաս, ինչը կարծում ենք գործնականում բավականին բարդ խնդիր է, հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում դեռևս բացակայում է բարոյական վնասի ինստիտուտը: Թեև «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է որպես պատասխանատվության միջոց բարոյական վնասի հատուցումը և յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի պահանջել այն, գործնականում բացակայում են անձի խախտված իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները:

Կարծում ենք, որ տվյալ խնդիրն ավելի, քան արդիական է և միանշանակ պահանջում է մի շարք օրենսդրական փոփոխություններ: Մասնավորապես՝

- անհրաժեշտ է լրացնել «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքը բջջային հեռախոսակապի միջոցով տարածվող գովազդը կարգավորող նորմերով, նախատեսելով նաև պարտականություն գովազդատուի, գովազդակրի կամ գովազդ արտադրողի համար մինչ գովազդի տարածումը ձեռք բերել հաճախորդի համաձայնությունը:

- գովազդի հասկացությունից հանել «անորոշ թվով անձանց շրջանին» ուղղված լինելու հատկանիշը:

- վերոնշյալ համաձայնության ձեռք բերման առկայության փաստի ապացուցման պարտականությունը պետք է կրեն հենց վերոնշյալ սուբյեկտները:

- անհրաժեշտ է նաև նախատեսել պատասխանատվության միջոց (օրինակ՝ տուգանք) տվյալ պահանջի խախտման համար:

- վերանայման կարիք ունի նաև «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ մասնավորապես պարզաբանման կարիք ունի «հասարակական վտանգ» հասկացությունը:

- լրացուցիչ կարգավորման կարիք ունի նաև բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտը, հաշվի առնելով նաև 05.11.2013թ. ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումը:[11]

- անհրաժեշտ է սահմանել նաև «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջների խախտման համար վարչական պատասխանատվություն և օրենքի վերահսկող մարմին:

Կարծում ենք, որ տվյալ առաջարկությունները թույլ կտան ապահովել անձանց շահերի պաշտպանության և օրենսդրության պահանջների կատարման հսկողության մակարդակի բարձրացումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

[1] «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենք, 30.04.1996թ.// ՀՀԱԺՏ 1996/10:

[2-4] Основы рекламы: Учебник / Ю.С. Бернадская, С.С. Марочкина, Л.Ф.Смотрова. Под ред. Л.М. Дмитриевой. М., Наука, 2005, с. 9, 13.

[5] Федеральный закон «О рекламе» от от 13.03.2006 N 38-ФЗ.

[6]http://www.kaspersky.ru/about/new_s/virus/2004/Elektronnyi_zhurnal_Spam_est_No_73.

[7]<http://mailchimp.com/resources/guides/sms-spam-laws-and-lawsuits/html/>.

[8] «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենք, 08.10.2002թ.// ՀՀՊՏ 2002.11.14/49(224) Հոդ.1149.

[9] <http://www.podlegal.com.au/sms-marketing-a-valuable-advertising-tool-or-an-expensive-mistake/>.

[10] Черячукин Ю.В. Правовое регулирование рекламной деятельности в Российской Федерации. М., 1999. [электрон, ресурс] // www.garant.ru.

[11] ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշում, 2013 թվականի նոյեմբերի 5, ՍԳՈ - 1121:

Արման ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԵՊՀ եվրոպական իրավունքի

և միջազգային իրավունքի ամբիոնի ասիստենտ,

իրավագիտության թեկնածու

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՅ՝ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԿՆՔՄԱՆ ԼԻՍԱԲՈՆՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՍԸ

2009 թվականի դեկտեմբերի 1-ին ուժի մեջ մտնելով՝ Լիսաբոնի պայմանագիրը Եվրոպական միության շրջանակներում իրականացվող ինտեգրացիոն գործընթացները տեղափոխեց նոր իրավաբաղաբական հարթության վրա՝ առաջացնելով բազմաթիվ փոփոխություններ ամենատարբեր ոլորտներում: Փոփոխություններից անմասն չմնաց նաև Եվրոպական միության արտաքին քաղաքականության ոլորտը, որի դրսևորման ձևերից մեկը Եվրոպական միության կողմից միջազգային իրավունքի այլ սուբյեկտների հետ միջազգային համաձայնագրերի կնքումն է: Դրանց կնքման ընթացակարգն իր ամրագրումն է ստացել Լիսաբոնի պայմանագրի բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրում¹: Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը գոյություն ուներ Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի կնքման երկու ընթացակարգային իրավական հիմք, որոնցից առաջինը կիրառվում էր վերաբերյալ համագործակցության ոլորտներում միջազգային համաձայնագրեր կնքելիս, իսկ երկրորդը՝ միջկառավարական համագործակցության ոլորտներում միջազգային համաձայնագրեր կնքելիս: Այդ իրավական հիմքերն էին հանդիսանում Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին պայմանագրի 300-րդ հոդվածը և Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 24-րդ հոդվածը²:

Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելուց հետո գոյություն ունի Եվրոպական

միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման մեկ ընթացակարգային իրավական հիմք: Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման ընթացակարգը նոր լույսի ներքո է ներկայանում 2009թ. դեկտեմբերի 1-ին Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելուց հետո: Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման ընթացակարգն արտացոլված է Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածում³: Ելնելով այդ հոդվածի և միջազգային պրակտիկայի վերլուծությունից՝ կարող ենք Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման ընթացակարգը բաժանել մի քանի փուլերի:

Առաջին փուլը հանդիսանում է միջազգային համաձայնագրի կնքման շուրջ բանակցությունների սկսման նախաձեռնումը և վարումը: Ինչպես բխում է Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերից նախքան միջազգային համաձայնագրերի կնքման շուրջ բանակցություններ սկսելը անհրաժեշտ է ստանալ Եվրոպական միության խորհրդի հավանությունը⁴: Բանակցություններն սկսելու առաջարկությամբ կարող են հանդես գալ Եվրոպական հանձնաժողովը և Արտաքին ու անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչը: Եթե Եվրոպական հանձնաժողովը միջազգային համաձայնագրերի կնքման վերաբերյալ առաջարկություններ կարող է ներ-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Եվրոպական իրավունք

կայացնել ցանկացած հարցերով, ապա Արտաքին և անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչը կարող է առաջարկություններ ներկայացնել միայն ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականության հարցերով:

Ինչ վերաբերում է բանակցությունները վարելուն, ապա դրանք ևս իրականացվում են Եվրոպական հանձնաժողովի և Արտաքին ու անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչի կողմից: Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականությանը վերաբերող միջազգային համաձայնագրերի կնքման շուրջ բանակցությունները վարում էր Եվրոպական միության խորհրդում նախագահող անդամ պետությունը:⁵ Ինչպես տեսնում ենք ներկայումս այդ բանակցությունները վարվում են այնպիսի մի հաստատության կողմից, ինչպիսին հանդիսանում է Արտաքին և անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչը: Վերջինս նշանակվում է Եվրոպական խորհրդի կողմից ձայների որակյալ մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ՝ Եվրոպական հանձնաժողովի նախագահի համաձայնությունն ստանալուց հետո և ի պաշտոնե հանդիսանում է Եվրոպական հանձնաժողովի նախագահի տեղակալը⁶:

Եվրոպական միության խորհրդում նախագահող անդամ պետությունը մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը բանակցություններ էր վարում նաև Եվրոպական միության երրորդ հենասյան, այսինքն՝ Բրեախրավական ոլորտում ոստիկանության և դատական մարմինների համագործակցության հենասյան շրջանակներում միջազգային համաձայնագրեր կնքելիս⁷, սակայն ներկա պայմաններում այս ոլորտում բանակցությունները վարում է Եվրոպական հանձնաժողովը, քանի որ Լիսաբոնի պայմանագիրը այս առումով առանձին վերապահում չի նախատեսում և միակ վերապահումը վերաբերում է ընդհանուր արտաքին և

անվտանգության քաղաքականության ոլորտին:

Բանակցային գործընթացի մեջ ներգրավված սուբյեկտների շրջանակի վրա իր ազդեցությունը չի թողնում նաև այն հանգամանքը, թե օրակարգում Եվրոպական միության կողմից երրորդ պետությանն առաջարկվող, որ տեսակի միջազգային համաձայնագրի կնքման հարցն է դրված: Գոյություն ունեն միջազգային համաձայնագրեր, որոնք ընդգրկում են ինչպես Եվրոպական միության, այնպես էլ անդամ պետությունների իրավասության մեջ մտնող ոլորտներ, որի պատճառով ԵՄ իրավունքի մասնագիտական գրականության մեջ անվանվում են խառը համաձայնագրեր (օրինակ՝ փոխկապակցման համաձայնագրերը և համագործակցության համաձայնագրերը): Խառը համաձայնագրերը վավերացվում են նաև անդամ պետությունների կողմից՝ նրանց ներպետական օրենսդրական ընթացակարգերին համապատասխան: Սակայն նման համաձայնագրերի շուրջ բանակցությունների վարման փուլում անդամ պետությունները չեն մասնակցում: Սա պայմանավորված է բանակցությունները գործնական առումով արդյունավետ կազմակերպելու և Եվրոպական միությունը միասնական մոտեցմամբ ներկայացնելու անհրաժեշտությամբ: Բանակցությունները վարվում են Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից՝ ինստիտուտների ներսում անդամ պետությունների կողմից ձևավորված միասնական բանակցային մանդատին համապատասխան:

Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիրը բանակցություններ վարելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների առումով նախատեսում է ևս մի նորարարություն, որը Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին պայմանագրին և Եվրոպական միության մասին պայմանագրին հայտնի չէր: Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Եվրոպական միության խորհուրդը, կախված միջազգային համաձայնագրի առարկայից, կարող է որոշում ընդունել Միության բանակցող կամ

Եվրոպական իրավունք

Միության բանակցային խմբի ղեկավար նշանակելու մասին⁸: Այսինքն՝ բանակցությունները, բացի Եվրոպական հանձնաժողովից և Արտաքին և անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչից, Եվրոպական միության խորհրդի լիազորմամբ կարող են վարել նաև այլ սուբյեկտներ: Խոսքը, թե ինչ սուբյեկտների մասին է, պայմանագրի վերոնշյալ հոդվածը, ոչ էլ դրան հաջորդող հոդվածները չեն հստակեցնում: Թերևս Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասը Միության բանակցող կամ Միության բանակցային խմբի ղեկավար ասելով՝ նկատի ունի այն դեպքերը, երբ Եվրոպական միության անունից և նրա լիազորմամբ միջազգային համաձայնագրի կնքման վերաբերյալ բանակցությունները վարում և այն կնքում են անդամ պետությունները: Այս հարցում որոշակի հստակություն կմտցվի Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պրակտիկ իրագործումից հետո:

Եվրոպական միության խորհրդի դերը բանակցային գործընթացի փուլում սուկ դրա սկիզբը սանկցավորելով չի սահմանափակվում, քանի որ նա կարող է որոշել բանակցությունների սահմանները: Դա արտահայտվում է Եվրոպական միության խորհրդի կողմից բանակցողին հասցեագրված հատուկ դիրեկտիվներ ընդունելու իրավասության մեջ⁹: Նման դիրեկտիվներ ընդունելու դեպքում բանակցությունները պետք է վարվեն դրանց ոգուն համապատասխան: Դիրեկտիվները հանդիսանում են բանակցությունների հիմքը և ոչ պաշտոնապես անվանվում են «բանակցային մանրատներ»¹⁰: Չնայած դրանք ունեն ընդհանրական բովանդակություն՝ ԵՄ խորհուրդը երբեմն դրանցում ամրագրում է կոնկրետ արդյունք, որին պետք է հասնի բանակցողը բանակցային գործընթացում, ինչպես նաև այդ դիրեկտիվների ոգուց հնարավոր զիջումները, որոնք կարող է իրեն թույլ տալ բանակցողը:

Եվրոպական միության խորհուրդը, բա-

ցի դիրեկտիվներ ընդունելուց, կարող է հիմնադրել նաև ազգային կառավարությունների ներկայացուցիչներից բաղկացած հատուկ կոմիտե, որի հետ պետք խորհրդակցել բանակցությունները վարելու ընթացքում:¹¹ Կոմիտեների գործունեությունը խորհրդակցական բնույթ է կրում և միտված է աջակցել Եվրոպական հանձնաժողովին բանակցությունների ընթացքում:

Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի կնքման երկրորդ փուլը հանդիսանում է բանակցությունների արդյունքում մշակված միջազգային համաձայնագրի տեքստի ստորագրումը: Ստորագրումն իրականացվում է բանակցողի կողմից, սակայն նախքան համաձայնագիրը ստորագրելը Եվրոպական միության խորհուրդը որոշում է ընդունում ստորագրման իրավունքը բանակցողին շնորհելու մասին: Այդ որոշումն ընդունվում է բանակցողի առաջարկությամբ:¹²

Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի կնքման երրորդ փուլը միջազգային համաձայնագրի վավերացումն է: Չնայած այն հանգամանքին, որ Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 218-րդ հոդվածն օգտագործում է կնքում (conclude) եզրույթը, այն նկատի ունի դրա վավերացումը (ratification), քանի որ այդ գործողությամբ Եվրոպական միությունն իր համաձայնությունն է տալիս միջազգային համաձայնագրի պարտադիրության վերաբերյալ: Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին 1969թ. Վիեննայի կոնվենցիայի և Պետությունների ու միջազգային կազմակերպությունների միջև կամ միջազգային կազմակերպությունների միջև պայմանագրերի իրավունքի մասին 1986թ. Վիեննայի կոնվենցիայի համաձայն՝ վավերացում ասելով հասկացվում է միջազգային ասպարեզում միջազգային համաձայնագրի պարտադիրությունը ճանաչելուն ուղղված գործողություն¹³: Նշված կոնվենցիաների լույսի ներքո «կնքում» եզրույթի լուսաբանումն արդարացված է այն իրողությամբ, որ Եվրոպական միության դատարանի նախադեպային

իրավունքի համաձայն՝ Եվրոպական միությունը պարտավոր է հետևել միջազգային իրավունքին¹⁴, ինչը ենթադրում է նաև միջազգային իրավունքում գոյություն ունեցող իրավական հասկացություններն իրենց ճիշտ իմաստով օգտագործելու պարտականություն:

Ավելին, պետք է նկատել, որ միջազգային համաձայնագրի կնքում հասկացությունն ավելի լայն հասկացություն է և իր մեջ կարող է ներառել միջազգային համաձայնագրի կնքման բոլոր փուլերը: Այդ իսկ պատճառով նպատակահարմար է Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի պարտադիրությունն իր համար պաշտոնապես ճանաչելու գործընթացը բնութագրելու համար օգտագործել ոչ թե կնքում, այլ վավերացում տերմինը:

Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի վավերացումն իրականացվում է բանակցողի առաջարկության հիման վրա՝ Եվրոպական միության խորհրդի կողմից¹⁵: Այս իրավունքը Եվրոպական միության խորհուրդը չի կիսում նաև Եվրոպական հանձնաժողովի հետ: Այդ մասին է վկայում *France v. Commission* գործը, որում Եվրոպական միության դատարանն անվավեր ճանաչեց ԱՄՆ-ի հետ մրցակցային կանոնների կիրառմանը վերաբերող Միջազգային համաձայնագիրը վավերացնող Եվրոպական հանձնաժողովի ակտը՝ սահմանելով, որ ոչ մրցակցային քաղաքականության ոլորտում Եվրոպական հանձնաժողովի ունեցած էական դերակատարությունը, ոչ էլ նրա կողմից վարչական բնույթի միջազգային համաձայնագրեր կնքելու պրակտիկան ու Եվրատոմի պայմանագրի միջև անալոգիայի անցկացումը Եվրոպական հանձնաժողովին մնան համաձայնագիր վավերացնելու և Եվրոպական միության խորհրդի իրավագործությունները խախտելու իրավունք չեն տալիս¹⁶:

Սակայն միջազգային համաձայնագրի վավերացման իրավունքը Եվրոպական միության խորհրդի բացառիկ առանձնաշնորհը չէ: Բացառությամբ ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականությանը

վերաբերող միջազգային համաձայնագրեր վավերացնելու դեպքի՝ մնացած բոլոր դեպքերում Եվրոպական միության խորհուրդը միջազգային համաձայնագիրը վավերացնում է Եվրոպական խորհրդարանի հետ խորհրդակցելուց կամ նրա համաձայնությունն ստանալուց հետո: Նախքան միջազգային համաձայնագրի վավերացումը Եվրոպական խորհրդարանի հետ խորհրդակցելն իրենից ներկայացնում է միջազգային համաձայնագրի կնքման գործընթացին մասնակցության հարաբերականորեն պասիվ ձև, քանի որ Եվրոպական խորհրդարանը սույլ իր կարծիքն է հայտնում կնքվող միջազգային համաձայնագրի վերաբերյալ, որը Եվրոպական միության խորհրդի կողմից կարող է հաշվի չառնվել: Սակայն Եվրոպական միության խորհուրդը իրավունք չունի նպատակահարմարությունից կամ այլ գաղափարներից ելնելով՝ վավերացնել միջազգային համաձայնագիրը առանց Եվրոպական խորհրդարանի կարծիքը ստանալու, երբ հիմնադիր պայմանագրով պահանջվում է խորհրդակցել նրա հետ: Հակառակ դեպքում՝ Եվրոպական խորհրդարանի կամ Եվրոպական հանձնաժողովի պահանջով միջազգային համաձայնագիրը վավերացնելու մասին որոշումը կարող է Եվրոպական միության դատարանի կողմից անվավեր ճանաչվել՝ ընթացակարգային էական պահանջների խախտման հիմքով: Համենայն դեպս դա է հուշում *SA Roquette Freres v Council of the European Communities* գործի տրամաբանությունը, որում Եվրոպական միության դատարանն անվավեր ճանաչեց Եվրոպական միության խորհրդի կողմից ընդունված կանոնակարգը, քանի որ այն ընդունելիս վերջինս չէր խորհրդակցել Եվրոպական խորհրդարանի հետ¹⁷:

Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելուց հետո նախքան Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագիրը վավերացնելը Եվրոպական խորհրդարանի հետ խորհրդակցելը դարձել է ընդհանուր կանոն՝ բացառությամբ Լիսաբոնի պայմանագրով նախատեսված Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը

Եվրոպական իրավունք

ստանալու ստորև նշված դեպքերի: Այժմ Եվրոպական խորհրդարանի հետ անհրաժեշտ է խորհրդակցել նույնիսկ առևտրային համաձայնագրերի կնքման դեպքում¹⁸:

Ինչ վերաբերում է նախքան միջազգային համաձայնագրի վավերացումը Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը ստանալուն, ապա այն իրենից ներկայացնում է Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրի կնքման գործընթացին մասնակցության առավել ակտիվ և ներգրավված ձև, քանի որ Եվրոպական միության խորհուրդն առանց Եվրոպական խորհրդարանի դրական համաձայնությունը ստանալու չի կարող վավերացնել միջազգային համաձայնագիրը: Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրով հստակ սահմանված են այն դեպքերը, երբ միջազգային համաձայնագրերի վավերացումն անհնար է առանց Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունն ստանալու: Գրանք են՝

1. փոխկապակցման համաձայնագրերը.
  2. Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիային Եվրոպական միության կողմից միանալու մասին համաձայնագիրը.
  3. համագործակցության ընթացակարգեր կազմակերպելու միջոցով հատուկ ինստիտուցիոնալ շրջանակներ ստեղծելու մասին համաձայնագրերը.
  4. Եվրոպական միության համար կարևոր բյուջետային նշանակություն ունեցող համաձայնագրերը.
  5. համաձայնագրերը, որոնք ընդգրկում են այնպիսի ոլորտներ, որտեղ որոշումներն ընդունվում են սովորական օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ կամ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ, որի դեպքում անհրաժեշտ է Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը:
- Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը, բացառությամբ «Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական

կոնվենցիային Եվրոպական միության կողմից միանալու մասին համաձայնագրի և ներպետական մակարդակում Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնության ստացմամբ զուգորդված հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառում պահանջող ոլորտներ շոշափող միջազգային համաձայնագրերի, վերը նշված մյուս բոլոր համաձայնագրի վավերացման համար Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին պայմանագրով ևս նախատեսվում էր Եվրոպական միության խորհրդի կողմից Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնության ստացման ընթացակարգ¹⁹:

Որոշակի տարակուսանք է առաջացնում «կարևոր բյուջետային նշանակություն ունեցող համաձայնագիր» բառակապակցությունը: Ինչպես պետք է որոշել, թե որն է համարվում կարևոր բյուջետային նշանակություն ունեցող համաձայնագիր, իսկ որը ոչ: Այս հարցում որոշակիության ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ Եվրոպական միության դատարանը սահմանել է մի շարք կողմնորոշիչներ կնքվող միջազգային համաձայնագրի կարևոր կամ ոչ կարևոր բյուջետային նշանակությունը պարզելու համար: Մասնավորապես, Parliament v. Council գործում որպես այդպիսի կողմնորոշիչներ սահմանվեցին կնքվող միջազգային համաձայնագրի երկարատևությունը և Եվրոպական միության արտաքին գործառնությունների իրականացման համար տրամադրված հատկացումների տոկոսային հարաբերակցությունը: Նշված գործում Եվրոպական միության դատարանը Մավրիտանիայի հետ կնքված Ձկնագործության մասին համաձայնագիրը, որը ձկնորսներին ձկնորսությամբ զբաղվելու իրավունք էր տալիս Մավրիտանիայի իրավագործության տակ գտնվող ջրերում, ճանաչեց ոչ կարևոր բյուջետային նշանակություն ունեցող, քանի որ այն կնքվել էր 5 տարի ժամկետով և դրանով Մավրիտանիայի ջրերում ձկնորսությամբ զբաղվելու համար այդ պետությանը տրվող վճարը կազմում էր Եվրոպական միության արտաքին գործառնությունների համար տրամադրված հատկա-

ցումների ընդամենը 1 տոկոսը:²⁰

Ինչ վերաբերում է սովորական օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ որոշումների ընդունման ոլորտներ ընդգրկող միջազգային համաձայնագրերի տեսակներին, ապա պետք է նշել, որ Լիսաբոնի պայմանագրով սովորական օրենսդրական ընթացակարգը դա նույն որոշումների համատեղ ընդունման ընթացակարգն է, որը, պայմանավորված դրա կիրառման ոլորտների շրջանակի ընդլայնման հետ, այժմ անվանվում է սովորական օրենսդրական ընթացակարգ: Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին պայմանագիրը և նախատեսում էր, որ այն միջազգային համաձայնագրերը, որոնք ընդգրկում են որոշումների համատեղ ընդունման ընթացակարգի կիրառում պահանջող ոլորտներ, պետք է վավերացվեն Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունն ստանալուց հետո²¹:

Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելը իրավիճակը փոքր-ինչ այլ է հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ որոշումների ընդունման ոլորտներ ընդգրկող միջազգային համաձայնագրերի վավերացման դեպքում, քանի որ Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին պայմանագրին «հատուկ օրենսդրական ընթացակարգ» հասկացությունը խորթ էր և այն կյանքի է կոչվել միայն Լիսաբոնի պայմանագրով: Այդ պայմանագրի բազմաթիվ հոդվածներում կարելի է հանդիպել վերապահման, որ օրենսդրական միջոցները համապատասխան հարցի կապակցությամբ պետք է ընդունվեն հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ²²: Ընդ որում, Լիսաբոնի պայմանագիրը, ի տարբերություն սովորական օրենսդրական ընթացակարգի կապակցությամբ դրսևորած մոտեցման²³, որևէ հոդվածով չի հստակեցնում, թե ինչ փուլերից է բաղկացած հատուկ օրենսդրական ընթացակարգը: Այն բավարարվում է միայն նշումով, որ Պայմանագրերով ամրագրված հատուկ դեպքերում կանոնակարգի, դիրեկտիվի կամ որոշման ընդունումը Եվրոպական խորհրդարանի կողմից ԵՄ

խորհրդի մասնակցությամբ կամ վերջինիս կողմից Եվրոպական խորհրդարանի մասնակցությամբ կազմում է հատուկ օրենսդրական ընթացակարգը²⁴: Հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ այս ընթացակարգի կիրառման ժամանակ օրենսդրական միջոցի ընդունման նախաձեռնությունը կարող է գալ ոչ միայն Եվրոպական հանձնաժողովից, այլ նաև ԵՄ խորհրդից և Եվրոպական խորհրդարանից:

Ելնելով Լիսաբոնի պայմանագրի համապատասխան դրույթների վերլուծությունից՝ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգը կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգ, որի կիրառման ժամանակ օրենսդրական միջոց ընդունելիս անհրաժեշտ է ստանալ Եվրոպական խորհրդարանի եզրակացությունը և հատուկ օրենսդրական ընթացակարգ, երբ օրենսդրական միջոցն ընդունելիս անհրաժեշտ է ստանալ Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը: Ընդ որում Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառման ոլորտներ ընդգրկող միջազգային համաձայնագիր վավերացնելուց առաջ անհրաժեշտ է ստանալ միայն այն դեպքում, երբ խնդրո առարկա որոշման նախագիծը հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ ընդունելիս նախատեսվում է ստանալ Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը: Լիսաբոնի պայմանագիրը նախատեսում է որոշ հարցեր, որոնց կապակցությամբ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառմամբ օրենսդրական միջոց ընդունելիս Եվրոպական խորհրդարանը պետք է տա իր համաձայնությունը: Այդպիսի հարցեր են սեռի, ռասայական կամ էթնիկական ծագման, կրոնի կամ հավատքի, անկարողության, տարիքի կամ սեռական կողմնորոշման հատկանիշների վրա հիմնված խտրականության դեմ պայքարը, Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված Եվրոպական միության քաղաքացիների իրավունքների իրագործու-

Եվրոպական իրավունք

մը կան ավելացումը, Եվրոպական միության ֆինանսական շահերի դեմ ոտնձգող հանցագործությունների դեմ պայքարելու համար Հանրային մեղադրողների հաստատության հիմնադրումը և այլն²⁵: Երբ կնքվող միջազգային համաձայնագիրը շոշափում է նշված կամ Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնության ստացմամբ զուգորդված հատուկ օրենսդրական ընթացակարգի կիրառում պահանջող այլ հարցեր, ապա այն վավերացնելուց առաջ պետք է ստանալ Եվրոպական խորհրդարանի համաձայնությունը: Ընդ որում պետք է արձանագրել, որ այդ հարցերի շրջանակը այնքան էլ շատ չէ:

Ինչպես տեսնում ենք, Եվրոպական խորհրդարանի մասնակցությունը Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման գործընթացին հասցված է նվազագույնի: Վերջինս Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման բանակցային գործընթացի սանկցավորմանը և ոչ էլ անցկացմանը մասնակցություն չի ունենում: Եվրոպական խորհրդարանը չի մասնակցում նաև միջազգային համաձայնագրերի ստորագրմանը: Միակ շատ, թե քիչ ներգրավված մասնակցությունը այդ գործընթացին Եվրոպական խորհրդարանն ունենում է հիմնադիր պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում միջազգային համաձայնագրի վավերացման ընթացքում կարծիք հայտնելով կամ իր համաձայնությունը տալով կնքվող համաձայնագրի վերաբերյալ: 2009 թվականի դեկտեմբերի 1-ին ուժի մեջ մտած Լիսաբոնի պայմանագիրը այս ոլորտում Եվրոպական խորհրդարանի իրավաբանական կարգավիճակն էականորեն չի բարելավվել: Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման իշխանությունը կենտրոնացված է Եվրոպական հանձնաժողովի և առավելապես Եվրոպական միության խորհրդի ձեռքում:

Բացի հիմնադիր պայմանագրերով սահմանված միջազգային համաձայնագրերի կնքման սովորական ընթացակարգից՝ ելնելով Եվրոպական միության դատարանի նախադեպային իրավունքից և ձևավորված

պրակտիկայից, պետք է առանձնացնել միջազգային համաձայնագրերի կնքման մեկ այլ ընթացակարգ, որի կիրառմամբ կնքված համաձայնագրերից բխող իրավունքների և պարտականությունների կրող հանդես է գալիս Եվրոպական միությունը: Խոսքը այն դեպքերում կիրառվող ընթացակարգի մասին է, երբ միջազգային համաձայնագիրը կնքվում է անդամ պետությունների կողմից, սակայն դրանից բխող իրավական հետևանքներն առաջանում են Եվրոպական միության համար: Առաջին իսկ հայացքից ակնհայտ է դառնում, որ այս ընթացակարգը Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման սովորական ընթացակարգից տարբերվում է դրա մեջ ներգրավված սուբյեկտների կազմով: Եթե սովորական միջազգային համաձայնագրերի կնքման ընթացակարգի պայմաններում միջազգային համաձայնագրի կնքման բոլոր փուլերում ներգրավված են և նախաձեռնող դերակատարություն ունեն Եվրոպական միության մարմինները (ԵՄ խորհուրդ, Եվրոպական հանձնաժողով, Եվրոպական խորհրդարան, Արտաքին և անվտանգության քաղաքականության հարցերով Միության բարձրագույն ներկայացուցիչ), ապա անդամ պետությունների կողմից Եվրոպական միության անունից միջազգային համաձայնագրեր կնքելու դեպքում այդ դերը պատկանում է անդամ պետություններին: Անդամ պետությունները կարող են Եվրոպական միության համար պարտադիր իրավական հետևանքներ առաջացնող միջազգային համաձայնագիր կնքել միայն նրա յիագործմամբ: Ելնելով այն հանգամանքից, որ Եվրոպական միության անունից միջազգային համաձայնագրերը վավերացնելու իրավունքը պատկանում է Եվրոպական միության խորհրդին, ուստի հենց նա էլ տալիս է անդամ պետություններին Եվրոպական միության համար պարտադիր իրավական հետևանքներ առաջացնող միջազգային համաձայնագիրը կնքելու իրավունքը²⁶:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ պետք է արձանագրենք, որ Լիսաբոնի պայմանագիրը կտրուկ փոփոխություններ է

իրականացրել Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման ոլորտում: Այն զգալիորեն ընդլայնել է Եվրոպական խորհրդարանի լիազորությունները՝ վերջինիս օժտելով Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի վավերացման գործընթացում զգալի դերակատարությամբ: Այնուամենայ-

նիվ, Եվրոպական միության կողմից միջազգային համաձայնագրերի կնքման գործընթացում հիմնական դերակատարությունը շարունակում է պատկանել Եվրոպական միության խորհրդին, և վերջինիս միջոցով անդամ պետություններն իրականացնում են զգալի վերահսկողություն այդ գործընթացի նկատմամբ:

1. Լիսաբոնի պայմանագիրն իր մեջ ներառում է երկու փաստաթուղթ՝ Եվրոպական միության մասին պայմանագիրը և Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիրը:
2. Article 300 of the Consolidated version of the Treaty Establishing the European Community [2002] OJ C 325/33 and article 24 of the Consolidated version of the Treaty on European Union, [2002] OJ C 325/5.
3. Article 218 of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
4. Article 218 (2,3) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
5. Article 24 of the Consolidated version of the Treaty on European Union, [2002] OJ C 325/5.
6. Articles 17 (4) and 18 (1) of the Consolidated version of the Treaty on European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
7. Article 38 of the Consolidated version of the Treaty on European Union, [2002] OJ C 325/5.
8. Article 218 (3) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
9. Article 218 (4) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
10. Panos Koutrakos, “EU International Relations Law”, North America, Hart Publishing, 2006, page 139.
11. Հղում 53:
12. Article 218 (5) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
13. Article 2 point (b) of Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331 and article 2 point (b) of Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations 1986, Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, vol. II (United Nations publication, Sales No. E.94.V.5).
14. Case C-286/90, Anklagemyndigheden v Peter Michael Poulsen and Diva Navigation Corp, [1992]

ECR I-6019, par. 9:

15. Article 218 (6) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
16. Case 327/91, French Republic v Commission of the European Communities, (1994) ECR I-3641.
17. Case 138/79, SA Roquette Frères v Council of the European Communities, (1980), ECR 3333, par. 37.
18. Article 207 (3) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1 and Marc Bungenberg, The Common Commercial Policy after Lisbon, in European Yearbook of International Economic Law, Vol.1, Christoph Hermann, Jörg Philipp Terhechte, (eds.), Springer publishing, 2010, page 129.
19. St’u article 300 (3) of the Consolidated version of the Treaty Establishing the European Community [2002] OJ C 325/33.
20. Case C-189/97, European Parliament v. Council of the European Union, (1999), ECR I-4741, pars. 31 32, 33.
21. Article 300 (3) of the Consolidated version of the Treaty Establishing the European Community [2002] OJ C 325/33.
22. Articles 21(3), 22(1,2), 64(3), 86(1) 89 and ect. of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
23. Article 294 of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
24. Article 289 (2) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
25. Articles 19 (1), 25 (2), 86 (1) of the Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (Lisbon Treaty), [2008] OJ C 115/1.
26. Marise Cremona, “Member States as Trustees of the Community Interest: Participating in International Agreements on Behalf of the European Community”, EUI Working Paper, Departement of Law, Law No.2009/17, 2009, page 5.

Сатеник АРУТЮНЯН

Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРИНЦИПЫ УНИДРУА: ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И РОЛЬ В РЕГУЛИРОВАНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ КОММЕРЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Одна из главных примет нашего времени-интенсивный процесс интернационализации и глобализации во всех сферах социальной жизни, имеющие далеко идущие для всего человечества последствия. Непосредственным результатом этого всеохватывающего процесса является возникновение и формирование глобального гражданского общества, материальной основой существования которого является мировой рынок и единая международная экономическая система.

На нынешнем этапе становления глобального гражданского общества возникает целый ряд противоречий между качественно новым состоянием мировой экономики и неадекватными механизмами и методами ее правового регулирования. Другая проблема-скорость изменений в мировой экономике, требующая оперативности и гибкости со стороны юридических механизмов ее регулирования. Национальные правовые системы различных государств оказались не в состоянии обеспечить создание единой и стабильной системы правовых норм, способной осуществлять эффективную регламентацию международных хозяйственных связей.

Можно с полным основанием констатировать, что современное международное частное право, понимаемое как часть национальной правовой системы государства, которое основывается на

коллизийном методе правового регулирования имущественных и личных неимущественных отношений, отягощенных иностранным элементом, фактически оказалось перед лицом тех проблем, которые возникли в процессе развития и глобализации мировой экономики. В таких условиях закрепленное в жесткую форму национальных законов торговое право, а также наличие множества коллизийных норм стало серьезным барьером для международной торговли./1/

Указанные проблемы привели к тому, что необходимое для всемирной торговли единообразие, защищенность и предсказуемость были достаточно ограниченными и, на наш взгляд, именно этот кризис вызвал острую необходимость поиска новых, более адекватных средств и методов правового регулирования внешнеэкономических операций с целью преодоления все углубляющегося разрыва между интернациональным характером мирового торгового оборота и преимущественно национальной формой его нормативной регламентации. И как следствие этих процессов вновь актуальным стал вопрос о независимом регулировании торгового оборота.

Процесс унификации или стандартизации принципов наднационального торгового права является одним из основных тенденций, направленные на выведение международного торгового

оборота из сферы государственного регулирования. Такая унификация осуществлялась посредством использования участниками международной торговли типовых договоров, а также разработки независимыми организациями систематизированных принципов договорного права. Среди таких документов можно назвать Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА (далее - Принципы УНИДРУА), Принципы европейского договорного права, Принципы СЕНТРАЛЬ и документ под названием «Проект общих основ европейского частного права» («Draft Common Frame of Reference»).

В этом контексте в 1971 году Совет Управляющих УНИДРУА выразил благоприятную возможность включения в Рабочую Программу Института «essai d'unification portant sur la partie generate des contrats (en vue d'une Codification progressive du droit des obligations "ex contractu")». /2/ Данный проект, позже переименованный как «Подготовка принципов между народных коммерческих договоров», был весьма плодотворным в 1994 году, когда в последнем чтении различных проектов разделов Принципов международных коммерческих договоров УНИДРУА (далее - Принципы; Принципы УНИДРУА), окончательный вариант текста был закончен и представлен на утверждение Совета управляющих.

В основе создание Принципов УНИДРУА лежит сравнительно-правовой анализ норм различных национальных правовых систем, регулирующих международные торговые сделки. Такой метод профессор А.С. Комаров обозначил как «неформальная унификация». /3/

Принципы УНИДРУА является показателем нового явления частной кодификации, т.е. неофициальной, где

гармонизация работы осуществляются без участия законодателей, вне государственной монополии правотворчества. Некоторые из специалистов утверждают, что Принципы УНИДРУА выступают «как современное формулирование *lex mercatoria*». Поскольку Принципы УНИДРУА кодифицированы в нормоподобных принципах с четко определенным содержанием, они обеспечивают практикующим юристам возможность применения *lex mercatoria* в повседневной юридической практике. /4/

Принципы УНИДРУА, впервые опубликованные Международным институтом унификации частного права в 1994 году, второе издание в 2004 году и наконец, третье, последнее издание в 2010 году, представляют собой не имеющее обязательной силы кодификацию общей части международного договорного права. Принципы УНИДРУА рассматриваемые как «важный шаг в направлении глобализации правового мышления», и на протяжении многих лет были хорошо приняты не только учеными, но и на практике, как показывают многочисленные судебные и арбитражные решения, вынесенные по всему миру, в которых есть ссылка в той или иной форме на Принципы УНИДРУА.

Принципы УНИДРУА обеспечивают общие правила для международных коммерческих договоров с целью преодоления неадекватного регулирования международной торговли, в частности весьма сложного и неэффективного коллизионного метода регулирования отношений, осложненных иностранным элементом. Решения, достигнутые традиционным конфликтным методом как следствие применение внутреннего национального законодательства, не является удовлетворительным, в связи с тем, что привязка к праву одной из сторон ставит участников торго-

Международное частное право

вой сделки в неравное положение. А также согласование коммерческого права по средством международных конвенций и типовых законов является дорогостоящим, отнимает много времени и редко приводит к правовой однородности. Принципы УНИДРУА, разработанные понятным языком и с точным содержанием, таким образом, предназначены для преодоления этих недостатков, связанных с международным частным правом, а также неопределенность и непредсказуемость в отношении правовых последствий сделки.

Одним из преимуществ Принципов является то, что они выполняют важную роль в разрешении одной из сложнейших проблем международного частного права - квалификации правовых понятий: нормы Принципов, разработанные учеными разных стран на основе сравнительного изучения значительного числа правовых актов, содержат общие юридические понятия (по существу авторы Принципов воздержались от использования юридических терминов, которые являются характерными для определенной системы права), которые могут использоваться судьями, арбитрами или другими участниками процесса автономной квалификации, что будет способствовать достижению единообразного правового регулирования трансграничных коммерческих отношений, обеспечивая тем самым правовое равенство сторон./5/

Принципы предназначены изложить правила, которые являются общими для большинства существующих правовых систем. Упомянутые Принципы, с одной стороны, отражают концепции, которые можно найти в большинстве правовых систем, с другой стороны, они включают то, что предположительно является наилучшим решением, даже если оно еще не стало общепризнанным. Иначе говоря, Принципы УНИДРУА не только коди-

фицируют существующие принципы контрактного права, но также направлены на дальнейшую гармонизацию и унификацию норм коммерческого характера разных государств. Думается, данный акт не следует рассматривать лишь как простую компиляцию общих принципов осуществления торговли./6/

Во вступлении в этом документе говорится: «Целью Принципов УНИДРУА является установление сбалансированного свода норм, предназначенных для использования во всем мире, независимо от правовых традиций, а также экономических и политических условий отдельных стран, где они будут применяться»./7/

Исследователи отмечают исключительно положительную роль Принципов и указывают, что их принятие явилось вехой в процессе унификации международного коммерческого оборота./8/ К примеру, Антонай о Богджиа-но заявляет, что Принципы должны применяться всеми шведскими судами, Франц Верро называет Принципы «свежим воздухом для швейцарского договорного права»./9/ В Германии даже была создана Комиссия по пересмотру обязательственного закона, которая привела указанный акт в соответствие с положениями Принципов УНИДРУА. /10/

В юридической доктрине не сложилось единого мнения относительно правовой природы Принципов УНИДРУА, несмотря на то, что данные Принципы все чаще стали использоваться в международном торговом обороте. Считаем, что выработка единого подхода относительно юридической природы Принципов УНИДРУА положительно повлияет на регулирование международного торгового оборота, а также на использование Принципов в судебной и международной арбитражной практике в дальнейшем. Следует

отметить, что впервые о юридической природе данного документа было сказано сами Управляющим советом УНИДРУА, одобрявшим все три окончательные версии УНИДРУА. Как утверждает данный орган: «Принципы не предполагают правительственного одобрения, не являются обязательным документом, и их принятие, в конце концов, зависит от их убедительной авторитетности»./11/ Как видим в официальном подходе, Принципы УНИДРУА не являются источником права. Мы знаем из общей теории права и с позитивистской точки зрения, что источником права следует считать «способы закрепления правил поведения, которым государство придает правовую силу»./12/ Т.е. для признания Принципов УНИДРУА источником права с юридической точки зрения, необходимо наличие двух составляющих: внешняя форма и способ придания норме юридической обязательности через выражения государственной воли. Принципы УНИДРУА не представляют собой ни результата согласования воли государств, ни формы, содержащей формы международного права./13/

По мнению словацкого автора Ю. Котруца, Принципы УНИДРУА, с одной стороны, не обладают обязательной юридической силой, однако, с другой стороны, суды, принадлежащие к странам, которые являются государствами-участниками УНИДРУА, должны использовать Принципы УНИДРУА как «легальный» источник права, который может применяться, когда это необходимо или эффективно./14/

Другой известный ученый, Стефан Вогенауэр, являющийся одним из авторов комментариев Принципов УНИДРУА, утверждает, что Принципы не являются источником права, так как в соответствии с традиционным теоретическим пониманием под источником

права понимается норма права, исходящая непосредственно от суверена, то есть государства. «Тем самым, замечает ученый, они, как часто говорят, представляют собой «мягкое право»»./15/

Можно согласиться с профессором М.Бонелла, который полагает, что «...Принципы УНИДРУА ни в коей мере не претендуют на выражение только норм, которые уже общеприняты на международном уровне; то, что здесь утверждается, - это не их прямое и исключительное применение в качестве «общих принципов права» или *lex mercatoria*, а всего лишь возможность прибегнуть к ним как к одному из многих источников, доступных для определения содержания таких (или сходных) довольно неопределенных формулировок, используемых сторонами. Только будущее покажет, вырастут ли Принципы УНИДРУА в нечто большее и нечто отличное в смысле их самоутверждения во всей своей целостности в качестве наиболее подлинного выражения «общих принципов права» или *lexmercatoria* в области контрактного права»./16/ Что касается российских ученых, то большинство из специалистов международного частного права, такие как С.В. Бахин, М.М. Богуславский, Г.К. Дмитриева, А.С. Комаров, М.Г. Розенберг, Л.П. Ануфриева также придерживаются взглядов, что Принципы УНИДРУА не обладают обязательной юридической силы.

Так Л.П. Ануфриева считает, что «по своей правовой природе названные Принципы не относятся ни к международно - правовым соглашениям (договорам, конвенциям), ни к обычаям. Это правила, разработанные в рамках международной (межправительственной) организации, носящие характер рекомендательных норм. Они имеют факультативное действие, т.е. применяются в тех случаях, когда стороны спе-

Международное частное право

циально сделали на них ссылку в контракте. Принципы УНИДРУА, таким образом, направленные на достижение единообразия в правилах поведения для соответствующих отношений, выступают средством и результатом унификации в области права международной торговли./17/

Большую роль в изучении юридической природы Принципов УНИДРУА в российской доктрине сыграл А.С. Комаров, по мнению, которого: «принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА - это ... такой документ, который имеет неформальный характер и не является источником права в традиционном смысле, поскольку не представляет собой результат непосредственного проявления воли государства, хотя он и принят международной правительственной организацией»./18/ Не рассматривая Принципы УНИДРУА в качестве источника права, А.С. Комаров, тем не менее, относит их к особому праву, так как порой в своих работах именуется Принципы УНИДРУА правовыми нормами./19/

Интересным являются комментарии к ст. 1.4 Принципов УНИДРУА, разработанные под руководством М.И. Бонелля, которые гласят: «Принимая во внимание особую природу Принципов УНИДРУА как средства негосударственного регулирования, нельзя ожидать, что нормы настоящих Принципов или отдельные договоры, заключенные в соответствии с ними, будут иметь приоритет перед императивными нормами внутригосударственного права национального, международного или наднационального происхождения, которые подлежат применению в силу соответствующих норм международного частного права»./20/

Как видим, в комментариях к Принципам УНИДРУА делается большой акцент на ту позицию, согласно

которой Принципы УНИДРУА, в том числе коммерческие договоры, которые заключены в соответствии с ними, не могут применяться и иметь преимущества перед императивными нормами национального/внутригосударственного права, подлежащих применению в силу соответствующих норм международного частного права.

Некоторые специалисты утверждают, что Принципы УНИДРУА являются сводом торговых обычаев./21/ Считаем ошибочной данную точку зрения и подтверждение можно найти в самих Принципах, где в Преамбуле предусматривается возможность применения Принципов в случае, если стороны ссылаются в договоре на общие принципы права. Таким образом, сущность Принципов УНИДРУА можно расценить как своеобразную квинтэссенцию общих принципов права, применяемых в международном коммерческом обороте./22/

А, например, Международный коммерческий арбитражный суд при Торгово-промышленной палате РФ в деле № 302/1996 от 27 июля 1999 г. указал, что Принципы УНИДРУА, по его мнению, постепенно приобретают статус торговых обычаев, признаваемых на международном уровне./23/ Схожая позиция была высказана в решении по делу № 217/2001 от 6 ноября 2001 г./24/

Подводя итоги вышесказанного, следует отметить, что, на наш взгляд, Принципы УНИДРУА не являются источником права в классическом смысле этого слова, и следует отнести их к неправовым инструментам регулирования международных коммерческих отношений. Применение данных Принципов УНИДРУА, прежде всего, ставится в зависимость от волеизъявления сторон, которое может быть выражено различными способами./25/

Вопрос относительно сферы применения Принципов можно найти в них

самых, в частности в Преамбуле, где указывается, что Принципы устанавливают общие нормы для международных коммерческих договоров. Это заявление отражает два основных условия для применения Принципов, а именно то, что договор должен быть «международным» и «коммерческим».

В самих Принципах отсутствует упоминание о том, какой контракт следует считать международным, т.е. отсутствуют критерии определения. Составители Принципов хотели избежать ненужных задержек, которые бы возникли, если этот вопрос был поставлен. Как известно, существуют различные определения «международных контрактов» среди юридических текстов и доктрин. С этой точки зрения, Комментарий к Принципам уточняет, что подход является прагматичным, который воплощает всевозможные трактовки широкого определения термина «международный»./26/

Причины для ограничения сферы действия Принципов международными контрактами были разнообразны. Впервые очередь, на международном уровне потребность в предсказуемых правовых базах является более требовательным. Во-вторых, культурные и социально-экономические различия между странами регионами мира по-прежнему слишком велики, чтобы позволить регулирование как местных, так и международных сделок одним юридическим базами, общей для всех стран./27/

Что касается коммерческого характера контракта, Комментарий к Принципам дает понять, что это не относится к традиционному разделению между «гражданской» и «коммерческой» трансакции, которые до сих пор существуют в некоторых правовых системах. Цель его всего лишь исключить так называемые потребительские договоры из сферы применения Принципов УНИДРУА.

Потребительские контракты регулируются специальными законами, которые включают обязательные правила, направленные на защиту слабой стороны сделки. Не дается также определения «потребительского договора», но понятно, что Принципы воплощают в себе широкое понятие коммерческих контрактов, охватывающих все виды контрактов, которые заключаются с целью прямого или косвенного извлечения прибыли и которые связаны стран с граничным перемещением товаров, валют, услуг, технологий или других финансовых или экономических активов, при условии, что не может быть установлены типичные элементы потребительских сделок»./28/

Возникает вопрос, а в каких случаях возможно применение Принципов УНИДРУА/ Преамбула к Принципам предусматривает возможность их применения в следующих случаях:

1. если стороны согласились, что их договор будет регулироваться этими Принципами;
2. если стороны согласились, что их договор будет регулироваться *lex mercatoria*, «общими принципами права» или аналогичными положениями;
3. они могут использоваться для решения вопроса, возникающего при невозможности установить соответствующую норму применимого права;
4. они могут использоваться для толкования и восполнения международных унифицированных правовых документов;
5. они также могут служить моделью для национального и международного законодательства./29/
6. необходимых для доступа к таким источникам затрат»./30/

Структура Принципов весьма содержательна и самодостаточна, не имеющая ссылку на какую-либо национальную правовую систему. Принципы состоят из Преамбулы и 119 статей, которые разде-

Международное частное право

лены на 7 глав.

Однако в самих Принципах, в частности части 2 статьи 1.6 указывается, что «вопросы, охватываемые сферой настоящих Принципов, но которые прямо в них не разрешены, подлежат разрешению в соответствии с их основополагающими общими принципами. Тем самым Принципы УНИДРУА не ограничивают применение национальных, международных и наднациональных императивных норм, которые подлежат применению в силу норм международного частного права./31/ Принципами УНИДРУА сторонам предоставляется возможность исключить применение Принципов, отступить от них или изменять содержание любого из их положений, если иное не предусмотрено в Принципах (статья 1.5).

Положения Принципов УНИДРУА разделены в целом на две части: первая часть, «Общие положения», включает в себя все те основные принципы, которые характерны для всех правовых систем./32/ среди которых: свобода договора (статья 1.1); добросовестность и честная деловая практика как для ведения договорных переговоров, так и для заключения и исполнения договоров (статья 1.7); несовместимое поведение (статья 1.8); прозрачность и доступность международных торговых обычаев (статья 1.9); недобросовестные переговоры (статья 2.1.15); ограничение условий, когда существование или юридическая сила договоров может быть оспорена или прекращена (статья 2.11, 2.12); обеспечение стабильности международных торговых договоров в случае заключения договоров с умышленно открытыми условиями (статья 2.14), заблуждение как основание оспаривания договора (статья 3.2.1, 3.2.2) и т.д.

Вторая часть Принципов УНИДРУА регулирует вопросы «Заключение договора и полномочия представите-

лей», «Действительность», «Толкование», «Содержание, права третьих лиц и условия», «Исполнение», «Неисполнение», «Зачет», «Уступка прав, перевод обязательств, уступка договоров», «Исковая давность», «Множественность должников и кредиторов».

Значимость того или иного юридического документа определяется его применимостью на практике. Использование Принципов УНИДРУА в первую очередь связана с деятельностью самого международного коммерческого арбитража. Если на уровне разрешения международного коммерческого спора государственным судом Принципы УНИДРУА могут рассматриваться, в частности, как документ, подтверждающий существование международного торгового обычая, или как документ, отражающий общие принципы, на которых основана Конвенция ООН о договоре международной купле-продаже, или как часть заключенного сторонами договора, то международный арбитраж имеет возможность применить данный документ помимо указанных случаев и в несколько ином качестве./33/

На практике международные коммерческие арбитражные суды, в частности, применяют Принципы УНИДРУА, когда, во-первых, стороны специально договорились об этом, во-вторых, в случаях, когда стороны договорились, что к контракту применяются: «общие принципы *lex mercatoria*» (*general principles of lex mercatoria*), «общепризнанные принципы международного коммерческого права» (*generally accepted principles of international commercial law*), «общие принципы международного контрактного права» (*general principles of international contract law*), «общие принципы справедливости» (*general principles of equity*), законы и нормы естественного права («*laws and rules of neutral justice*»)./34/

Практика применения Принципов УНИДРУА государственными и арбитражными органами представлена в электронной базе данных UNILEX (www.unilex.info). Приведем некоторые из них.

Так, в 1995г. Международный арбитражный суд МТП (ICC International Court of Arbitration) рассматривал спор между английской компанией и государственным агентством одной из ближневосточных стран, касающийся девяти контрактов на поставку оборудования, заключенных сторонами. Ни один из контрактов не содержал ясно выраженной оговорки о применимом национальном праве, однако в некоторых контрактах говорилось о разрешении споров на основе «нейтрального правосудия» или «законов нейтрального правосудия» (natural justice, laws of natural justice). В этих условиях Арбитраж МТП решил применять Принципы УНИДРУА./35/

Так же в деле № 8261 от 27.09.1996, где сторонами являлись итальянская компания и правительственное учреждение Ближнего Востока, возник вопрос относительно применимого закона к заключенному между ними контракту.

Применимое право не было определено сторонами на основе автономии воли, потому что обе стороны настаивали на применении собственного национального законодательства. В своем решении арбитражный суд установил, что для вынесения решения он будет исходить из положений контракта, дополненный общими принципами торговли как воплощены в *lex mercatoria*. В последствии, когда речь пошла о существовании спора, в решении указывались, без объяснения причин, ссылки на отдельные положения Принципов УНИДРУА, тем самым косвенно рассматривая последнюю как источник *lex mercatoria*. В частности в деле были осуществлены

ссылки на статьи 4.8 (Восполнение опущенного условия), 4.6 (Правило “contra proferentem”), 7.4.1 (Право на возмещение убытков) 7.4.7 (Ущерб, частично причиненный потерпевшей стороной) и статью 7.4.13 (Согласованный платеж при неисполнении)./36/

Следует отметить, что Торгово-промышленная палата России (далее - ТПП РФ) также применяет *lex mercatoria*, в частности Принципы УНИДРУА, при вынесении решений. Так, например, в решении ТПП РФ 147/2005, от 30 января 2007 года при разрешении спора между немецкой и российской компаниями, суд пришел к выводу, что требование покупателя об исполнении в натуре невозможно удовлетворить ни на основании Венской конвенции о международной купле-продаже товаров 1980 года, ни на основании российского права. Суд посчитал необходимым применить Принципы УНИДРУА как «дополнительный источник права, отражающий современные международные тенденции, который предоставляет четкие правовые решения при рассмотрении международных коммерческих споров». Суд постановил, руководствуясь ст. 7.2.2. Принципов УНИДРУА, что требование покупателя об исполнении обязательства в натуре должно быть заявлено в течение разумного срока с момента, когда покупатель узнал или должен был узнать о неисполнении./37/

В целом, подводя итоги, следует отметить, что Принципы УНИДРУА - одни из наиболее известных и авторитетных сводов единообразных правил международной торговли в настоящее время. Будучи негосударственной кодификацией, разработанной авторитетной межправительственной организацией с учетом сложившегося международного опыта по созданию единообразных инструментов регулирования международных коммерческих отно-

Международное частное право

шений, Принципы УНИДРУА отражают совершенно новый подход к унификации частноправовых отношений, так как не являются напрямую ни правилами, согласованными сторонами международного коммерческого договора, ни международной конвенцией, требующей ратификации государств./38/

Принципы УНИДРУА, несмотря на свой международный характер, могут быть также применены и во внутреннем коммерческом обороте путем включения его положений в договор, так как обладают высоким юридическим уровнем и разработан на основе анализа всех правовых систем.

Принципы УНИДРУА охватывают весьма широкий спектр международных коммерческих договоров. Его значимость, в первую очередь, выражается в снятии противоречий между содержанием правового регулирования международных торговых сделок, существующего в отдельных странах. Как отмечает М. Бонелла, «Принципы УНИДРУА представляют собой успешное сочетание правовых традиций и инноваций, приемлемые как для коммерсантов, так и для судов»./39/ Думается, что при реформировании и совершенствовании гражданского законодательства РА, следует принять во внимание Принципы УНИДРУА, как один из выдающихся примеров свода и анализа лучшей практики во всем мире. Такая практика была использована, в частности, при разработке Гражданского кодекса РФ, когда учитывались положения Принципов УНИДРУА. Принципы УНИДРУА имеют большую практическую значимость также с позиции того, что РА является участником Всемирной торговой организации, что в свою очередь, предполагает активное расширение сотрудничества между армянскими и иностранными коммерсантами, и как следствие зак-

лючение международных коммерческих договоров, принятых в мировой практике, отражением которых и являются Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА.

Подводя итоги вышесказанного, следует отметить, что, несомненно, Принципы УНИДРУА являются уникальным документом, так как он ознаменовал собою новый этап в развитии всего механизма нормативного регулирования трансграничных коммерческих отношений, изменив как теоретические, так и практические представления о нем. Принятие Принципов УНИДРУА в форме негосударственного кодификационного свода общих правил торговли оказало влияние на развитие как иностранных, так и российских и армянских правовых актов, направленных на регулирование договорных обязательств.

Принципы УНИДРУА, как инновационный документ, направленный на поиск положений, отражающих последние тенденции развития международной торговли, имеют большой потенциал как один из главных источников *lex mercatoria*, который будет способствовать дальнейшему росту определенности и надежности норм *lex mercatoria*.

Можно предвидеть, что Принципы УНИДРУА, будучи не только своеобразным компромиссом между различными правовыми системами и юридическими традициями, но и воплощением высших достижений всех основных правовых систем мира, могут стать довольно популярными как среди судей международных коммерческих арбитражей, так и среди самих международных коммерсантов при заключении международных контрактов. Отсюда следует, что по мере роста популярности Принципов УНИДРУА будет возрастать и авторитет самого *lex mercatoria*.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Бахин С.В.* Субправо (международные своды унифицированного контрактного права). СПб: «Юридический центр Пресс», 2002, с. 131.
2. “Analysis of unification held by the general parties of the contract (in view of the progressive codification of the legal obligations). Ana M. Lopez Rodrigez/ Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU. Denmart. 2003 Page 145.
3. *Комаров А.С.* Принципы УНИДРУА как источник регулирования международных коммерческих договоров // ЭЖ-Юрист, 2001, N4.
4. *Ана М. LopezRodriguez* Указ. соч., с. 145.
5. *Алимова Я.О.* «Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА: нормативная природа и роль в регулировании трансграничных коммерческих отношений»: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.03/ Я.О. Алимова Москва, 2011, с. 24.
6. *Аблѣзгова О.В.* Нормы «lex mercatoria» в правовом регулировании международного коммерческого оборота: Дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008, с. 133.
7. *Комаров А.С.* Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2010. (перевод на русский язык).
8. *Аблѣзгова О.В.* Указ. соч., с. 133.
9. Там же.
10. *Аблѣзгова О.В.* Указ. соч., с. 134.
11. *Алимова Я.О.* Доктринальные подходы к определению нормативной природы принципов международных коммерческих договоров УНИДРУА 2010. Статья. Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. 2012, с. 67.
12. *Голунский С.А., Строгович М.С.* Теория государства и права. М., 1940, с. 173.
13. *Алимова Я.О.* Указ. соч., с. 67.
14. Там же.
15. Там же.
16. *Мережко А.А.* Транснациональное торговое право (lex mercatoria). К., Таксон, 2002, с. 42.
17. *Ануфриева Л.П.* Международное частное право: В 3-х т. Том 2. Особенная часть: Учебник. М., Издательство БЕК, 2002, с. 166.
18. *Комаров А.С.* Прогрессивное развитие унификации правовых норм о международных коммерческих сделках. (Вступительная статья) // Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2004/ Пер. с англ. А.С. Комарова. М., Статут, 2006, с. IV.
19. *Алимова Я.О.* Указ. соч., с. 68.
20. Given the particular nature of the Principles as a no legislative instrument, neither the Principles as such nor the individual contracts concluded in accordance with them can be expected to prevail over mandatory rules of domestic law, whether of national, international or supranational origin, applicable in accordance with the relevant rules of private international law.
- Working Group for the preparation of Principles of International Commercial Contracts (3rd) Fifth session Rome, 24-28 May 2010. <http://www.unidroit.org/english/documents/2010/study50/s-50-115-e.pdf>. Дата последнего посещения 16.02.2015.
21. *Հայկյանց Ա.Մ.* Աստիճանների միջազգային ատուվանձանքի իրավական կարգավորումը: Գիտագործնական ծեփնարկ-Երզ: «Ատոլիկ», 2011, էջ 326:
22. *Аблѣзгова О.В.* Указ. соч., с. 133.
23. *Ефремова И.С.* Особенности применения Принципов УНИДРУА в практике международных арбитражных судов и арбитражных судов Российской Федерации. // Вестник института законодательства и правовой информации имени М.М. Сперанского. Иркутск: Институт зак-ва и правовой информации им. М.М. Сперанского, 2013, N3, с. 26.
24. Там же.
25. *Алимова Я.О.* Указ. соч., с. 69.
26. *Ана М. LopezRodriguez.* Указ. соч., с. 149.
27. *Ана М. Lopez Rodrigez.* Указ. соч., с. 150.
28. Там же.
29. *Комаров А.С.* Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2010. Перевод на русский язык.
30. *Канашевский В.А.* Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизивное регулирование. М., Вольтерс Клувер. 2008, с. 233.
31. *Айкянц А.М.* Указ. соч., с. 330.
32. *Айкянц А.М.* Указ. соч., с. 331.
33. *Монахов А. Б., Конкина Ю. А.* Роль Принципов международных коммерческих договоров УНИДРУА в регулировании международных коммерческих отношений. Вестник РГУ им. И. Канта. 2008. Вып. 9. Экономические и юридические науки, с. 16.
34. Там же.
35. *Канашевский В.А.* Указ. соч., с. 233.
36. <http://www.unilex.info/case.cfm?id=624> (Дата последнего посещения 17.02.2015).
37. *Ахимова А.Е.* Lex mercatoria в практике арбитражных судов: вопросы применения и признания решений. Пробелы в российском законодательстве. 4'2009, с. 170 (Электронный ресурс).
38. *Монахов А. Б., Конкина Ю. А.* Указ. соч., с. 13.
39. *Айкянц А.М.* Указ. соч., с. 332.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Արսէն ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՊՈՉԻՏԻՎ (ԴՐԱԿԱՆ) ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ.

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Քսաներորդ հարյուրամյակի կեսերին պատասխանատվության պոզիտիվ ասպեկտը՝ որպէս իրադարձությունների շղթայում սեփական դերի գիտակցում, որպէս դրանց զարգացման վրա ապագայում և ներկայում ազդեցություն գրավել է արտերկրյա հետազոտողների ուշադրությունը (Ֆ. Պոլլակ, Ժ.Պ. Սարտր, Ն. Խեյս և այլն): Պատասխանատվության պոզիտիվ կողմը փիլիսոփայական գրականության մեջ XXդ. 60-ական թվականների կեսերից սկսած սկսվում է դիտարկվել Ռ.Ի. Կոտլապովի, Վ.Ս. Մարկովի, Վ.Պ. Տուտարինովի, Ա.Պ. Չերպինովի և ուրիշների աշխատանքներում: Ըստ նրանց կարծիքի՝ մերձակա ապագային և առավել հեռանկարի համար պոզիտիվ պատասխանատվությունը կազմում է ցանկացած տեսակի պատասխանատվության էությունը: Միևնույն տարիների խորհրդային իրավագիտության մեջ փիլիսոփայական-էթիկ ուսուցումների անմիջական ազդեցությամբ իրավաբանական պատասխանատվությունն սկսվում է դիտարկվել ոչ միայն որպէս իրավախախտման համար հետևանք, այլ նաև որպէս իրավաչափ վարքագծի անհրաժեշտ պոզիտիվային ասպեկտ: Պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվության հայեցակարգը (այս կամ այն ձևափոխություններով) աջակցել են բազմաթիվ իրավագետ-գիտականներ, այդ թվում՝ Ջ. Ա. Աստեմիրովը, Բ.Տ. Բազիլը, Ն.Ա. Բոբրովան, Ն.Վ.

Վիտրուկը, Վ.Ա. Ելոնսկին, Յու. Ի. Երեմենկոն, Տ.Գ. Ջրաժևակայան, Վ.Ա. Կիսլովսկին, Մ.Ա. Կրասնովը, Վ.Ն. Կուրյավցևը, Վ.Ա. Կուչինսկին, Վ.Վ. Լազարևը, Վ.Մ. Լազարևը, Դ.Ա. Լիպինսկին, Ե.Ա. Լուկաշևը, Ն.Ի. Մատուզովը, Ա.Ս. Մորոզովցևը, Բ.Լ. Լազարևը, Պ.Ե. Նեդբայլոն, Տ.Ն. Ռեդկոն, Վ.Մ. Ռուդինսկին, Վ.Ա. Ռիբոկովը, Վ.Գ. Սմիրնովը, Մ.Ս. Ստրոգովիչը, Վ.Ա. Տարախովը, Ռ.Լ. Խաչատուրովը, Ե.Վ. Չերնիխը, Ա.Պ. Չիրկովը, Մ.Դ. Շինդլյայաինա, Բ.Ս. Էբզևը, Լ.Ս. Յավիչը, Ռ. Գ. Յագոբյան և ուրիշներ:

Գիտության մեջ իրավաբանական պատասխանատվության այս ասպեկտի վրա առաջինը ուշադրություն են դարձրել Վ. Գ. Սմիրնովը, Պ.Ե. Նեդբայլոն և ուրիշները: Վ.Գ. Սմիրնովը կարծում էր, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը «իրական գոյություն ունի նաև թույլատրելի, իսկ առավել ևս օրենքից անմիջականորեն բխող զանցանքների կատարման դեպքում»¹: Ըստ Պ.Ե. Նեդբայլոյի կարծիքի՝ մարդու մոտ պոզիտիվ պատասխանատվությունը «ծագում է արդեն այն ժամանակ, երբ նա անցնում է իր պարտականությունների կատարմանը, այլ ոչ միայն այն դեպքում, երբ դրանք չի իրականացնում կամ սկսում է գործել դրանց հակառակ»²: Մ.Ս. Ստրոգովիչը ևս նշում է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը հանդիսանում է անձի կողմից իր վրա օրենքով դրված պար-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՂՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

տակաւորութիւններին անշեղ և բարեխիղճ, ճիշտ իրականացումը³:

Իրավաբանական պատասխանատւութեան պոզիտիւ ասպեկտը Է.Ի Մատուզովը տեսնում է սուբյեկտների կողմից իրենց վրա դրված պարտականութիւնների բարեխիղճ (պատշաճ) կատարման մեջ: «Պոզիտիւ պատասխանատւութիւնը, - գրում է նա, - ի տարբերութիւնը նեգատիւի, ժամանակավոր և հարկադրական չէ, այլ մշտական (պերմանենտ), կամավոր և անձի կողմից խորը գիտակցված պատասխանատւութիւն սեփական քաղաքացիական պարտքի և իրավաբանական պարտականութիւնների պատշաճ իրականացման համար: Այն ենթադրում է ոչ միայն սեփական գործողութիւնների անձի կողմից վերահսկողութիւնը, այլ նաև հասարակութեան, պետութեան հսկողութեան նկատմամբ դրական ռեակցիան: Դա ոչ այլն ինչ է, քան մարդու սեփական անձի նկատմամբ պահանջկոտութեան չափանիշ»⁴: Ըստ Ա.Ա. Իվանովի կարծիքի՝ իրավաբանական պատասխանատւութիւնը «ամենից առաջ և գլխավորապէս հանդէս է գալիս իր պոզիտիւ նշանակութեամբ, որպէս սեփական պարտականութիւնների նկատմամբ անձի պատասխանատու վերաբերմունք, որպէս նրա օրինապահ վարքագիծ»⁵: «Պետութեան պոզիտիւ պատասխանատւութիւնը, որպէս իր կամքի իրավաչափ իրականացման հետևանք, - գրում է Վ. Ա. Վասիլենկոն, - հանդիսանում է տվյալ պետութեան պատշաճ կերպով միջազգային իրավունքի նորմերով նրան վերագրվող պարտականութիւնների կատարման, ինչպէս նաև միջազգային իրավակարգի հաստատմանը նպաստող նոր նորմերի հաստատման մեջ մասնակցութեան պարտքը»⁶:

Պոզիտիւ իրավաբանական պատասխանատւութեան, իր կամավոր

ձևով իրականացման, տեսութեան մշակման մեջ էական ներդրում են ունեցել Ռ.Պ. Խաչատուրովը և Դ.Ա. Լիպինսկին⁷: Նրանք դիտարկել են պոզիտիւ իրավաբանական պատասխանատւութեան իրավահարաբերութիւնների նպատակները, խնդիրները և գործառնությունները, նորմատիւթիւնը, բովանդակութիւնը, իրավակիրառական ակտերի տեղը և դերը պոզիտիւ իրավաբանական պատասխանատւութեան կամավոր իրականացման իրավակիրառական ակտերում: Ռ.Լ. Խաչատուրովը և Դ.Ա. Լիպինսկին պոզիտիւ իրավաբանական պատասխանատւութիւնը սահմանում են որպէս իրավական նորմերի պահպանութեան իրավաբանական պարտականութիւն, որն իրականացվում է իրավունքի սուբյեկտների իրավաչափ վարքագծում, աջակցվում պետութեան հավանութեամբ: Ըստ հեղինակների կարծիքի՝ իր պատասխանատւութիւնը հենվում է իրավական նորմերի վրա և, որպէս հետևանք, նորմատիւթիւն է, ընդհանուր պարտադիր, ապահովվում է պետական հարկադրութեամբ, աջակցութեամբ, իրականացվում կարգավորիչ իրավահարաբերութիւններում⁸:

Այսպիսով, պոզիտիւ (դրական, ակտիւ, հեռանկարային) պլանում պատասխանատւութիւնը դիտարկվում է, որպէս անձի կողմից սեփական վարքագծի նշանակութեան և բովանդակութեան գիտակցում, սեփական իրավունքների և պարտականութիւնների, սահմանադրական-իրավական պարտքի հետ ներկա և ապագա վարքագծում դրանց համաձայնեցումը, այն դեպքում, երբ պատասխանատւութիւնը բացասական (հետահայաց) ասպեկտում հասկանում են որպէս նախկին զանցանքի, իրավունքի նորմերի պահանջների խախտման համար, որն արդէն առկա է, պատասխանատւութիւն: Պո-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

զիտիվ իրավաբանական պատասխանատվությունը բնութագրվում է իրավունքի սուբյեկտների կողմից պարտականությունների կամավոր իրականացում այն դեպքում, երբ հետահայաց պատասխանատվությունն իրականացվում է հարկադիր ազդեցության արդյունքում⁹: Պոզիտիվ պատասխանատվությունը կապված է ոչ միայն պարտականությունների բարեխիղճ կատարման, այլ նաև նախաձեռնողականության, ազատությունների և իրավունքների ստեղծագործ կիրառության, մարդու ազատությունների և իրավունքների համար «պայքարի», սեփական օրինական շահերի ապահովման և պաշտպանության (Ռ. Իերինգ) հետ: Իրավական վարքագծում պոզիտիվ պատասխանատվությունն ունի բարոյական-քաղաքական, սոցիալական-հոգեբանական, դրդապատճառային-հաստատումային և իրավաբանական ասպեկտներ, երբ մարդը գիտակցում է իր վարքագծի բարոյական, հոգեբանական, իրավական և այլ հետևանքները:

Պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվության իմաստավորումը իրավունքի բոլոր ճյուղերում, սկսած սահմանադրականից մինչև քրեականը, հանդիսանում է ոչ այլ բան, քան սահմանադրական-իրավական աշխարհընկալումների ձևավորման, իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի, քաղաքացիների քաղաքացիական պարտքի, հասարակական-իրավական զգացմունքի բարձրացման և այլնի ուղիների որոնումներ, այսինքն՝ նախաձեռնողական, ստեղծագործ իրավապահ վարքագծի զարգացում, որը կողմնորոշված է օպտիմալ արդյունքների ձեռք բերմանը:

Այսպիսով, պոզիտիվ պատասխանատվության գոյության կողմնակիցներն՝ ըստ իրավունքի և պետության ընդհանուր տեսության և ըստ ճյուղային իրավաբանական գիտությունների, պո-

զիտիվ պատասխանատվության տակ ընկալում են իրավունքի սուբյեկտների իրավաչափ վարքագիծ, սկսած իրավունքի նորմերի պահանջները բավարարողներից, մինչև սոցիալապես ակտիվը (բարեխիղճը, օրինակելին, նախաձեռնողականը, ստեղծագործը, արդյունավետը, օպտիմալը): Հետևաբար պոզիտիվ պատասխանատվությունն ունի ինտենսիվության տարբեր աստիճաններ¹⁰: Պոզիտիվ պատասխանատվությունը կապված է իր խթանման, աջակցության հետ: Պետությունն աջակցում է պատասխանատու իրավաչափ վարքագիծը՝ կիրառելով օրենքով հաստատված խթանների, աջակցությունների և այլնի համակարգ: Իրավաբանական գիտության մեջ առանձնանում են աջակցման իրավական նորմեր և գրանցում, ինչպես նաև իրավունքի այլ նորմերում պարունակվող պոզիտիվ սանկցիաներ, որոնք խթանում են հասարակության և պետության կողմից հավանության արժանացող վարքագիծը: Իրավական նորմերի խթանիչ սանկցիաների ազդեցությունը կապված է իրավաչափ վարքագծի, դրական իրավաբանական պատասխանատվության հետ, այդ իսկ պատճառով որոշ հեղինակներ (Ա.Ս. Մարդովեցը, Բ.Տ. Ռագգիդիլը և ուրիշներ) պոզիտիվ պատասխանատվությունը կոչում են խթանման¹¹:

Ներկայացուցչական (օրենսդրական) մարմինների (ինչպես պետական իշխանության այլ մարմինների և տեղական ինքնակառավարման, որոնք հռչակում են նորմատիվ իրավական ակտեր) պատասխանատվությունը համապատասխան հասարակական հարաբերությունների զարգացման մեջ տենդենցների և հակասությունների վերլուծությունը, տարբեր շերտերի, սոցիալական խմբերի, քաղաքացիների կատեգորիաների շահերի հավասարակշռության սահմանման հիման վրա

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

իրավական կարգավորման իրական անհրաժեշտության բացահայտման և այդ կարգավորման առավել նպատակահարմար կողմնորոշումն է: Օրենսդիրը պատասխանատվություն է կրում օրենքի բարձր որակի համար, վերջինս սահմանվում է օրինաստեղծման բոլոր սկզբունքների, ինչպես նաև իրավաբանական տեխնիկայի կանոնների և միջոցների պահպանությամբ¹²: Հաշվի առնելով իրավաբանական պատասխանատվության արտահայտման հաջորդականությունը՝ Ա.Ս. Մորդովեցն անվանում է պոզիտիվ պատասխանատվությունը նախնական, իսկ նեգատիվը՝ հերթական¹³: Հետազոտողներն ուշադրություն են դարձնում իրավաբանական պատասխանատվության պոզիտիվ ասպեկտի իր ավանդական հասկացության հետահայաց պատասխանատվության որակով իրավախախտման համար պատասխանատվության հետ կապին: Ինչպես արդարացի նկատվել է գրականության մեջ, չի կարելի չնկատել այն, որ պոզիտիվ և նեգատիվ պլաններում պատասխանատվության միջև գոյություն ունի դիալեկտիկ պատասխանատվություն պոզիտիվ իմաստով, որքան հազվադեպ առկա է նեգատիվ պատասխանատվությունը¹⁴:

Իրավաբանական պատասխանատվության ընդհանուր զարգացումն ընթանում է իրավաբանական հետահայացից (նեգատիվից) դեպի դրական պոզիտիվ պատասխանատվությունը¹⁵: Իրավաբանական գրականության մեջ նկատվել է իրավաբանական պատասխանատվության որպես միասնության, ամբողջական երևույթի, որը ներառում է նեգատիվ և պոզիտիվ ասպեկտներ, հասկացության սահմանման տալու փորձեր: Այսպես, տարբեր իրավունքների և օրենքների կողմնակիցների կողմից իրավաբանական պատասխան

ատվությունը դիտարկվում է որպես իրավունքի սուբյեկտների իրենց գործողությունների գիտակցություն տրամադրված իրավունքների և ստանձնած պարտականությունների իրականացման գործընթացում, այսինքն՝ պատասխանատվություն ներկա և ապագա վարքագծի համար (պոզիտիվ պատասխանատվություն), և իրավունքի նորմերի խախտման համար զրկանքների կրման պարտականություն (հետահայաց պատասխանատվություն)¹⁶:

Մ.Ա. Կրասնովը դիտարկում է իրավաբանական պատասխանատվությունը՝ որպես ամբողջական երևույթ, որն ունի գոյության երկու ասպեկտ: Առաջինը իրավաչափ գործելու պարտականությունն է և տվյալ պարտականությանը համապատասխանող իրավունքի սուբյեկտի վարքագիծը (պոզիտիվ ասպեկտ), երկրորդ՝ իրավախախտման դեպքում անբարենպաստ հետևանքների հաստատումն է (նեգատիվ ասպեկտ)¹⁷:

Նույն տեսակետին են հարում Ռ.Լ. Խաչատուրովը և Գ.Ա. Լիպինսկին, ովքեր բնութագրում են իրավաբանական պատասխանատվությունը, որպես ամբողջական իրավական երևույթ, որն ըստ կառուցվածքի բաղկացած է պոզիտիվ և նեգատիվ իրավաբանական պատասխանատվություններից: Վերջիններիս իրականացման ձևեր են հանդիսանում կամավոր իրավական վարքագիծը և իրականացման պետական-հարկադրական ձևը՝ որպես ոչ իրավաչափ վարքագծի (իրավախախտման) նկատմամբ ռեակցիա: Իրավաբանական պատասխանատվությունը՝ որպես ամբողջական իրավական երևույթ, Գ.Ա. Լիպինսկին (Ի.Ն.Մատոզովին, Ե.Վ. Չերնիխին և այլոց հետևելով) սահմանում է որպես կարգավիճակային, այսինքն՝ որպես նորմատիվային, որն ապահովված է պետական հակադրմամբ կամ իրավունքի նորմերի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսություն

կատարման պարտականության հարկադրմամբ, իրականացվում է պետության կողմից աջակցվող կամ խթանվող իրավաչափ վարքագծում, իսկ իրավախախտման դեպքում՝ իրավախախտի սեփական իրավունքների սահմանափակման, դատապարտման կրման պարտականության իրականացմամբ¹⁸:

Դժբախտաբար, այս և բազմաթիվ այլ հեղինակներ, որոնք պնդում են պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվության գաղափարը, չեն տալիս բնական հարցի պատասխանը՝ ի՞նչն է իրավաբանական պատասխանատվության երկու ասպեկտների տեսակային միասնությունը: Բազմաթիվ գիտնականներ-իրավաբաններ հրաժարվում են իրավաբանական պատասխանատվության երկու տեսակների ընդհանուր տեսակային հիմքի որոնումից՝ կարծելով, որ պոզիտիվ և նեգատիվ իրավաբանական պատասխանատվությունները հանդիսանում են լիարժեքորեն ինքնավար երևույթներ, և դրանց համապատասխանում են ինքնուրույն հասկացություններ: Նման մոտեցումը մեթոդաբանական պլանում իրավաչափ չէ: Իրավաբանական պատասխանատվության երկու ասպեկտների (ձևերի, տեսակների) համար ընդհանուր, ըստ մեր տեսանկյան, հանդիսանում է այն, որ իրավունքի սուբյեկտը հաշվետվություն է տալիս իր վարքագծի համար, ինչպես իրավաչափ, այնպես էլ ոչ իրավաչափ, այսինքն՝ պատասխան է տալիս դրա համար: Իրավաչափ վարքագիծը չի հանդիսանում իրավունքի նորմերի ազդեցության ավտոմատ հետևանք: Իրավունքի նորմերի պահանջների իրականացումն անհատի կողմից, դրան համապատասխան գործունեությունը տեղի է ունենում ոչ մեխանիկորեն, ոչ առանց գիտակցության: Իրավունքի սուբյեկտի վարքագիծը ներառում է ինքնորոշումը, դրդապատճառների

պայքարի և բացասական գործոնների հաղթահարման պայմաններում որոշման ընդունման փուլը, գործոններ, որոնք ազդում են նման որոշման ընդունման վրա, ինչպես նաև ընդունված որոշման իրականացման գործընթացի վրա: Մարդը վարվում է գիտակցաբար՝ պատասխանատու: Պոզիտիվ պատասխանատվության ասպեկտներից մեկը՝ հասարակական և անձնական պարտքին հետևումն է, որը ծառայում է իրավաչափ վարքագծի լուրջ դրդապատճառ: Իրավաբանական գիտության գիտական շրջանառության մեջ գոյություն ունի, որպես պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվություն, իրավաչափ վարքագծում պատասխանատվության հասկացության ընդունման և ներառման նկատմամբ ընդդիմություն: Ռ.Օ. Խալֆինան, քննադատելով որոշ հեղինակների իրավական կատեգորիաների նկատմամբ ընդհանուր կիրառական հասկացությունների օգտագործման փորձերը, նշում է, որ իրավաբանական պատասխանատվության լայն հասկացության դեպքում՝ ներառելով դրա պոզիտիվ ասպեկտը, կորում է պատասխանատվության իրավական ընկալման առանձնահատկությունը և ծագում նոր տերմինի պահանջ, որը նշում է այն, ինչը ներկայումս ներառվում է իրավաբանական իմաստով պատասխանատվության հասկացության մեջ¹⁹:

Ի.Ս. Սամոչենկոյի և Մ.Խ. Ֆարկուշինի տեսանկյուններից, իրավաբանական պատասխանատվության ակտիվ (պոզիտիվ) ասպեկտի վերաբերյալ ընդհանրապես խոսք չի կարող գնալ. «Իրավաբանական պատասխանատվությունը, սկսած այն ժամանակից, երբ այն ծագել է, միշտ հանդիսացել է պատասխանատվություն անցյալի, իրականացրած հակիրավական գործողության համար... ոչ գիտական դատողությունները, ոչ առավել ևս գործնա-

կան հետաքրքրությունները հիմքեր չեն տրամադրում, որպեսզի հերթական իրավախախտումը վերանայվի իրավաբանական պատասխանատվության նկատմամբ ակտիվ տեսանկյուններից»²⁰: Ըստ դիտարկվող հարցի՝ Օ.Է. Լեյստը գտնում է. «Իրավական պոզիտիվ պատասխանատվության վերաբերյալ դատողությունների մեծամասնությունում իրավական երևույթները տեսականորեն միավորվում են իրավագիտակցության և բարոյականության այնպիսի կատեգորիաների հետ, ինչպես «օրինակելի վարքագծի անհրաժեշտության գիտակցումը», «սեփական պարտականությունների նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքը», «պատասխանատվության զգացողությունը» և այլն: Մակայն, ըստ հեղինակի, էությունն այն է, որ «իրավունքի նկատմամբ հարգանքը հանդիսանում է ոչ իրավական, այլ բարոյական կատեգորիա, որը ենթակա է անձի և դրա հոգևոր աշխարհի վրա ազդեցության ոչ այնքան իրավաբանական, որքան այլ եղանակներին»²¹:

Ըստ Ա. Ս. Շաբուրովի կարծիքի՝ պոզիտիվ պատասխանատվության խնդիրը ոչ միայն չի տեղավորվում իրավաբանական պատասխանատվության տեսության շրջանակներում, այլ ընդհանրապես դուրս է գալիս իրավաբանական խնդրայնության սահմաններից²²: Վ. Մ. Բարանովը կարծում է, որ «պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվությունն» ունի ոչ իրավական բնույթ, այդ իսկ պատճառով այն դիտարկել իրավաբանականի որակով չի կարելի: Նա մերժում է վերջինիս գոյության իրավունքը: Նա շարունակում է. «Ընդլայնվում է մինչև ոչ անհրաժեշտ և աներևակայական սահմանները, ինչը դժվար, թե ճիշտ և օգտակար է»: Իրավաբանական պատասխանատվության ընդհանուր տեսության հետահայաց և պոզիտիվ պլաններում, ըստ նրա կար-

ծիքի, ստեղծել դժվար թե հնարավոր է²³:

Ինչպես նշում է Մ. Լ. Պետրուխինը, ճիշտ կհամարվեր պոզիտիվ պատասխանատվության փոխարեն ներդնել սոցիալական (իրավական) պարտքի հասկացությունը: Այն, ինչը որոշ հեղինակներ կոչում են պոզիտիվ պատասխանատվություն, պատասխանատվություն չէ, այլ հասարակության, պետության, քաղաքացիների առջև անձի իր պարտքի ընկալում և իրականացում²⁴: Իրավաբանական պատասխանատվության միասնական հասկացության, որը միավորում է դրա երկու ասպեկտները (ձևերը, տեսակները), դեմ հեղինակները հանդես են գալիս նաև տարբեր կատեգորիաների, ինչպես «բարիքը» և «չարիքը», պարտքին հետևում և դրա խախտումը, մեկ հասկացությամբ միավորման անհնարինության և ոչ անհրաժեշտության դատողություններից հղվելով: Ըստ նրանց կարծիքի՝ իրավունքի մեջ երկու ասպեկտները ներառող պատասխանատվության հասկացության միասնական կոնստրուկցիայի գոյությունը ստեղծում է ոչ համարժեք պատկերացում հետազոտող իրավական երևույթի էության վերաբերյալ: Բազմաթիվ հեղինակներ համարում են, որ այդ իսկ պատճառով իրավաբանական պատասխանատվության «լայն» հասկացության հայեցակարգը ներկայանում է տեսականորեն քիչ հիմնավորված և գործնականում անպետք²⁵: Դժվար է համաձայնվել այդքան կատեգորիկ դատողությունների հետ, որոնք բացառում են իրավունքի մեջ պոզիտիվ պատասխանատվության խնդիրը:

Ըստ ակադեմիկոս Վ.Ն. Կուրբյավցևի՝ պոզիտիվ պատասխանատվության հայեցակարգի քննադատները հաշվի չեն առնում, որ պոզիտիվ պատասխանատվության հասկացությունը հանդիսանում է առավել լայն, քան միայն որպես պատասխանատվություն,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դա իրավահարաբերություն է, որը բաղկացած է մի քանի տարրերից: Առաջին՝ իրավահարաբերություններում սուբյեկտների իրավունքները և պարտականությունները շտկում են միմյանց: Իրավաչափ վարքագծի պարտականության հետ զուգահեռ սուբյեկտը ստանում է աջակցություն, օգնություն պետության և հասարակության կողմից: Նա իրավասու է պահանջել համապատասխան գործողություններ բոլորից, ովքեր դրանց լիազորված են և իրավասու է պաշտպանել իր գործողությունները հաստատված կարգով: Երկրորդ՝ պոզիտիվ պատասխանատվությունը ներառում է սեփական պարտականության իմացությունը (ընկալումը) և դրան կատմամբ որոշակի վերաբերմունքը, որը կարելի է բնութագրել որպես պարտքի զգացողություն, հանձնարարված գործը լավագույնս կատարելու ձգտում, այն արդյունքի ձեռք բերում, որն անհրաժեշտ է հասարակությանը և պետությանը²⁶: Ըստ հեղինակի արդարացի կարծիքի՝ պատժի նշանակման և կրման հետ կապված պատասխանատվությունը չի հանդիսանում ինքնանպատակ: Դրա զլխավոր իմաստն այն է, որ իրավախախտի անձում արթնացնի, ինչպես նաև շրջապատողների մեջ ամրապնդի սեփական վարքագծի սոցիալական նշանակության ընկալումները, պատասխանատվության զգացողությունը ապագայում սեփական արարքների պատասխանատվությունը գիտակցելու համար:

Վերջնական արդյունքում անհրաժեշտ է հանգել եզրակացության, որ իրավունքի սուբյեկտների իրավաչափ վարքագծի պատասխանատվության ընդունումը և գիտական շրջանառության մեջ պոզիտիվ պատասխանատվության կատեգորիայի ներածումը հարստացնում է պատասխանատվության տեսությունը: Այս խնդրի ինքնուրույն նշանակությանը զուգահեռ, այն

տրամադրում է հնարավորություն խորությամբ և լիարժեքորեն հասկանալ հետահայաց (նեգատիվ) պատասխանատվության բնույթը, իմաստը և նշանակությունը: Հետահայաց պատասխանատվությունը նպատակ ունի ոչ միայն հակաիրավական վարքագծի (իրավախախտման) արդարացի պատիժը, այլ նաև ինչպես ներկայում, այնպես էլ ապագայում իրավունքի սուբյեկտների վարքագծի վրա խթանիչ ազդեցությունը:

Իրավաչափ վարքագծում պոզիտիվ պատասխանատվությունը հանդիսանում է հասարակական հարաբերությունների կարևոր կարգավորիչ, իրավունքի ազդեցության մեխանիզմի էական տարր: Իրավական կարգավորման մեջ զլխավորն իրավաչափ վարքագծի ձեռք բերումն է:

Իրավաչափ վարքագծում պատասխանատվության վերաբերյալ հարցն ունի ինքնուրույն նշանակություն և արժանի է ամենամեծ ուշադրության, ինչպես իրավաբանների, այնպես նաև այլ գիտությունների ներկայացուցիչների կողմից (էթիկա, հոգեբանություն, հասարակագիտություն և այլն): Պոզիտիվ պատասխանատվությունը, որի էությունը ներպետական և միջպետական իրավունքի նորմերի պահանջների նորմալ և ակտիվ իրականացումն է, անկասկած, հանդիսանում է սոցիալ-իրավական, սահմանադրական արժեք, իրավական կարգավորման, իրավունքի ազդեցության արդյունավետության բարձրացման, իրավունքի կապերի, իրավագիտակցության և հասարակական գիտակցության այլ ձևերի ուժեղացման վերաբերյալ առավել ընդհանուր հարցի բաղադրիչ հատված: Դա ենթադրում է փիլիսոփայության, հոգեբանության, հասարակագիտության և իրավական գիտությունների համակցման մեջ հետազոտությունների առավել լայն սեկտոր:

1. *Смирнов В. Г.* Уголовная ответственность и уголовное наказание // Правоведения. 1963, N4, с. 79. Там же, *Функции советского уголовного права.* Л., 1965, с. 21.
2. *Недбайло П. Е.* Система юридических гарантий применения советских правовых норм // Правоведения. 1971, N3, с. 51
3. *Строгович А. С.* Сущность юридической ответственности // Советское государство и право. 1979, N5, с. 73-75.
4. *Матузов Я.И.* Правовая система и личность. Саратов. 1987, с. 208.
5. *Иванов А. А.* Принцип индивидуализации Юридической ответственности: теория и история вопроса: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998, с. 10.
6. *Василенко В. А.* Ответственность государства за международные правонарушения. Киев, 1976, с. 27.
7. *Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А.* Общая теория юридической ответственности, с. 131-173, 213-224, 228-232, 520-536, 612-615 и др.
8. *Хачатуров Р. П., Липинский Д. А.* Общая теория юридической ответственности, с. 172, 173.
9. *Липинский Д. А.* Формы реализации юридической ответственности. Тольятти, 1999, с. 22.
10. *Чирков А. П.* Ответственность в системе права. Калининград, 1996. с. 8-11.
11. *Мордовец А. С.* Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина, с. 225, *Разгильдиев Б. Т.* Уголовно-правовые отношения и реализация ими задач уголовного права. Саратов, 1994. с. 252.
12. *Тихимиров Ю. А.* Теория закона. М., 1982. *Поленина С. В.* Законотворчество в Российской Федерации. М., 1996.
13. *Мордовец А. С.* Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина, с. 224.
14. *Радько Т. Н.* Юридическая ответственность как общая форма реализации социальных функций права // Труды Высшей следственной школы МВД СССР. Волгоград, 1974. Вып. 9. с. 17, *Хачатуров Р. Л., Ягудян Р. Г.* Юридическая ответственность. Тольятти, 1995, с. 56.
15. *Матузов Н. И., Малько А. В.* Теория государства и права. М., 2005, с. 452, 452.
16. *Нерсесянц В.С.* Право и закон. Из истории правовых учений, с. 353, *Лившиц Р. З.* Современная теория права: Краткий очерк. М., 1992, с. 28-35.
17. *Краснов М. А.* Юридическая ответственность - целостное правовое явление // Советское государство и право. 1984. N3, с. 77.
18. *Хачатуров Р. Л., Липинский Д. А.* Общая теория юридической ответственности, с. 112-113.
19. *Халфина Р. О.* Общее учение о правоотношении, с. 316, 317.
20. *Самощенко И. С., Фаркушин М. Х.* Ответственность по советскому законодательству, с. 25.
21. *Лейст О.Э.* Содержание (объем) понятия "юридическая ответственность" // Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. М., 1999. с. 480, 483, *Общая теория государства и права: Академический курс / Под ред. М. Н. Марченко, М., 1998, Т. 2, с. 595-599.* *Лейст О. Э.* Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). М., 1981. с. 237.
22. *Шабуров А. С.* Политические и правовые аспекты социальной ответственности личности: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1992, с. 9.
23. *Баранов В. М.* Теория юридической ответственности. Н. Новгород, 1998, Он же. Юридическая ответственность // Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. М., 1999, с. 504, 505.
24. *Петрухин И.Л.* Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). М., 1999, с. 248-250.
25. *Братусь С. Н.* Юридическая ответственность и сознания долга // Вопросы теории государства и права. Саратов, 1983, с.45, 51. *Малеин Н. С.* Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М., 1985, с. 128-134.
26. *Кудрявцев В. Н.* Закон, поступок, ответственность. М., 1986, с. 286, 287.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Արտակ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության
իրավախորհրդատվական բաժնի գլխավոր մասնագետ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու իրավունքներն ընդհանրապես, և՛ տնտեսական, սոցիալական և՛ մշակութային իրավունքների պատշաճ իրագործումը մեծապես պայմանա-

վորված է պետության էությունից, նրա քաղաքական ռեժիմից և սոցիալական նշանակությունից: Ներկայումս մարդու իրավունքները հանդիսանում են հասարակության նորմատիվ արժևորման և նրա կայուն զարգացման ռազմավարական գործոնը¹:

Ինչպես նշում է Գ. Հարությունյանը. «Սոցիալական կոչվում է այն պետությունը, որը ձգտում է իր բնակչության համար ապահովել արժանապատիվ և անվտանգ գոյության պայմաններ, աշխատանք, բարենպաստ կենսական միջավայր, բոլորի համար համեմատաբար մատչելի կենսական հնարավորություններ: Սոցիալական պետությունը գոյքային և այլ սոցիալական տարբերությունները հարթեցնում են ազգային եկամտի մի մասը հօգուտ անապահովների վերաբաշխելու միջոցով, ստեղծում սոցիալական ապահովագրության և բոլորի համար մատչելի կրթական, առողջապահական համակարգեր, իրականացնում մշակութային զարգացման, զբաղվածության ապահովման, աշխատավորների իրավունքների պահպանության ծրագրեր, սոցիալական օգ-

նություն մատուցում գործազուրկներին, մայրությանը, մանկությանը, տարիքավորներին, երիտասարդությանը և այլ խոցելի հասարակական շերտերին»²:

Բանն այն է, որ պետության սոցիալական բնույթի սահմանադրական ամրագրումն ամբողջ հասարակական համակարգին հաղորդում է այլ բովանդակություն³:

Սոցիալական պետությունը մարդկային համակեցության այնպիսի ձև է, որտեղ առկա են մարդկային փոխհամաձայնեցված հարաբերություններ, որտեղ ձեռք է բերվում կարիքավորներին օգնելու, նյութական բարիքների վերաբաշխման վրա ներգործելու փոխադարձ պարտավորություն՝ ելնելով արդարության այնպիսի սկզբունքներից, որ յուրաքանչյուրի համար ստեղծված լինեն արժանավայել կյանքի երաշխիքներ:

Սոցիալական պետությունը մարդկային համակեցության առավել բարձր մակարդակի ձգտում է, որով որոշվում է հասարակության անդամների զարգացման նպատակը, հստակեցվում է նպատակ-նախադրյալներ-միջոցներ հարաբերակցությունը, որտեղ ստեղծված է մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների ամբողջական գործուն համակարգ, որտեղ պետական կառավարման ամբողջ համակարգը հիմնվում է հասարակական շահերի ներդաշնակեցման սկզբունքի վրա:

Սոցիալական պետությունը ենթադրում է անհատի և հասարակության, անհատի և պետության փոխհարաբերու-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թյունների ներդաշնակման առավել բարձր աստիճան: Այն պետք է ստանա ճանաչում, հասարակության յուրաքանչ-յուր սկզբնական կազմակերպության կողմից լինի ընկալելի և պաշտպանված, պետք է դառնա վարվելաձևի պարտադիր կանոն, որպեսզի բացառի այն, ինչն անօրինական է, անարդար, հասարակական կյանքի մարդասիրական սկզբունքների անհարիր⁴:

Նման մոտեցումն առաջադրել է համապատասխան պահանջներ սոցիալական պետության սահմանադրական վերահսկողության համակարգին: Այդ հանգամանքի անտեսումը կարող է բերել նրան, որ իշխանության տարբեր մարմինների անհամաձայնեցված մոտեցումները հանգեցնեն ոչ սահմանադրական իրավիճակի:

Սա, առաջին հերթին, սոցիալական համախմբված հասարակություն ունենալու գրավականն է, ուր հասարակության յուրաքանչյուր շարքային անդամ չի կարող իրեն զգալ մեկուսացված: Նրա գոյության բնական վիճակը փոխկապակցվածությունն է, փոխգործակցությունը և հասարակության ներկայի ու ապագայի համար պատասխանատվությունը:

Պետության համար ճշգրտված են հասարակության անդամի հանդեպ ոչ միայն այսօրվա, այլև վաղվա պարտականությունները, ինչպես նաև պետության հնարավորությունները բավարարելու նրա սոցիալական պահանջատիրության ակնկալիքները, և այդ սպասումները հիմնավորված են: Հայաստանում անկախության հռչակման (1990թ. օգոստոսի 23-ին) գործընթացը զուգորդվեց անցումով դեպի ազատ շուկայական տնտեսական համակարգ: Ազատականացված քաղաքական և տնտեսական համակարգերին անցումը զուգորդվեց շուկայական տնտեսության ձևավորման դժվարություններով: Պետության կարևոր հոգսերից մեկը դարձավ նպատակային սոցիալական ծրագրերի մշակման միջոցով հարկադրված քայլեր ձեռնարկելն աղ-

քատության դեմ պայքարի ուղղությամբ:

Սոցիալական պետության սկզբունքի իրացման գրավականը դրա իրավական ամրագրումն է: Մարդու սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքներն արտացոլված են կարևորագույն միջազգային իրավական ակտերում: Միաժամանակ անհրաժեշտ է, որ այդ սկզբունքն ամրագրվի նաև ներպետական օրենսդրության մեջ, մասնավորապես, Սահմանադրության: Սյապիտով, սոցիալական պետության հայեցակարգի կենսագործման երաշխիքը պատշաճ սահմանադրական կարգավորումն է:

Շուկայական տնտեսության պայմաններում պետության և մարդու փոխհարաբերության հարցը եղել և մնում է տնտեսական, քաղաքական-իրավական մտքի կենտրոնական հարցերից, որովհետև այն շոշափում է ինդուստրիալ և հետինդուստրիալ հասարակության կարևորագույն սկզբունքներն ազատությունը և սոցիալական հավասարությունը: Իրավական պետության ձևավորումը կարելի է համարել մարդկային քաղաքակրթության մեծագույն նվաճումներից մեկը, որովհետև այն լուծեց մարդու «իրավունքների առաջին սերնդի» հիմնախնդիրը և ապահովեց մարդու ազատությունն ու ձևական (իրավական) հավասարությունը: Սակայն ինդուստրիալ հասարակությունն իր զարգացման ընթացքում չկարողացավ լուծել մարդկանց սոցիալական (փաստական) հավասարության խնդիրը և առաջացավ հակասություն այդ երկու սկզբունքների միջև: Անհատական ազատության սկզբունքի կենսագործումը պետության հիմնական պարտականությունը համարելով՝ ցանկացած միջամտությունից այդ ազատության պահպանությունն ապաճորտացրեց մարդկանց նախաձեռնությունը և ինքնագործունեությունը, նպաստեց մասնավոր ձեռնարկատիրության և շուկայական տնտեսության զարգացմանը: Սակայն XIX դարի վերջերից, զարգացմանը և հարստության կուտակմանը զուգընթաց տեղի էր ունենում ինդուստրի-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ալ հասարակութեան գոյքային շերտավորում, նրա բենեագում, որը հղի էր սոցիալական պայթիւնով:

Հասարակութեանը նետված էր մարտահրավեր՝ շարունակել անհատական ազատութեան լիբերալիստական սկզբունքի կիրառումը, թե գերապատմութիւնը տալ սոցիալական սկզբունքին, որը պետութեանից պահանջելու էր «գիշերային պահակի» դերից անցնել քաղաքացիական հասարակութեան ինքնավար ոլորտներին (սոցիալական, տնտեսական, մշակութային, բնական ռեսուրսներ) միջամտելու քաղաքականութեանը:

Առանց երկմտելու, Հայաստանն ընտրեց սոցիալական արդարութեան, սոցիալական համերաշխութեան և սոցիալական առաջընթացի դժվարին, սակայն ճիշտ ուղին: 1995 թվականին ՀՀ Սահմանադրութեամբ ամրագրվեց հայոց պետականութեան սոցիալական շեշտված բնույթը (Մոյն 1-ին հոդված):

Սոցիալական պետութեան իրական ծագման պահը կարելի է համարել XX դարի երկրորդ կեսը: Սոցիալական պետութիւնը ձևավորվեց առանձին մասնակի քայլերի միջոցով աշխատավարձի նվազագույն չափի, գործազրկութեան և այլ նպաստների սահմանում, և ի վերջո, դրանք վերափոխվեցին պետութեան պարտականութեան յուրաքանչյուր քաղաքացու համար ապահովել կյանքի արժանապատիվ մակարդակ: Կախված երկրների մշակութային, քաղաքական տարբերութիւններից, հոգեմտակերպի ու պատմական յուրահատկութիւններից՝ յուրաքանչյուրում տարբեր կերպ է լուծվել սոցիալական արդարութեան և ազատութեան հիմնահարցը: Արդյունքում ձևավորվել են սոցիալական պետութեան ազատական, պահպանողական և սոցիալ-ժողովրդավարական տարատեսակները: Չնայած մոդելների տարբերութեանը՝ սոցիալական պետութիւնը բոլոր դեպքերում ձգտում է երաշխավորել իր քաղաքացիների բավարար կենսամակարդակը, հուսալի սոցիալական պաշտ-

պանութիւնը և ապահովութիւնը, պայմաններ է ստեղծում անհատի ստեղծագործական ներուժի ինքնաիրացման համար: Բոլոր մոդելների համար ընդհանուր նախադրյալ է սոցիալ-շուկայական տնտեսութիւնը, քաղաքացիական հասարակութիւնը, ժողովրդավարական պետաիրավական ռեժիմը:

Կայացած քաղաքացիական հասարակութիւնում սոցիալ-իրավական պետութիւնը երաշխավորում է ոչ միայն քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքներ, այլև ապահովում է սոցիալական համերաշխութիւն, նպաստում է երկրի տնտեսական աճին, ստեղծում է իրական սոցիալական, տնտեսական և այլ երաշխիքներ կենսամակարդակի, զբաղվածութեան, կրթութեան և առողջապահութեան ոլորտներում: Արդյունքում, հասարակութեան մեծամասնութիւնն ինքնուրույն նախաձեռնութեան միջոցով հասնում է բարեկեցութեան, և նվաճվում են մարդկային զարգացման նպատակները: Այդպիսի դիրքորոշման շնորհիվ պետութիւնը և հասարակութիւնը իրավաբանորեն ճանաչում, ապահովում և պաշտպանում են մարդու սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքները:

Սոցիալական պետութեան հիմնական բնորոշումներից անհրաժեշտ է առանձնացնել՝

ա) սոցիալական պաշտպանվածութեան և մարդկանց բարեկեցութեան օրենսդրական երաշխիքների ապահովումը.

բ) պետական և ոչ պետական սոցիալական պաշտպանութեան համար անհրաժեշտ ինստիտուցիոնալ համակարգերի ստեղծումը և դրանց հստակ աշխատանքի ապահովումը (մասնավորապես՝ նկատի ունենք սոցիալական պաշտպանութեան համակարգը, որն առնչվում է սոցիալական ռիսկի առաջացմանը հաշմանդամութեան, հիվանդութեան, կերակրողի կորստի, գործազրկութեան, ծերութեան և այլ դեպքերում, ինչպես նաև սո-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

ցիալական ապահովագրութեան գործող համակարգի առկայութիւնը, որը կարգավորում է սոցիալական ռիսկը)։

գ) կենսապահովման իրական նվազագույնի երաշխավորումը։

դ) անձի ազատ զարգացման երաշխիքների, հայացքների դավանման և շահերի ազատութեան իրացման, ինչպէս նաև ինքնարտահայտման ապահովումը։

ե) այս սկզբունքի իրացման անշրջելիութեան երաշխիքը։

զ) մարդու իրավունքների և ազատութիւնների պաշտպանութեան սահմանադրական վերահսկողութեան ապահովումը և այլն⁵։ Ուշադրութեան է արժանի այն հանգամանքը, որ անցման շրջանում արժևորվում է հատկապէս սոցիալական ռիսկի խմբերին պատկանող անձանց սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պաշտպանութեան հարցը՝ որպէս սոցիալական պետութեան կարևոր գործառնություն։ Սակայն սա չի նշանակում, որ անցման շրջանում գտնվելը կարող է պատճառ դառնալ՝ չունենալու սոցիալական ուսմունք, սոցիալական պետութեան տեսական հիմք, որի հիման վրա պետք է կառուցվեն սոցիալական այն բոլոր քաղաքականությունների ռազմավարությունները, որոնք կրթեն քաղաքացիական հասարակութեան հետ սերտ սոցիալական համագործակցություն ու սոցիալական անդորր։

Ահա, թե ինչու պետությունը պարտավոր է նախ՝ ստեղծել սոցիալական ուսմունք, ապա որոշել սոցիալական պետութեան մոդելը, բայց ոչ անմիջապէս ուրիշ երկրներից սոսկ փոխատեղման ենթարկելով, այլ այն հայկականացնել, բխեցնել հայաստանյան կարիքներից՝ ներառելով հայ ազգին առանձնահատուկ այն ավանդույթները, որոնք ավելի կհարստացնեն, առավել գործնական և իրատեսական կդարձնեն մեր երկրում սոցիալական պետութեան կառուցումը։

Անցման շրջանում ստեղծվում է այնպիսի սոցիալ-հոգեբանական իրավիճակ, երբ պետութեան կողմից թույլատրված իրավունքի ցանկացած սուբյեկտի գոր-

ծունեություն նույնացվում է պետականի հետ, և նրա հանդէպ հարաբերությունը դառնում է պետութեան հանդէպ հարաբերություն՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով։

Սոցիալական պետությունում ցանկացած օրենսդրական ակտ ընդունելիս՝ այն պետք է դիտարկվի սոցիալական հետևանքների տեսանկյունից, որով պարտավորվում են դրանք ոչ միայն ներդաշնակել անհատների, նրանց խմբերի և ողջ հասարակութեան շահերին, բացառել դրանց հակադրումը ու մեկը մյուսին ենթարկելը, այլև միջոցներ են ձեռնարկվում դրանց հաջորդական իրականացման համար։

Սոցիալական պետությունը չի կարող բացառել հասարակութեան անդամների հավասարութեան սկզբունքը, սակայն այն չպետք է բացարձակացնի, այլ պետք է դիտարկվի որպէս հասարակութեան յուրաքանչյուր անդամի իրավունք, որի իրականացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ստեղծումը պետութեան պարտականությունն է։ Այդ սկզբունքը ենթադրում է նաև պետութեան պարտքը հասարակութեան առանձին անդամների, սոցիալական խմբերի, ի վերջո՝ նաև ողջ հասարակութեան հանդէպ, ինչպէս նաև իր կողմից նրանց նկատմամբ անկանխակալ վերաբերմունքի երաշխավորումը։ Փաստորեն, սոցիալական պետությունը մի կողմից ապահովում է սոցիալական անվտանգութեան կամ պաշտպանվածութեան որոշակի միջավայր տեղագրելով, այսպէս կոչված, «ստորին շերտաձողիկը», մյուս կողմից՝ պետք է ստեղծի անհրաժեշտ միջավայր, որպէսզի հավասար իրավունքներ ունեցող յուրաքանչյուր անհատ կարողանա ստանալ համապատասխան գործունեութեան դաշտ իր հնարավորությունների օրինական իրականացման և մտավոր ընդունակությունների կիրառման համար։ Հենց դա էլ ապահովում է ազատութեան և հավասարութեան ներդաշնակություն։

Երբորդ սերնդի իրավունքներն աչքի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

են ընկնում իրենց բնույթով, որը պայմանավորված է դրանց նկատմամբ պետութեան դիրքորոշմամբ: Պետություններն այս իրավունքների դեպքում պետք է ոչ թե ձեռնպահ մնան, այլ պարտավոր են գործել, և այդ պարտավորությունը վերածվում է իրավաբանական պարտականության, օրինակ՝ ապաշավել կրթությունը և այլն: Պետության խնդիրն է սոցիալ-տնտեսական ծրագրերի, կազմակերպական և տնտեսական գործունեության, իրավական կարգավորման միջոցով իրական դարձնել երրորդ սերնդի իրավունքները: Սակայն երրորդ սերնդի իրավունքների իրացման հիմնախնդիրը քննարկելիս՝ պետք է նկատի ունենալ, որ ոչ բոլոր պետությունները կարող են իրականություն դարձնել սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքները: Դա պայմանավորված է այն փաստով, որ այս իրավունքների իրացմանը կարելի է հասնել ազգային եկամտի վերաբաշխման հաշվին: Իսկ եթե երկրի տնտեսությունը չունի հնարավորություններ, ուրեմն և վերաբաշխումն է դառնում անհնարին: Ահա այստեղ է, որ առաջանում է լուրջ հիմնախնդիր ինչպես իրականացնել սոցիալական ծառայությունների մատուցումը, որպեսզի պահպանվեն շուկայական հարաբերությունները, ազատ ձեռներեցությունը և միաժամանակ ապահովեն սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքները:

Սոցիալական պետության լիարժեք գոյության հիմքը տնտեսական զարգացման մակարդակն է, որը թույլ է տալիս, պահպանելով մրցակցությունը, ճկուն հարկային քաղաքականության միջոցով նպաստել տնտեսության զարգացմանը, կառուցվածքային փոփոխություններին, ֆինանսավորել սոցիալական ծրագրերը: Սակայն տեսակետը, որ մարդու իրավունքների անբավարար ապահովումն ունի միայն տնտեսական պատճառներ, մոլորություն է: Ո՛չ զարգացման մակարդակը, ո՛չ աճի տեմպերը, ո՛չ բնակչության մեկ շնչին հասնող եկամտի մեծությունը

չեն պայմանավորում նվաճումները մարդու իրավունքների ոլորտում: Տարբեր երկրներում այդ ցուցանիշների հավասար պայմաններում հնարավոր են իրավունքների իրականացման տարբեր աստիճաններ: Իհարկե, ճիշտ չէր լինի անտեսել տնտեսական ռեսուրսների դերն իրավունքների իրականացման գործում: Տնտեսական աճը, անշուշտ, անհրաժեշտ է, բայց ինքնին՝ ոչ բավարար: Տնտեսական աճը և իրավունքները փոխպայմանավորելու համար անհրաժեշտ է մշակել ռազմավարություն, ռեսուրսների բաշխումը և տնտեսական աճի կառուցվածքը պետք է կողմնորոշել դեպի չունևորների շահերը, մարդկային ներուժի զարգացմանը և իրավունքների իրականացմանը:

Այն հանգամանքը, որ մարդու տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքները հավասարաբեռ են առաջին սերնդի իրավունքների հետ, որ դրանք նույնքան «բնական և անօտարելի են», որքան և քաղաքական ու քաղաքացիական իրավունքները, ուղղակիորեն ամրագրված են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի նախաբանում, որում ասված է, որ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրին համապատասխան, վախից ու կարիքից ձերբազատված մարդկային ազատ անհատի իդեալը կարող է իրականացվել, եթե ստեղծվեն այնպիսի պայմաններ, երբ յուրաքանչյուրը կարող է օգտվել ինչպես իր տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքներից, այնպես էլ քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքներից: Վախից ու կարիքից ազատ մարդկանց հասարակությունն առկա է միայն այն դեպքում, երբ կայացած սոցիալ-իրավական պետությունն առաջին սերնդի իրավունքների հետ համահավասար երաշխավորում է նաև երկրորդ սերնդի իրավունքները:

Սոցիալական պետությունը, ստանձնելով անձի սոցիալական պաշտպանու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

թյան պարտավորությունը, առաջին հերթին պետք է մտահոգված լինի բանական էակի անհատի ինքնաճանաչման և ինքնարտահայտման նախադրյալների ապահովմամբ: Սակայն հարցի բարդությունը կապված է հասարակության տնտեսական հարաբերություններում պետության միջամտության սահմանների պարզաբանման հետ, որպեսզի մի կողմից՝ ապահովված լինի պետության սոցիալական գործառույթի երաշխավորված իրացումը, մյուս կողմից՝ այն չխոչընդոտի շուկայական հարաբերությունների բնական զարգացմանը: Այստեղ անօգուտ է փնտրել պատրաստի որոշումներ:

Այդ հաշվեկշռվածությունը պետք է ապահովված լինի յուրաքանչյուր կոնկրետ իրավիճակի բազմակողմանի գնահատման հիման վրա, յուրաքանչյուր երկրում: Դրանում է կառավարման արվեստը⁶:

Սոցիալական պետության գլխավոր խնդիրը մարդու արժանապատիվ և բարեկեցիկ կյանքի և ազատ զարգացման պայմանների ստեղծումն է: Պետությունն այդ խնդիրը պետք է լուծի տնտեսական քաղաքականության խնդիրներին զուգընթաց: Ընդ որում, թե որքանով պետությունը կապահովի իր քաղաքացիների բարեկեցությունը, նրանց նյութական և հոգևոր պահանջումներն ուղղակի կախվածության մեջ են նրա տնտեսական հզորությունից: Կարևորն այն է, որ իրեն սոցիալական համարող պետության համար հասարակության և քաղաքացիների բարեկեցիկ կյանքի ապահովումն

առաջնահերթ նպատակ է:

Սոցիալական պաշտպանվածության խնդիրը պետության համար ստանում է հատուկ առաջնահերթություն անցման շրջանում, հատկապես ճգնաժամային կառավարման իրավիճակներում: Ավելին, եվրոպական երկրների փորձը վկայում է, որ պետության սոցիալական գործառույթը հատկապես ընդգծվեց և սահմանադրորեն սմբագրվեց համակարգային վերափոխումների ընթացքում, քանզի նման վերափոխումների գերագույն նպատակը մարդն է, նրա կարիքների բավարարումը: Հետևաբար, անցման շրջանում պետության (այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության) հիմնական խնդիրն է շուկայական հարաբերություններին անցնելու գործընթացը հավասարակշռել սոցիալական պաշտպանվածության հուսալի համակարգով: Հակառակ պարագայում՝ կաղճատվի, ընդհուպ կվտանգվի տնտեսական ամեն մի բարեփոխում, առավել ևս, եթե վերջինիս նպատակն է առողջ մրցակցային հիմքի վրա բնականոն շուկայական տնտեսության ստեղծումը:

ՀՀ Սահմանադրության առաջին հոդվածը, բնորոշելով Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես սոցիալական պետություն, կանխորոշում է նրա իշխանությունների գործունեության ուղղվածությունը դեպի մարդը, ընդգծում է սոցիալապես անպաշտպան քաղաքացիներին նեցուկ լինելու նրանց առաքելությունը: Սա է սոցիալական պետության էությունը, նրա մարդասիրական ներուժը:

1. **Лукашьева Е.А.** Человек, право, цивилизации: Нормативно-ценностное измерение. М., 2009; Право человека, как фактор стратегии устойчивого развития. М., 2000.

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանությունները: Ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, 2010, էջ 48:

3. **Շախյան Ա.** Սոցիալական ուսմունք, սոցիալական աշխատանք: Երևան, 2009, էջ 23:

4. Նույն տեղում:

5. **Հարությունյան Գ.** Սահմանադրական մշակույթ. Պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները, Երևան, 2005, էջ 156-157:

6. **Հարությունյան Գ.**, նշված աշխատ., էջ 159:

Արտյուն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի դոկտորանտ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Իրավունքի, դրա բնույթի մասին լիարժեք պատկերացում կարելի է ստանալ՝ բացահայտելով դրա բնույթը, բովանդակությունը և սոցիալական նշանակությունը հասարակությունում: Յանկացած իրավունքի էությունն արտահայտվում է ներքին, օրինաչափ, կայուն ու կարևոր հատկանիշներում, որոնցում բացահայտվում է տվյալ երևույթի ձևերի բազմազանությունն ու հակասությունը, իրավունքի գոյության, գործունեության ու զարգացման օրինաչափությունը: Իրավունքի հատկանիշներն անհրաժեշտ ու անօտարելի, հաստատուն ու կայուն են իրենց արտահայտությունը գտնում իրավական այն բոլոր երևույթներում, որոնք վերաբերում են ինչպես իրավունքի բովանդակությանը (ներքին սուբստանցիալին), այնպես էլ դրա գործունեությանը¹:

Իրավունքի հատկանիշները մեկ ամբողջ միասնություն են կազմում:

Այդպիսիք են համարվում իրավունքի այն հատկանիշները, որոնք ցույց են տալիս՝

ա) թե՞ պատմական օբյեկտիվ ինչ գործոններով է պայմանավորված տվյալ իրավունքը, դրա բովանդակությունը, և գործողությունը («նյութական» ասպեկտ):

բ) ո՞ւմ կազմակերպված կամքն են դրանք արտահայտում (սոցիալ-հոգեբանական ասպեկտ):

գ) ո՞ւմ կողմից է այդպիսի կամքը պաշտոնապես ձևավորվում (քաղաքական ասպեկտ):

դ) ինչպե՞ս է այն բարձրանում համընդհանուր, պարտադիր կատարման (իրավաբանական ասպեկտ):

Իրավունքի այս հատկանիշների շղ-

թայի անբաժանելիությունն օբյեկտիվորեն նախասահմանված է դրա ծագման ու գոյության տրամաբանությամբ: Այն առաջացել է մարդկային հասարակության զարգացման որոշակի փուլում, երբ պատմական հայտնի գործոնների ուժով, ի լրացում նախնադարյան կառույցի համակեցության նախկին կանոնների, որոնք մարդուն ուղղորդում էին կոլեկտիվ շահերի պաշտպանությանը, կոլեկտիվ գործողություններին, պահանջվեց անձի, առանձին անհատի ու նրա անձնական շահերի պաշտպանության հետ կապված շահերի ստեղծումը: Իրավունքի գոյությունը հնարավոր ու անհրաժեշտ է դառնում այն պատճառով, որ հասարակության սոցիալական, տնտեսական մշակութաբանական զարգացման արդյունքում, վարքագծի կանոնների համակարգում ի հայտ եկավ **մարդու վարքագծի սոցիալապես** պատճառաբանված ազատության, թույլատրելիության, որպես սոցիալական **կանոնակարգման տարրի**, անհրաժեշտությունը, որոնք սահմանում են կեցության հատուկ պայմաններ, և իրենց հերթին բխում են մարդու ընտրության ազատությունից: Յանկացած իրավաձևավորման իրական մեխանիզմ եղել ու մնում է այնպիսին, որ հասարակության կենսագործունեության որոշակի գործընթացներ կերկայանում են որպես օբյեկտիվ պահանջմունքներ, մման պահանջմունքների գիտակցումն ուղեկցվում է մարդկանց համապատասխան շահերի, դրապատճառների ու նպատակների առաջացմամբ, նրանց ընդհանրություններով ու ձևավորումներով: Այս հողի վրա ձևավորվում է սոցիալական կամքը, որպես տարբեր շա-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հերի համաձայնեցման արդյունք, կամք, որը որոշակի պայմանների դեպքում վերածվում է համապարտադիր, բարձրանում է իրավական նորմերի աստիճանին, որոնց ստեղծումը կամ սանկցավորումը սկսում է դրվել այդ փուլում հասարակությունում ծագած նոր ձևավորման՝ պետության վրա: Պետության գործիք դարձավ օրենքը, որն իրենից ներկայացնում է այնպիսի ակտ, որը ստեղծվում է պետության կողմից ու ենթակա է պարտադիր կատարման՝ հարկադրանքի սպառնալիքով: Օրենքում (և պաշտոնական իրավաբանական այլ աղբյուրներում) ամրագրվում էին պետության կողմից մարդկանց ձգտումները այս կամ այն բարիքների նկատմամբ: Այս պահից ի վեր, արդեն իրավունքը հանդես է գալիս արդեն իրավաբանական իմաստով (պոզիտիվ իրավունք), որպէս վարքագծի հստակ սահմանված կանոնների համակարգ, որն ապահովվում է մարդու բնական իրավունքներն ամրագրող պետական հարկադրանքով:

Իրավունքի էության բացահայտման արդի մոտեցումը այդ խնդիրը լուծելիս միակողմանիությունից հրաժարվելն է: Ինչպէս արդարացիորեն հաստատվել է իրավաբանական գրականության մեջ, իրավունքն իր սոցիալական բնույթով հանդիսանում է հասարակական **համաձայնության, փոխզիջման միջոց**²: Իրավունքի էությունն ասելով՝ զիտնականներն այսուհանդերձ հասկանում են հասարակության կենսագործունության տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական ու հոգևոր պայմաններով պայմանավորված ու հայտնի չափով իշխանության դեկլին կանգնած սոցիալական խմբերի (շերտերի) համաձայնեցված կամքը, որը վերածված է պետական կամքի և պաշտոնապէս արտահայտվում է իրավական նորմերի տեսքով³:

Այսպիսով, իրավական նորմերում արտահայտված ընդհանուր կամքը ներկայանում է, որպէս տարբեր սուբյեկտների շահերի համաձայնեցման, համադրության արդյունք: Նման ընկալման դեպքում

իրավունքի էությունը կարող է մեկնաբանվել որպէս հակասող կողմերի՝ դասային ու համամարդկային շահերի միասնություն, որոնց կոնկրետ հարաբերակցությունը կախված է պատմական դարաշրջանի պայմաններից, անձնականից ու հասարակականից, քանի որ դեռևս Վ. Ս. Սոլովյովը գրում էր, որ իրավունքի էությունը պայմանավորված է բարոյական երկու շահերի հավասարակշռության. անձնական ազատության ու ընդհանուր բարիքի բնույթով⁴:

Իրավունքի էության օրգանական շարունակությունը դրա հարաշարժ բովանդակությունն է: Եթե իրավունքի էությունն ասելով՝ ընկալվում է առավել գլխավոր որակները, ապա բովանդակության առումով՝ առարկայի էության կոնկրետ արտահայտությունն է, որոնք արտահայտվում է դրա բոլոր տարրերում, միմյանց, ինչպէս նաև շրջակա միջավայրի (հասարակական այն պայմանների, որոնցում գործում է իրավունքը) հետ դրա փոխհարաբերություններում: Իրավունքի էության հատկանիշները կոնկրետացվում են դրա բովանդակային հատկանիշներում, որոնք բացահայտում են դրա միասնական բնութագրական հատկանիշները:

Իրավունքի բովանդակությունը ձևավորվում է դրա ներքին տարրերից, բոլոր բաղադրիչների միասնությունից: Դրանում, իրավունքի էությունը ներկայացված չէ հայելային տեսքով: Այն փոխակերպված է այնպէս, որ դրա առանձին կողմերը (պահերը) հաշվարկված, առանձնացված ու վերախմբավորված են նոր օրինաչափ հականիշներով: Իրավունքի բովանդակությունը, որպէս դրա կոնկրետ, հարստացված բնույթ, իր մեջ է ընդգրկում այն գործընթացները, որոնք կապված են հասարակական հարաբերությունների վրա դրա ներգործության հետ: Իրավունքի բովանդակության մասին խնդիրը փիլիսոփայական դիրքերից դիտարկելով՝ Գ. Ա. Կերիմովը նշում է, որ իրավունքի էության և դրա բովանդակության կոնկրետացումն այն է, որ պետական

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

կամքը ստանում է որոշակի և հստակ սահմանում՝ վարքագծի կոնկրետ իրավական կանոններում⁵:

Գիտության մեջ համընդհանուր ճանաչում է ստացել այն տեսակետը, ըստ որի՝ իրավունքի բովանդակությունը սահմանվում է մի շարք գործոններով, որոնց համատեքստում քաղաքական, տնտեսական, կրոնական, ռասայական, ազգային կամ այլ էլիտայի (հասարակության վերնախավ) կամքն ու շահերը կատարում են նշանակալի, երբեմն էլ որոշիչ դեր: Սակայն իրավունքի բովանդակությունը կարող է արտահայտել սոցիալական տարբեր խմբերի շահերը, նրանց փոխզիջումները, իշխող քաղաքական ուժի կամքը:

Իրավունքի բովանդակությունը սահմանող գործոնների ուսումնասիրությունը նշանակալի հետաքրքրություն է ներկայացնում պատմաբանների ու սոցիոլոգների համար: Իրավաբանների համար առաջնային նշանակություն ունի այն, թե ինչն է իրավունքը իրավունք դարձնում, որն իր գոյության ընթացքում արդեն կախված չէր սոցիալական համայնքների ու դրանց կամքի փոփոխություններից: Այս տեսանկյունից իրավունք են դառնում այն նորմերը և հարաբերությունները, որոնք պաշտոնապես ընդունված են, պաշտպանվում են ու ապահովվում պետական իշխանության կողմից⁶:

Հետևաբար կարելի է գալ այն եզրակացության, որ եթե իրավունքը հանդիսանում է դրանում պետական կամքի արտահայտություն, որը պայմանավորված է հասարակության իրական կյանքով, ապա բովանդակությունը այդ կամքի նորմատիվ արտահայտությունն է: Հրապարակային իշխանության կողմից վարքագծի կանոնների ստեղծման կամ սանկցավորման միջոցով անհնարին է թվում հանրության կամքը դնել համընդհանուր աստիճանի վրա: Դրանով հանդերձ, իրավունքի բովանդակությունը կոնկրետացնում է տվյալ հասարակության իրավունքի դրա բաղկացուցիչ նորմերի ողջ բազմազանության մեջ:

Ինչպես շատ այլ սոցիալական նորմերի, բովանդակայի առումով իրավունքին հատկանշական են նորմատիվությունը, ձևական որոշակիությունը կանոնակարգվածությունը, համակարգայնությունն ու հարկադրանքը: Սակայն իրավունքի այս հատկանիշներն ունեն հստակ արտահայտված կապ պետության հետ, ինչը և սոցիալական մյուս կանոնակարգումներից արմատական տարբերություններից մեկն է: Հենց այս հանգամանքի շնորհիվ է, որ իրավունքը բնութագրվում է համապարտադիր նորմատիվությամբ ու պետական ապահովությամբ:

Իրավունքի բովանդակության մեջ անհրաժեշտ է տարբերակել սոցիալական, պետական-կամային և գուտ իրավաբանական բաղադրիչները: Կառուցվածքային նման վերլուծությունը թույլ է տալիս ավելի հստակորեն սահմանել «իրավունքի բովանդակության» ընդհանուր տեսական կատեգորիայի իմաստը⁷:

Իրավունքի սոցիալական բովանդակությունը փոխվում է հասարակության զարգացման ընթացքում: Այն հասարակության սոցիալական կառուցվածքի սահմանումն է, տարբեր խմբերի համար արտոնությունների կամ հանցանքների սահմանումը, կամ օրենքի առաջ բողոքի հավասարության ամրագրումը, սեփականության տարբեր ձևերի հավասարության ամրագրումը, ընտանեկան, տնտեսական, կորպորատիվ, առևտրային, արտադրական, կրոնական, քաղաքական և այլ հասարակական հարաբերությունների կանոնակարգումն ու պաշտպանությունն է: Լիներով անսահման բազմազան, ծառայելով տարբեր հասարակությունների՝ դրանց բազամադարյա զարգացման ընթացքում, իրավունքի սոցիալական բովանդակությունն ունի կոնկրետ պատմական բնույթ: Դրա հետ կապված, այն միանգամայն օրինաչափ ձևով կազմում է իրավունքի պատմության հատուկ առարկան:

Սակայն սոցիալական խնդիրները ստանում են նորմատիվ-իրավական լուծում՝ անցնելով միայն պետական կամքի

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնն

միջոցով: Պետութիւնը ստանձնում է հասարակութիւնում կարգ ու կանոն ապահովելու պարտավորութիւնը: Եթէ դա չի հաջողվում, ապա սկզբում փոխվում է պետութեան բարձրագույն իշխանութիւնը, իսկ հետո արդէն իրավունքի բովանդակութիւնը կամ դրա իրականացման միջոցները:

Իրավունքի պետական-կամային բովանդակութիւնն իրենից ներկայացնում է **իրավունքում օրյեկտիվի դրսևորումը**, այն դեպքում, երբ այդ բովանդակութիւնը պայմանավորված է սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և հասարակական այլ պահանջմունքներով, ինչպէս նաև սուբյեկտիվի դրսևորումով, երբ այդ բովանդակութիւնը չի հանդիսանում հիմնավորված, այլ հակառակը՝ կամայականորէն ժխտվում է սոցիալական ողջ պրակտիկայի կողմից:

Իրավունքի իրավաբանական բովանդակութիւնն այն է, որ իրավական նորմերի միջոցով սահմանվում են իրավունքի սուբյեկտները, դրանց իրավաբանական կարգավիճակները, իրավահարաբերութիւններ մուտք գործելու պայմանները, պարտավորութիւնները, արգելքները, իրավաբանական փաստերը, իրավունքի տեսակները, իրավախախտումների կազմը, վեճերի լուծման դատավարական կարգը, վեճերի լուծումը և իրավախախտումների մասին գործերի քննարկումը, սանկցիաների նշանակումն ու կիրառումը: Հենց դա է կոնկրետացնում իրավունքի հատկանիշները, որոնք գոյություն են ունենում դրա պատմության ողջ ընթացքում:

Այսպիսով, բովանդակային առումով, իրավունքն իրենից ներկայացնում է ձևականորէն-որոշակի, համապարտադիր, պետութեան կողմից սահմանված ու սանկցավորված ու նրա կողմից ապահովվող վարքագծի կանոններ, որոնք արտահայտում են համաձայնեցված հասարակական կամք ու ուղղորդված են այս կամ այն հարաբերութիւնների կարգավորմանը:

Ներկայացված ձևակերպման մեջ առանձնացված են իրավունքի բովանդակային այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են.

ա) հատուկ նորմատիվութիւնը, որը պետութեան կողմից նորմատիվ իրավական ակտերի կամ իրավաբանական այլ աղբյուրների միջոցով համապատասխան նորմերի սահմանման կամ սանկցավորումն է.

բ) այդ նորմերի պաշտոնական բնույթը.

գ) իրավական նորմերի համապարտադիր բնույթը, դրանց պարտադիրութիւնը կարգավորվող հարաբերութիւնների բոլոր մասնակիցների համար, եթէ վերջինս գտնվում է նրանց կողմից մոդելավորված իրավիճակի մեջ.

դ) համակարգվածութիւնը, որը ենթադրում է երկրում գործող իրավական նորմերի փոխկապակցվածութիւնը, ամբողջականութիւնը ու միասնութիւնը.

ե) պետական ապահովվածութիւնը, որն իրավունքին հաղորդում է հեղինակութիւն և իրական իրագործելիութիւն:

1. **Толстик В.А., Трусов Н.А.** Понятие содержания права //Государство и право. 2014, №6, с. 5-6.

2. **Лившиц Р. З.** Современная теория права. Краткий очерк. М., 1992, с. 35.

3. **Общая теория права и государства; учебник/ под ред. В. В. Лазарева.** М., 2010, с. 133.

4. **Соловьев В. С.** Оправдани добра. Нравственная философия// Соловьев В.

С. Соч. в 2 т. Т. 1 М., 1988, с. 457.

5. **Керимов Д. А.** Философские проблемы права. М., 1972, с. 214.

6. **Лейст О. Э.** Сущность права. Проблемы теории и философии права. М., 2008, с. 25-26.

7. **Теоретико-правовая наука на современном этапе //Государство и право,** 2014, №4, 5-6.

Դավիթ ԹՈՒՄԱՍՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի քրեական գործերի քննության
աջակցության վարչության ՀԿԳ ավագ քննիչ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԵՐԵՒԱՅԻ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ

ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Իրավաբանական գրականության մեջ սեռական հանցագործություններին տրվում են զանազան սահմանումներ: Այսպես, Յա.Մ. Յակովլևը սեռական հանցագործությունները բնորոշել է որպես քրեական օրենքով նախատեսված հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողություններ, որոնք ոտնձգում են հասարակության մեջ ձևավորված սեռական կենսակերպին բնորոշ սեռական հարաբերություններին և հանդիսանում են սուբյեկտի կամ այլ անձի կողմից սեռական պահանջները բավարարելու նպատակով դիտավորությամբ կատարված սեքսուալ բնույթի գործողություններ, որոնք խախտում են տարբեր սեռի անձանց միջև ձևավորվող՝ տուժողի սեռական իրավունքները կամ նման կենսակերպի համար բնական սեռական հարաբերությունները:¹

Այս սահմանումն այդքան էլ ամբողջական չէ, քանի որ առաջին՝ հասարակության մեջ ձևավորված սեռական կենսակերպը հնարավոր է չհամընկնի կոնկրետ անհատների սեռական կենսակերպին, երկրորդ՝ սեռական հարաբերության բնական կամ ոչ բնական լինելը՝ նեղ անձնական հասկացություն է, և երրորդ՝ սեռական հանցագործությունները ձևավորվում են ոչ միայն տարբեր սեռի անձանց միջև:

Սեռական հանցագործություններ են համարվում սեռական ազատության

և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունները: Հարկ է նշել, որ սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության հասկացություններն օրենսդրորեն ամրագրված չեն, բայց դրանց սահմանումները տրվում են քրեական իրավունքի տեսության մեջ:

Այսպես՝ սեռական ազատությունը 16 տարին լրացած հոգեպես առողջ մարդու իրավունքն է՝ ինքնուրույն, առանց որևէ հարկադրանքի որոշելու, թե ում հետ և ինչ ձևով բավարարել իր սեռական պահանջները², իսկ սեռական անձեռնմխելիությունը բարոյաիրավական արգելք է սեռական շփման մեջ մտնել այնպիսի անձանց հետ, ովքեր օժտված չեն սեռական ազատությամբ, քանի որ ունակ չեն հասկանալու իրենց նկատմամբ կատարվող սեքսուալ բնույթի գործողությունների նշանակությունը և հետևանքները կամ ղեկավարելու իրենց գործողությունները սեռական շփման ընթացքում³:

Սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության հասկացությունների բովանդակությունից բխում է, որ սեռական անձեռնմխելիությամբ օժտված անձը միաժամանակ օժտված չէ սեռական ազատությամբ:

Հետևաբար ՀՀ քրեական օրենսգրքի⁴ 18-րդ գլխում նախատեսված հանցագործությունները ոտնձգում են կա՛մ սեռական ազատության, կա՛մ սեռա-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

կան անձեռնմխելիության դեմ:

Քրեական իրավունքի տեսությունում գերակա է այն կարծիքը, որ սեռական անձեռնմխելիությանը օժտված են անչափահասները⁵, ինչպես նաև այն անձինք, ովքեր զրկված են իրենց նկատմամբ կատարված սեքսուալ գործողությունների բնույթը գիտակցելու հնարավորությունից:⁶

Սեռական անձեռնմխելիության ապահովումն իրականացվում է երեխայի բարոյական, ֆիզիկական և հոգեբանական նորմալ զարգացման նպատակով: Այսինքն՝ սեռական անձեռնմխելիության խախտումը վնասում է երեխայի նորմալ և բնականոն զարգացմանը: Հետևաբար, ավելորդ է սեռական հանցագործություններում որպես տեսակային օբյեկտ դիտարկել երեխայի և դեռահասի նորմալ ֆիզիկական և բարոյական զարգացումը:⁷ Բացի այդ, Ա.Ե. Յակուբովն առաջարկում է սեռական որոշ հանցագործությունների դեպքում օբյեկտ դիտարկել տուժողի պատիվն ու արժանապատվությունը:⁸ Նույն պատճառաբանությամբ տարբեր հեղինակներ կարծում են, որ նման մանրամասնումն ավելորդ է, քանի որ ցանկացած (և ոչ միայն սեռական) հանցագործություն ռոնձգում է տուժողի պատվի ու արժանապատվության դեմ:⁹

Սեռական հանցագործությունները դասակարգվում են տարբեր հիմքերով:

Ս.Ի. Նիկուլինն առաջարկում է հետևյալ դասակարգումը՝

- գործողություններ, որոնք ուղեկցվում են բացահայտ սեռական բռնությամբ.

- սեռական բարոյականության կոպիտ խախտումներով ուղեկցվող գործողություններ, որոնք չափահաս անձանց կողմից իրականացվում են 16 տարին չլրացած անձանց նկատ-

մամբ:¹⁰

Իսկ Ն.Գ. Իվանովը և Յու.Ի. Լյապունովը, դասակարգման հիմքում դնելով արարքի կատարման ձևի առանձնահատկությունները, բաժանել են սեռական հանցագործությունները չորս խմբի (այդ դասակարգումը կիրառելի է նաև ՀՀ քրեական իրավունքում)՝

- որոնք ուղեկցվում են սեռական ակտով (բռնաբարության հետ) – ՀՀ քր. օր-ի 138-րդ հոդված.

- որոնք չեն ուղեկցվում սեռական ակտով (բռնաբարություն չեն համարվում) - ՀՀ քր. օր-ի 139-րդ և 140-րդ հոդվածներ.

- անառակաբարո գործողություններ, որոնք ունեն իրենց ուրույն առանձնահատկությունները - ՀՀ քր. օր-ի 142-րդ հոդված.

- ունիվերսալ հատկություններ ունեցող գործողություններ – 16 տարին չլրացած անձի հետ սեռական հարաբերություններ և սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ - ՀՀ քր. օր-ի 141-րդ հոդված:¹¹

Դժվար թե նման դասակարգումը կարելի է հաջողված համարել: Սեռական հարաբերության հետ միացված հանցագործությունների խմբին կարելի է դասել ոչ միայն բռնաբարությունները, այլև ՀՀ քր. օր-ի 140-րդ և 141-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունները, իսկ սեռական ակտի հետ չմիացված հանցագործություններին՝ ՀՀ քր. օր-ի 139-րդ և 142-րդ հոդվածները:

Եթե առաջնորդվենք յուրաքանչյուր հանցագործության առանձնահատկություններով, ապա ցանկացած հանցագործության դասակարգման դեպքում դրանցից յուրաքանչյուրը պետք է նախատեսվի առանձին խմբում: Եվ վերջապես, համընդհանուր (ունիվերսալ) առանձնահատկության վերաբերյալ

Քրեական իրավունք

դիտարկումը չափազանց ընդհանրացված է և չի նախատեսում այդ խմբի մեջ ընդգրկված հանցագործության որևէ առանձնահատկություն:

Հեղինակների մեծ մասը սեռական հանցագործությունները դասակարգում է՝ ելնելով անմիջական օբյեկտից: Այսպես՝ Ա.Վ. Կորնեևան և մի շարք այլ հեղինակներ սեռական հանցագործությունները բաժանել են երկու խմբի՝

- անձի սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված ոտնձգություններ՝ բռնաբարություն, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ, սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը.

- անչափահասների սեռական ազատության, սեռական անձեռնմխելիության, բարոյական և ֆիզիկական առողջության դեմ ուղղված ոտնձգություններ՝ սեռական հարաբերություններ և սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը տասնվեց տարին չլրացած անձի հետ և անառակաբար գործողությունները¹²:

Ա.Ե. Յակուբովն առաջարկում է սեռական հանցագործությունների դասակարգումն ըստ անմիջական օբյեկտի¹³

- անձի սեռական ազատության, առողջության ու պատվի դեմ ուղղված հանցագործություններ (ՀՀ քր. օր-ի 138-րդ և 140-րդ հոդվածներ).

- անչափահասների և մանկահասակների սեռական անձեռնմխելիության, նորմալ ֆիզիկական, մտավոր և բարոյական զարգացման դեմ ուղղված հանցագործություններ (ՀՀ քր. օր-ի 138-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետ, 3-րդ մասի 2-րդ կետ, 141-րդ և 142-րդ հոդվածներ).

- սեռական հարաբերությունների տարատեսակների համակցություն, որոնք ոտնձգում են անձի առողջու-

թյան, պատվի և արժանապատվության դեմ (ՀՀ քր. օր-ի 139-րդ և 140-րդ հոդվածներ):

Ակնհայտ է, որ հնարավոր չէ խոսել սեռական ազատության մասին անչափահասների վերաբերյալ, իսկ սեռական անձեռնմխելիության մասին՝ հատուկ անձի դեպքում:

Մեր կարծիքով, սեքսուալ բնույթի հանցավոր արարքներ կատարելիս ոչ սեռական ազատության, ոչ էլ սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված որևէ ոտնձգություն չկա: Տուժողի համար նման գործողությունների ժամանակ տեղի է ունենում ոչ թե սեռական հարաբերություն, այլ անարգվում է իր անձը: Հատկանշական է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում անազատության մեջ պահվող անձին, երբ ցանկանում են «իջեցնել»՝ նրա նկատմամբ կատարվում են սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ: Իսկ սեռական հանցագործություն է այն համարվում միայն հանցավորի տեսանկյունից:

Ելնելով այս դիրքորոշումից՝ անմիջական օբյեկտով պայմանավորված բոլոր սեռական հանցագործությունները կարելի է բաժանել երեք խմբի: Դրանք այն հանցագործություններն են, որոնց անմիջական օբյեկտ է հանդիսանում՝

- չափահաս անձի սեռական ազատությունը, առողջությունն ու պատիվը՝ բռնաբարություն, սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը.

- անչափահասների սեռական անձեռնմխելիությունը ու բնականոն ֆիզիկական, բարոյական և հոգեկան զարգացումը՝ երեխաների և անչափահասների բռնաբարությունը, սեռական հարաբերությունները և սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարելը 16 տարին չլրացած անձի հետ, երեխանե-

Քրեական իրավունք

րի նկատմամբ անառակաբարո գործողությունները.

- անձի առողջությանը, պատվին ու արժանապատվությանը վնաս պատճառելու հետ զուգորդված հարաբերություններ՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ, համասեռամոլությանը հարկադրելը կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարելը:

Բարդ վերլուծություններից և մեկնաբանություններից խուսափելու նպատակով՝ ներկայում ընդունված է սեռական հանցագործությունները դասակարգել հետևյալ խմբերի՝

- բռնի գործողություններ (բռնաբարություն, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ և սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը).

- ոչ բռնի գործողություններ (սեռական հարաբերություններ և սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կատարելը տասնվեց տարին չլրացած անձի հետ և անառակաբարո գործողությունները):¹⁴

Հարկ է նշել, որ նման մոտեցումն այդքան էլ արդարացված չէ, քանի որ ցանկացած հանցագործությունների դասակարգումը, մասնավորապես՝ ամբողջական և առանձնահատկությունները հաշվի առնելով կատարված դասակարգումը հետապնդում է տարբեր նպատակներով՝

- նպատակները և շարժառիթները բացահայտելու¹⁵,

- վիճակագրական հաշվարկների¹⁶,

- կատարման եղանակը տարանջատելու¹⁷,

- տուժողների՝ կանանց, տղամարդկանց, երեխաների առանձնահատկությունները բացահայտելու,

- սուբյեկտի առանձնահատկությունները բացահայտելու և այլն:

Հաշվի առնելով երեխայի դեմ ուղղ-

ված սեռական հանցագործությունների առանձնահատկությունները՝ այս հանցագործությունների դասակարգումը հնարավոր է իրականացնել ըստ տուժող երեխայի նկատմամբ կատարված գործողությունների բնույթի՝

- ֆիզիկական բռնություն գործադրելով,

- հոգեբանական բռնություն գործադրելով,

- անօգնական վիճակն օգտագործելով¹⁸ (մինչև 12 տարեկան երեխայի նկատմամբ կատարված ցանկացած սեռական գործողությունները):

Վերը նշված դասակարգման միջոցով հնարավոր կլինի ոչ միայն տարբերել երեխայի դեմ ուղղված սեռական հանցագործություններն ըստ ՀՀ քր. օր. ի հոդվածների, այլ նաև կազմակերպել համապատասխան կանխարգելիչ ծրագրեր՝ կախված տուժող երեխայի նկատմամբ կիրառված եղանակից: Ավելին, երեխայի անօգնական վիճակն օգտագործելով կատարված սեռական հանցագործության դեպքում՝ առանձին պետք է ուսումնասիրվի այդ երեխայի նկատմամբ խնամք ու դաստիարակություն իրականացնող անձի պարտականությունների կատարման/ չկատարման հանգամանքը, քանի որ մինչև 12 տարեկան երեխաներն առավել հոգածության կարիք ունեն:

Քանի որ երեխա է համարվում 18 տարին չլրացած ցանկացած անձ¹⁹, ապա երեխաների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների դասակարգման հիմք պետք է հանդիսանան նաև նրանց տարիքը և դրանով պայմանավորված՝ առանձնահատկությունները:

Ի.Վ. Պոտապովայի կարծիքով՝ դատական հոգեբուժության և սեքսոլոգիայի ոլորտում իրականացված արդի հետազոտությունների համաձայն չի

Քրեական իրավունք

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

68

հայտնաբերվել ուղղակի պատճառահետևանքային կապ տուժող երեխաների տարիքի ու սեռական ունձագության հետևանքով նրանց պատճառված վնասի չափի ու բնույթի միջև, հետևաբար տարիքային տարբերական համար կարևորվում է ոչ թե վնասի չափը, այլ նրա արտահայտվածության աստիճանը: Սեռական ունձագությունների ֆիզիկական ու հոգեբանական հետևանքներն իրենց բնույթով ու առանձնահատկություններով անչափահասների մոտ կարող են կրել առավել ընդգծված ու ծանր բնույթ, քան մանկահասակների մոտ:²⁰ Այս հանգամանքը պայմանավորված է մանկահասակի, մասնավորապես՝ մինչև 7-8 տարեկան երեխայի ընկալման ու գիտակցման հատկանիշներով: Սեռական բռնության ենթարկված՝ այս տարիքի երեխաները հաճախ կատարված արարքը մեկնաբանում են որպես խաղ՝ հատկապես այն դեպքում, երբ դա տեղի է ունեցել առանց սեռական հարաբերության: Հակառակ դրան՝ սեռական հասունացման փուլում գտնվող երեխան, ով նկատելով իր օրգանիզմում տեղի ունեցող ֆիզիոլոգիական և անատոմիական փոփոխությունները, արդեն առավել ծանր է ընկալում կիրառված բռնությունը, գիտակցում իր նկատմամբ կատարված արարքի ծանրությունը, ինչը հանգեցնում է ծանր հոգեբանական և սոցիալական հետևանքների նույնպես՝ ընդհուպ մինչև հանցագործ կամ մարմնավաճառ²¹ դառնալը կամ ընտանիք կազմելու ցանկության ի սպառ բացակայությունը՝ սեռական կյանքով ապրելու ցանկություն չունենալու պատճառով:

Ըստ Վ. Կիրշինի և Ֆ. Բագաուդինովի՝ քրեական իրավունքում նպատակահարմար է տարանջատել անչափահասների երեք կատեգորիա՝

- մանկահասակներ (մինչև 7 տարեկան երեխաներ),
- անչափահասներ 7-14 տարեկան,
- անչափահասներ 14-18 տարեկան²²:

Չնայած նման դասակարգումը վիճելի է երեխայի անօգնական լինելու հանգամանքի համատեքստում, քանի որ այս պարագայում 7-14 տարեկան լինելը հիմք կհանդիսանա երեխայի անօգնական վիճակը հաստատելու համար, ինչն արդի արքեպիսկոպի պայմաններում արդարացված չէ: Բայց նման դասակարգումը, երեխայի սեռական դաստիարակության տեսանկյունից, միանշանակ ընդունելի է, հետևաբար իրավակիրառողը, առաջնորդվելով նման դասակարգմամբ, չպետք է նույնացնի այս դասակարգումն ու «երեխայի անօգնական վիճակ» հասկացությունը:

Բացի այդ, քննարկվող դասակարգման ընթացքում հաշվի չի առնվել, որ երեխան ձեռք է բերում սեռական ազատություն 16 տարին լրանալուց հետո: Ելնելով վերոգրյալից՝ մեր կողմից առաջարկվում է երեխայի դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունները դասակարգել չորս կատեգորիայի՝ ըստ երեխայի տարիքային առանձնահատկությունների՝

- մանկահասակներ՝ մինչև 7 տարեկան երեխաներ,
- մանկահասակներ՝ 7-14 տարեկան երեխաներ,
- անչափահասներ՝ 14-16 տարեկան երեխաներ,
- անչափահասներ՝ 16-18 տարեկան երեխաներ:

Վերջին կատեգորիայի երեխաների նկատմամբ կատարվող սեռական հանցագործությունները պետք է ուղեկցվեն բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով:

1. **Яковлев Я.М.** Половые преступления. Душанбе, 1969, с. 64.
2. **Кудрявцев В.Н., Лунеев В.В.** О криминологической классификации преступлений// Государство и право, 2005, №6, с. 55.
3. **Իրաւելիյան Գ.Վ.** Սեռական հանցագործությունները և դրանց կանխումը ՀՀ-ում: Մեծագործություն: Երևան, 2012, էջ 9-10:
4. Այսուհետ՝ թր. օր.:
5. Российское уголовное право. Том 2. Особенная часть/ Под ред. А.И. Рарога. М., Профобразование, 2001, с. 104; Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть/ Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. М., Зерцало-М, 2002, с. 227.
6. Уголовное право. Том 2. Особенная часть/ Отв. ред. И.А. Подройкина, Е.В. Серегина, С.И. Ульзекко. М., Юрайт, 2012, с. 149.
7. **Корнева А.В.** Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы личности/ Уголовное право РФ. Особенная часть. М., 1996, с. 78-79; Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть/ Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. М., 2001, с. 256.
8. Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть/ Под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. М., 2002, с. 227.
9. Уголовное право. Том 2. Особенная часть/ Отв. ред. И.А. Подройкина, Е.В. Серегина, С.И. Ульзекко. М., Юрайт, 2012, с. 149.
10. Уголовное право России. Части Общая и Особенная / Под ред. А. И. Рарога. М., Проспект, 2008, с. 335.
11. Уголовное право. Особенная часть / Под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. М., 1998, с. 81.
12. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть/ Под ред. Б. В. Здравомыслова. М., 1999, с. 81.
13. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3. / Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. М., Зерцало-М, 2002, с. 258.
14. **Байбарин А. А.** Половые преступления: учебное пособие. Курск, 2013, с. 24; Уголовное право. Общая и особенная части/ Под ред. Н.Г. Кадникова. М., 2006, с. 409.
15. **Дегель П.С., Котов Д.П.** Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд. Воронежского университета, 1974, с. 140-184.
16. http://www.unecce.org/fileadmin/DA M/stats/documents/ece/ces/2012/6_R_-UNODC.pdf (14.03.2015).
17. **Возгрин И.А.** Криминалистическая методика расследования преступления. Минск, 1983, с. 68.
18. 2013թ. նոյեմբերի 12-ին ընդունված և 2013թ. դեկտեմբերի 21-ին ուժի մեջ մտած «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով ՀՀ թր. օր-ի 138-րդ հոդվածը լրացվել է 4-րդ մասով, որի համաձայն. «Սույն օրենսգրքի 138-րդ և 139-րդ հոդվածների իմաստով անօգնական վիճակում գտնվող է համարվում այն անձը, որը որոշակի հանգամանքների ուժով մշտապես կամ ժամանակավորապես գրկված է եղել հանցավորին դիմադրություն ցույց տալու կամ իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը գիտակցելու կամ հասկանալու հնարավորությունից, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը»:
19. «Երեխա» հասկացությունն ամրագրված է «Երեխայի իրավունքների մասին» 1989թ. կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում, «Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին» 1999թ. կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում, Ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում, «Երեխայի իրավունքների մասին» 1996թ. մայիսի 29-ի ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածում և միջազգային ու ազգային այլ իրավական ակտերում:
20. **Потапова И.В.** Некоторые проблемы дифференциации уголовной ответственности за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних//Вестник Томского государственного университета, 2011, N350, с. 129.
21. 2015թ. մարտի 9-ից 11-ը երեխաների դեմ բռնությանը նվիրված սեմինարին բարձրաձայնվել է, որ սեռական հանցագործության գոհ դարձած աղջիկ երեխաների նոտ 80 տոկոսը հետազայում զբաղվում են մարմնավաճառությամբ:
22. **Киршин Ф., Багаутдинов Ф.** Дифференциация уголовной ответственности за преступления против несовершеннолетних// Законность, 2010, N4, с. 33.

Քրեական իրավունք

Արտակ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության շտաբի ավագ տեսուչ,

ՀՀ ոստիկանության կապիտան,

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

**ՉԻՆՏԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱՆՏԵԼԸ ՆՐԱՆՅ ՄԻՋԵՎ
ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ (ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ)
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ
(ՈՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ)**

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

**ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

70

Չինժառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները բոլոր զինժառայողների կողմից պարտադիր կատարման ենթակա հատակ սահմանված կանոններն են, որոնք ընկած են զինժառայողների վարքագծի չափանիշների և զինվորական ծառայության առանձնահատկությունների հիմքում, որոնց անվերապահ կատարումով ուղղակիորեն պայմանավորված են զինվորական կոլեկտիվի պատրաստակամությունը և միասնականությունը:

Օբյեկտիվ կողմից զինժառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտում նշանակում է՝ զինժառայողների բռնության տարբեր դեպքեր այլ զինժառայողների նկատմամբ, նրանց ծաղրուծանակի ենթարկելը արարքը կատարողների համար ծառայության հեշտացված պայմաններ ստեղծելու, անձնակազմում գերիշխող դիրք ունենալու, ծառայակիցներին իր կամքին ենթարկելու նպատակով¹:

Փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտումը կարող է դրսևորվել տուժողներին հարկադրելով՝ կատարելու նրանց անձնական արժանապատվությունն ստորացնող գործողություններ, կատարելու անձնա-

կան ծառայություններ ավելի վաղ գորակոչված զինժառայողներին, նրանց փոխարեն կատարելու զինժառայության այս կամ այն պարտականությունները, սեքսուալ, անառակաբարո գործողություններով և ծաղրուծանակի այլ գործողություններով: Իրավախախտումները կարող են կապված լինել ավելի ուշ ժամկետում գորակոչված զինժառայողների համազգեստի, սննդամթերքի, այլ նյութական արժեքների առգրավման հետ: Այդ բոլոր գործողությունները, որպես կանոն, ուղեկցվում են բռնության գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով:

Չինժառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում հանցագործության օբյեկտիվ կողմն այլընտրանքային է: Այն կարող է արտահայտվել հողվածի դիսպոզիցիայում արտահայտված գործողություններից ցանկացածի կատարմամբ²: Մասնավորապես, սույն հանցագործությունը կատարվում է զինժառայողի կողմից այլ զինժառայողի նկատմամբ բռնության տարբեր ձևերի և ծաղրուծանակի ենթարկելու միջոցով: Մինչև 2013 թվականի ապրիլի 30-ի «Հայաստանի Հանրապե-

տության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը այս հանցակազմի դիսպոզիցիայում օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներից էր նաև անձի պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելը, որը նշված փոփոխություններով ուղղակի հանվեց: Պետք է նշենք, որ օրենսդրի մոտեցումը որոշ չափով այս հարցում ճիշտ էր, քանի որ պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելը՝ որպես հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ, նախատեսված էր ՀՀ քր. օր. ի 360-րդ հոդվածում (Չինծառայողին վիրավորանք հասցնելը): Ըստ էության, 359-րդ հոդվածն իր մեջ կլանում էր նաև 360-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ չնայած իրավաբանական գրականության մեջ այս երկու հանցակազմերի նշված օբյեկտիվ կողմը տարբերակում էին հետևյալ կերպ՝ 359-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ էր, որպեսզի զինծառայողի կողմից այլ զինծառայողի պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելը կատարվեր պարբերաբար, որը, սակայն, վերածվում է նույն ծաղրածանակի ենթարկելու գործողությանը:

Չինծառայողին ծաղրածանակի ենթարկելը կարող է դրսևորվել անպարկեշտ արտահայտություններով, ժեստերով, հայտնայնություններով, երեսին թքելով, ականջը քաշելով, երգեր կամ կենդանական ձայներ հանել ստիպելով, զուգարանը մաքրելուն հարկադրելով և նմանատիպ այլ գործողություններով: Պետք է նշենք, որ վերը նշված գործողությունների մի մասը համարվում է զինծառայողների կողմից զորամասերում կիրառվող ոչ կանոնագրքային պատժատեսակներ: Չինվորական ծառայության ընթացքում «ճնշող» զինծառայողներն իրենց պահանջները չկատարելու դեպքում կիրառում են որոշակի ոչ կանոնագրքային պատժատեսակներ, որոնց մեջ ամենածանր պատժատեսակը համարվում է զուգարան մաքրելուն հարկադրելը: Որպես պատժատեսակ կարող է կիրառվել նաև

գումար պահանջելը, որոշակի նյութական պահանջներ դնելը կամ ուրիշ փոխարեն մաքրություն կատարելուն հարկադրելը: Պետք է նշենք, որ ՀՀ զորամասերի ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերություններն էապես տարբերվում են, օրինակ, ՌԳ՝ զորամասերում տիրող ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերություններից: Մասնավորապես՝ ՌԳ՝ զորամասերում տիրում է «դեղովշինա»-ն, որտեղ, կախված զինծառայողի ծառայության ժամկետից, տվյալ զինծառայողը ձեռք է բերում որոշակի «հեղինակություն» և դրանից բխող «լիազորություններ»: Սակայն ՀՀ զորամասերում տիրող ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերություններում զինծառայողի ծառայության ժամկետն այդքան բացարձակ դեր չի խաղում: Այստեղ նորակոչիկը, ինչ-ինչ հանգամանքներից ելնելով, կարող է ձեռք բերել որոշակի «հեղինակություն» և ճնշել բոլորին: Հեղինակություն վայելող զինծառայողներին անվանում են «զորամաս նայող», և իրականում տվյալ անձանց մյուս զինծառայողներն ավելի հեշտ են ենթարկվում և անվերապահորեն կատարում վերջիններիս պահանջները, քան որոշ պետերի հրամանները:

Այս բոլոր գործողությունները, որպես կանոն, ուղեկցվում են բռնությամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով: Բռնությունը կարող է դրսևորվել՝ ծեծի ենթարկելով, առողջությանը տարբեր աստիճանի վնաս պատճառելով, այլ բռնի գործողություններով՝ կապված տուժողին ֆիզիկական ցավ պատճառելու կամ նրա ազատությունը սահմանափակելու հետ: Այս դեպքում «բռնություն» հասկացությունը ներառում է նաև տարբեր տեսակի ֆիզիկական բռնության գործադրման սպառնալիքը: Օրինակ՝ ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 09.04.2013 թվականի թիվ ԱՎԳ/0011/01/13 գործով Ս. Հ-ին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, հանդիսանալով ՀՀ ՊՆ համապատասխան զորամասի 4-րդ

Քրեական իրավունք

վաշտի 3-րդ դասակի 2-րդ ջոկի կուրսանտ, պարտադիր ժամկետային զինծառայող, կոչումով շարքային, 2013թ. հունվարի 22-ին՝ ժամը 20:30-ի սահմաններում, ուսումնական վաշտի լսարանում «Հայտոր» լրատվական հաղորդումն սկսվելուց առաջ նստատեղը զիջելու հարցի շուրջ վիճաբանության մեջ է մտել նույն ուսումնական վաշտի 3-րդ դասակի 3-րդ ջոկի պարտադիր ժամկետային զինծառայող՝ կուրսանտ, կոչումով շարքային Ս. Հ-ի հետ, իսկ այնուհետև այն շարունակվել է հաղորդումն ավարտվելուց հետո՝ ժամը 21:40-ի սահմաններում, գորամասի ծխարանի դիմաց, որտեղ և խախտելով զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնակարգային կանոնները նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում՝ ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագրքի 13-րդ և 16-րդ հոդվածների համաձայն՝ բարձր չի պահել զինվորական ընկերասիրությունը, հարգանք չի տածել համաժառայակցի նկատմամբ, անհանդուրժողական է գտնվել, որը գուգորդվել է բռնություն գործադրելով՝ հարվածել է Ս. Հ-ի դեմքին, որովայնին և պատճառել մարմնական վնասվածքներ³:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ քննարկվող հանցագործությունը զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններից ամենատարածվածն է, ինչի մասին է վկայում ՀՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից 2008-2012թթ. ընթացքում ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով կայացված մեղադրական դատավճիռների վիճակագրությունը՝

	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.
ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդված	45	55	84	130	189

(2008-2012թթ. ընթացքում այս հանցագործությունը գրանցել է կայուն աճ) և այս հանցագործության օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է ամենատարբեր ձևերով, իրավակիրառ պրակտիկական որոշակի ճիշտ ուղու վրա դնելու նպատակով, ՀՀ Գերագույն դատարանի 31.01.1997 թվականի թիվ 1 որոշմամբ⁴ սահմանվեցին սույն հանցագործության որակման համար կարևորագույն դրույթներ: Մասնավորապես՝ սահմանվեց, որ նշված հանցակազմով պետք է որակել.

ա) այն բռնությունը, որ կիրառվել է տուժողի նկատմամբ վերջինիս կողմից իր զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ.

բ) այն բռնությունը, որը կիրառվել է տուժողի կամ հանցավորի զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու ժամանակ.

գ) այն բռնությունը, որը թեև անմիջականորեն կապված չէ տուժողի զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ կամ հանցագործության կատարման պահին, ոչ տուժողը և ոչ էլ հանցավորը չեն գտնվել այդ պարտականությունների կատարման մեջ, սակայն մեղավոր անձի կողմից կիրառվել է զինվորական հարաբերությունների կարգի խախտմամբ և դրսևորվել է զինվորական կոլեկտիվի նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով կամ խախտվել է ստորաբաժանման ներքին կարգ ու կանոնը, կամ խանգարվել անձնակազմի հանգիստն ու ազատ ժամանակը:

Սուբյեկտիվ կողմից քննարկվող հանցագործությունը կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Հանցագործը գիտակցում է, որ իր գործողություններով խախտում է զինված ուժերի կանոնադրերով սահմանված զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները և ցանկանում է կատարել դա: ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվում է նույն արարքը, որն անգոյություն է առաջացրել է այլ ծանր հետևանքներ, այսինքն՝ ծանր հետևանքների նկատմամբ դրսևորվում է անգոյություն: Չինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնների խախտումները նրանց միջև ստորդաստիան հարաբերությունների բացակայության պայմաններում որակելիս հանցագործության շարժառիթն ու նպատակն էական նշանակություն չունեն: Որպես կանոն, քննարկվող հանցագործությունը կատարվում է ծառայության առավել թեթև պայմաններ ստեղծելու, կոլեկտիվում արտոնյալ դիրքի հասնելու, համաժառանգակիցներին իր կամքին ենթարկելու, այլ զինծառայողների նկատմամբ իր գերայակությունը հաստատելու նպատակով, ինչպես նաև խուլիգանական շարժառիթներով:

ՀՀ Գերագույն դատարանի 31.01.1997 թվականի թիվ 1 որոշման 4-րդ կետով սահմանվում է, որ տվյալ հանցագործության սուբյեկտ կարող են լինել շարքային, սերժանտական (ավագային) կազմի այն զինծառայողները, ինչպես նաև այն ենթասպաներն ու սպաները, որոնք ստորադասության մեջ չեն գտնվում տուժողի հետ, այսինքն՝ ծառայության բերումով և կոչումով նրա պետը կամ ենթական չեն համարվում: Նրանք կարող են լինել ծառայական դրությամբ (պաշտոնով) և զինվորական կոչումով միմյանց հավասար, ինչպես նաև կրտսեր կամ ավագ զինվորական կոչումով, եթե չեն գտնվում ստորադասության հարաբերությունների մեջ:

Դիտարկվող հանցագործության ան-

միջակայ օբյեկտ են հանդիսանում զինվորական կանոնադրերում ամրագրված զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնները՝ նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության պայմաններում, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ՝ զինծառայողի կյանքը, առողջությունը, պատիվը և արժանապատվությունը:

Տվյալ հանցակազմի օբյեկտը ճիշտ որոշելը շատ կարևոր է հանցագործությունը որակելու համար և պետք է հաշվի առնել, որ սույն հանցակազմի անմիջական օբյեկտը զինծառայողների կանոնադրային փոխհարաբերություններն են, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ կարող են հանդիսանալ զինծառայողի պատիվն ու արժանապատվությունը, անձնական անձեռնմխելիությունը, կյանքը:

Մեր կարծիքով, այս հանցագործությունը որակելու համար կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում հանցագործության կատարման վայրն ու իրադրությունը: Մասնավորապես՝ զինվորական ծառայության ընթացքում զինծառայողները միմյանց հետ ունենում են ոչ միայն ծառայողական հարաբերություններ, որոնք կարգավորվում են զինվորական կանոնադրություններով, այլև գտնվում են գույքային, ամուսնաընտանեկան և այլ անձնական փոխհարաբերությունների մեջ, որոնք դուրս են զինվորական օրենսդրության կարգավորման դաշտից:

Այս հոդվածով չի կարող որակվել զինծառայողի նկատմամբ կիրառված բռնությունը, արժանապատվությունը ստորացնելը, նրան ծաղրուծանակի կամ հալածանքի ենթարկելը, որոնք կատարվել են գորամասի կամ ծառայության վայրի տարածքից դուրս՝ անձնական շարժառիթներով: Չնայած դա չի բացառում գորամասի տարածքից դուրս նման գործողությունների կատարման պարագայում սույն հանցակազմով որակումը, եթե այդ դեպքերը պայմանավորված են եղել զինծառայողի ծառայողական պար-

Քրեական իրավունք

տականությունների կատարմամբ:

Ռուսական իրավաբանական գրականությունում առկա է այն մոտեցումը, որ անձնական շարժառիթներով պայմանավորված գործառնների առանձնացված վայրերում կատարված դեպքերը չպետք է որակել որպես զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն, օրինակ, այն դեպքերում, երբ սույն հանցակազմի օբյեկտիվ կողմով նախատեսված գործողությունները կատարվել են ինքնապատրաստման կամ քնի ժամանակ: Նման մոտեցում կա նաև մեր իրավակիրառ պրակտիկայում, օրինակ, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 26.09.2012 թվականի թիվ Գ-Գ3/0007/01/12 գործով Գ.Պ-ին և Հ. Գ-ին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ հանդիսանալով ՀՀ ՊՆ համապատասխան գործառնի կոչումով շարքային 08.12.2011 թվականին՝ ժամը 21:30-ի սահմաններում, զինվորական գոտին նետելու պատրվակով միմյանց մեջ վիճաբանություն է առաջացել Հ. Գ-ն Գ. Պ-ի հասցեին տվել է սեռական բնույթի հայհոյանքներ, ստորացնելով նրա պատիվն ու արժանապատվությունը և մեկ անգամ հարվածել վերջինիս: Գատարանը փաստում է, որ զինծառայողների միջև առկա այն հարաբերություններն են զինվորական բնույթի, որոնք անհրաժեշտ պայման են հանդիսանում նրա կողմից զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ընդհանուր, հատուկ և պաշտոնական պարտականություններ կատարելու համար: Չինծառայողների միջև առկա այլ հարաբերություններն ընդհանուր բնույթի են:

Չինծառայողի ֆիզիկական բռնությունը մեկ ուրիշ զինծառայողի նկատմամբ կարող է համարվել ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն միայն այն դեպքում, երբ բռնությունը ունձագում է ՀՀ քր. օր-ի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասի բնութագրմամբ զինվորական ծառայությունը կրելու հա-

մար սահմանված կարգի դեմ և անմիջականորեն կապված է զինվորական գործունեության հետ:

Նշված գործով արձանագրվել է հետևյալը. «Գատարանը հարկ է համարում նշել, որ զինծառայողի արարքը՝ ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով պետք է որակել այն դեպքում, երբ այդ հոդվածում նշված գործողությունները կիրառվել են՝

ա) տուժողի նկատմամբ վերջինիս կողմից իր զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ, ինչը կարող է կապված լինել տուժողի նախկին, ներկա կամ սպագա զինվորական ծառայության գործունեության հետ.

բ) տուժողի կամ հանցավորի կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու ժամանակ.

գ) այն գործողությունները, որոնք թեև անմիջականորեն կապված չեն տուժողի զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման հետ կամ հանցագործության կատարման պահին, ոչ տուժողը, ոչ էլ հանցավորը չեն գտնվել այդ պարտականությունների կատարման մեջ, սակայն մեղավոր անձի կողմից կատարվել են զինվորական հարաբերությունների կարգի խախտմամբ և դրսևորել են զինվորական կոլեկտիվի նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով կամ խախտել են ստորաբաժանման ներքին կարգուկանոնը, կամ խանգարել անձնակազմի հանգիստն ու ազատ ժամանակը:

Հետևաբար զինծառայողի արարքը կարող է որակվել որպես զինվորական հանցագործություն միայն այն դեպքում, երբ կոնկրետ քրեական գործով առկա է վերը նշված հատկանիշներից մեկը, այսինքն՝ զինվորական օրենսգրքերով սահմանված ընդհանուր կամ հատուկ կարգը որպես զինվորական հանցագործության հիմնական (հատուկ) օբյեկտ կարող է խախտվել այն դեպքում, երբ հանցավորի արարքը պայմանավորված է վերը նշված որևէ հանգամանքով:

Միևնույն ժամանակ դատարանը փաստում է, որ բռնության վերը թվարկված հատկանիշների լրիվ բացակայությունը բացառում է արարքի որակումը ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով, սակայն չի բացառում զինծառայողների նկատմամբ ՀՀ քր. օր-ի այն նորմերի կիրառումը, որոնք պատասխանատվություն են սահմանում բռնությանը կատարված արարքների համար:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ դատարանը փաստում է, որ զորամասի տարածքում կատարված ոչ բոլոր արարքներն են համարվում զինվորական հանցագործություն և հակառակը՝ զորամասի տեղակայման տարածքից դուրս զինծառայողների արարքները կարող են որակվել որպես զինվորական հանցագործություն:

Հետևապես յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանագատել բռնությանը զուգորդված այլ հանցագործություններից:

Ամբաստանյալներ Գ.Պ-ին և Հ.Գ-ին ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք առաջադրելիս, ինչպես արդեն նշվել է, հաշվի չի առնվել, որ ամբաստանյալները հանցանքը կատարելու պահին զինվորական ծառայության ընդհանուր կամ հատուկ բնույթի պարտականություններ կատարելիս չեն եղել, բացի այդ, նախաբնության մարմինը Գ.Պ-ի և Հ.Գ-ի արարքները որակելով որպես զինվորական հանցագործություն, անտեսել է նաև այն հանգամանքը, որ ամբաստանյալների արարքը չի դրսևորվել զինվորական կոլեկտիվի նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով, չի խախտվել տվյալ կամ մեկ այլ ստորաբաժանման ներքին կարգուկանոնը, չի խանգարվել անձնակազմի հանգիստն ու ազատ ժամանակը:

Այսպիսով, դատարանը փաստում է, որ ամբաստանյալներ Գ.Պ-ի և Հ.Գ-ի արարքները նման պայմաններում չեն կարող որակվել որպես զինվորական հանցագործություն, քանի որ տվյալ դեպ-

քում հանցագործությունն ուղղված է եղել ոչ թե զինվորական ծառայության սահմանված կարգի, այլ միմյանց առողջության դեմ, որպես ՀՀ քր. օր-ի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հիմնական օբյեկտի:

Դատարանը փաստում է, որ ամբաստանյալներ Գ.Պ-ի և Հ.Գ-ի արարքներում բացակայում են ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշները:

Արդյունքում դատարանը որոշեց Գ.Պ-ի արարքը ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասից վերադրակել ՀՀ քր. օր-ի 118-րդ հոդվածով⁷:

Նույն մոտեցումն է ցուցաբերել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քրեական պալատի 08.06.2012 թվականի թիվ ՍԳ/0204/01/11 գործով՝ արձանագրելով, որ «զորամասի տարածքում կատարված ոչ բոլոր արարքներն են համարվում զինվորական հանցագործություն, հետևաբար յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանագատել ՀՀ քր. օր-ով արգելված այլ արարքներից, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող զանցանքներից: Այլ խոսքով՝ զինվորական կանոնագրքերով սահմանված՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների վարքագծի կանոնների խախտումն ինքնին չի նշանակում, որ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարքն անպայման պետք է որակվի որպես զինվորական հանցագործություն, այն կարող է որակվել նաև ՀՀ քր. օր-ի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար, կամ որակվել որպես կարգապահական խախտում և հանգեցնել կարգապահական պատասխանատվության: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների

Քրեական իրավունք

հանցակազմերը բլանկետային են, զին-
ծառայողին զինվորական հանցագործու-
թյան համար քրեական պատասխա-
նատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է
պարզել և դատավարական փաստաթղ-
թերում (օրինակ՝ որպես մեղադրյալ
ներգրավելու մասին որոշում, մեղադրա-
կան եզրակացություն, դատավճիռ) շա-
րադրել, թե կոնկրետ ինչո՞վ է արտա-
հայտվել մեղավոր անձի կողմից վար-
քածի կանոնների խախտումը, կոնկրետ
ո՞ր ակտում ամրագրված դրույթներն են
խախտվել, արդյո՞ք արարքի և առաջա-
ցած հետևանքի միջև առկա է պատճա-
ռահետևանքային կապ»:

Մեր կարծիքով կարևոր է նաև քն-
նարկվող հանցակազմերի սահմանագա-
տումը զանցանքներից, մասնավորապես՝
վերը նշված գործով վերաքննիչ բողոքի
քննարկման ժամանակ վերաքննիչ դա-
տարանը կարևոր է համարել անդրա-
դառնալ զինվորական հանցագործու-
թյունը կարգապահական զանցանքից
սահմանագատելու առանձնահատկու-
թյուններին:

Վերաքննիչ դատարանը, նկատի ու-
նենալով այն հանգամանքը, որ բոլոր
զինվորական հանցակազմերն ունեն
բլանկետային բնույթ և զինվորական
հանցագործության հետևանքով խախտ-
վում է զինվորական ծառայություն կրելու
սահմանված կարգը, սկզբունքային նշա-
նակություն է տվել զինվորական հանցա-
գործությունը կարգապահական զան-
ցանքից տարանջատելու հիմնահարցին:

ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական
Կանոնադրության (հաստատված է ՀՀ
կառավարության 12.08.1996թ. թիվ 247
որոշմամբ, այսուհետ՝ Կանոնադրու-
թյուն) առաջին կետի համաձայն. «Ձին-
վորական կարգապահությունը Հայաս-
տանի Հանրապետության օրենքներով,
զինվորական կանոնադրություններով և
հրամանատարների (պետերի) հրաման-
ներով սահմանված կարգուկանոնի խս-
տիվ ու ճշգրիտ պահպանումն է բոլոր
զինծառայողների կողմից»: Նույն Կանո-

նադրության 3-րդ կետում սահմանված է.
«Ձինվորական կարգապահությունը
պարտավորեցնում է յուրաքանչյուր զին-
ծառայողի, մասնավորապես, պահպա-
նել զինծառայողների միջև փոխհարա-
բերությունների՝ զինվորական կանոնադ-
րություններով սահմանված կանոնները,
ամրապնդել գորային ընկերասիրույթու-
նը»:

Ձինվորական կանոնագրքերի ուսում-
նասիրությունը վկայում է, որ զինծառա-
յողների կարգապահական զանցանքնե-
րը լինում են երկու տեսակ՝ «տվորա-
կան» բնույթի և «կոպիտ»: Վերը նշված
Կանոնադրության 5-րդ հավելվածում
սահմանված է զինծառայողների կար-
գապահական կոպիտ զանցանքների
ցանկը, որի թվին է դասվում, մասնավո-
րապես, զինծառայողների փոխհարաբե-
րությունների կանոնադրական կանոննե-
րի խախտումը:

Կանոնադրության 51-րդ կետում սահ-
մանված է. «Ձինվորական կարգապա-
հության կամ հասարակական կարգի
խախտման համար զինծառայողն ան-
ձամբ կրում է կարգապահական պա-
տասխանատվություն»:

Կանոնադրության 91-րդ կետի համա-
ձայն. «Հրամանատարի (պետի) կողմից
ենթակային կարգապահական տույժ
տալու որոշմանը պետք է նախորդի քն-
նությունը, որը կատարվում է մեղավորնե-
րին հայտնաբերելու և զանցանքի կա-
տարմանը նպաստող պատճառներն ու
պայմանները բացահայտելու նպատա-
կով: Քննության ընթացքում հրամանա-
տարը (պետը) պարզում է, թե կատարվել է
արդյոք զանցանք՝ երբ, որտեղ, ինչ պա-
րագաներում, ինչ զանցանք է. մեղքի առ-
կայությունը կոնկրետ անձանց գործո-
ղություններում կամ անգործության մեջ,
յուրաքանչյուրի մեղքի աստիճանը, եթե
զանցանքը կատարել են մի քանի ան-
ձինք, զանցանքի հետևանքները, մեղա-
վորի պատասխանատվությունը մեղմաց-
նող և ծանրացնող հանգամանքները,
զանցանքի կատարման պատճառներն

ու պայմանները: Եթե քննությանը պարզվում է, որ զինծառայողի զանցանքը պարունակում է հանցակազմի հատկանիշներ, ապա զորամասի հրամանատարը տեղյակ է պահում կայագործի զինվորական դատախազին, անհրաժեշտության դեպքում քրեական գործ է հարուցում և նշանակում հետաքննություն»:

Կանոնադրության 99-րդ կետում նշված է. «Հանցագործության համար կարգապահական տույժ ստացած և պետությանը նյութական վնաս հասցրած զինծառայողը չի ազատվում քրեական ու նյութական պատասխանատվությունից»: ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագրքի (հաստատված է ՀՀ Ազգային ժողովի 03.12.1996թ. օրենքով, այսուհետ՝ Կանոնագիրք) 30-րդ հոդվածի համաձայն. «Թույլ տված իրավախախտումների համար զինծառայողները, որպես կանոն, ենթարկվում են մեկ տեսակի պատասխանատվության:

Իրավախախտում թույլ տալու կապակցությամբ կարգապահական տույժի ենթարկված զինծառայողները չեն ազատվում այդ իրավախախտման համար քրեական պատասխանատվությունից»:

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս գալու հետևության, որ ցանկացած զինվորական հանցագործություն ունեցում է զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ծառայության կարգի դեմ և դիտվում է նաև որպես զինվորական կարգապահության խախտում: Սակայն ոչ բոլոր կարգապահական զանցանքներն են պարունակում զինվորական հանցակազմի հատկանիշներ: Մեղավորի արարքը կարող է պարունակել ՀՀ քր. օր-ի Հատուկ մասում նախատեսված այլ հանցագործությունների հատկանիշներ:

Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ չնայած այն հանգամանքին, որ զինծառայողների փոխադարձ հարգանքի, միմյանց նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի վերաբերյալ վարքագծի կանոններն ընդգրկված են զինվորական

կանոնագրքերում, այնուամենայնիվ, դրանք համաքաղաքացիական, համընդհանուր բնույթի են և այդ կանոնների պահպանման ապահովման համար անհրաժեշտություն չկա ՀՀ քր. օր-ում հատուկ նորմ նախատեսել: Այլ կերպ ասած՝ համաքաղաքացիական վարքագծի կանոնները խախտելու դեպքում զինծառայողը մի դեպքում կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել անձի կյանքի, առողջության, պատվի ու արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար, մյուս դեպքում՝ ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով:

Իրավակիրառ մարմինների, այդ թվում՝ դատարանների առջև դրված խնդիրն այն է, որ հանցագործությունը որակելիս մեկ հանցակազմը հստակ սահմանագատվի մյուսից:

Դատարանը փաստում է, որ զինծառայողների միջև առկա այն հարաբերություններն են զինվորական բնույթի, որոնք անհրաժեշտ պայման են նրա կողմից զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ընդհանուր, հատուկ և պաշտոնական պարտականություններ կատարելու համար: Չինծառայողների միջև առկա այլ հարաբերություններն ընդհանուր բնույթի են: Այս տեսանկյունից կարևոր է ընդգծել, որ զինվորական ծառայության սահմանված կարգը՝ որպես կարևորագույն սոցիալական արժեք, պահպանվում է ոչ միայն ՀՀ քր. օր-ի 32-րդ գլխում նախատեսված հատուկ նորմերով, այլ նաև քրեական պատասխանությունը սահմանող այլ հոդվածներով:

Հետևապես, ՀՀ զինված ուժերում հանցավորության դեմ արդյունավետ պայքարը ենթադրում է հանցանք կատարած զինծառայողներին ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսդրություններով սահմանված սկզբունքների խստիվ պահպանմամբ քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, նրանց արարքները բավարար հիմքերի և հիմնավորումների դեպքում, որպես զինվորական հանցագործություն որակելը:

Քրեական իրավունք

Ինչպես արդեն նշվեց, զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրական կանոնների խախտումը դասվում է զինծառայողների կարգապահական կոպիտ զանցանքների ցանկին: Տվյալ կարգապահական կոպիտ զանցանքը ՀՀ քր. օր-ի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմից սահմանազատելու համար անհրաժեշտ է կոնկրետ գործով պարզել ոչ միայն տվյալ հանցակազմի հատկանիշների առկայությունը, այլ նաև ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանցագործության հատկանիշները⁹:

Ռուսական մասնագիտական գրականությունում գերակշռում է այն մոտեցումը, որ զինծառայողը զորամասի տարածքում չի կարող անընդհատ լինել զինվորական ծառայության մեջ, դա կախված է վերջինիս իրավական կարգավիճակից, թե տվյալ պահին օրենսդրությամբ սահմանված ինչ պարտավորություն է դրված նրա վրա, օրինակ՝ տարածքային հոսպիտալում զինծառայողը ջուր բերելու իր անօրինական հանձնարարությունը չկատարելու համար մարմնական վնաս էր հասցրել մյուս զինծառայողին: 95-րդ տարածքային զինվորական դատարանը, ուսումնասիրելով սույն գործը և հաշվի առնելով, որ այդ գործողությունը կատարվել է ծառայության վայրում, որոշում է կայացրել, որ սա զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություն է, սակայն չէր հիմնավորել, թե կոնկրետ ինչ ծառայողական պարտավորություն էր այդ պահին դրված զինծառայողների վրա¹⁰:

Մեր կարծիքով, Վճռաբեկ դատարանի եզրակացությունները վճռորոշ նշանակություն ունեն սույն հանցակազմի որակման հարցում: Ինչպես վերևում նշվել է, զորամասի տարածքում զինծառայողի վարքագծի յուրաքանչյուր կանոն սահմանված է ինչպես զինվորական ծառայության կանոնագրքերով, այնպես էլ զորամասի հրամանատարի հրամանով հաստատված կանոնակարգերով, սա-

կայն, այդուհանդերձ, զինվորական ծառայության ընթացքում զինծառայողները միմյանց հետ ունենում են ոչ միայն ծառայողական հարաբերություններ, որոնք կարգավորվում են զինվորական կանոնադրություններով, այլև գտնվում են գույքային, ամուսնաընտանեկան և այլ անձնական փոխհարաբերությունների մեջ, որոնք դուրս են զինվորական օրենսդրության կարգավորումից: Այս առումով արդարացի են ռուսական գրականությունում օրինակ բերված այն դեպքերը, երբ զինծառայողը գտնվում է, ասենք, խորհանցում, կամ զուգարանում, կամ զորամասի տարածքում առանձնացված տեղերում, կամ քնի ժամին է կատարում սույն հոդվածով նախատեսված գործողությունները, և դրանց պատճառներն անձնական բնույթ են կրում: Այս պարագայում նվազում է ՀՀ քր. օր-ի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասի բնութագրմամբ զինվորական ծառայությունը կրելու հավանականությունը:

Մեր կարծիքով, սխալ մոտեցում է Վ.Վլադիմիրովի, Ֆ.Իլյասովի, Գ.Լևիցկիի կարծիքներն այն մասին, որ զինծառայողի կողմից զինծառայողի նկատմամբ բռնություն գործադրելու յուրաքանչյուր դեպքն անհրաժեշտ է որակել որպես զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություն¹¹:

Որոշ գիտնականներ իրավացիորեն գտնում են, որ սխալ է առաջնային տեղ հատկացնել հասարակական հարաբերություններին, և դրանք գերադասել քրեական օրենքով պաշտպանվող ավելի բարձր արժեքներին՝ մարդու կյանքին և առողջությանը¹²:

Այսինքն՝ այս պարագայում պետք է որպես քննարկվող հանցագործության օբյեկտ ընդունել զինծառայողի կյանքը և առողջությունը: Հենց այստեղ կարիք է առաջանում բացահայտել կոնկրետ դեպքում զինծառայողի կողմից կատարված արարքի առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝ պետք է բացահայ-

տել, թե տվյալ արարքով զինժառայողը կոնկրետ բլանկետային որ նորմն է խախտել, զինժառայողի վարքագծի որ կանոնն է խախտվել, արդյոք իսկապես տվյալ գործողությունն ուղղված է եղել զինվորական ծառայության դեմ, թե նեղ անձնական բնույթի է եղել: Այս պարագայում կարևորվում են կատարված հանցագործության բոլոր հատկանիշները՝

տեղը, իրադրությունը, շարժառիթը, նպատակը, գործողության ձևը և այլն:

Մեր կարծիքով, իրավակիրառ պրակտիկայում պետք է բացառել այն մոտեցումը, որ զինժառայողների կողմից գործածված կատարվող բոլոր հանցագործությունները համարվում են զինվորական հանցագործություն:

1. **Брагин А.П.** Российское уголовное право. М., 2011, с. 581.

2. **Շտատանյան Գ., Ավետիսյան Գ., Հարությունյան Ա., Գարուգյան Ա.** Չինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ, գիտագործնական մեկնաբանություններ, մաս 1, ՀՀ ՊՆ, Եր., 2012, էջ 44-45:

3. ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 09.04.2013 թվականի թիվ ԱՎԳ/0011/01/13 գործով դատավճիռը: Համանման գործերով տես նաև ՀՀ Երևանի քրեական դատարանի 09.02.2009 թվականի թիվ ԵԶԳ/0504/01/08 գործով դատավճիռը, ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 16.05.2013 թվականի թիվ ՍԳ-3/0022/01/13 գործով դատավճիռը ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 25.03.2013 թվականի, թիվ ՍԳ /0030/ 01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 26.04.2013 թվականի թիվ ԱՎԳ/0014/01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 21.05.2013 թվականի թիվ ԵԷԳ/0045/01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Երևանի Աջափնյակ և Գավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 01.06.2012 թվականի թիվ ԵԱԳԳ /0051/01/12 գործով դատավճիռը, ՀՀ Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 13.04.2013 թվականի թիվ ԵԱՆԳ/0003/01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 08.04.2013 թվականի թիվ ՍԳ/0052/01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Երևանի Աջափնյակ և Գավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 14.12.2012 թվականի թիվ ԵԱԳԳ /0113/01/12 գործով դատավճիռը, ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 11.04.2013 թվականի թիվ ՍԳ/0073/01/13 գործով դատավճիռը, ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.02.2013 թվականի թիվ ՍԳ-3/0110/01/12 գործով դատավճիռը, ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի

մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի 29.04.2013 թվականի թիվ ԱՎԳ/0073/01/12 գործով դատավճիռը, ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.05.2013 թվականի թիվ ԱՐԱԳ /0007/01/13 գործով դատավճիռը:

4. ՀՀ Գերագույն դատարանի 31.01.1997 թվականի թիվ 1 որոշումը:

5. **Аветисян С.С.** Воинские преступления Теория и практика, Ер., 2001, с. 102.

6. **Волков А. Е.** Преступления против порядка подчиненности и воинских уставных взаимоотношений: уголовно-правовая и криминологическая характеристики, Дисс...канд. юрид.наук, Иваново, 2004, с. 105.

7. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 26.09.2012 թվականի թիվ ԳԳ-3/0007/01/12 գործով դատավճիռը:

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 08.06.2012 թվականի թիվ ՍԳ/0204/01/11 գործով որոշումը, կետ 21:

9. ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի 14.11.2011 թվականի թիվ ՍԳ/0204/01/11 գործով որոշումը:

10. **Обзоры судебной практики военных судов Российской Федерации по уголовным делам(1996-2001гг.).** М., военное изд. 2002, с. 11-12. Судебная практика по применению военно-уголовного законодательства Российской Федерации. под общей редакцией заслуженного юриста РСФСР д.ю.н., профессора Х.М. Ахметшина. М., 2001, с. 63-64.

11. **Владимиров В.А., Левицкий Г.А.** Субъект преступления по советскому уголовному праву. М., 1964, с. 59, **Ильсов Ф.И.** Неуставное воспитание. // Социологические исследования, 1989, N3, с. 119-120.

12. **Тер-Акопов А.А.** Ответственность за нарушения специальных правил поведения. М., Юрид. лит., 1995, с. 10.

ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ В РА И РФ, В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ

Проверка и пересмотр судебных решений являются важными гарантиями надлежащего отправления правосудия, выполнения задач уголовного судопроизводства, обеспечения законности и охраны прав личности в уголовном процессе. Формы проверки и пересмотра судебных решений, которые также являются средствами контроля за судебной деятельностью со стороны вышестоящего суда, делают возможным в кратчайшие сроки исправлять судебные ошибки, способствуют повышению качества работы нижестоящих судов и направлению судебной практики в строгом соответствии с требованиями закона¹.

Институт апелляции не случайно появился в российской и армянской судебной системе. Этому способствовали как исторические, так и социальные и общественные факторы. Именно этот институт помогает в большей степени обеспечить защиту прав и интересов заинтересованных лиц, чего и требует в первую очередь Конституция РФ и РА, законодательство обеих стран, международное законодательство и Европейская конвенция.

В свою очередь Европейская конвенция является живым документом, она развивается на основе прецеден-

тов Европейского суда и дополняется новыми протоколами². В судебных прецедентах Европейского суда устанавливается, что “в соответствии с законом” осуществление правосудия означает, что правовая организация в демократическом обществе не должна зависеть от выбора правоприменительного органа. Мы считаем, что в тех странах, где законы кодифицированы, организация судебной системы (в том числе судебный процесс), не может осуществляться по усмотрению судебных органов, но это не означает, что суды лишаются право толкования внутригосударственного законодательства. Европейский суд по правам человека по конкретным делам неоднократно разъяснял, что ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод (право на справедливый суд) не обязывает государствам создать апелляционные и кассационные суды, но, тем не менее, в том случае, когда такие суды уже созданы, ст. 6 должна соблюдаться, чтобы обеспечить доступность судов и эффективную судебную защиту нарушенных прав. Европейский суд постоянно обращает внимание на то обстоятельство, что фактическое право человека, предстать перед вышей судебной инстанцией, еще не означает право доступности, для его эффек-

тивности необходимо исключение юридических и фактических препятствий для осуществления этого права³.

Ст. 6 Конвенции определяет те минимальные гарантии права на справедливый суд, обеспечение которых обязательно судами национальных государств. Члены государства не ограничены текстом ст. 6 и могут обогащать право на справедливый суд другими элементами. Как все статьи Европейской Конвенции, так и ст. 6 была интерпретирована Европейским судом в своей практике. Но при применении ст. 6 нужно иметь ввиду одно обстоятельство, никакие жалобы не будут приниматься судом, пока что, не исчерпаны все национальные средства, почти все дела, которые относятся к нарушениям ст. 6, должны быть как правило рассмотрены национальными высшими судами до того, как пойти в Страсбург⁴. Если после предъявления апелляционной жалобы решение отменяется и направляет на дополнительное рассмотрение в суде первой инстанции, то в данном случае не происходит автоматическое нарушение ст. 6, потому что тот же судебный орган в том или другом составе вновь рассматривает данный вопрос⁵. По другому делу, заявитель был дважды осужден тем судом, который ранее признал его виновным заочно. Суд здесь не видел нарушение ст. 6, потому что судьи приняли свое первое решение на основе ограниченных показаний, и предприняли новое рассмотрение дела на основе более полноценных и составительных принципов⁶.

Следующей статьей в протоколе N7 Европейской конвенции, которая имеет конкретную связь является ст. 2: “Право на апелляцию по уголов-

ным делам”. Она состоит из двух пунктов: 1- Каждый человек, осужденный судом за совершение уголовного преступления имеет право на то, чтобы его приговор или наказание были пересмотрены вышестоящей судебной инстанцией. Осуществление этого права, включая основания, на которых оно может быть осуществлено, регулируется законом, 2. Из этого права могут делаться исключения в отношении незначительных правонарушений в соответствии с законом или когда соответствующее лицо было судимо уже в первой инстанции верховным судом или осуждено по рассмотрении апелляции против его оправдания⁷. Целью включения ст. 2 в Протокол № 7 было стремление «уравнять» в этом смысле Европейскую конвенцию и Международный пакт о гражданских и политических правах, который в п. 5 ст. 14 предусматривает право на апелляцию по уголовным делам в вышестоящую судебную инстанцию. Однако между двумя этими положениями имеются различия. При этом, как ст. 2 Протокола № 7 к Конвенции, так и п. 5 ст. 14 ограничивают право на пересмотр исключительно осуждениями и приговорами по уголовным делам. Первое предложение (п. 1 ст. 2) предусматривает, что осуждение или приговор должны быть вынесены «судом». Как указывается в Объяснительном Меморандуме, данное положение было включено для того, чтобы внести ясность, что предусматриваемая гарантия не распространяется на «правонарушения, которые рассматривались органами, не являющимися судами по смыслу ст. 6 Конвенции». Кроме того, первое предложение п. 1 предусматривает, что каждый имеет право на то, чтобы его «осуждение или

приговор» были пересмотрены.

Использование слова «или», а не «и», опять же согласно Объяснительному Меморандуму, подразумевает, что не по всем делам следует пересматривать и осуждение, и приговор. Как следует из второго предложения п. 1, осуществление права на пересмотр должно регулироваться законом. Иными словами, порядок апелляции определяется внутренним правом. При этом пересмотр может касаться как вопросов факта и права, так и исключительно вопросов права. П. 2 ст. 2 содержит три случая исключения из права, гарантируемого п. 1. Первое исключение касается незначительных правонарушений. Именно по данному аспекту ст. 2 больше всего отличается от п. 5 ст. 14 Пакта, так как последний не предусматривает подобного исключения⁸. На практике же достаточно сложно определить, когда речь будет идти о серьезном или же о незначительном правонарушении. Сам Объяснительный Меморандум предлагает в этой связи проводить различие по признаку того, предусматривает ли такое нарушение лишение свободы или нет. Второе исключение касается случаев, когда соответствующее лицо было судимо уже в первой инстанции судом высокого уровня. Третье исключение касается случаев осуждения после рассмотрения апелляции против оправдания лица. Гарантируемое ст. 2 Протокола №7 право не относится к числу тех, от которых не допускается отступление в соответствии со ст. 15 Конвенции⁹.

В Рекомендации № R (94) 12 «Комитет министров - государствам-членам о независимости, эффективности и роли судей» предоставление сторонам права обжалования судебных решений в индивидуальном порядке

в независимом органе рассматривается как одна из гарантий независимости судей и «защиты решений от влияния различных факторов». При этом следует иметь в виду, что согласно подпункту «а» пункта 2 раздела «Принцип 1» указанной рекомендации: «...Кроме решений об амнистии, помиловании или по аналогичным вопросам, правительство или администрация не могут принимать решений, которые ретроактивно отменяют судебные постановления». В этом же подпункте рекомендации подчеркивается, что «решения судей не подлежат пересмотру вне рамок процедур обжалования, предусмотренных законом»¹⁰. Из буквального смысла приведенной нормы Протокола № 7 следует, что рассматриваемое право может быть реализовано исключительно в сфере уголовного судопроизводства. Однако, в некоторых актах Совета Европы этим положениям Протокола №7 дается расширительное толкование, позволяющее распространить их на гражданское судопроизводство и производство по «торговым» делам.

В современном континентальном и англо-саксонском уголовных процессах существуют разные по существу и наименованию формы проверки и пересмотра судебных решений по уголовным делам. Анализ современного уголовного процесса в разных странах Европы показывает, что формы обжалования и пересмотра приговоров в разных странах имеют свои особенности и обусловлены судостроительством данной страны. Но, несмотря на эти различия, их целевое назначение и общие характерные черты дают возможность выделить обычные и исключительные формы обжалования и пересмотра судебных решений по уголовным делам¹¹.

Институт апелляции в российском и армянском уголовном судопроизводстве - самостоятельная дополнительная контрольная стадия уголовного процесса, где в связи с принесенными в течение установленного законом срока апелляционными жалобами и (или) представлением, вышестоящий суд проверяет законность, обоснованность и справедливость не вступившего в законную силу решения мирового судьи (а в РА суды первой инстанции) в той части, в которой оно обжаловано, и в отношении тех лиц, которых касается жалоба или представление, путем непосредственного исследования представленных сторонами доказательств, и принимает решение об оставлении решения суда первой инстанции (мировые судьи- РФ, суды общей юрисдикции- РА) без изменения, его отмене или изменении с вынесением нового обвинительного или оправдательного приговора, о прекращении уголовного дела.

В РФ в апелляционном порядке могут быть обжалованы обвинительный и оправдательный приговоры мирового судьи и постановления мирового судьи: о возвращении заявления лицу, его подавшему, об отказе в принятии заявления к производству, о направлении уголовного дела по подсудности, о возвращении уголовного дела дела прокурору, о разрешении вопросов, связанных с исполнением приговора (в пределах компетенции), о прекращении производства по делу, о применении к подсудимому в соответствии с ч. 3 ст. 247 УПК РФ меры пресечения в виде заключения под стражу и другие. Одним из спорных моментов является то, что апелляционному обжалованию подлежат только приговоры и постановления, вынесенные мировыми судьями. Ре-

шения же, вынесенные районным судьей единолично в качестве суда первой инстанции, могут быть обжалованы только в кассационной инстанции. Целесообразнее было бы дать право сторонам обжаловать в апелляционном порядке любое решение суда первой инстанции, вынесенное единолично (вне зависимости от того, мировой судья вынес это решение или районный, то есть апелляционному пересмотру должны подлежать не только приговоры, вынесенные мировым судом, но все приговоры, за исключением вынесенных с участием суда присяжных). В случае принятия законодателем положения об апелляции в отношении всех приговоров и постановлений, вынесенных единолично, решение о том, что будет представлять собой апелляционная инстанция видится в создании отдельного апелляционного состава при областном суде, который мог бы носить название апелляционной коллегии, где суд в составе трех профессиональных судей (а не единоличный судья, как закреплено в ч. 3 ст. 30 УПК РФ) пересматривал бы все решения суда первой инстанции, вынесенные единолично. Единоличное апелляционное производство недопустимо, как недопустима единоличная кассация или пересмотр дела в порядке надзорного производства.

Поскольку для приговоров мировых судей, не вступивших в законную силу, установлен апелляционный порядок рассмотрения дел, в кассационном порядке такие приговоры (постановления) обжалованию не подлежат (ст. 354 УПК РФ). Однако данное положение, по мнению некоторых авторов (Сидоров Н. В., Зажицкий В. П.), вызывает у практических работников множество возра-

жений. С одной стороны, можно понять законодателя - запретив подавать кассационную жалобу на решение мирового судьи, он стремился оградить кассационный суд от чрезмерной нагрузки делами небольшой тяжести. Предполагалось, что ошибки мирового судьи может исправить и районный судья. Только после этого, в случае несогласия какой-либо стороны с решением суда, дело уже в пересмотренном виде попадает в кассационную инстанцию¹². Однако, как показывает практика, ожидания законодателя себя не оправдывают. Если сторона изначально не согласна с каким-либо решением суда первой инстанции, апелляционной инстанции, она почти во всех случаях обращается в кассационную.

И суды не разгружаются, а наоборот проявляется волокита - сначала человек подает апелляционную жалобу на какое-то, по его мнению, нарушение, затем в кассационную. Таким образом, представляется возможным разрешить сторонам обжаловать (подавать представление) в кассационную инстанцию, минуя апелляционную, однако ограничить данное право только вопросами процессуального нарушения. Также спорным представляется законодательное закрепление форм, в которые облакается то или иное решение суда апелляционной инстанции (ст. 367 УПК РФ). Конечно, апелляционный порядок предполагает повторное рассмотрение дела, аналогичное производству в суде первой инстанции, то есть, с вызовом сторон и новым исследованием доказательств в полном объеме. Однако в случае изменения приговора называть итоговое решение по такому-производству приговором, на наш взгляд, было бы не совсем верно. Ведь приговор был

поставлен судом первой инстанции. В контрольных стадиях именно он подвергается пересмотру и оценке со стороны вышестоящего суда. Апелляционная же инстанция, являясь контрольной, выносит свое решение по изменению уже состоявшегося в нижестоящей инстанции решения. Таким образом, в данном случае было бы правильнее говорить о постановлении апелляционной инстанции, а не о новом приговоре¹³. Хотелось бы отметить и пробел в законодательстве, посвященном апелляционному производству. Так, ст. 354 УПК РФ гласит, что в апелляционном порядке рассматриваются жалобы и представления на не вступившие в законную силу приговоры и постановления, вынесенные мировыми судьями. Однако ст. 367 УПК РФ, посвященная решениям, принимаемым апелляционной инстанцией, ни разу не упоминает о решении, которое будет принято в случаях обжалования (или подачи представления) постановления мирового судьи. Это является, безусловно, пробелом в законодательстве¹⁴.

С 1 января 2008 года переходя от полной апелляции к ограниченной, эффективность судебного пересмотра в РА, по мнению многих специалистов, уменьшилась по некоторым причинам. Апелляционные суды лишены по собственной инициативе опубликовать и исследовать существующие в деле доказательства, вызывать и допрашивать свидетелей, потерпевших, экспертов, назначить судебные экспертизы, даже если этого требуют интересы правосудия. Такие решения апелляционные суды могут постановить только в тех случаях, когда соответствующее ходатайство представляют участники процесса. Но в условиях правового нигилизма не имеющие за-

щитника подсудимые или потерпевшие по данному делу, как правило, лишены возможности делать такое ходатайство. В апелляционных судах РА возможность предъявления новых доказательств строго ограничено. В результате, суды не имеют возможность эффективно исправить допущенные судом первой инстанции или неисправленные ошибки. Во всех случаях, апелляционные суды должны иметь возможность исправить эти ошибки.

Производства в апелляционных судах, как в рамках действующего законодательства, так и в конкретных делах, отождествляется с производством в кассационном суде, который является грубой ошибкой. Такая модель находится в противоречии с разными принципами судопроизводства и с ч. 3 ст. 20 Конституции РА, согласно которому: “Каждое лицо имеет право, в соответствии с законом, на пересмотр приговора, установленного в отношении него, вышестоящим судом¹⁵. Основания апелляции и кассации, как в действующем законодательстве, так и в проекте законодательства, по существу, отождествляются, которое также является неправильным. Одним из основных признаков, который отличает апелляцию от кассации, это то, что в апелляционном суде осуществляется непосредственное исследование доказательств или может осуществляться. Порядок и основания принесения апелляционного протеста осложнен. Лицо, который подал протест, должен обосновывать, что суд допустил такую ошибку материального или процессуального права, который мог бы влиять на исход дела. Исследование судебной практики свидетельствует, что соответствующий апелляционный и кассационный протест

могут подать участники процесса с юридическим образованием, то есть обвинитель и защитник, а подсудимые, потерпевшие и другие участники процесса фактически лишены самостоятельно подать такой протест из-за низкой правосознательности.

Не являясь сторонником полной апелляции, мы считаем, что “модель ограниченной апелляции” должна так проявиться в законодательстве, что с одной стороны, это не привело бы к умалению роли суда первой инстанции, его повтору, и с другой стороны - не лишить сторон эффективной возможности поменять неправильное решение по существу, допущенное судебным актом суда первой инстанции. Наконец - то, апелляционное и кассационное производство, как отдельные, самостоятельные процессуальные виды пересмотра судебных актов, должны быть четко разделены и не повторять друг друга. В результате судебно-правовых реформ, необходимо восстановить предусмотренное Конституцией РА трехступенчатую судебную систему¹⁶. По проекту нового УПК РА, который разработан в соответствии с указом Президента РА «Об утверждении программы стратегического плана правовой и судебной реформы 2012-2016гг.» и действий, связанных с программой, внесены множество изменений, чтобы кодекс соответствовал международным договорам, Конституции РА, другим правовым актам, а также как можно результативнее защищал права и свободы человека.

В проекте нового уголовно-процессуального кодекса были изменены и многие положения, касающиеся апелляционного производства. Основное изменение по поводу апелляционного производства в проекте

нового уголовно-процессуального кодекса по нашему мнению, это ст. 372, которая четко и всесторонне определяет границы апелляционного производства. Согласно ст. 372 проекта апелляция осуществляется в рамках указанных в жалобе основаниях и фактов, подтверждающих их. По проекту апелляционный суд в праве в пользу обвиняемого выйти за рамки апелляционной жалобы, если 1) обнаруживаются обстоятельства, исключающие уголовное преследование; 2) обнаруживаются, что действиям обвиняемого была дана неправильная правовая квалификация; 3) обнаруживаются предусмотренные ч. 1 ст. 381 проекта обстоятельства; 4) обнаруживается, что в отношении обвиняемого было назначено за совершенное преступление не предусмотренное законом наказание, мера наказания или назначенное в отношении его наказание было неправильно подсчитано и т.д.¹⁷ А также были сделаны некоторые изменения по поводу оснований отмены или изменения судебного решения в апелляционном порядке. При этом следует подчеркнуть, что данному подходу способствовали как мнения ряда ученых¹⁸, так и правовые позиции Кассационного суда РА по конкретным делам¹⁹. Кассационный суд выделил те случаи, когда апелляционный суд может по своей инициативе выйти за пределы апелляционного протеста. Поддерживая позицию высшей судебной инстанции, следует отметить, что законотворческий процесс немыслим без учета прецедентных решений. Иначе говоря, осуществляя правосудие по конкретным делам, Кассационный суд способствует развитию и совершенствованию как эффективной деятельности самой судебной

системы, так и текущего законодательства и проводимых в стране государственно-правовых реформ.

В 2014 году был разработан проект концепции конституционных реформ РА. Данная концепция допускает возможность создания в РА двухступенчатой судебной системы, вместо трехступенчатой, то есть во второй инстанции будут включены полномочия суда и апелляционной, и кассационной инстанции²⁰, что на наш взгляд неправильно.

По ст. 92 Конституции РА, в редакции от 27.11.2005 года, на кассационный суд РА была возложена задача: “Обеспечение единообразного применения закона”. Многие из юристов связывали данное положение только с судебным прецедентом, отождествляя эту задачу с осуществлением правосудия. Была принята такая модель, по которой кассационный суд, как вышестоящая судебная инстанция, по существу был лишен возможности осуществления правосудия. Но согласно ст. 91 Конституции РА: “В РА правосудие осуществляют только суды”²¹. Несмотря на то обстоятельство, что в течение последнего года были предприняты некоторые меры в направлении восстановления места и роли высшей судебной инстанции, но все-таки необходимо создать новую модель, которая, с одной стороны подчеркнуло бы четкий перечень полномочий Кассационного суда РА, а с другой стороны дала бы возможность действовать полноценно, как высшая судебная инстанция, осуществляющая правосудие. Проблемы и пробелы в судебной системе и законодательствах РА не исчерпываются перечисленными обстоятельствами, но все это дает основание отметить, что судебно-правовые реформы должны иметь системный характер.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 27.11.2005թ. խմբագրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր:

2. ՀՀ Սահմանադրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր. 1995:

3. Конституция Российской Федерации от 25.12.1993 с изменениями от 30.12.2008.

4. Уголовно-процессуальный кодекс РФ. М., Издательство Омега-Л, 2009.

5. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, փոփոխություններն ու լրացումները 2010 թվականի սեպտեմբերի 10-ի դրությամբ:

6. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, Եր., 2009:

7. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, Եր., 2012:

8. ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի նախագիծ, 2014, Երևան:

9. **Ավետիսյան Ս.Ս.** ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: Եր.: ՀՌ-Հ հրատարակչություն, 2010:

10. **Գիրանդյան Ս., Մելիքյան Ռ.** Վերաքննությունը քրեական դատավարությունում // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (35), 2007:

11. **Խաչատրյան Մ.Գ.** Արդարացի դատական քննության իրավունք, Երևան, 2004:

12. **Зажницкий В. И.** О направлениях совершенствования Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации//Журнал российского права. 2004, №4.

13. **Рыжаков А. П., Сергеев А. И.** Кассационное производство. М., 1997.

14. **Сидорова Н.В.** Апелляция в системе производств в суде второй инстанции в уголовном процессе России. М., Юрайт. Издат, 2006.

15. Уголовно-процессуальное право. Под общ. ред. П. А. Лупинской. М., 1997.

16. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, 4 ноября 1950 года, Рим.

17. ЕСПЧ, Рингейзен против Австрии. 1971 года 16 июля.

18. ЕСПЧ, Томан против Швейцарии. 1996 года 10 июня.

19. Решение от 25 апреля 1978 года по делу Тугер, Series A: Judgments and Decisions, Volume 26 (1978).

20. Протокол N 7 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Страсбург, 22 ноября 1984г.) (с изменениями от 11 мая 1994г.) ETS N 117.

21. General Comment of the Human Rights Committee Concerning. Art. 14. Rep. of 1984. Ann. VI.

22. Explanatory Memorandum. Doc. H (84) 5 (1972).

23. Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence. Efficiency and Role of Judges.

24. ՀՀ վճարել դատարանի՝ Ա. Խորշողյանի գործով 2012թ. հունիսի 8-ի թիվ ԵԱԲԳ/0065/01/11 որոշում:

25. ՀՀ վճարել դատարանի՝ Մ. Էլոյանի և այլոց գործով 2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԳ/0211/01/10 որոշում:

1. **Рыжаков А. П., Сергеев А. И.** Кассационное производство. М., 1997, с. 4.

2. Решение от 25 апреля 1978 года по делу Тугер, Series A: Judgments and Decisions, Volume 26 (1978), P.16

3. **Ավետիսյան Ս.Ս.** ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: Եր.: ՀՌ-Հ հրատարակչություն, 2010, էջ 6-7:

4. **Խաչատրյան Մ.Գ.** Արդարացի դատական քննության իրավունք, Երևան, 2004, էջ 77-78:

5. Рингейзен против Австрии. 1971 года 16 июля, с. 97.

6. Томан против Швейцарии. 1996 года 10 июня.

7. Протокол N7 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Страсбург, 22 ноября 1984г.) (с изменениями от 11 мая 1994г.) ETS N 117, с. 2.

8. General Comment of the Human Rights Committee Concerning. Art. 14. Rep. of 1984. Ann. VI. P. 17.

9. Explanatory Memorandum. Doc. H (84) 5 (1972), p. 9, 10.

10. Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence. Efficiency and Role of Judges, принята Комитетом Министров 13 октября 1994 на 518 встрече заместителей министров.

11. Уголовно-процессуальное право. Под общ. ред. П. А. Лупинской. М., 1997, с. 445-446.

12. **Сидорова Н.В.** Апелляция в системе производств в суде второй инстанции в уголовном процес-

се России. М., Юрайт. Издат, 2006, с. 78; **Зажницкий В. И.** О направлениях совершенствования Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации//Журнал российского права. 2004, N4, с. 114.

13. **Сидорова Н.В.** Указ. соч. с. 86.

14. **Зажницкий В. И.** О направлениях совершенствования Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации//Журнал российского права. 2004. №4, с. 116.

15. ՀՀ Սահմանադրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր, 1995, հոդված 20, մաս 3:

16. **Ավետիսյան Ս.Ս.** ՀՀ դատական համակարգի և քրեական դատավարության զարգացման հիմնախնդիրները: Եր.: ՀՌ-Հ հրատարակչություն, 2010, էջ 13-18: **Գիրանդյան Ս., Մելիքյան Ռ.** Վերաքննությունը քրեական դատավարությունում // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (35), 2007, էջ 5-15:

17. ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, Եր., 2012:

18. **Ավետիսյան Ս.Ս.** Նույն տեղը, էջ 13, 14:

19. ՀՀ վճարել դատարանի՝ Ա. Խորշողյանի գործով 2012թ. հունիսի 8-ի թիվ ԵԱԲԳ/0065/01/11 և Մ. Էլոյանի և այլոց գործով 2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԳ/0211/01/10 որոշումներ:

20. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի նախագիծ, 2014թ., Երևան, <http://moj.am/storage/uploads/A1.pdf>:

21. ՀՀ Սահմանադրություն, 27.11.2005թ. խմբագրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր, 92-րդ հոդված 92 և ՀՀ Սահմանադրություն, Պաշտոնական տեղեկագիր. 1995, 91-րդ հոդված:

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 – 4 (189 – 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչպանություն

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅՑ ԴԵՏԱԿԱՆ ԴԱՇՏԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ

Անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն իրենից ներկայացնում է դեմոկրատական հասարակության կարևոր առանձնահատկություն, որն անհրաժեշտ պայման է իրավական պետության կայացման և ձևավորման համար:

Առաջին և կարևորագույն քայլը իրավական և դեմոկրատական պետություն դառնալու ճանապարհին Հայաստանի Հանրապետության համար դարձավ 1995թ. հուլիսի 5-ին ընդունված և 2005թ. նոյեմբերի 25-ին փոփոխված ՀՀ Սահմանադրությունը: Բացի ՀՀ Սահմանադրությունից, հարկ ենք համարում նշել նաև 10.12.1948թ. Մարդու իրավունքների հանրապետության հռչակագրի և 1950թ. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի առանձնահատուկ դերը ՀՀ օրինաստեղծ գործունեության վրա:

ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է (1-ին հոդված): Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են: Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան (3-րդ հոդված): Մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անբաժանելի հիմք, հարգվում և պաշտպան-

վում է պետության կողմից (14-րդ հոդված): Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք (18-րդ հոդված): Բոլորն ունեն իրենց խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրենց ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք (19-րդ հոդված): Յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք (20-րդ հոդված)¹:

Այնուհանդերձ, կարևորելով արդեն իսկ գործող իրավական նորմերի արժեքը, պետք է փաստել, որ դեռ վաղ է խոսել Հայաստանի Հանրապետության մասին, ինչպես մի պետություն, որը հիմնված է օրենքի գերակայության վրա, որն ապահովում է ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված անձանց իրավունքները և հիմնարար ազատությունները: Այս ամենը հաստատում է այն հանգամանքը, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների բնագավառը, ընդհանուր առմամբ, չի կարող համարվել բավարար: Այս ամենը, առաջին հերթին, կապված է այն հանգամանքի հետ, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքները և ազատությունները, որոնք ամ-

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րագրված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, անհրաժեշտ կերպով իրենց ամրագրումը չեն գտել ՀՀ օրենսդրությունում, որն էլ իր հերթին պաշտպանության մեխանիզմների բացեր է առաջացնում:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանության ինստիտուտի ձևավորումն սկսվեց 1990-ական թվականներից:

Կարելի է համարել, որ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը խթան հանդիսացավ օրենսդրության զարգացմանը մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների ոլորտում: ՀՀ օրինաստեղծ գործունեության մեջ ավելի բարձրացավ անձանց դերը:

Չնայած այն փաստին, որ երկար ժամանակ որևէ իրավական նորմ չէր ընդունվել քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանության միջոցների կիրառման հարցով, այդուհանդերձ մեծածավալ աշխատանք էր տարվում այդ ինստիտուտի ներդրման հարցում:

Այս ամենի արդյունքում 01.07.1998թ ընդունված ՀՀ քրեական դատավարությունում տեղ գտավ «ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությունը» (12-րդ գլուխ)²:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ամրապնդում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ազատության և անձեռնմխելիության: Սեյ ալ սկզբունքի համաձայն՝ անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելը պարտադիր է քրեական դատավարությանը մասնակցող բոլոր մարմինների և անձանց համար:

Քրեական դատավարության նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ են այնպիսի պայմաններ, որոնց արդյունքում կարող է լինել լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ գործի քննություն: Քրեական դատավարության մասնակցող անձանց նկատմամբ ներգործությունը սպառնալիք է արդարադատության իրականացման համար: Քրեական դատավարությանը մաս-

նակցող անձանց պաշտպանության ապահովումը պետության պարտավորությունն է, որն էլ հանդիսանում է արդարադատության իրականացման հովանավոր՝ բառի բուն իմաստով: Այդ իսկ պատճառով քրեական դատավարության խնդիրների լուծման համար անչափ կարևոր է գերծ պահել քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ անօրինական ազդեցությունից: Պետությունը, Սահմանադրությամբ ամրագրելով այն հանգամանքը, որ հանդիսանում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների երաշխավոր, իր վրա է վերցնում պարտավորություն, որպեսզի պաշտպանի քրեատավարական յուրաքանչյուր հարաբերությունների մասնակցող սուբյեկտներին, որոնք բարեխղճորեն կատարում են իրենց քաղաքացիական պարտավորությունները³: Իսկ այն պարագայում, երբ պետությունը չի կատարում իր պարտականությունը վերոգրյալ անձանց պաշտպանության նկատմամբ, այդ ժամանակ նրանց կողմից քրեական գործի բացահայտմանը մասնակցելուց հրաժարվելը, ինչպես նաև հետագայում դատական քննությանը մասնակցելը բարոյական տեսանկյունից չի կարող դատապարտելի լինել:

Հատուկ ուշադրության են արժանի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի այն նորմերը, որոնք համակարգային մոտեցում են ցուցաբերում պաշտպանության միջոցների կիրառման քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ: Առաջին անգամ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրվեցին պաշտպանության կարիք ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառվող պաշտպանության միջոցները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող յուրաքանչյուր անձ, ով կարող է հարորդել տվյալներ, որոնք նշանակություն ունեն հանցագործությունը բացահայտելու և կատարողին հայտնաբերելու համար, ինչի հետևանքով կարող է վտանգվել նրա, նրա ընտանիքի անդամի,

Քրեական դատավարություն

մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կյանքը, առողջությունը, գույքը, իրավունքները և օրինական շահերը, ունի պաշտպանության իրավունք: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձի, ինչպես նաև նրա ընտանիքի անդամի, մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի պաշտպանությունն իրականացնում է քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը: Կարծում ենք, որ ուշադրության է արժանի այն համագամանքը, որ պաշտպանության միջոցները կիրառել են ոչ միայն քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ, այլ արդեն իսկ նշված ընտանիքի անդամի, մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի նկատմամբ: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 40-րդ կետի համաձայն՝ մերձավոր ազգականներ են համարվում ծնողները, զավակները, որդեգրողները, որդեգրվածները, հարազատ և ոչ հարազատ (համահայր կամ համամայր) եղբայրները և քույրերը, վերջիններիս՝ փեսան և հարսը: Նույն օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերությունում ամրագրված է, որ 12-րդ գլխում մերձավոր է համարվում այն անձը, որի պաշտպանության նպատակով քրեական դատավարությանը մասնակցող անձը գրավոր դիմում է ներկայացրել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի համաձայն՝ գոյություն ունեն իրենց տեսակով տարբեր 12 տիպի պաշտպանության միջոցներ: Պաշտպանության միջոցների կիրառման միակ հիմքը քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության ասպահովումն է: Սինույն ժամանակ հարկ է նկատել, որ օրենքով ինչպես վերը նշված, այնպես էլ այլ հիմքեր նախատեսված չեն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը, հայտնաբերելով, որ պաշտպանվող անձը պաշտպանության կարիք ունի, այդ անձի գրավոր դիմումի հիման

վրա կամ իր նախաձեռնությամբ որոշում է կայացնում պաշտպանության միջոց ձեռնարկելու մասին, որը ենթակա է անհապաղ կատարման: Այսպիսով, օրենքը թույլ է տալիս վարույթն իրականացնող մարմնին՝ դատարանին, դատախազին, քննիչին, հետաքննության մարմնին և հետաքննիչին, ինքնուրույն որոշում կայացնել պաշտպանության միջոցի կիրառման նպատակահարմարության մասին, կամ հակառակը՝ պաշտպանության միջոցների կիրառման ոչ նպատակահարմար լինելը խոցելի անձանց նկատմամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտպանության միջոցներն են՝

1. անձին պաշտոնապես նախագրուցացնելը, ումից սպասվում է պաշտպանվող անձի նկատմամբ բռնության վտանգ կամ այլ հանցանքի կատարում.
2. պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները պաշտպանելը.
3. պաշտպանվող անձի անձնական անվտանգությունն ասպահովելը, բնակարանը և այլ գույքը պահպանելը.
4. պաշտպանվող անձին անհատական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելը և վտանգի մասին հայտնելը.
5. վերահսկողության տեխնիկական միջոցներ օգտագործելը և հեռախոսային ու այլ հաղորդումները գաղտնալսելը.
6. պաշտպանվող անձի՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայանալու անվտանգությունն ասպահովելը.
7. կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ այնպիսի խափանման միջոց ընտրելը, որը կբացառի նրանց կողմից պաշտպանվող անձի հանդեպ բռնության կամ այլ հանցանքի կատարման հնարավորությունը.
8. պաշտպանվող անձին բնակության այլ վայր փոխադրելը.
9. պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերը փոխարինելը կամ արտաքինը փոխելը.
10. պաշտպանվող անձի աշխատանքի, ծառայության կամ ուսման վայրը փոփոխելը.

11. դատական նիստերի դահլիճից առանձին անձանց հեռացնելը կամ դնելու դատական քննություն անցկացնելը.

12. դատարանում պաշտպանվող անձին հարցաքննելը՝ առանց նրա ինքնուրույն մասին տեղեկությունների հրապարակման:

Անհրաժեշտության դեպքում կարող են իրականացվել մեկից ավելի պաշտպանության միջոցներ:

Անձի նկատմամբ պաշտպանության միջոցներ կիրառելիս չպետք է սահմանափակվեն իր իրավունքները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98³-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտպանվող անձը ժամանակավոր կամ մշտապես փոխադրվում է բնակության այլ վայր իր իսկ գրավոր համաձայնությամբ, եթե առկա է այնպիսի իրադրություն, երբ պաշտպանվող անձի անձնական անվտանգությունը չի կարող ապահովվել այլ միջոցներով: Այստեղ հարց է առաջանում՝ անձի, թե՞ պետության ֆինանսական միջոցների հաշվին է կատարվում այս ամենը: Եթե մի պահ, տեսականորեն պատկերացնենք, որ այս ամենը կատարվում է պետության հաշվին, ապա պետք է նշել, որ այս պարագայում չի թույլատրվում պաշտպանվող անձի կյանքի և ապրուստի էական բարելավում:

Օրինակ՝ ԳԳՀ օրենքներով ամրագրված է, որ պաշտպանվող անձի ֆինանսական վիճակը չպետք է լինի ավելի, քան մինչև իր նկատմամբ պաշտպանության միջոց ընտրելը. սրանով բացառվում է վկայություն ստանալ ֆինանսական միջոցների շահագործման եղանակով⁴:

Անդրադառնալով ներպետական իրավական համակարգում քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանության միջոցներին՝ պետք է փաստել հետևյալը.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98²-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտպանվող անձի կյանքին կամ առողջությանը սպառնացող վտանգի մասին վկայող փաստերի առկայության դեպքում, որոնք բավարար չեն այն անձի նկատմամբ

քրեական հետապնդում հարուցելու համար, որից սպասվում է բռնության կամ այլ հանցանքի կատարման վտանգ, քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը նրան պաշտոնապես նախազգուշացնում է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հավանականության մասին: Նախազգուշացումը կատարվում է՝ անձից ստորագրություն վերցնելով: Սույն պաշտպանության միջոցի կարգավորմամբ լուծվում է երկու խնդիր՝

1. պաշտոնական նախազգուշացումը չի կարող ձեռնարկվել, եթե առկա են քրեական գործ հարուցելու բավարար հիմքեր, հետևաբար պաշտոնական նախազգուշացման ձեռնարկումը չի կարող հակասել քրեական դատավարության հանրայնության սկզբունքին.

2. դատական քննության ընթացքում դատարանը նույնպես անմիջականորեն կարող է անձին նախազգուշացնել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորության մասին⁵:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 98³-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների պաշտպանությունն իրականացվում է՝

1. քրեական գործի նյութերում և այլ փաստաթղթերում կամ տեղեկություններ պարունակող կրիչներում, ինչպես նաև քննչական գործողությունների կամ դատական նիստերի արձանագրություններում անձի մասին տեղեկությունների սահմանափակումով՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ քրեական գործում առկա արձանագրային տվյալներում պաշտպանվող անձի ազգանունը, անունը, հայրանունը կեղծանուններով փոխարինելու միջոցով.

2. պաշտպանվող անձի մասին տեղեկություններ հանձնելու վրա ժամանակավոր արգելք դնելով:

Անհրաժեշտ ենք համարում մեկնաբանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98³-րդ հոդվածում օգտագործվող «քրեական գործի նյութեր», «քննչական և դատական գործողության արձա-

Քրեական դատավարություն

նագրություն», «այլ փաստաթուղթ», «պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալներ» հասկացությունները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նյութեր են փաստաթղթերն ու այլ առարկաները, որոնք գործի բաղկացուցիչ մասն են կամ ներկայացված են գործին կցվելու համար, հաղորդումներ, ինչպես նաև փաստաթղթեր կամ այլ առարկաներ, որոնք կարող են նպաստել գործով վարույթի ընթացքում նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելուն:

Նույն օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քննչական և դատական գործողությունների արձանագրությունները նույն օրենսգրքով նախատեսված գրավոր կազմված փաստաթղթեր են, որոնք հաստատում են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից անմիջականորեն ընկալված, քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ փաստաթուղթ է թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, զժագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որով կարող են հաստատվել քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներ:

«Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքի⁶ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ անհատական տվյալը նյութական կրիչի վրա գրավոր կամ այլ կերպ ամրագրված՝ ֆիզիկական անձին վերաբերող փաստերի, դեպքերի, հանգամանքների մասին ցանկացած տվյալ է այնպիսի տեսքով, որը թույլ է տալիս կամ կարող է թույլ տալ նույնականացնել անհատի ինքնությունը: «Անձնական բնույթի տեղեկությունների մեքենայացված մշակման բնագավառում մասնավոր անձանց պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի⁷ համաձայն՝ «անձնական բնույթի տեղեկություններ» եզրույթը նշանակում է նույնացված կամ նույնացման ենթակա ֆիզիկական

անձի մասին ցանկացած տեղեկություն: «Պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալներ» հասկացությունը մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել, որ համախառն հարցաքննության ընթացքում անձը հաղորդում է այնպիսի խիստ գաղտնի բնույթի տեղեկություն, որը կարող է իմանալ միայն մեկ անձ: Նշված տեղեկությունները քննչական կամ այլ դատավարական գործողության արձանագրության մեջ նշելը հնարավորություն է տալիս նույնացնել պաշտպանվող անձին: Նման իրավիճակներին խուսափելու նպատակով, քննչական և դատական գործողությանը նախապատրաստվելիս, վարույթն իրականացնող մարմինը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է պարզի, թե ցուցմունք տվող անձի (պաշտպանվող անձի) հաղորդած ո՞ր տեղեկություններն են, որ հայտնի են միայն իրեն, որպեսզի որոշի, արդյոք դրանք գործի համար ունեն վճռորոշ նշանակություն և անհրաժեշտ է արդյոք դրանք ամրագրել արձանագրության մեջ: Թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 98³-րդ հոդվածում նշվում է պաշտպանվող անձի անվան, ազգանվան և հայրանվան մասին, սակայն անձի ինքնությունը հաստատող տեղեկություն կարող են համարվել նաև բնակության հասցեի, աշխատանքի վայրի, կրթական հաստատության մասին տեղեկությունները և այլն:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98³ հոդվածը նախատեսում է պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների պաշտպանության երկու եղանակ՝

1. քրեական գործում առկա արձանագրային տվյալներում պաշտպանվող անձի ազգանունը, անունը, հայրանունը կեղծանուններով փոխարինելը.

2. պաշտպանվող անձի մասին տեղեկություններ հանձնելու վրա ժամանակավոր արգելք դնելը:

Անանուն վկաների ինստիտուտն արտասահմանյան երկրների օրենսդրությանը և իրավակիրառ պրակտիկային հայտնի է վաղուց: Արդյոք ՀՀ քր. դատ. օր-ի փոփոխություններով նույնպես նախատեսվեց

անանուն վկաների ինստիտուտը: Մինչ քուն հարցին պատասխանելը, նշենք, որ «անանունություն» հասկացությունը բառացի նշանակում է՝ ինչ-որ բան՝ առանց հեղինակի անունը նշելու: Քրեական դատավարությունում վկայի անանունությունն ընդհանուր հասկացություն է, որի դեպքում օրենքով սահմանված ընթացակարգի հիման վրա գաղտնի են պահվում քրեական դատավարությանը մասնակցող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները (պաշտպանվող անձի ազգանունը, անունը, հայրանունը), պաշտպանվող անձից գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներն ստացվում են այնպիսի պայմաններում, երբ բացառվում է անձի ինքնության ճանաչումը: Կարծում ենք, ՀՀ քր. դատ. օր-ը նախատեսում է անանուն վկաների ինստիտուտը, քանի որ նոր կարգավորման պայմաններում վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն է տրվել քրեական գործի արձանագրային տվյալներում օգտագործել պաշտպանվող անձի կեղծանուն (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98³ հոդված), ինչպես նաև պաշտպանվող անձին դատարանում հարցաքննել՝ առանց նրա ինքնությունը բացահայտելու (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98³-րդ հոդված):

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98³-րդ հոդվածի համաձայն՝ տեղեկությունները սահմանափակելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը և դրան առնչվող նյութերն առանձնացվում են քրեական գործի մյուս նյութերից և պահվում վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ: Ի դեպ, հիշեցնենք, որ նման կարգավորում նախատեսված էր մինչև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 25.05.2006թ-ի փոփոխությունները և լրացումները:

Պարզաբանման կարիք ունի այն հարցադրումը, թե որ նյութերը պետք է առանձնացվեն քրեական գործի հիմնական նյութերից:

Կարծում ենք, եթե պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալները սահմանափակվել են քննչական կամ դատական գործողությունների արձանագրու-

թյուններում կամ քրեական գործի այլ նյութերում պաշտպանվող անձի կեղծանուն օգտագործելու ճանապարհով, ապա նման արձանագրությունները գործի նյութերից առանձնացնելու կարիք չկա: Բանն այն է, որ արձանագրություններում պաշտպանվող անձի անունը, ազգանունը, հայրանունը կեղծանուններով փոխարինելու դեպքում ինքնին ապահովվում է պաշտպանվող անձի ինքնության գաղտնիությունը, ուստի եթե քննչական գործողության արձանագրություններում չկան անձի ինքնությունը հաստատող այլ տվյալներ, ապա կեղծանվամբ արձանագրությունները գործի նյութերից առանձնացնելն անիմաստ է դառնում:

Պետք է նկատի ունենալ, որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98³-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս կեղծանվամբ փոխարինել միայն անձի անունը, ազգանունը և հայրանունը, մինչդեռ պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող այնպիսի տվյալներ, ինչպիսիք են՝ բնակության, աշխատանքի, ուսման վայրի մասին տվյալները, դատավարական գործողությունների արձանագրություններում փոխելն անթույլատրելի է: Բացի այդ, ինչպես նշվեց, քննչական և այլ դատավարական գործողությունների ընթացքում պաշտպանվող անձը կարող է հարողել այնպիսի խիստ գաղտնի բնույթի տեղեկություններ, որոնք կարող է իմանալ միայն մեկ անձ: Նշված տեղեկությունները քննչական կամ այլ դատավարական գործողության մեջ նշելը հնարավորություն է տալիս նույնացնել պաշտպանվող անձին: Անձի ինքնությունը հաստատող նման բնույթի տվյալները կարելի է սահմանափակել այդպիսի տեղեկություններ պարունակող քրեական գործի նյութերը և այլ փաստաթղթերը կամ տեղեկություններ պարունակող կրիչները, ինչպես նաև քննչական գործողությունների կամ դատական միատերի արձանագրությունները քրեական գործի մյուս նյութերից առանձնացնելով և վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ պահելով:

Այս կապակցությամբ պետք է հաշվի

Քրեական դատավարություն

առնել մեկ կարևոր հանգամանք: Երբ սահմանափակվում են ոչ միայն պաշտպանվող անձի տվյալները, այլ նաև քննչական գործողության արձանագրության բովանդակությունը, ապա դա էականորեն սահմանափակում է մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը, ուստի նման դեպքում առավել բարձր է դառնում մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման նպատակով պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների բացահայտման անհրաժեշտության հավանականությունը:

Պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների սահմանափակման ժամանակ, վարույթն իրականացնող մարմինը քրեական գործի նյութերը համակարգելիս, դրանք պետք է խմբավորի այնպես, որ առանձին մասում ընդգրկվեն պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալներ պարունակող նյութերը: Նախաքննության ավարտին դատավարությանը մասնակցող անձինք չեն կարող ծանոթանալ առանձնացված նյութերին:

Պաշտպանվող անձի մասնակցությամբ կատարված քննչական գործողության արձանագրությունները հիմնական վարույթից առանձնացնելու դեպքում, վարույթն իրականացնող մարմինը, մեղադրական եզրակացություն կազմելիս, արդյոք կարող է այն հիմնավորել այդ քննչական գործողության արձանագրություններով: Պաշտպանվող անձի մասին տվյալների մատչելիության սահմանափակման նախկին կարգավորման պայմաններում վարույթն իրականացնող մարմինը մեղադրական եզրակացություն կազմելիս հարկադրված էր բացահայտելու պաշտպանվող անձի մասին տվյալները: Այսպես, Երևան քաղաքի էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքի դատախազությունում քննվող քրեական գործերից մեկում 20.03.2005թ. կայացվել է վկաների նկատմամբ պաշտպանության միջոց ձեռնարկելու մասին որոշում: Որպես պաշտպանության միջոց ընտրվել է վկայի մասին տեղեկությունների մատչելիության սահմանափակումը, և որոշվել է վկաների

անվտանգության ապահովման համար քրեական գործից առանձնացնել վկաների ցուցմունքները և պահել առանձին ծրարում՝ գործի հետ: Նշված քրեական գործով 30.03.2005թ. կազմվել է մեղադրական եզրակացություն: Մեղադրական եզրակացության ուսումնասիրության արդյունքում պարզվեց, որ քննիչը մեղադրական եզրակացության մեջ վկայակոչել է 20.03.2005թ. որոշմամբ պաշտպանության տակ վերցված անձանց ցուցմունքները՝ նշելով նրանց անունը, ազգանունը: Պաշտպանվող անձինք ցուցմունքներ են տվել նաև դատարանում:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 25.05.2006թ. փոփոխությունները և լրացումները հնարավորություն են տալիս մեղադրական եզրակացության մեջ չհիշատակել պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալներ: Այսպես, վարույթն իրականացնող մարմինը, մեղադրական եզրակացությունը հիմնավորելով պաշտպանվող անձի ցուցմունքներով կամ նրա հաղորդած այլ տեղեկություններով, պաշտպանվող անձի անունը, ազգանունը, հայրանունը փոխարինում է կեղծանվամբ: Խորհուրդ է տրվում մեղադրական եզրակացության մեջ չհիշատակել պաշտպանվող անձի ինքնության մասին այլ տեղեկություններ⁸:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 271-րդ հոդվածի համաձայն՝ մեղադրական եզրակացությանը կցվում է դատական նիստին կանչվելու ենթակա անձանց ցուցակը: Ցուցակում քննիչը նշում է կանչման ենթակա անձանց գտնվելու տեղը և գործի էջերը, որոնք պարունակում են նրանց ցուցմունքները կամ եզրակացությունները: Սույն դրույթը չի կիրառվում այն դեպքում, երբ դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ որպես պաշտպանության միջոց ընտրվել է պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների պաշտպանությունը: Նշված անձանց տվյալները չեն ընդգրկվում դատական նիստին կանչվելու ենթակա անձանց ցուցակում: Եթե մեղադրական եզրակացությունում հղում է կատարվել պաշտպանվող անձի ցուցմունքների վրա,

ապա այդ պարագայում դատակոչման ենթակա անձանց կեղծանունները, սակայն բնակության, աշխատանքի, ուսման վայրը չպետք է արտացոլվեն նշված ցուցակում:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 276-րդ հոդվածի համաձայն՝ մինչ գործը դատարան ուղարկելը դատախազն իրավունք ունի իր որոշմամբ կրճատել կամ լրացնել դատական միտին կանչման ենթակա անձանց ցուցակը: Ցուցակից չեն կարող հանվել մեղադրյալը, գործունակ տուժողը, տուժողների և մեղադրյալների օրինական ներկայացուցիչները, քաղաքացիական պատասխանողները և նրանց ներկայացուցիչները: Դատախազը կարող է այս լիազորությունից օգտվել նաև դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանության նպատակով:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 98¹³-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի կողմից պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը, առանց նրա ինքնության մասին տվյալների հրապարակման, կարող է կատարվել կեղծանվան օգտագործմամբ:

Պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը կարող է կատարվել դատական միատե-

րի դահլիճից ամբաստանյալի և պաշտպանության կողմի ներկայացուցիչներին հեռացնելուց հետո: Անհրաժեշտության դեպքում պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը կարող է կատարվել այնպիսի պայմաններում, որոնք բացառում են անձի ինքնության ճանաչումը: Այդ նպատակով կարող են օգտագործվել դիմակ, շպար, պաշտպանվող անձի ձայնը փոփոխող սարք և օրենքին չհակասող պաշտպանության այլ միջոցներ: Պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը, առանց դատավարության մյուս մասնակիցների ակներև տեսանելիության, կարող է կատարվել տեսաձայնային և տեխնիկական այլ միջոցների (շղարշ, պաշտպանիչ էկրան, թաղանթ) օգնությամբ՝ դատավարության սահմանափակ շրջանակով մասնակիցների մասնակցությամբ՝ գաղտնիության պահպանման մասին նախազգուշացնելով: Բացառիկ դեպքերում դատարանը կարող է պաշտպանվող անձին ազատել դատական միտին մասնակցելու պարտականությունից՝ նրա կողմից նախկինում տրված ցուցմունքների գրավոր հաստատման առկայության դեպքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն՝ 27.11.2005թ. փոփոխություններով:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք՝ ընդունված 01.07.1998թ.:
3. **Зайцев О.А.** Правовое регулирование и механизмы государственной защиты участников уголовного судопроизводства.
4. **Казаков В. А.** Новый закон об обеспечении социальной и правовой защиты свидетелей в ФРГ// Государство и право, 2000.

5. **Երեմյան Ա., Ղանբարյան Ա.** ՀՀ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական պաշտպանությունը, Երևան, «Լույս», 2006թ.:
6. «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենք՝ ընդունված 08.10.2002թ.:
7. Конвенция о защите частных лиц в отношении автоматизированной обработки данных личного характера. Страсбург, 28.01.1981г.
8. Մեղադրական եզրակացության մեջ չեն նշվում անձի բնակության, աշխատանքի վայրը, անձնագրի տվյալները:

Ձոն ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի դատավորի օգնական,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ

**ԱՐԴԱՐԱՅՄԱՆ ԴԱՏԱՎՃԻՌ ԿԱՅԱՅՆԵԼՈՒ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Դատավարության դեմոկրատական բնույթի մասին է խոսում երկրում կայացրած արդարացման դատավճիռների ընդհանուր քանակը: Յուրաքանչյուր արդարացման դատավճիռ ամկախ և անկողմնակալ դատական համակարգի վկայությունն է, որը կաշկանդված չէ իրավապահ մարմինների գործունեությունից: Արդարացման դատավճիռը դա պետական իշխանության «ինքնասահմանափակման ակտ» է, և չնայած այն հանգամանքին, որ իրավապահ մարմինները, որպես կանոն, դժգոհ են լինում դատարանի կողմից կայացված արդարացման դատավճիռներից, այնուամենայնիվ, նրանք պարտավոր են կատարելու դատարանի այդ հրամայականը: Իսկ արդարացման դատավճիռն իր դրական ազդեցությունն է գործում ոչ միայն տվյալ գործով անցնող ամբաստանյալի համար, այլ նաև տվյալ երկրի ամբողջ հասարակության, քանի որ այն վկայում է երկրում տիրող քաղաքական և իրավական դրական մթնոլորտի մասին [1]:

Արդարացման դատավճիռը ոչ միայն տեսականորեն, այլ նաև փաստացի եղել և մնում է ապօրինի մեղադրանքի ենթարկված անձանց իրավունքները վերականգնելու կարևորագույն միջոցը: Այդ իսկ պատճառով այս դատավարական ինստիտուտի դերի ցանկացած նվազեցումը գրկված է տեսական և գործնական հիմնավորումներից, և քանի դեռ գործում է ժողովրդավարական դատավարության համակարգը, չեն կարող չկայացվել արդարացման դատավճիռներ [2]:

Այս առումով հարկ ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում 2010 թվականի ընթացքում արդարացման դեպքերը (լրիվ կամ մասնակի արդարացում) դատավճիռների ընդհանուր թվականակի մեջ կազմում 1,3% (0,8% լրիվ), 2011-ին 1,8% (1,3% լրիվ), ընդ որում ի համեմատ 2010 թվականի 2011-ին արդարացված անձանց թիվն աճել է 21-ով այսինքն 37,5% [3]: 2012 թվականի ընթացքում քննված քրեական գործերի վիճակագրության համաձայն՝ արդարացման տոկոսը հավասար է եղել 2% (1,3% լրիվ), ի համեմատ 2011 թվականի արդարացվածների թիվն աճել է 7-ով՝ 9,9% [4]: 2012 թվականին արդարացման տոկոսը արդեն հավասար է եղել 2,5 % (1,7% լրիվ) իսկ արդարացվածների թիվն աճել է 12-ով՝ 14,3% [5]:

Վերոհիշյալ վիճակագրական տվյալները վկայում են, որ ՀՀ իրավական համակարգում կարևորվում է արդարացման դատավճի դերը, որպես արդարադատության իրականացման կարևորագույն ակտի, որը ի թիվս այլ հանգամանքների, էապես պայմանավորված է մեր հանրապետությունում դատական համակարգի դերի բարձրացմամբ և գործուն անկախության երաշխիքների ապահովմամբ: Բացի այդ, մեր կարծիքով, արդարացման դատավճիռների թվի ավելացման հետ կապված է նաև երկրի բարձրագույն դատական ատյանի՝ Վճարելի դատարանի որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների միջոցով իրականացվող քրեական քաղաքականությամբ (մեղքի

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

ապացուցման չափանիշ, հանցագործությունների հատկանիշների վերլուծում և այլն): Նշված և այլ հանգամանքներով է պայմանավորված տարեցտարի արդարացման դատավճիռների թվի զգալիորեն ավելացումը, ուստի օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջանում ավելի մանրամասն դիտարկելու դրա կայացման կարգը և վերլուծելու այն հիմքերը, որոնց առկայության պարագայում դատարանը կայացնում է արդարացման դատավճիռ:

Ընդհանուր առմամբ, դատավճիռ կայացնելիս անձի մեղավորության վերաբերյալ եզրահանգման գալիս դատարանը պետք է պատասխանի ՀՀ քր. դատ. օր-ի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4 հարցերին և այդ հարցերից մեկին ժխտողական պատասխանելու դեպքում պարտավոր է կայացնելու արդարացման դատավճիռ՝ ճանաչելով և հռչակելով վերագրվող հանցանքի կատարման մեջ ամբաստանյալի անմեղությունը: Այդ հարցերն են՝ 1) ապացուցված է արդյոք արարքը, որի կատարման մեջ մեղադրվում է ամբաստանյալը, 2) այդ արարքը համապատասխանում է արդյոք քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերի հատկանիշներին, 3) ապացուցված է արդյոք ամբաստանյալի կողմից այդ արարքը կատարելը, 4) ապացուցված է արդյոք ամբաստանյալի մեղավորությունը տվյալ հանցանքը կատարելու մեջ և, եթե այո, ապա քրեական օրենսգրքի որ հոդվածով, մասով, կետով է նախատեսված այն:

Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ 2-րդ հարցի բովանդակությունը չպետք է հասկանալ իբրև հանցակազմի բոլոր հատկանիշների (օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ) միաժամանակյա առկայությունը: Նման պարագայում կատարվի մի իրավիճակ, երբ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերի հատկանիշների առկայությունը պարզելու համար դատարանը պետք է մտովի պատասխանի 3-րդ և 4-րդ հարցերին և դրանից հետո նոր հավաստի բոլոր հատ-

կանիշների առկայությունը, այնուհետև նորից հերթականությամբ անդրադառնա ամբաստանյալի կողմից արարքի կատարման և մեղքի վերաբերյալ հարցերին: Այս պարագայում «այդ արարքը համապատասխանում է արդյոք քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերի հատկանիշներին» հարցին տրված դրական կամ բացասական պատասխանը հանգում է հանցակազմի միայն ձևական կողմին, այսինքն՝ արարքի առկայությունը հաստատված համարելու դեպքում այդ արարքն իրենից որպես այդպիսին արգելված է քրեական օրենսգրքով, ունի բարձր հանրային վտանգավորության աստիճան, թե իր բնույթով վարչական իրավախախտում է կամ քաղաքացիաիրավական դեյիկտ (տարբերակումը հիմնականում պետք է անցկացվի ըստ ուսնձգության օբյեկտների)՝:

Դատավճռում լուծման եթակա վերոնշված հարցերը չպետք է շփոթել Քր. դատ. օր-ի 35-րդ հոդվածում ամրագրված արդարացման հիմքերի հետ՝ չնայած դրանք սերտորեն փոխկապակցված են միմյանց հետ: Օրինակ՝ նշված հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի բովանդակության համաձայն՝ պետք է կայացվի արդարացման դատավճիռ, երբ արարքի մեջ հանցակազմ չկա: Սակայն որպես նշված հիմքի առկայության պատճառ կարող է լինել ինչպես Քր. դատ. օր-ի 360-րդ հոդվածում առկա 2-րդ հարցին տրված բացասական պատասխանը, այնպես էլ մեղքի բացակայության վերաբերյալ հարցին (4-րդ հարց):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Դատարանը պարտավոր է սույն օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի առաջին մասի 1-3-րդ կետերով և երկրորդ մասով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում տվյալ դատական նիստում կայացնել արդարացման դատավճիռ»:

Արդարացման հիմքեր, կամ արդարացման դատավճիռ կայացնելու հիմքե-

Քրեական դատավարություն

րի տակ պետք է հասկանալ 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված հանգամանքները, իսկ 360-րդ հոդվածում արժարժված դատարանի լուծման ենթակա հարցերը միջոց են այդ հիմքերը բացահայտելու և կոնկրետ հիմքի առկայության վերաբերյալ եզրահանգման գալու համար, այսինքն՝ դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելիս լուծման հարցերը լինելով սերտ կապակցված արդարացման հիմքերի հետ, դրանցում առկա հարցերի և արդարացման հիմքերի հաջորդականության առումով խիստ փոխապայմանավորված չեն:

Հետևաբար հիշատակված նորմերի վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրահանգել, որ դատարանը Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ հարցերից մեկին բացասական պատասխան տալու դեպքում բացահայտելով Քր. դատ. օր-ի 35-րդ հոդվածի նշված հիմքերից մեկի առկայությունը՝ պետք է կայացնի արդարացման դատավճիռ: Այս առումով կարելի է նշել, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ արդարացման դատավճիռ կայացնելու «արդարացման» հիմքերը հետևյալն են՝ 1. հանցագործության դեպքի բացակայությունը, 2. հանցակազմի բացակայությունը, 3. վնաս պատճառած արարքի քրեական օրենքով իրավաչափ համարվելը, 4. կատարված հանցագործությանն ամբաստանյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելը:

Քրեադատավարական օրենսդրության տրամաբանության համաձայն՝ անձին արդարացնելն ամեն դեպքում ենթադրում է հստակ այն հիմքը նշելու պարտականություն, որը վկայում է անձին ներկայացված մեղադրանքի անհիմն լինելու մասին, այսինքն՝ արդարացումը հնարավոր է օրենքում նշված հիմքերից միայն մեկի առկայությամբ, այլ ոչ թե դրանց համակցությամբ: Այս առումով հարկավոր է ուշադրություն դարձնել այնպիսի հիմքերի սերտ կապի վրա, ինչպիսիք

սին հանցագործության դեպքի ու հանցակազմի բացակայության հիմքերն են: Այդ երկուսը, անկասկած, վկայում են հանցագործության բացակայության մասին, սակայն քրեադատավարական օրենքով դրանց տրված նշանակությունը և հետևանքները տարբեր են, այդ իսկ պատճառով նույն հանցանքի նկատմամբ միաժամանակ երկու հիմքերի կիրառումն անթույլատրելի է: Շատ հաճախ գրականությունում այս առումով սխալմամբ խոսվում է արդարացման հիմքերի մրցակցության (կոնկուրենցիայի մասին) [6]:

Ճիշտ է, օրենքում նշված ցանկացած հիմքի հիման վրա անձին արդարացնելը, վերջին հաշվով, հանգեցնում է նրան, որ ճանաչվում և հռչակվում է հանցագործության կատարման մեջ ամբաստանյալի անմեղությունը և այս առումով արդարացման հիմքերից յուրաքանչյուրն ունի հավասարազոր իրավաբանական ուժ և հանգեցնում է անձի իրավունքները վերականգնելու պետության պարտականությանը [7]: Սակայն դրա հետ մեկտեղ տարբեր հիմքերով արդարացման դատավճիռ կայացնելու դեպքում այդ ակտերը հանգեցնում են տարբեր իրավական հետևանքների՝ ներկայացված քաղաքացիական հայցի ճակատագրի մասով, քրեական գործի հետագա ընթացքի, արդարացվածին հետագա վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի և այլն:

Բացի այդ, դատարանները շատ հաճախ դատավճիռներում արդարացման հիմքերը նշում են ոչ թե տառացի վերարտադրելով օրենքի նորմը, այլ տարբեր բառակապակցությունների միջոցով՝ «մեղքը ապացուցված չլինելու պատճառով», «ներկայացված մեղադրանքը ապացուցված չլինելու պատճառով», «ապացույցների անբավարարության պատճառով», «քրեադատավարական օրենքի էական խախտումների պատճառով» և այլն:

Այս հանգամանքի կարևորությունը ընդգծել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր Գևորգ Սերոբի Խնուսյանի և այլոց վե-

րաբերյալ 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԷԳ/0030/01/12 որոշմամբ՝ մասնավորապես նշելով. «(...) Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերից որևէ մեկի առկայությունը քրեական դատավարության ցանկացած փուլում անվերապահորեն պետք է հանգեցնի քրեական հետապնդման դադարեցման (բացառությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված դեպքերի), այնուամենայնիվ նշված հիմքերն իրենց բովանդակությամբ և կիրառման իրավական հետևանքներով տարբեր են: Հետևաբար, նշված հիմքերից որևէ մեկի հայտնաբերման դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ոչ միայն որոշում կայացնել քրեական գործի վարույթը կարճելու և (կամ) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին, այլ նաև իր որոշման մեջ հստակ պետք է ամրագրի քրեադատավարական օրենքի այն նորմը, որի հիման վրա կայացվում է այդ որոշումը: (...)» [8]:

Հետևաբար արդարացման դատավճռի ճիշտ կայացումը պայմանավորված է արդարացման հիմքերի ճիշտ մեկնաբանմամբ, կիրառմամբ և արդարադատության շահը պահանջում է ոչ միայն օրենքում նշված հիմքերի առկայության պարագայում անձին արդարացնելու պարտականություն, այլ նաև հստակ Օրենսգրքում նախանշված այն հիմքի կիրառում, որը տվյալ գործի համար հանդիսանում է միակ ճիշտ տարբերակը, իսկ հակառակը՝ հանգեցնում դատական սխալի:

Բացի այդ, Հայաստանի դատական պրակտիկայի ոսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատարանները, երբ գործի քննության ընթացքում մեղադրողը հրաժարվում է մեղադրանքից, սխալմամբ չեն նշում թվարկված չորս արդարացման հիմքերից որևէ մեկը, այլ շատ հաճախ սահմանափակվում են Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 366-րդ հոդվածի 4-

րդ մասի նշմամբ: Տվյալ հոդվածների վերլուծությունը հանգում է նրան, որ դրանք ոչ թե սահմանում են արդարացման հիմքերը, այլ ամրագրում են դատախազի մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությունը և դատավարական կարգը: Արդյունքում անձի համար պարզ չի լինում, թե ինչ հիմքով նա արդարացվեց (իրավական անորոշություն), ինչ պետք է անել քաղաքացիական հայցի հետ և այլն, ուստի նման դեպքերը հղի են անձանց Սահմանադրությամբ ու օրենքներով երաշխավորված իրավունքների ոտնահարման վտանգով և կարող են հանգեցնել ամբաստանյալի դատավարական երաշխիքների չեզոքացմանը:

Օրինակ՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից 2014 թվականի հոկտեմբերի 27-ի դատավճռով ամբաստանյալ Ա.Հ-ն արդարացվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով առաջադրված մեղադրանքում: Դատարանը դատավճռի նկարագրական-պատճառաբանական մասում անձի նկատմամբ արդարացման դատավճիռ կայացնելու անհրաժեշտությունը հիմնավորել է հետևյալ կերպ. «Այսպիսով, դատարանը, (...) ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածով, գտնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի հատկանիշներով մեղադրվող ամբաստանյալ Ա.Հ-ի նկատմամբ պետք է կայացվի արդարացման դատավճիռ՝ մեղադրողի կողմից ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքից հրաժարվելու հիմքով» [9] (ընդգծումը՝ Ձ.Հ.):

Հետևաբար, մեղադրողի կողմից դատարանում մեղադրանքից հրաժարվելը չի հանդիսանում արդարացման դատավճիռ կայացնելու հիմք, քանի որ նշված հանգամանքը թույլ չի տալիս ինքն իրենով եզրահանգման գալ ինչպես վրա հասնող իրավական հետևանքների, այնպես էլ քրեական դատավարության ըն-

Քրեական դատավարություն

թացքում լուծման ենթակա այլ առանցքային հարցերի վերաբերյալ: Ուստի, մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելը ոչ թե արդարացման հիմք է, այլ արդարացման դատավճիռ կայացնելու նախապայման:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ արդարացման դատավճիռ կայացնելու հիմքերը չորսն են, որոնք սպառիչ ցանկով ամրագրված են Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում: Մեր կարծիքով, այդ հիմքերի առավել մանրամասն վերլուծությունը պետք է կատարվի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերում գետեղված դատավճիռ կայացնելիս դատարանի լուծման հարցերի համատեքստում, քանի որ բացի այն հանգամանքից, որ այդ հարցերից ցանկացած մեկին բացասական պատասխանելու դեպքում դատարանը կայացնում է արդարացման դատավճիռ, այլ այդ հարցերը պարզաբանելիս հնարավորություն է ստեղծվում 35-րդ հոդվածում թվարկված տվյալ գործի համար կոնկրետ արդարացման հիմքի բացահայտման համար:

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ արդարացման դատավճիռ կայացնելու առաջին հիմքը հանցագործության դեպքի բացակայությունն է (Քր. դատ. օր. 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ): Արդարացման այս հիմքը կարող է կիրառվել այն ժամանակ, երբ դատարանը պատասխանելով 360-րդ հոդվածով նախատեսված առաջին հարցին կգա եզրահանգման, որ ապացուցված չէ այն արարքը, որի կատարման մեջ մեղադրվում է ամբաստանյալը:

Նշված հոդվածում խոսքը գնում է այն դեպքերի մասին, երբ ամբաստանյալին մեղսագրված արարքն ընդհանրապես տեղի չի ունեցել կենցաղային իմաստով, մեղադրանքում նշված դեպքը և դրա հետևանքները չեն առաջացել կամ կատարվել են ինչ-որ մեկի կամքից անկախ, օրինակ՝ բնության որևիցե ուժի ազդեցու-

թյան ներքո: Հանցագործության դեպքի բացակայությունը նշանակում է այն հանգամանքների ապացուցվածություն, որ անիրավաչափ արարքը, որը մեղսագրվում էր ամբաստանյալին, տեղի չի ունեցել կամ դատաքննության արդյունքներով չի ապացուցվում խնդրո առարկա հանցագործության դեպքի կատարված լինելու և ամբաստանյալի անիրավաչափ գործողությունների արդյունք հանդիսանալու փաստը:

Օրինակ՝ բացակայում է գողության դեպքը, երբ հաստատվում է, որ գույքի պակասորդի մասին եզրահանգումը կատարված է սխալ կատարված գույքագրման արդյունքում: Կամ օրինակ՝ անտառում գտնվել է դիակ՝ բռնության հետքերով, և ամբաստանյալի նկատմամբ դատաքննություն իրականացնելիս պարզվում է, որ վնասվածքները հասցված են եղել ոչ թե մարդու, այլ ինչ-որ գիշատիչ կենդանու կողմից: Այս պարագայում ևս կենցաղային իմաստով դեպքը տեղի է ունեցել, սակայն չի կարելի փաստել, որ առկա է հանցադեպ, հետևաբար նշված քրեական գործը ենթակա է կարճման հանցադեպի բացակայության պատճառաբանությամբ, քանի որ մարդու մահը վրա է հասել ոչ ամբաստանյալի հակաիրավական գործողությունների հետևանքով:

Այս դեպքերում դատական քննության ընթացքում հաստատվում է մեղադրանքի անկենսունակությունը, քանի որ դրա նկարագրական մասը չի համապատասխանում օբյեկտիվ իրականությանը (դատաքննության արդյունքում հաստատված փաստերին), որի հետևանքով դատարանն անձին ճանաչում է անմեղ և կայացնում է արդարացման դատավճիռ: Ընդ որում, դրանով իսկ բացառվում է արդարացվածին ցանկացած տեսակի պատասխանատվություն ենթարկելը բոլոր այն մեղսագրված փաստական հանգամանքների համար, որոնք հանդիսացել են դատական քննության առարկա, իսկ հարուցված քաղաքացիական հայցը ենթա-

կա է մերժման:

2. Օրենսգրքով նախատեսված արդարացման երկրորդ հիմքը հանցակազմի բացակայությունն է (Քր. դատ. օր. 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ): Հանցակազմի բացակայությունը հաստատելու համար դատարանն առաջին հերթին պետք է բացասաբար պատասխանի Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածով նախատեսված հետևյալ հարցին՝ այդ արարքը համապատասխանում է արդյոք քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմերի հատկանիշներին (արարքի հանրային վտանգավորությունը և հակաօրինականությունը):

Վերոնշյալից չի կարելի եզրակացնել, որ ամբաստանյալը չի կատարել իրեն մեղադրված փաստական հանգամանքները, այն ուղղակի վկայում է, որ օբյեկտիվ իրականությունում կատարված որոշակի գործողությունները կամ անգործությունն իրենց մեջ չեն պարունակում որևէ հանցագործության հատկանիշներ: Մույն հարցը լուծելիս դատարանը ելնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդհանուր և հատուկ մասերում ամրագրված «հանցագործություն» հասկացությունից [10]:

Այսպես, դատարանն այս հարցին պատասխանելիս կարող է անձին արդարացնել հանցակազմի բացակայության պատճառով այն դեպքում, երբ այդ արարքի կատարման պահին գործող օրենքով այն չի համարվել հանցագործություն, կամ արարքը կատարելուց հետո հանվել է դրա համար նախատեսված պատասխանատվությունը: Հանցակազմի բացակայությունը կարող է դրսևորվել տարբեր հանգամանքներում՝ կախված հանցագործության շրջա էլեմենտներից մեկի բացակայությամբ:

Գործնականում շատ հաճախ հանցակազմի տարր հանդիսացող օբյեկտի առկայությունը որոշելու դեպքում թույլ են տրվում խախտումներ՝ կախված այլ հարակից օբյեկտների սահմանազատման հետ, որոնք պահպանվում են իրավունքի այլ ճյուղերով: Օրինակ՝ փոխառությամբ վերցրած գումարը չվերադարձնելը չնա-

յած իրավաչափ չէ, սակայն չի հանգեցնում քրեական պատասխանատվության և կրում է քաղաքացիաիրավական բնույթ:

Օբյեկտիվ կողմի հատկանիշների բացակայությունը դրսևորվում է քրեորեն պատժելի հասարակական վտանգ ներկայացնող արարքի բացակայությամբ, հասարակական վտանգ ներկայացնող հետևանքների բացակայության և պատճառահետևանքային կապի բացակայության պարագայում:

Այս հիմքի բացահայտման դժվարությունը հետևյալն է.

- Հանդիպում են դեպքեր, երբ անձը կատարում է հանրության համար որոշակի վտանգ ներկայացնող արարք, որն արգելված չէ քրեական օրենքով: Օրինակ՝ որևէ հակաբարոյական արարք, կամ այլ խախտում, որի համար նախատեսված է վարչական պատասխանատվություն, քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն և այլն:

- Հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ արդարացման ենթակա են այն դեպքերը ևս, երբ կատարված արարքը թեև ձևականորեն պարունակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ արարքի հատկանիշներ, սակայն իր նվազ կարևորության պատճառով հասարակական վտանգավորություն չի ներկայացնում (Քր. օր. 18-րդ հոդված):

- Հանցակազմի բացակայությունն առկա է նաև այն դեպքերում, երբ անձը կամովին հրաժարվում է հանցագործությունն ավարտին հասցնելուց, եթե նրա կատարած գործողություններում փաստացի այլ հանցակազմ առկա չէ (Քր. օր. 36-րդ հոդված):

Իսկ հանցագործության սուբյեկտի հետ կապված արդարացման դատավճիռ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ կարող է կայացվել այն դեպքերում, երբ օրինակ՝ տվյալ հանցակազմի առկայության համար հարկավոր է, որ հանցագործություն կատարած ան-

Քրեական դատավարութիւն

ձը բավարարի հատուկ սուբյեկտի կարգավիճակին, սակայն դատաքննության ժամանակ պարզվում է հակառակը:

Ամբաստանյալի գործողություններում հանցակազմի առկայության հարցը վերջնականապես կարող է լուծվել միայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերի հարցին պատասխանելիս՝ սպացուցված է արդյոք ամբաստանյալի կողմից այդ արարքը կատարելը և սպացուցված է արդյոք ամբաստանյալի մեղավորությունը տվյալ հանցանքը կատարելու մեջ և, եթե այո, սպա քրեական օրենսգրքի n^oր հոդվածով, մասով, կետով է նախատեսված այն: Այդ հարցերի լուծմանը դատարանն անցնում է միայն համոզվելով, որ պահպանված է հանցակազմի ձևակերպումը, այնուհետև պատասխանում է ամբաստանյալի կողմից այդ հակաօրինական արարքը կատարելու հարցին, իսկ արդեն ըստ էության անձի մեղքի մասին եզրահանգման է գալիս 4-րդ հարցի շրջանակներում:

Սուբյեկտի կողմի հատկանիշների բացակայության պայմաններում հանցակազմի բացակայության հիմքով արդարացման դատավճիռ կարող է կայացվել, օրինակ, երբ անձը մեղադրվում է քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելու մեջ առանց մեղքի կամ առանց համապատասխան մեղքի (երբ արարքը կատարվել է անզգուշությամբ, բայց տվյալ հանցակազմը պատասխանատվություն է նախատեսում միայն դիտավորության դեպքում):

Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ դատաքննության արդյունքները կբացառեն արարքի քրեորեն պատժելիությունը, հանրային վտանգավորությունը, ամբաստանյալի մեղավորությունը արդարացման դատավճիռը պետք է կայացվի հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Այդ հիմքով ամբաստանյալին արդարացնելու դեպքում ներկայացված քաղաքացիական հայցը պետք է բողոքի առանց քննության, քանի որ ան-

ձին նշված հիմքով արդարացնելը չի բացառում հետագայում նրան այդ արարքի համար այլ պատասխանատվության ենթարկելը՝ քաղաքացիական, կարգապահական և այլ:

3. Օրենսգրքով սահմանված արդարացման դատավճիռ կայացնելու հաջորդ հիմքն է վնաս պատճառված արարքը քրեական օրենքով օրինական համարվելը: Դատարանը նշված արդարացման հիմքի առկայությունը պարզելու համար, մեր կարծիքով, պետք է բացասականորեն պատասխանի Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածով նախատեսված 4-րդ հարցին: Քանի որ, օրինակ, անհրաժեշտ պաշտպանություն իրականացնելով՝ անձին մահ պատճառելու պարագայում արդարացման դատավճիռ կայացնելու դեպքում փաստվում է արարքի առկայությունը, այն ըստ էության ձևական կողմով համապատասխանում է սպանության հանցակազմին, հաստատվում է նաև, որ ամբաստանյալն է կատարել այդ արարքը, սակայն դրա հետ մեկտեղ մեղքի հարցով տրվում է բացասական պատասխան:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի գլուխ 8-ը սահմանում է այն գործողությունները, որոնք թեև ըստ էության պարունակում են հանցակազմի հատկանիշները, սակայն օրենքի ուժով չեն հանդիսանում հանցագործություն և դրանց կատարման համար անձինք ենթակա չեն քրեական պատասխանատվության: Օրինակ՝ անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում (Քր. օր. 42-րդ հոդված) կամ երբ վնասը պատճառվել է հանցանք կատարած անձին բռնելիս (Քր. օր. 43-րդ հոդված) և այլն: Ընդ որում, հարկ ենք համարում նշել, որ այս դեպքերը շատ հաճախ գնահատվում են ոչ թե հանրային վտանգավոր, այլ չեզոք կամ հանրօգուտ:

Ի տարբերություն ՀՀ օրենսդրության՝ ՌԴ քրեական դատավարությունն այս հանգամանքը դիտարկում է որպես հանցակազմի բացակայության հիմք [11]: Սակայն այս հիմքի տարանջատումը

հանցակազմի բացակայության հիմքից ՀՀ օրենսդրի կարգավորումն առավել նպատակահարմար է, քանի որ, ինչպես նշեցինք, հանցակազմի բացակայության հիմքով արդարացման դատավճիռ կայացնելը չի բացառում նույն փաստական հանգամանքների հիման վրա արդարացվածին քաղաքացիական պատասխանատվության ենթարկելը, ինչը չի կարելի ասել, օրինակ, անհրաժեշտ պաշտպանության կամ հանցանք կատարած անձին բռնելիս համաչափ վնաս պատճառելու դեպքերին: Նշված հանգամանքների առկայության պարագայում պատճառված վնասը, համաձայն քաղաքացիական օրենսգրքի, հատուցման ենթակա չէ (Քաղ. օր. 1060-րդ, 1061-րդ հոդվածներ):

4. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով դատարանը պետք է կայացնի արդարացման դատավճիռ կատարված հանցագործությանն ամբաստանյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելու արդյունքում: Այսինքն՝ դատարանը նախօրոք հաստատական պատասխան պետք է տված լինի արարքի և հանցակազմի ձևական կողմի առկայության մասին, նոր դրանից հետո անդրադառնա Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածով նախատեսված 3-րդ հետևյալ հարցին՝ ապացուցված է արդյոք ամբաստանյալի կողմից այդ արարքը կատարելը:

Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հիմքում ամրագրված «մասնակցությունն ապացուցված չլինելու արդյունքում» ձևակերպումն իրենից ենթադրում է անձի արդարացում ոչ միայն այն դեպքում, երբ ամբաստանյալի մասնակցությունը չի ապացուցվում դատարանում, այլ նաև երբ ապացուցվում է, որ վերջինս մասնակցություն չի ունեցել քննարկվող արարքին:

Այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, նշված օրենսդրական ձևակերպումը խնդրահարույց է, քանի որ գործնականում հասարակության շրջանակներում կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ անձը ամ-

բողջովին արդարացված չէ: Այսինքն՝ կան որոշակի փաստեր, որոնք վկայում են ամբաստանյալի կողմից հանցանքը կատարելու մասին, սակայն դրանք բավարար չեն կամ առկա է ողջամիտ կասկած նրա հանցագործության մասնակցության մեջ: Այդ իսկ պատճառով ՌԳ քրեական դատավարության օրենսգիրքը հրաժարվել է ՌՍՖՍՌ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետում տեղ գտած մնացած նախադրյալից, քանի որ այն նշված պատճառներով ենթարկվել է լուրջ քննադատությունների [12]: Դրա փոխարեն ՌԳ օրենսդրությունում օգտագործվում է հետևյալ ձևակերպումը.

«2. Արդարացման դատավճիռ կայացվում է հետևյալ դեպքերում (...)

2. Եթե ամբաստանյալը կատարված հանցագործությանը չի ունեցել մասնակցություն (НЕПРИЧАСТНОСТЬ)»:

Այս առումով պետք է նշենք, որ վերջին ձևակերպումն էլ առավել է ուրվագծում ամբաստանյալի ռեաբիլիտացված լինելու հանգամանքը հասարակության աչքերում: Հաշվի առնելով նշվածը՝ մենք նպատակահարմար են գտնում վերախմբագրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հետևյալ կերպ. «Քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, իսկ գործի վարույթը ենթակա է կարճման՝ կատարված հանցագործությանը կասկածյալի, մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի կողմից մասնակցություն չունենալու դեպքում»:

Գործող Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով պետք է կայացվի արդարացման դատավճիռ, եթե գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունն ավարտվում է իմացական արդյունքով, որ անձը մասնակցություն չի ունեցել կատարված հանցագործությանը: Իսկ այն դեպքերում, երբ դատարանը ստիպված է ավարտել դատավարությունը կոնկրետ այդ անձի նկատմամբ իրավաբանական

Քրեական դատավարություն

արդյունքով՝ պատճառն այն է, որ գործով հավաքված ապացույցներով չի հաստատվում ամբաստանյալի մասնակցությունը տվյալ հանցագործությանը: Սակայն նշված երկու դեպքերում էլ անձը ձեռք է բերում արդարացվածի կարգավիճակ, քանի որ անմեղության կանխավարկածի ուժով չապացուցված մասնակցությունը հավասարազոր է ապացուցված համարելու, որ անձը չի մասնակցել տվյալ հանցագործության կատարմանը:

Հետևաբար ամբաստանյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելը, որպես կանոն, բնութագրվում է այն հանգամանքով, երբ օբյեկտիվորեն կան սուբյեկտիվորեն (նախաքննություն իրականացնող մարմինների մեղքով) սպառված են բոլոր միջոցները անձի մասնակցությունը հաստատելու համար և նոր ապացույցներ ձեռք բերելու հնարավորությունները:

Դրա հետ մեկտեղ, սույն հիմքով անձի արդարացումը կարող է լինել, երբ դատարանում հետազոտված ապացույցների հիման վրա հաստատվում է ամբաստանյալի այլուրեքությունը, կամ այն փաստը, որ չնայած ամբաստանյալը ներկա է գտնվել հանցագործության կատարման վայրում, սակայն հանդիսանում է միայն ականատես:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե արդարացման դատավճիռ կայացնելիս անհայտ է մնում այդ հանցանքը կատարած անձը, դատարանը, դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, գործն ուղարկում է դատախազին՝ լուծելու նոր անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու հարցը:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը, այս հարցը դիտարկելով հանցագործության հետևանքով տուժողի իրավունքների վերականգման պրիզմայի ներքո, իր 2010 մարտի 30 թիվ ՄԳՈ-871 որոշմամբ ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մա-

սի «...իսկ գործի վարույթը ենթակա է կարճման» դրույթի գոյությունն ու կասկածյալի կամ մեղադրյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելու հիմքով դրա գործադրումը նախաքննության և դատաքննության փուլերում կվտանգի տուժողի շահերի պաշտպանությունը և կարող է արգելք հանդիսանալ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված իրավունքի պաշտպանության համար, ինչպես նաև կասկածի տակ է մնում կասկածյալի կամ մեղադրյալի անմեղությունը՝ հանցագործությանը նրանց մասնակցությունն ապացուցված չլինելու պարագայում (...)»[13]:

Սակայն դատական պրակտիկային հայտնի են դեպքեր, երբ նշված հիմքով անձին արդարացնելիս վերջնական լուծում է տրվում նաև քրեական գործին: Օրինակ՝ խմբակային հանցագործությունների դեպքում, երբ խմբի որոշ անդամների մասով հաստատվում է նրանց մասնակցությունը, իսկ մյուսներինը՝ ոչ, կամ գործի փաստական հանգամանքներից ելնելով՝ դատարանը փաստում է, որ տվյալ հանցագործությունը չէր կարող կատարել այլ անձ, իսկ ամբաստանյալի մասնակցությունը հիմնավորող բավարար ապացույցներ գործում չկան: Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական հայցին, ապա տվյալ պարագայում այն ենթակա է մերժման, քանի որ հաստատվում է ամբաստանյալի կողմից հանցավոր արարքը չկատարելու հանգամանքը²:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ արդարացման դատավճիռը, հանդիսանալով երկրի իրավական համակարգի համար ամենակարևոր պետաիշխանական ակտերից մեկը, իրենից ներկայացնում է օրենքով նախատեսված որոշակի հիմքերի առկայության պարագայում կայացվող դատավարական ակտ, որով ճանաչվում և հռչակվում է ամբաստանյալի անմեղությունը հանցանքի կատարման մեջ: Ամբաստանյալը, անկախ արդարացման հիմքից, ձեռք է բերում իրավունքները վերականգնելու

հնարավորություն, սակայն արդարացման հիմքից կախված կարող է տարբերվել քրեական դատավարության ընթացքում լուծման ենթակա որոշ առանցքային հարցերի ճակատագիրը: Բացի այդ, դատավճռում լուծման ենթակա հարցերը հանդիսանում են դատավարական միջոց՝ պարզելու, թե տվյալ գործով անցնող

ամբաստանյալի նկատմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված չորս արդարացման հիմքերից որն է կիրառելի, ընդ որում, դատարանը պարտավոր է արդարացման դատավճիռ կայացնելիս նշելու այդ հիմքերից մեկը:

1. *Петрухин И.Л.* Оправдательный приговор и право на реабилитацию: монография. М., Проспект, 2013, с. 11-13.
2. *Фаткуллин Ф.Н.* Обвинение и судебный приговор. Казань, 1965, с. 104.
3. Համեմատական վիճակագրական վերլուծություն ՀՀ դատարանների 2010-2011թթ. գործունեության վերաբերյալ էջ 1-2, հասանելի է՝ http://www.court.am/files/news/2151_am.pdf հասցեով (վերջին այցելություն 22.01.2014թ.):
4. Համեմատական վիճակագրական վերլուծություն ՀՀ դատարանների 2011-2012 թթ. գործունեության վերաբերյալ էջ 1-2, հասանելի է՝ http://www.court.am/files/news/2457_am.pdf հասցեով (վերջին այցելություն 22.01.2014թ.):
5. Համեմատական վիճակագրական վերլուծություն ՀՀ դատարանների 2012-2013 թթ. գործունեության վերաբերյալ էջ 1-2, հասանելի է՝ http://www.court.am/files/news/2864_am.pdf հասցեով (վերջին այցելություն 22.01.2014թ.):
6. *Петрухин И.Л.* Оправдательный приговор и право на реабилитацию. М., 2009, с. 99.
7. *Баженова В.* Приговор суда — важнейший акт правосудия по уголовному делу//Судовый весник, N1, 2002, с. 35.
8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԷԴ/0030/01/12

որոշման 16-րդ, 17-րդ կետերը:

9. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԿԴ/0113/01/13 գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 27-ի դատավճիռը, հասանելի է՝ http://www.datalex.am/dl_case_view_page.php?caseType=1&courtID=0&caseID=14355223812298957 հասցեով (վերջին այցելություն 31.01.2015թ.):
10. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս-Երևանի պետ. համալս.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 358:
11. *Чурилов Ю.Ю.* Оправдательный приговор в Российском судопроизводстве. Автореферат дис. ... канд. наук. Воронеж, 2009, с. 65.
12. *Либус И., Резник Г.* Основания оправдания в уголовном процессе//Советская юстиция. 1974, N12, *Соловьев В.В.* Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления как основание прекращения уголовного дела в стадии расследования: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1990.
13. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 մարտի 30 թիվ ՍԴՌ- 871 որոշումը:

1. Այս հարցը իր ճիշտ լուծումն է ստացել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում, որն ունի հետևյալ բովանդակությունը՝ ապացուցված է արդյոք այդ արարքի **հանրային վտանգավորությունը** և քրեական **հակաօրինականությունը** (ընդգծումը՝ Ջ.Հ.):

2. Չնայած սրան, մեր կարծիքով, պետք է

հաշվի առնել քրեական դատավարությունում անձի կողմից հանցագործությունը կատարելը հավաստելու չափանիշը (հիմնավոր կասկածից վեր) էապես տարբերվում է քաղաքացիական դատավարության կարգով փաստերի հաստատման համար պահանջվող ապացուցման չափանիշից:

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 – 4 (189 – 190)

ԴԱՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ՔԱՂԱՔԱԳԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՅԵ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՃԻՌԸ ՎԵՐԱՆԱՅԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Քաղաքացիական դատավարության իրավունքի տեսության մեջ առանձնացվում են վերաքննության լրիվ և ոչ լրիվ (սահմանափակ) տեսակները: Վերաքննության տեսակները միմյանցից տարբերվում են մի շարք հատկանիշներով: Մասնավորապես՝ լրիվ վերաքննության դեպքում.

- գործին մասնակցող անձանց թույլատրվում է առաջին ատյանի դատարանում վկայակոչված փաստերից և ներկայացված ապացույցներից բացի, վերաքննիչ դատարանում վկայակոչել նոր փաստեր և ներկայացնել նոր ապացույցներ.

- վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի բողոքի քննության արդյունքում գործը վերադարձնել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության, այլ պարտավոր է վճիռ կայացնել.

- վերաքննիչ դատարանը գործի փաստական հանգամանքները հետազոտում է լրիվ ծավալով, այսինքն՝ կատարում է գործի հանգամանքների պարզման, ապացույցների հետազոտման և գնահատման այն նույն գործողությունները, ինչ որ առաջին ատյանի դատարանը.

- վերաքննիչ դատարանում տեղի է ունենում գործի նոր, կրկնակի դատական քննություն՝.

- վերաքննիչ դատարանը կաշկանդ-

ված չէ վերաքննիչ բողոքի բովանդակությամբ:

Ոչ լրիվ (սահմանափակ) վերաքննության դեպքում.

- վերաքննիչ դատարանը նոր փաստեր և ապացույցներ չի ընդունում, դատական ակտի կայացման համար հիմք են հանդիսանում առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստերը և հետազոտված ապացույցները.

- վերաքննիչ դատարանը կայացնում է որոշում՝ դատական ակտն անփոփոխ թողնելու կամ այն բեկանելու մասին.

- վերաքննիչ դատարանը գործը լրիվ ծավալով կրկնակի չի քննում.

- վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված է վերաքննիչ բողոքի բովանդակությամբ. բողոքարկվող դատական ակտը վերանայվում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների շրջանակներում³:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքում փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելու մասին» 28.11.2007թ. ՀՕ-281-Ն ՀՀ օրենքով և «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 28.11.2007թ. ՀՕ-277-Ն ՀՀ օրենքով Հայաստանի Հանրապետությունում

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքացիական դատավարութուն

ներդրված լրիվ վերաքննության ինստիտուտը փոխարինվեց սահմանափակ (ոչ լրիվ) վերաքննության ինստիտուտով՝ նախատեսելով, որ վերաքննիչ դատարանը գործը քննում է համապատասխան բողոքի առկայության դեպքում և սահմանափակված է բողոքում ներկայացված հարցերով:

Սահմանափակ վերաքննության ինստիտուտի հիմնական առանձնահատուկ բաղադրիչն այն է, որ վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված է վերաքննիչ բողոքի հիմքերով և հիմնավորումներով, և, ըստ այդմ, դատական ակտը վերանայվում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում⁴: Այսպիսով, դատական ակտը վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում վերանայելու պահանջը հանդիսանում է վերաքննության ոչ լրիվ տեսակի հատկանիշներից մեկը և ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով⁵ և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքով⁶:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ներկայումս գործող խմբագրության 219-րդ հոդվածի 1-ին մասի և ՀՀ դատական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում:

Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը պետք է որոշի վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում⁷ և պարտադիր կերպով պետք է անդրադառնա վերաքննիչ բողոքի բոլոր հիմքերին և հիմնավորումներին⁸:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 44-րդ

հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոք բերելու համար հիմք է դատական սխալը՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, ինչպես նաև նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքները: Այսինքն՝ վերաքննիչ բողոք ներկայացվելու դեպքում այդ բողոքի հիմքում պետք է դրված լինի որևէ դատական սխալ կամ որևէ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանք: Ընդհանուր առմամբ, վերաքննիչ բողոքի (վերաքննիչ բողոք բերելու) հիմքը ստորադաս դատարանի կողմից թույլ տրված դատական սխալն է⁹:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը պետք է պարունակի նշում նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այն խախտման մասին, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքում պետք է նշվեն վերաքննիչ բողոքում նշված նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտման, ինչպես նաև գործի ելքի վրա դրանց ազդեցության վերաբերյալ հիմնավորումները կամ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքների հետևանքով գործի վերանայման հիմքերը:

Այսպիսով, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերի վերլուծությունից հետևում է, որ վերաքննիչ բողոքը պետք է պարունակի.

- առնվազն մեկ նշում առ այն, թե նյութական կամ դատավարական իրավունքի որ նորմն է խախտվել ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից (վերաքննիչ բողոքի հիմք):

- հիմնավորում առ այն, որ տվյալ

Քաղաքացիական դատավարութիւն

(որպէս վերաքննիչ բողոքի հիմք նշված) նորմը խախտվել է ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից.

- հիմնավորում առ այն, որ տվյալ (որպէս վերաքննիչ բողոքի հիմք նշված) նորմի խախտումն ազդել է գործի ելքի վրա:

Վերը նշված երեք կետերից առաջինը հենց վերաքննիչ բողոքի հիմքն է, իսկ երկրորդը և երրորդը միասին՝ վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վերլուծելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը, իրավացիորեն ամրագրել է, որ

1. վերաքննիչ բողոքի հիմքերն են.

- վերաքննիչ բողոքում նշված դատական սխալը՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումը, որը, ըստ բողոք բերող անձի, ազդել է գործի ելքի վրա.

- նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքները:

2. Վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումները վերաքննիչ բողոքի հիմքերի առկայության, ինչպէս նաև գործի ելքի վրա դրանց ազդեցության վերաբերյալ փաստարկներն են, որոնց հիման վրա բողոք բերող անձը հիմնավորում է վերաքննիչ բողոքում ներկայացրած իր պահանջը¹⁰:

Այսպիսով, վերը նշված նորմերի վերլուծությունից, ինչպէս նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումից հետևում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի պահանջներին համահունչ լինելու համար վերաքննիչ բողոքը գործնականում պետք է ձևակերպվի հետևյալ կերպ.

- նախ՝ բողոք բերած անձի կողմից պետք է նշվի, թե նյութական կամ դատավարական իրավունքի որ նորմն է խախտվել ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից.

- այնուհետև բողոք բերած անձի կողմից պետք է հիմնավորվի, որ տվյալ նորմն ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից խախտվել է.

- այնուհետև բողոք բերած անձի կողմից պետք է հիմնավորվի, որ այդ խախտումն ազդել է գործի ելքի վրա:

Բողոքարկված դատական ակտը վերաքննիչ դատարանի կողմից վերանայվում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում:

Սա նշանակում է, որ վերաքննիչ բողոքը քննելիս վերաքննիչ դատարանը պետք է հերթականությամբ պատասխանի հետևյալ հարցերին.

- արդյոք ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից խախտվել է վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից վկայակոչված (մատնանշված) իրավանդումը.

- եթե այո, ապա արդյոք տվյալ նորմը խախտվել է հենց այն հիմնավորմամբ, որը շարադրված է վերաքննիչ բողոքում. արդյոք վերաքննիչ բողոք բերած անձը ճիշտ է հիմնավորել իր կողմից վկայակոչված նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման առկայությունը.

- եթե այո, ապա արդյոք վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից վկայակոչված իրավանդումի խախտումն ազդել է գործի ելքի վրա՝ այն հիմնավորմամբ, որը մատնանշվել է բողոք բերած անձի կողմից: Արդյոք վերաքննիչ բողոք բերած անձը ճիշտ է հիմնավորել իր կողմից վկայակոչված նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման ազդեցությունը գործի ելքի վրա:

Պատահական չէ, որ ներկայումս շրջանառության մեջ գտնվող «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի մասին» օրենքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը, ինչպէս նաև 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը, իրավացիորեն ամրագրել է, որ

Քաղաքացիական դատավարութուն

տանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածով սահմանված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի նոր խմբագրության 262-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի «ա» ենթակետը սահմանում է, որ վերաքննիչ դատարանի որոշման պատճառաբանական մասը պետք է պարունակի եզրահանգում՝ բողոքի յուրաքանչյուր հիմքի հիմնավոր լինելու վերաբերյալ, մասնավորապես՝ պատասխանելով այն հարցին, թե արդյոք հիմնավոր է վերաքննիչ բողոքի հիմքը՝ բողոքում տվյալ հիմքի վերաբերյալ նշված հիմնավորումների սահմաններում¹¹:

Վերը նշվածն անխուսափելիորեն առաջացնում է բազմաթիվ հարցադրումներ, որոնց մի մասը բավականին խնդրահարույց է: Այդ հարցադրումները մասնավորապես հետևյալն են.

1. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բողոքարկված դատական ակտի բեկանման հիմքում դնել նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այնպիսի խախտում, որը, որպես վերաքննիչ բողոքի հիմք, ուղղակիորեն չի մատնանշվել վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից.

2. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բողոքարկված դատական ակտի բեկանման հիմքում դնել այնպիսի փաստարկ (հիմնավորում), որը, որպես վերաքննիչ բողոքի հիմնավորում, ուղղակիորեն չի մատնանշվել վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից.

3. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի նյութական կամ դատավարական իրավունքի որևէ նորմի խախտման հիմքով բեկանել բողոքարկված դատական ակտը, եթե բո-

ղոք բերած անձն իր բողոքում վկայակոչել է այդ նորմի խախտումը, սակայն չի ներկայացրել բողոքի հիմքին համահունչ հիմնավորումներ առ այն, որ տվյալ իրավանորմը խախտվել է դատարանի կողմից.

4. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի որևէ հիմնավորմամբ բեկանել բողոքարկված դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում ներկայացրել է փաստարկներ առ այն, որ դատական ակտն օրինական կամ հիմնավորված չէ, սակայն, ներկայացված փաստարկներին համահունչ, չի մատնանշել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այն նորմը, որը խախտվել է դատարանի կողմից.

5. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բեկանել բողոքարկված դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում վկայակոչել է նյութական կամ դատավարական իրավունքի որևէ նորմի խախտում, սակայն ներկայացրել է թերի կամ սխալ հիմնավորումներ.

6. արդյոք բողոք բերած անձը պարտավոր է վերաքննիչ բողոքում կատարել բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների ճշգրիտ համադրում, և արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բեկանել դատական ակտը, եթե բողոքում թերի կամ սխալ է կատարված բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների համադրումը.

7. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի լրացնել վերաքննիչ բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները (թեկուզ աննշան չափով) կամ տարածական մեկնաբանություն տալ վերաքննիչ բողոքի հիմքերին և հիմնավորումներին.

8. արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բեկանել դատական

Քաղաքացիական դատավարություն

ակտը, եթե վերաքննիչ բողոքի հիմքը ձևակերպված է ոչ պատշաճ:

Ավելին, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը պահանջում է, որպեսզի վերաքննիչ բողոքում նշվեն նաև ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումների՝ գործի ելքի վրա ազդեցության հիմնավորումները: Այսինքն՝ վերաքննիչ բողոքում պետք է նշվեն փաստարկներ առ այն, որ բողոքում վկայակոչված խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա:

Դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումների՝ գործի ելքի վրա ազդեցության հիմնավորումները ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի իմաստով հանդիսանում են վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումների բաղկացուցիչ մաս: Վերաքննիչ դատարանը, վերաքննիչ բողոքը քննելիս, պարտավոր է այն քննել վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումների, հետևաբար նաև դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումների՝ գործի ելքի վրա ազդեցության հիմնավորումների սահմաններում: Քննարկելով այն հարցը, թե արդյոք դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումն ազդել է գործի ելքի վրա, վերաքննիչ դատարանը պարտավոր է սահմանափակվել այդ կապակցությամբ վերաքննիչ բողոքում մատնանշված փաստարկների շրջանակով:

Վերը նշվածն անխուսափելիորեն առաջացնում է հետևյալ հարցադրումները.

- արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բեկանել դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում հիմնավորել է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման առկայությունը, սակայն բողոքում չի ներկայացրել որևէ փաստարկ առ այն, որ այդ խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա.

- արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի բեկանել դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձը հիմնավորել է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման առկայությունը, սակայն ներկայացրել է թերի (ոչ ամբողջական) կամ սխալ փաստարկներ առ այն, որ այդ խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա.

- արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի սեփական հայեցողությամբ փոփոխել կամ լրացնել դատարանի կողմից թույլ տրված խախտումների՝ գործի ելքի վրա ազդեցության հիմնավորումները և այդ կապակցությամբ ներկայացված սխալ կամ թերի փաստարկները փոխարինել ճիշտ և ամբողջական փաստարկներով:

Վերը նշված հարցադրումների մի մասին կոնկրետ պատասխանելը բավականին բարդ և խնդրահարույց է: Մի դեպքում ստացվում է, որ վերաքննիչ դատարանը, խախտելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը, կարող է հանդես գալ բողոք բերած անձի աջակցի դերում և սեփական նախաձեռնությամբ լրացնել վերաքննիչ բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները¹²: Սակայն նման իրավիճակը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից դիտվում է որպես լիազորությունների սահմանազանցում¹³, իսկ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ այն դատարանը, որը որոշումը կայացրել է օրենքով հստակ սահմանված լիազորությունների սահմանն անցնելով՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով, չի կարող համարվել օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան¹⁴:

Հակառակ մոտեցման դեպքում ստացվում է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի վերաքննիչ բողոք

Քաղաքացիական դատավարութուն

քը բավարարել բացառապես վերաքննիչ բողոքում նշված պատճառաբանություններով: Այլ կերպ ասած՝ վերաքննիչ բողոքը բավարարելու մասին որոշման պատճառաբանական մասը չի կարող պարունակել որևէ փաստարկ կամ հիմնավորում, որը վերաքննիչ բողոքում նշված չէ: Այսինքն՝ վերաքննիչ բողոքը բավարարելու մասին որոշման պատճառաբանական մասը պետք է վերածվի վերաքննիչ բողոքի պատճառաբանությունների լրիվ կամ մասնակի վերարտադրման: Այս դեպքում բողոք բերած անձը փաստորեն պարտավոր է տիրապետել խորը իրավական գիտելիքների և ձևական-իրավաբանական տեսանկյունից ճշգրիտ և գրագետ կերպով ձևակերպել իր բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները, իսկ հակառակ դեպքում՝ անգամ ըստ էության ճիշտ լինելու պարագայում, նրա վերաքննիչ բողոքը ենթակա կլինի մերժման՝ սխալ ձևակերպումների պատճառով:

Վերը նշվածն անխուսափելիորեն առաջացնում է հարցադրում առ այն, թե որքանով է արդարացված նման իրավակարգավորումը և արդյոք այն ընդհանրապես արդարացված է:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցվորը պարտավոր է, ի թիվս այլնի, հայցադիմումում նշել իր պահանջները, այն հանգամանքները, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները, ինչպես նաև հայցապահանջները հաստատող ապացույցները:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարությունում հայցվորն ու պատասխանողը կրում են իրենց վկայակոչած փաստերն ապացուցելու պարտականություն: Ինչ վերաբերում է հայցի

իրավական հիմքին, վիճելի իրավահարաբերության որակմանը և դրա նկատմամբ կիրառելի նորմերի ընտրությանը, ապա դատավարության կողմերի համար՝ հայցի իրավական հիմքը մատնանշելու և այդ կապակցությամբ դիրքորոշում արտահայտելու պարտականություն օրենսգրքով սահմանված չէ:

Օրենսդիրը դատարանից պահանջում է կայացնել օրինական և հիմնավորված վճիռ, իսկ դրա համար դատարանին անհրաժեշտ է ճիշտ ընտրել և կիրառել օրենքը՝ անկախ նրանից, թե կողմերն ինչ դիրքորոշում են արտահայտել կիրառելի նորմերի վերաբերյալ: Դատարանը կաշկանդված չէ կողմերի՝ վիճելի իրավահարաբերության որակման և դրա նկատմամբ կիրառելի նորմերի վերաբերյալ դիրքորոշումներով՝:

Այսպիսով, ընդհանուր իրավասության դատարանում գործին մասնակցող անձանցից իրավական գիտելիքների առկայություն չի պահանջվում: Մակայն, ի տարբերություն ընդհանուր իրավասության դատարանի, վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված է բողոք բերած անձի հայտնած իրավական դիրքորոշմամբ: Վերաքննիչ դատարանում բողոք բերած անձը պարտավոր է տիրապետել համապատասխան իրավական գիտելիքների, հակառակ պարագայում՝ վերաքննիչ բողոքը ենթակա կլինի մերժման անգամ այն դեպքում, եթե բողոքն ըստ էության հիմնավոր է, և բողոք բերած անձն ըստ էության ճիշտ է փաստարկել իր վերաքննիչ բողոքը, սակայն դրանում թույլ է տվել ձևական-իրավաբանական բնույթի սխալներ:

Արդարացված չհամարելով այսպիսի մոտեցումը՝ մենք փորձել ենք ուսումնասիրել քննարկվող հարցի կա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

պակցությամբ մի շարք արտասահմանյան երկրներում գործող իրավակարգավորումները:

Այսպես, Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 954-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարան ներկայացվող փաստաթղթերը բովանդակալիս առումով մասնավորապես պետք է պարունակեն կողմերի պահանջները, ինչպես նաև այն փաստական և իրավական հիմնավորումները, որոնց վրա հիմնված է պահանջը¹⁶:

Գերմանիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 519-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոք բերած անձը պարտավոր է հիմնավորել իր վերաքննիչ բողոքը: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը պետք է պարունակի՝

- նշում առ այն, թե որ մասով է բողոքարկվում դատական ակտը և ինչպիսի արդյունք է ակնկալում բողոք բերած անձը.

- վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումների շարադրանքը:¹⁷

Գերմանիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 525-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը քաղաքացիական գործը վերանայում է կողմերի դիրքորոշումներում մատնանշված շրջանակներում:¹⁸

Մոլդովայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 365-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ժ» կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը պետք է պարունակի բողոքի փաստական և իրավական հիմնավորումները: Նույն օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքում մատնանշված շրջանակներում ստուգում է բողոքարկվող դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը՝ փաս-

տական հանգամանքների հաստատման և օրենքի կիրառման տեսանկյունից:¹⁹

ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը պետք է պարունակի բողոք բերած անձի պահանջը, ինչպես նաև բողոքարկվող դատական ակտի սխալ լինելու հիմնավորումները:²⁰

Այսպիսով, վերը նշված երկրներում վերաքննիչ բողոք բերած անձից չի պահանջվում խորը իրավական գիտելիքների առկայություն: Բողոք բերած անձից պարզապես պահանջվում է ներկայացնել ըստ էության ճիշտ, հիմնավոր փաստարկներ առ այն, որ բողոքարկվող դատական ակտը հակիրավական է: Բողոք բերած անձից չի պահանջվում ձևական-իրավաբանական տեսանկյունից ճշգրիտ և գրագետ կերպով ձևակերպել իր բողոքը: Ձևական կանոնները չպահպանելու և բողոքում ձևական-իրավաբանական սխալներ թույլ տալու դեպքում բողոք բերած անձը կանգնած չէ բողոքի՝ ձևական հիմքերով մերժման վտանգի առջև:

Վերը նշված մոտեցումը համարում ենք լիովին արդարացված և գտնում ենք, որ նույն մոտեցումը պետք է գործի նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, որտեղ հասարակության իրավագիտակցության մակարդակն անվիճելիորեն ցածր է վերը նշված երկրներից:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ գտնում ենք, որ

1. անհրաժեշտ է փոփոխել գործող իրավակարգավորումն այնպես, որ իրավաբանական գիտելիքների բացակայությունը չհանգեցնի վերաքննիչ բողոքի՝ ձևական հիմքերով մերժմանը.

2. վերաքննիչ բողոքը պետք է բավարարման ենթակա լինի բոլոր այն

Քաղաքացիական դատավարութուն

դեպքերում, երբ բողոք բերած անձի փաստարկներն ըստ էության ճիշտ են՝ առանց հաշվի առնելու բողոքում առկա ձևական բնույթ կրող սխալ ձևակերպումները.

3. բողոք բերած անձը պարտավոր չէ հիմնավորել այն հանգամանքը, որ ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից թույլ տրված և իր կողմից վկայակոչված խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա. վերաքննիչ դատարանն ինքն է պարտավոր յուրաքանչյուր դեպքում գնահատման առարկա դարձնել այդ հարցը՝ անկախ այդ կապակցությամբ բողոք բերած անձի ներկայացրած փաստարկներից.

4. վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի դուրս գալ վերաքննիչ բողոքում նշված փաստերի շրջանակներից և սեփական նախաձեռնությամբ լրացնել բողոքի փաստարկները.²¹

5. վերաքննիչ դատարանը պետք է իրավունք ունենա իր որոշումը պատճառաբանել նաև այնպիսի իրավական նորմերով, որոնք ուղղակիորեն չեն մատնանշվել բողոք բերած անձի կողմից:

Վերը նշվածի հիման վրա գտնում ենք, որ նպատակահարմար է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում կատարել հետևյալ փոփոխությունները.

1. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«Վերաքննիչ բողոքը կազմվում է գրավոր, որում պետք է նշվեն

4) բողոք բերող անձի ցանկությամբ՝ նշում նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի այն խախտման մասին, որն ազդել է գործի ելքի վրա.

5) այն փաստարկները, որոնց վրա հիմնվում է բողոք բերող անձի պահան-

ջը կամ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքների հետևանքով գործի վերանայման հիմքերը»:

2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 5-րդ մասը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«Վերաքննիչ բողոքի փաստարկները ներկայացվում են բացառապես վերաքննիչ բողոքում: Վերաքննիչ բողոքի փաստարկները չեն կարող փոփոխվել, լրացվել բողոքի քննության ընթացքում»:

3. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 212-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «վերաքննիչ բողոքի փաստարկների վերաբերյալ դիրքորոշումը և դրա հիմնավորումները»:

4. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքում շարադրված փաստարկների սահմաններում»:

5. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «վերաքննիչ բողոքի փաստարկները, վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձի պահանջը, վերաքննիչ բողոքի պատասխանի առկայության դեպքում՝ պատասխան ներկայացրած անձի դիրքորոշումը և հիմնավորումները»:

Վերը նշված փոփոխությունների արդյունքում կլուծվեն հետևյալ խնդիրները.

1. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա բողոքարկված դատական ակտը բեկանել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի նորմի խախտման հիմքով, որն ուղղա-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

կիրեն չի մատնանշվել վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից.

2. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա բեկանել բողոքարկված դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում ներկայացրել է հիմնավոր փաստարկներ առ այն, որ դատական ակտն օրինական կամ հիմնավորված չէ, սակայն, կոնկրետ չի մատնանշել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այն նորմը, որը խախտվել է դատարանի կողմից.

3. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա իր դատական ակտը պատճառաբանել նաև այնպիսի իրավանորմերով, որոնք չեն վկայակոչվել վերաքննիչ բողոքում.

4. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա լրացնել բողոք բերած անձի իրավական հիմնավորումները, եթե վերջինիս կողմից բերված փաստարկներն ըստ էության ճիշտ են.

5. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա բեկանել դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում հիմնավորել է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման առկայությունը, սակայն չի ներկայացրել որևէ փաստարկ առ այն, որ այդ խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա, կամ ներկայացրել է սխալ, թերի (ոչ ամբողջական) փաստարկներ առ այն, որ այդ խախտումներն ազդել են գործի ելքի վրա.

6. վերաքննիչ դատարանն իրավունք կունենա բեկանել դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում հիմնավորել է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտման առկայությունը, սակայն կատարել է բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սխալ կամ ոչ լիարժեք համադրումներ:

Սիևնույն ժամանակ շեշտենք, որ

վերը նշված փոփոխությունների արդյունքում վերաքննիչ դատարանն իրավունք չի ստանա.

- բողոքարկված դատական ակտի բեկանման հիմքում դնել այնպիսի փաստարկ (փաստ, հիմնավորում), որն ուղղակիորեն չի մատնանշվել վերաքննիչ բողոք բերած անձի կողմից.

- նյութական կամ դատավարական իրավունքի որևէ նորմի խախտման հիմքով բեկանել բողոքարկված դատական ակտը, եթե բողոք բերած անձն իր բողոքում վկայակոչել է այդ նորմի խախտումը, սակայն չի ներկայացրել բողոքի հիմքին համահունչ հիմնավորումներ առ այն, որ տվյալ իրավանորմը խախտվել է դատարանի կողմից, կամ այդ կապակցությամբ ներկայացրել է թերի կամ սխալ հիմնավորումներ:

Այսպիսով, ամփոփելով ասվածը, գտնում ենք, որ

- անհրաժեշտ է հրաժարվել «վերաքննիչ բողոքի հիմք» և «վերաքննիչ բողոքի հիմնավորում» գաղափարներից՝ դրանց փոխարեն ներդնելով «վերաքննիչ բողոքի փաստարկ» գաղափարը.

- «վերաքննիչ բողոքի փաստարկներ» պետք է համարել բողոք բերած անձի կողմից վերաքննիչ բողոքում շարադրված ցանկացած բնույթի հիմնավորումները, որոնց հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջում է դատական ակտի բեկանում:²²

Մեր կողմից առաջարկվող մոտեցման դեպքում վերաքննիչ բողոքը ենթակա կլինի բավարարման բոլոր այն դեպքերում, երբ բողոք բերած անձի փաստարկներն ըստ էության ճիշտ են: Այսինքն՝ իրավաբանական գիտելիքների բացակայությունը չի հանգեցնի վերաքննիչ բողոքի՝ ձևական հիմքերով մերժմանը:²³

1. Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, 3-րդ հրատ., Եր., ԵՊՀ հրատ., 2007, էջ 586:

2. Մեղրյան Ս.Գ. ՀՀ Քաղաքացիական դատավարությունը սխեմաներում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 260:

3. Մեղրյան Ս.Գ. ՀՀ Քաղաքացիական դատավարությունը սխեմաներում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 261:
4. ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՄԳՈ-1004 գործով 2011թ. դեկտեմբերի 6-ին կայացված որոշումը:

5. Ընդունվել է 17.06.1998թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ.: ՀՀՊՏ 1998/20(53), 09.09.1998թ.: Այսուհետ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք:

6. Ընդունվել է 21.02.2007թ., ուժի մեջ է մտել 18.05.2007թ.: ՀՀՊՏ 2007/20(544) Հոդ. 489, 18.04.2007թ.: Այսուհետ՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք:

7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2013թ. ապրիլի 5-ի որոշումը՝ թիվ ԼԳ/0583/02/11 քաղաքացիական գործով և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009թ. դեկտեմբերի 25-ի որոշումը՝ թիվ 3-207 (ՎԳ) քաղաքացիական գործով:

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010թ. մայիսի 27-ի որոշումը՝ թիվ ԵԵԳ/0871/02/09 քաղաքացիական գործով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011թ. հուլիսի 1-ի որոշումը՝ թիվ ԼԳ/0365/02/09 քաղաքացիական գործով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012թ. մարտի 23-ի որոշումը՝ թիվ ԵԱՆԳ/1097/02/10 քաղաքացիական գործով և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012թ. մարտի 23-ի որոշումը՝ թիվ ԳԳ/40092/02/11 քաղաքացիական գործով:

9. Սույն աշխատանքում նոր երևան եկած հանգամանքներին և նոր հանգամանքներին անդրադարձ չի կատարվի, քանի որ դրանք չեն առնչվում հողվածում քննարկվող թեմային:

10. Թիվ ԵԿԳ/2082/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից 29.06.2012թ. կայացված որոշումը:

11. «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի՝ շրջանառության մեջ գտնվող նախագիծը, http://moj.am/storage/files/legalActs/legalActs_5394019566_Qax_dat_26.11.2012.pdf (30.04.2014):

12. Գատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների շրջանակից դուրս գալը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիտում է որպես դատավարական նորմի խախտում, որը հիմք է հանդիսանում վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար: Այս կապակցությամբ, տես օրինակ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009թ. մայիսի 27-ի որոշումը՝ թիվ ՏԳ/3/0019/02/08 քաղաքացիական գործով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009թ. հունիսի 26-ի որոշումը՝ թիվ ԵԿԳ/2894/02/08 քաղաքացիական գործով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011թ. հոկտեմբերի 14-ի որոշումը՝ թիվ ԱՎԳ/0470/02/10 քաղաքացիական գործով և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009թ. դեկտեմբերի 25-ի որոշումը՝ թիվ 3-207(ՎԳ) քաղաքացիական գործով:

13. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010թ. օգոստոսի 27-ի որոշումը՝ թիվ ԼԳ/0001/11/10 քրեական գործով:

14. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2006 թվականի հուլիսի 20-ի վճիռը՝ Սոկուրենկոն և Ստրիգունեն ընդդեմ Ուկրաինայի գործով:

15. ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից թիվ ՄԳՈ-1004 գործով 2011թ. դեկտեմբերի 6-ին կայացված որոշումը:

16. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции. Отв. ред. А. Довгерт. К., Истина, 2004, с. 236.

17. Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. М., Городец-издат, 2000, с. 286-287.

18. Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. М., Городец-издат, 2000, с. 290.

19. Մոլդովայի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, ընդունվել է 2003թ. մայիսի 30-ին, հրատարակվել է 12.06.2003թ., ուժի մեջ է մտել 12.06.2003թ., Monitorul Oficial N111-115, հոդված N451:

20. Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (N138-Փ3), ընդունվել է Ռուսաստանի Դաշնության Պետական դումայի կողմից 23.10.2002թ., հաստատվել է ՌԳ Դաշնային խորհրդի կողմից 30.10.2002թ., հրատարակվել է 18.11.2002թ., Собрание законодательства Российской Федерации, N46, ուժի մեջ է մտել 01.02.2003թ.:

21. Ասվածի կապակցությամբ հարկ է հիշատակել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010թ. օգոստոսի 27-ի որոշումը՝ թիվ ԼԳ/0001/11/10 քրեական գործով: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը քննարկել է այն իրավական հարցադրումը, թե արդյո՞ք վերաքննիչ դատարանը, իր որոշումը հիմնավորելով վերաքննիչ բողոքում չներկայացված փաստարկմամբ, խախտել է դատական ակտը վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում վերանայելու պահանջը: Մեկնաբանման ենթարկելով դատական ակտը վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում վերանայելու պահանջը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ամրագրել է, որ այն պարունակում է դատավարության մասնակցին տրված երաշխիք առ այն, որ իր գործով դատական քննության ընթացքում վերաքննիչ դատարանը չի կատարի տվյալ անձի դատավարական հակառակորդի գործառնությունը:

Իր իսկ կողմից առաջադրված հարցադրման կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի իր դատական ակտը հիմնավորել այնպիսի էական փաստարկումներով, որոնք ներկայացված չեն վերաքննիչ բողոքում: Իհարկե, վերը նշված որոշումը կայացվել է քրեական գործով, սակայն, մեր կարծիքով, դրանում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը կիրառելի է նաև քաղաքացիական դատավարության նկատմամբ:

22. Այստեղ պետք է շեշտել, որ դատական ակտը բեկանելու պահանջի հիմքում պարտադիր չէ, որ որված լինի որևէ իրավական նորմի խախտում: Օրինակ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 2-րդ մասից հետևում է, որ վերաքննիչ դատարան ներկայացված նոր ապացույցը ևս կարող է դատական ակտի բեկանման հիմք հանդիսանալ: Մեր կարծիքով, մնան իրավիճակում դատական սխալի մասին խոսելը ճիշտ չէ:

23. Պետք է նշել նաև, որ ներկայումս շրջանառության մեջ գտնվող «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածով սահմանված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի նոր խմբագրության 257-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ վերաքննիչ բողոքը չի կարող բավարարվել բողոքում չնշված փաստական հիմնավորմամբ:

Վարդան ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Եվրոպական տարածաշրջանային ակադեմիայի ասպիրանտ

**ԳՈՒՅՔԸ ՏԻՐԱԳՈՒՐԿ ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ԳՈՐԾԵՐԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ**

Տիրագուրկ է համարվում այն գույքը, որը չունի սեփականատեր, կամ որի սեփականատերն անհայտ է կամ հրաժարվել է դրանկատմամբ սեփականության իրավունքից (Քաղ. օր. 178-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Շարժական կամ անշարժ գույքը դատարանը կարող է հատուկ վարույթի կարգով տիրագուրկ ճանաչել միայն օրենքով (Քաղ. օր. 179-րդ, 180-րդ, 183-րդ, 186-րդ և 187-րդ հոդվածներով) նախատեսված հիմքերով և միաժամանակ ՔԴՕ 186-188-րդ հոդվածներում սահմանված կանոններով կայացված վճռով լուծել դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքի հարցը:

Գույքը տիրագուրկ ճանաչելու առաջին պայմանը սեփականատիրոջ կողմից, առանց այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը պահպանելու մտադրության, գույքը թողնելու փաստն է (ՔԴՕ 187-րդ հոդված): Սակայն շարժական գույքն այն տիրոջի սեփականությանը հանձնելու համար անհրաժեշտ է նաև, որ այդ անձն սկսած լինի գույքն իր սեփականությունը դարձնելու գործողությունները՝ ձեռնամուխ լինի դրա օգտագործմանը կամ կատարի գույքը սեփականության վերածելու այլ գործողություններ: Անշարժ գույքը տիրագուրկ ճանաչելու և այն սեփականատեր չհանդի-

սացող քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի սեփականությանը հանձնելու համար պահանջվում է, որ տվյալ անձը տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ որպես սեփական գույք տիրապետի այն: Այսինքն՝ գույքի այսպիսի սեփականացումը կատարվում է ձեռքբերման վաղեմության ուժով (Քաղ. օր. 187-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Գույքը տիրագուրկ ճանաչելու վերաբերյալ քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձի դիմումում պետք է նշվի, թե որ գույքն է տիրագուրկ ճանաչվելու, նկարագրվեն դրա հիմնական տարրերիչ հատկանիշները, ինչպես նաև բերվեն ապացույցներ, որոնք հաստատում են սեփականատիրոջ կողմից առանց գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը պահպանելու մտադրության գույքը թողնելու փաստը և ապացույցներ՝ գույքը դիմողի տիրապետման անցնելու մասին (ՀՀ քաղ. դատ. օր-ի 187-րդ հոդված):

Այս կապակցությամբ դատական պրակտիկայից բերենք հետևյալ օրինակը:

«Միմբան և Ընկերները» ՍՊ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) ներկայացուցիչ Գ. Խաչատրյանը դատարան ներկայացրած հայցադիմումով հայտնել է, որ Երևան քաղաքի խորհրդի գործկոմի

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

24.11.1992թ. թիվ 44/4 որոշմամբ Էդուարդ Շաքարովին որպես արվեստանոց հատկացվել է Երևանի Աբովյան փողոցի 34 շենքի թիվ 2 բնակարանի 43.7 քմ մակերեսով նկուղը, այնուհետև տարածքը գույքագրվել է վերջինիս անվամբ սեփականության իրավունքը և 13.12.1995թ. տրվել է թիվ 8197 սեփականության իրավունքի վկայականը:

04.10.2000թ. վերոնշյալ տարածքում օրինական կարգով գրանցվել է դիմող «Միմբան և Ընկերները» ՍՊ ընկերությունը, որտեղ գործում է մինչ այժմ՝ որպես մանկական վարսավիրանոց և սկսած 2000թ-ից տնօրինում, տիրապետում և օգտագործում է գույքը որպես իր սեփականը և ձեռնարկում է վերջինիս պահպանման անհրաժեշտ բոլոր միջոցառումները:

Նշել է, որ գույքի սեփականատեր Էդ. Շաքարովն այդ ողջ ժամանակահատվածում չի հետաքրքրվել անշարժ գույքով, չի կատարել գույքի հետ կապված ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված վճարումները, չի իրականացրել գույքի պահպանման հետ կապված գործողություններ, ինչի մասին վկայում է այն հանգամանքը, որ դիմողն իր անունից կնքել է մի շարք պայմանագրեր, որոնց ընթացքում կատարել է պայմանագրով նախատեսված բոլոր պարտավորությունները, կատարել է վճարումները, ինչպես նաև վճարել է և շարունակում է վճարել օրենքով սահմանված անշարժ գույքի հետ կապված բոլոր հարկերը:

19.01.2006թ. Մալաթիա-Սեբաստիա համայնքի առաջին ատյանի դատարանը Էդ. Շաքարովին ճանա-

չել է անհայտ բացակայող՝ հիմք ընդունելով նրա երկարատև բացակայությունը և վերջին հայտնի բնակության վայրի թաղապետարանի գրությունը:

Մատնանշելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ և 187-րդ հոդվածները՝ խնդրել Էդուարդ Շաքարովին պատկանող Երևան քաղաքի Աբովյան փողոցի 34շ., թիվ 2 բնակարան նկուղը ճանաչել տիրագուրկ և ձեռքբերման վաղեմության ուժով վերոնշյալ գույքի նկատմամբ ճանաչել դիմող Ընկերության սեփականության իրավունքը»:

Դատարանը, վերլուծելով և գնահատելով տվյալ գործի տվյալներն ու դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցները, եկավ այն եզրակացության, որ դիմումը ենթակա է բավարարման: Դատարանն իր որոշումը փաստարկեց հետևյալ իրավական հիմնավորումներով, որոնք դժբախտաբար քիչ ենք հանդիպում դատական պրակտիկայում: Այս որոշումը չունեցավ նախադեպային նշանակություն, այդուհանդերձ կարելի է օրինակելի դարձնել համանման գործերով դատական պրակտիկայի համար:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի սեփականություն ունենալու իրավունք՝ ինչպես միանձնյա, այնպես էլ ուրիշների հետ: Ոչ ոք կամայականորեն չպետք է զրկվի իր սեփականությունից:

Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից 2002թ. ապրիլի 26-ին «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտ-

Քաղաքացիական դատավարություն

պանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան վավերացնելով՝ ՀՀ իրավական համակարգը համարվեց կարևորագույն միջազգային իրավական ակտով:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր սեփականությունից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր սեփականությունից, բացառությամբ՝ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

Նախորդ դրույթները, այնուամենայնիվ, չեն խոչընդոտում պետության այնպիսի օրենքներ կիրառելու իրավունքներին, որոնք անհրաժեշտ է համարում, ընդհանուր շահերի համապատասխան, սեփականության, օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կամ հարկերի կամ մյուս տուրքերի կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար:

Եվրոպական դատարանն իր մի շարք նախադեպերում արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածը, ըստ էության, երաշխավորում է սեփականության իրավունքը (The Marckx v Belgium, **զանգաստ թիվ 6833/74**, 13 հունիսի 1979թ. վճիռ, պարբ. 27-28, պարբ. 63):

Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածը ըստ էության

երաշխավորում է սեփականության իրավունքը: Այն պարունակում է երեք առանձին կանոններ:

Առաջին կանոնը, որը սահմանված է առաջին պարբերության առաջին նախադասությունում և ընդհանուր բնույթ ունի, ամրագրում է սեփականությունից անարգել օգտվելու սկզբունքը:

Երկրորդ կանոնը, որը սահմանված է նույն պարբերության երկրորդ նախադասությունում, անդրադառնում է սեփականությունից զրկելու հարցերին և որոշակի պայմաններ է նախատեսում:

Երրորդ կանոնը, որը պարունակվում է երկրորդ պարբերությունում, ճանաչում է Պայմանավորվող պետությունների իրավասությունը վերահսկելու սեփականության օգտագործումը՝ հանրության շահերին համապատասխան, կամ հարկերի ու այլ պարտադիր վճարների, սանկցիաների վճարումն ապահովելու համար:

Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածն ամրագրում է յուրաքանչյուրի սեփականությունից անարգել օգտվելու իրավունքը, այն տարածվում է միայն իրականում գոյություն ունեցող գույքի վրա (The Marckx v Belgium, **զանգաստ թիվ 6833/74**, 13 հունիսի 1979թ. վճիռ, պարբ. 50, Dogan and Others v. Turkey 29 հունիսի 2004թ. վճիռ, **զանգաստ թիվ 8803-8811/02, 8813/02 and 8815-8819/02**, պարբ. 139):

Սեփականությունից անարգել օգտվելու իրավունքին ցանկացած միջամտություն պետք է լինի օրինական և ոչ կամայական (Latridis v. Greece [GC], **զանգաստ թիվ 31107/96**,

Քաղաքացիական դատավարություն

25 մարտի 1999թ. վճիռ պարբ. 58):

Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի առաջին և ամենակարևոր պահանջն այն է, որ հանրային իշխանությունների կողմից սեփականության անարգել օգտագործմանը որևէ միջամտություն պետք է օրինական լինի, առաջին պարբերության երկրորդ նախադասությունը սեփականությունից զրկելը թույլատրելի է համարում միայն «այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով», և երկրորդ պարբերությունը ճանաչում է, որ Պետություններն իրավունք ունեն վերահսկելու սեփականության օգտագործումը կիրառելով «օրենքներ»: Ավելին՝ օրենքը, որի հիման վրա կատարվում է միջամտությունը, պետք է իրականացվի Պայմանավորվող պետության ներպետական իրավունքի, այդ թվում՝ Սահմանադրության հիման վրա (The former King of Greece and Others v. Greece [GC], գանգատ թիվ 25701/84, 23 նոյեմբերի 2000 թվականի վճիռ, պարբ. 79 82, Jahn and Others v. Germany, 30 հունիսի 2005թվականի վճիռ, գանգատներ թիվ 46720/99, 72203/01 և 72552/01, պարբ. 81):

Ելնելով Եվրոպական դատարանի կողմից հետևողական և շարունակաբար ձևավորվող իրավական դիր-

քորոշումների ընդհանրացված համակցության, Կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների ենթադրյալ խախտմանը վերաբերող կոնկրետ վճիռների, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումների, ինչպես նաև վերը նշված իրավանորմների վերլուծությունից, այն համադրելով սույն քաղաքացիական գործի փաստական տվյալների հետ, դատարանն արձանագրում է, որ ք. Երևան, Աբովյան փողոց 34 շենքի թիվ 8 հասցեում գտնվող արվեստանոցը տիրագուրկ ճանաչելը տեղի է ունեցել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի շրջանակներում, այսինքն՝ օրինական հիմքի վրա, իսկ դիմումատու «Միմբան և ընկերները» ՍՊ ընկերության՝ ք. Երևան, Աբովյան փողոց թիվ 34 շենքի 8-րդ արվեստանոցն սկսած 2000թ-ից բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ, որպես սեփական տիրապետելու փաստով պետք է ճանաչել վերջինիս սեփականության իրավունքը նշված հասցեի անշարժ գույքի նկատմամբ:

Դատարանն իր հիմնավորված որոշմամբ բավարարել է դիմումը՝ գույքը տիրագուրկ ճանաչելու և ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի վերաբերյալ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրություն:
2. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք:
3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք:

4. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիա:

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

119

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում քննության առնելով Ռ-ուդիկ Լազրի Բալասանյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի պաշտպան Ա.Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոնականի քննչական բաժնում 2013 թվականի ապրիլի 4-ին հարուցվել է թիվ 13139213 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի հատկանիշներով:

Նախաքննության մարմնի 2013 թվականի օգոստոսի 26-ի որոշմամբ Ռ.Բալասանյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

Նախաքննության մարմնի 2013 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ Ռ.Բալասանյանի նկատմամբ խափանման միջոց է կիրառվել ստորագրություն չհեռանալու մասին:

Քրեական գործը 2013 թվականի հոկտեմբերի 14-ին մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանը 2014 թվականի մարտի 31-ի դատավճռով Ռ.Բալասանյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ և նրա նկատմամբ նշանակել պատիժ՝ ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով: ՀՀ Ազգային ժողովի 2013 թվականի հոկտեմբերի 3-ի «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 22-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» թիվ ԱԺՈ-080-Ն որոշման 2-րդ կետի 2-րդ ենթակետի կիրառմամբ Ռ.Բալասանյանն ազատվել է նշանակված պատժից:

3. Ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի պաշտպան Ա.Ղազարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2014 թվականի

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

մարտի 31-ի դատավճիռը՝ թողել օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի պաշտպան Ա.Ղազարյանը:

Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի օգոստոսի 11-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Տուժողներ Ռ.Ղոնյանի և Հ.Ալոյանի ներկայացուցիչ Վ.Գևորգյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան, որտեղ դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ Ռ.Բալասանյանի արարքում խարդախության հանցակազմի առկայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հաստատված են ապացույցների բավարար համակցությամբ և խնդրել ամբողջությամբ մերժել վճռաբեկ բողոքը՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. 2008 թվականի ապրիլի 12-ի ստացականի (այսուհետ մաս՝ Ստացական) համաձայն. «Համլետ Գառնիկի Ալոյանի և Ռոլանդ Սուրենի Ղոնյանի պարտքը Ռուդիկ Լազրի Բալասանյանին 12.04.2008 դրությամբ կազմում է 214.800 (երկու հարյուր տասնչորս հազար ութ հարյուր) ԱՄՆ դոլար:

12.04.08թ. ես՝ Ռուդիկ Բալասանյանս, Համլետ Ալոյանից (...) և Ռոլանդ Սուրենի Ղոնյանից (...) ստացա 114.800 (հարյուր տասնչորս հազար ութ հարյուր) ԱՄՆ դոլար:

Համլետ Ալոյանը և Ռոլանդ Ղոնյանը մնում են ինձ պարտք 100.000 (հարյուր հազար) ԱՄՆ դոլար» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 21):

Քրեական գործի նյութերում առկա է մաս Ռ.Ղոնյանի և Հ.Ալոյանի կողմից 2008 թվականի ապրիլի 12-ին կազմված գրավոր պարտավորագիր (այսուհետ մաս՝ Պարտավորագիր) այն մասին, որ նրանք Ռ.Բալասանյանին պարտք են 100.000 (հարյուր հազար) ԱՄՆ դոլար, որը պարտավորվում են վերադարձնել 2008 թվականի նոյեմբերի 10-ին (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 20):

6. 2011 թվականի սեպտեմբերի 7-ին Ռ.Բալասանյանն իր լիազոր ներկայացուցիչ՝ փաստաբան Սարգիս Խաչատրյանի միջոցով հայցադիմում է ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ պահանջելով Ռ.Ղոնյանից և Հ.Ալոյանից հօգուտ իրեն բռնագանձել 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ, որից՝ 100.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամը՝ որպես 2008 թվականի ապրիլի 12-ի պարտավորագրում նշված պարտքի մայր գումար, իսկ 51.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամը՝ որպես մայր գումարի նկատմամբ կետանց յուրաքանչյուր օրվա համար հաշվարկված տույժի գումար (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 221-225):

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 2-ի՝ թիվ ԵԿԳ/2087/02/11 քաղաքացիական գործով վճռով Ռ.Բալասանյանի հայցը մերժվել է (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 114-126):

Դատական պրակտիկա

Ռ.Բալասանյանի և նրա ներկայացուցիչ Նունե Աճեմյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 2012 թվականի հոկտեմբերի 19-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է մասնակի, բեկանել և փոփոխել է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը և հայցը բավարարել մասնակիորեն՝ որոշելով պատասխանողներ Ռ.Դոնյանից և Հ.Ալոյանից հոգուտ հայցվոր Ռ.Բալասանյանի բռնագանձել 100.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ՝ որպես փոխառության գումար, և 100.000 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ 2008 թվականի նոյեմբերի 11-ից սկսած մինչև պարտավորության փաստացի կատարումը հաշվարկել տոկոսներ՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի համաձայն: Առաջին ատյանի դատարանի վճիռը՝ տույժի գումարի մերժման մատուցելով, թողնվել է օրինական ուժի մեջ: Ընդ որում, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, քննարկելով նաև պարտավորությունը կատարմամբ դադարած լինելու վերաբերյալ պատասխանողների փաստարկները, հաստատված չի համարել դրանք (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 128-134):

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի վերոգրյալ որոշման դեմ Հ.Ալոյանի, Ռ.Դոնյանի և նրանց ներկայացուցիչ Սեդրակ Ասատրյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 23-ի որոշմամբ վերադարձվել է (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթեր 236-240):

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատական ակտի հիման վրա տրվել է կատարողական թերթ: 2013 թվականի մարտի 1-ին հարուցվել է կատարողական վարույթ (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 252):

2013 թվականի մայիսի 8-ին Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի ներկայացուցիչ Հ.Օսեփյանը հայցադիմում է ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ սեփականության իրավունքի խախտումը վերացնելու, Ռ.Դոնյանին և Հ.Ալոյանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքն արգելանքից հանելու պահանջի մասին: Նշված հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ, և դրա հիմքով Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու վերաբերյալ կատարողական վարույթները 2013 թվականի մայիսի 20-ին կասեցվել են (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 168-169):

7. 2013 թվականի օգոստոսի 26-ին Ռ.Բալասանյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով այն բանի համար, որ նա «(...) լիազորված անձ Մարգիս Խաչատուրի Խաչատրյանի միջոցով 2011թ. սեպտեմբերի 7-ին իրականությանը չհամապատասխանող տվյալներ ներկայացնելով՝ 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.565 ՀՀ դրամ գումարի չափով բռնագանձման պահանջի մասին հայց է ներկայացրել (...) Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ խարդախության եղանակով փորձելով հափշտակել Ռոլանդ Սուրենի Դոնյանին և Համլետ Գառնիկի Ալոյանին պատկանող առանձնապես խոշոր չափի գույքը:

Այսպես, Ռոտմիկ Լազրի Բալասանյանը Սյունիքի մարզի Գյարդ-Աջիբաջ-Գեղիի ՁՄԿ խմելու ջրի ջրատարի վրա «Լեռ-ԷՔՍ-ՀԷԿ-2», «Լեռ-ԷՔՍ-ՀԷԿ-4», «Լեռ-

ԷԶՄ-ՀԷԿ-6» ՀԷԿ-երի համատեղ կառուցման և շահագործման նպատակով Ռոլանդ Սուրենի Դոնյանին և նրա դստեր ամուսնուն՝ Համլետ Գառնիկի Ալոյանին, կանխիկ տվել է համապատասխանաբար՝ 2005թ. հոկտեմբերի 20-ին՝ 20.000 ԱՄՆ դոլար, 2005թ. նոյեմբերի 15-ին՝ 16.200 ԱՄՆ դոլար, 2006թ. ապրիլի 18-ին՝ 30.000 ԱՄՆ դոլար գումար: Ընդհանուր առմամբ Ռուդիկ Բալասանյանի կողմից Ռոլանդ Դոնյանին և Համլետ Ալոյանին կանխիկ տրված 81.200 ԱՄՆ դոլարի վերաբերյալ 2006թ. ապրիլի 26-ին կազմվել է համապատասխան ստացական, որը հաստատվել է Ռոլանդ Դոնյանի և Համլետ Ալոյանի ստորագրություններով: Հետագայում Ռուդիկ Բալասանյանը որոշել է շարունակել համատեղ գործունեությունը և պահանջել է վերադարձնել իր տված գումարը հավելավճարով: Ռոլանդ Դոնյանին ու Համլետ Ալոյանին կանխիկ տրված 81.200 ԱՄՆ դոլարի դիմաց մինչև 2008թ. ապրիլի 12-ն ընկած ժամանակահատվածում վերջիններից մաս-մաս ստանալով 196.000 ԱՄՆ դոլար կանխիկ գումար, 2008թ. ապրիլի 12-ին նրանցից գրություն է վերցրել ևս 100.000 ԱՄՆ դոլար իրեն պարտք մնալու մասին՝ հակառակ դեպքում չհամաձայնվելով ստացական գրել 196.000 ԱՄՆ դոլարը ստանալու մասին: 2008թ. դեկտեմբերին Համլետ Ալոյանից իր դստեր ամուսնու՝ Թորոս Թորոսյանի միջոցով 10.000 ԱՄՆ դոլար, իսկ 2010թ. գարնանը պայմանավորվածությամբ համաձայն՝ Ռոլանդ Դոնյանից և Համլետ Ալոյանից ստանալով ևս 60.000 ԱՄՆ դոլար կանխիկ գումար՝ որպես 2008թ. ապրիլի 12-ի ստանձնած պարտավորության ողջ մարում, Ռոլանդ Դոնյանին և Համլետ Ալոյանին չվերադարձնելով 2008թ. ապրիլի 12-ի ամսաթվով գրությունը՝ լիազորված անձ Սարգիս Խաչատուրի Խաչատրյանի միջոցով 2011թ. սեպտեմբերի 7-ին իրականությանը չհամապատասխանող տվյալներ ներկայացնելով 151.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.595 ՀՀ դրամ գումարի չափով բռնագանձման պահանջի մասին հայց է ներկայացրել Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան, որում նշվել է, որ պատասխանողները չեն կատարել 2008թ. ապրիլի 12-ի պարտավորագրով ստանձնած իրենց պարտավորությունները, այդ կերպ վստահությունը չարաշահելու եղանակով փորձել է հափշտակել Ռոլանդ Դոնյանին և Համլետ Ալոյանին պատկանող առանձնապես խոշոր չափերի գույքը, սակայն իր կամքից անկախ պատճառներով հանցագործությունն ավարտին չի հասցրել, քանի որ Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը թիվ ԵԿԴ/2087/02/11 քաղաքացիական գործով 2012թ. հուլիսի 2-ին վճիռ է կայացրել Ռուդիկ Լազրի Բալասանյանի հայցն ընդդեմ Ռոլանդ Սուրենի Դոնյանի և Համլետ Գառնիկի Ալոյանի՝ գումարի բռնագանձման պահանջի մասին մերժելու վերաբերյալ, իսկ Ռուդիկ Բալասանյանի, որպես հայցվորի ներկայացուցչի՝ Նունե Աճեմյանի կողմից թիվ ԵԿԴ/2087/02/11 քաղաքացիական գործի վերաբերյալ բերված վերաքննիչ բողոքի հիման վրա թեև ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 2012թ. հոկտեմբերի 19-ի որոշմամբ մասնակի բեկանել և փոփոխել է Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2012թ. հուլիսի 2-ի վճիռը՝ որոշելով Ռոլանդ Դոնյանից և Համլետ Ալոյանից համապարտությամբ հոգուտ Ռուդիկ Բալասանյանի

Դատական պրակտիկա

բռնագանձել 100.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ՝ որպես փոխառության գումար, 100.000 ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ սկսած 2008թ. նոյեմբերի 11-ից մինչև պարտավորության փաստացի կատարումը հաշվարկել տոկոսներ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսներին համապատասխան, սակայն 2013թ. մայիսի 8-ին Ռոլանդ Ղոնյանի և Համլետ Արյանի ներկայացուցիչ Հայկ Օսեփյանը հայցադիմում է ներկայացրել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ սեփականության իրավունքի խախտումը վերացնելու, Ռոլանդ Ղոնյանին և Համլետ Ատյանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքն արգելանքից հանելու պահանջի մասին, որն ընդունվել է վարույթ և որի հիմքով ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ բաժնի վարույթում գտնվող և Ռոլանդ Ղոնյանի ու Համլետ Արյանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու վերաբերյալ թիվ 01/02-1304/13 և թիվ 01/02-1303/13 կատարողական վարույթները 2013թ. մայիսի 20-ին կասեցվել են: (...))» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 289-303):

8. Դատաքննության արդյունքներով դատարանը հաստատված է համարել, որ «(...) ամբաստանյալ Ռոդոլֆ Բալասանյանը տուժողներ Ռոլանդ Ղոնյանի և Համլետ Արյանի վստահությունը չարաշահելու եղանակով խարդախությամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք է ձեռք բերել վերջիններիս առանձնապես խոշոր չափի գույքի՝ 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.595 ՀՀ դրամ գումարի նկատմամբ: (...)

Դատարանի համոզմամբ ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի արարքն համապատասխանում է խարդախության հանցակազմի ավարտված տեսակին, այսինքն՝ պետք է որակվեր ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, քանի որ թեև տուժողների գումարն ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի տիրապետման տակ փաստացի չի անցել, սակայն վերջինիս, այնուամենայնիվ, հաջողվել է ավարտին հասցնել իր հանցավոր դիտավորությունը, այն է՝ իրավունք ձեռք բերել տուժողների գույքի՝ պարտավորագրում նշված գումարի և դրա տոկոսների չափով առանձնապես խոշոր չափի այլ գումարի նկատմամբ՝ հաշվի առնելով այն, որ այդ գույքի նկատմամբ Ռ.Բալասանյանի սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունքը հաստատվել է դատական իշխանության մարմնի՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով: Դատարանը նաև արձանագրում է, որ (...) իրավասու չէ իր նախաձեռնությամբ անդրադառնալ ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի փոփոխմանը, քանի որ այդ պարագայում ևս դուրս կգա դատական քննության սահմաններից, ինչն անխուսափելիորեն կհանգեցնի ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի վիճակի վատթարացմանը և վերջինիս պաշտպանության իրավունքի խախտման:

Դատարանը փաստում է, որ վերոնշյալ պայմաններում ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը քրեական պատասխանատվության և պատժի ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

(...)

Դատարանը փաստում է.

- Ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը մինչ մեղսագրվող արարքի կատարումը՝ տուժողներ Ռ.Ղունյանի և Հ.Ալոյանի հետ ընդհանուր համատեղ ձեռնարկատիրական գործունեություն նախաձեռնելու և տևական ժամանակ գործակցելու, առանց փաստաթղթային ձևակերպման կամ այդպիսի ձևակերպմամբ վերջիններիս առձեռն գումարներ տրամադրելու և ետ ստանալու ուժով ձեռք է բերել բարեխիղճ և վստահելի գործընկերոջ համբավ և վայելել տուժողներ Ռ.Ղունյանի և Հ.Ալոյանի վստահությունը: (...) Տուժող Ռ.Ղունյանի և ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի փոխադարձ վստահության վերոնշյալ հարաբերությունների բնույթը հաշվի առնելով՝ Դատարանը փաստում է, որ 60.000 ԱՄՆ դոլար գումարը ևս տուժող Ռ.Ղունյանը կարող էր Ռ.Բալասանյանին հանձնել (ըստ դատաքննությանը հետագոտված ապացույցների գնահատման արդյունքների՝ հանձնել է) առանց պարտքը մարելու վերաբերյալ որևէ փաստաթուղթ, այդ թվում՝ վերջինիս 2008թ. ապրիլի 12-ին տված պարտավորագրի բնօրինակը ետ ստանալու՝ ավելի ուշ այն Ռ.Բալասանյանից ևս ստանալու ակնկալիքով:

(...)

- Տուժողների 151.500 ԱՄՆ դոլար գումարի նկատմամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք ձեռք բերելուց առաջ ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի մոտ արդեն իսկ ձևավորվել և առկա էր շահադիտական նպատակը, քանի որ վերջինս գիտակցում էր տուժողների 40.000 պարտքը ներելու նախապայմանով 60.000 ԱՄՆ դոլարն առձեռն, ինչպես նաև բանկային փոխանցմամբ ստացված 20.000.000 ՀՀ դրամին համարժեք 50.000 ԱՄՆ դոլար գումարները ստանալու, 2010թ. ապրիլի 12-ի պարտավորագրով տուժողների ստանձնած 100.000 ԱՄՆ դոլարի պարտավորությունը պատշաճ և ամբողջությամբ կատարվելու հիմքով փոխառության պայմանագրի դադարեցման, հետևաբար վերոնշյալ պարտավորագրում նշված գումարի և տույժերի չավով տուժողների այլ գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու իր հավակնությունների և այն պահանջելու ակնհայտ անհիմն (կրկնակի) լինելու բնույթը, սակայն սկսել և տրամաբանական ավարտին է հասցրել խարդախությամբ տուժողների գույքի՝ ևս 151.500 ԱՄՆ դոլար գումարի նկատմամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք ձեռք բերելուն ուղղված իր հանցավոր գործողությունները:

[Փ]աստացի դադարած փոխառության պայմանագրի պայմաններում մարված վերոնշյալ պարտավորագրի օգտագործմամբ՝ Ռ.Բալասանյանը չարաշահել է տուժողներ Ռ.Ղունյանի և Հ.Ալոյանի վստահությունը, որը պայմանավորված էր՝

- վերջիններիս կողմից գումարն ու փոխհատուցումն ամբողջությամբ վերադարձնելու, դրանով իսկ Ռ.Բալասանյանի հետ գումարային պարտքուպահանջի հարցը հանգուցալուծվելու (պարտավորության պատշաճ կատարմամբ փոխառության պայմանագրի դադարման փաստը գիտակցելու) փաստով, ինչպես նաև

- այդ գումարները ստացած և առձեռն Ռ.Բալասանյանին փոխանցած վերջինիս յիստորսուցում անձ Վարդան Կարապետյանի բանավոր երաշխիքներով, ով շարունակաբար վստահեցրել է, որ 100.000 ԱՄՆ դոլարի պարտավորագիրը չի կարող վերադարձնել Ռ.Բալասանյանի՝ Ռ.Գ-ում գտնվելու պատճառով, պարտավորվել է այն վերադարձնել ավելի ուշ, միաժամանակ, Ռ.Բալասանյանի ներազդեցու-

Դատական պրակտիկա

թյամբ անձամբ հայտնվելով բարեխիղճ մոլորության մեջ, տուժողներին հավաստիացրել է, որ հետագայում էլ գումարային որևէ խնդիր Ռ.Բալասանյանի հետ չի կարող առաջանալ:

- Նույն ժամանակահատվածում 20.000.000 ՀՀ դրամի պարտքը մարելու վերաբերյալ գրավոր փաստաթուղթը՝ փոխադարձ պայմանավորվածությունների մասին 2010թ. ապրիլի 28-ի ակտը, ևս տուժողներին էր տրվել վերջիններիս կողմից Ռ.Բալասանյանի պարտքի վերոնշյալ մասը փաստացի մարելուց հետո, դարձյալ Վ.Կարապետյանի միջոցով:

Դատարանը փաստում է, որ վերոնշյալ հանգամանքները տուժողներին ողջամտորեն հիմքեր են տվել վստահել ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանին և պարտքն ամբողջությամբ մարելուց հետո անհրաժեշտ հետևողականություն չցուցաբերել 100.000 ԱՄՆ դոլարի վերաբերյալ պարտավորագիրը պարտքի մարման պահին նրանից հետ պահանջելու և ստանալու կամ նոր ստացական վերցնելու խնդրով:

(...) Դատարանը փաստում է, որ տուժողների գույքի նկատմամբ իրավունքին խարդախությամբ տիրանալու շահադիտական նպատակը և դիտավորությունը, պայմանավորված հափշտակության առարկայի՝ գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու առանձնահատկությամբ, ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի մոտ ծագել է ոչ թե վերոնշյալ պարտավորագիրը պահանջելուց և ստանալուց առաջ, այլ պարտավորության պատշաճ կատարմամբ փոխառության պայմանագրի դադարումից հետո ըստ էության ամբողջությամբ մարված նույն պարտավորագիրն անհիմն պատրվակով գործով տուժողներին չվերադարձնելու պահից, քանի որ Ռ.Բալասանյանն այն չի վերադարձրել շահադիտական նպատակով, մարված այդ պարտավորագրի օգտագործմամբ տուժողների հավելյալ գույքին խարդախությամբ տիրանալու դիտավորությամբ: (...)

Ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի շահադիտական նպատակի, հետևաբար նաև խարդախություն կատարելու ուղղակի դիտավորության առկայության մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ վերջինս առաջին ատյան ներկայացված հայցադիմումում, ինչպես նաև առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում գործի քննության ընթացքում պահանջել է պարտավորագրում նշված ողջ գումարը՝ 100.000 ԱՄՆ դոլարը և դրա տույժերը՝ թաքցնելով ոչ միայն պարտավորագրում նշված գումարից 40.000 ԱՄՆ դոլարի պարտքը ներելու, 60.000 ԱՄՆ դոլարն իրեն վերադարձվելու փաստերը, այլև պարտավորության ծագման իրական նախապատմությունը:

(...)

- Տուժողներ Ռ.Դոնյանը և Հ.Արյանը որոշակի ուշացմամբ, սակայն ըստ էության ամբողջությամբ կատարել են այդ պարտավորագրով ստանձնած պարտավորությունները, այն է՝ գործով ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի հետ ձեռք բերած փոխադարձ համաձայնության շրջանակներում 2010թ. ապրիլ-մայիս ամիսների դրությամբ 40.000 ԱՄՆ դոլար պարտքի ներման պայմանով տուժողները Վ.Կարապետյանի միջնորդությամբ անձամբ Ռ.Բալասանյանին կամ նրա կնոջ հայր Ա.Բոչարյանի միջոցով հանձնել են ընդհանուր 60.000 ԱՄՆ դոլար գումար:

Տվյալ պայմաններում, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 424-րդ և 431-րդ հոդվածների համաձայն, պարտավորությունը համարվում է դադարած, և պարտատերը, տվյալ դեպքում՝ ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը պարտավոր էր պարտապանների, տվյալ դեպքում՝ տուժողների պահանջով նրանց տալ պարտավորությունը լրիվ (կամ համապատասխան մասով) ստանալու մասին ստացական: Սույն գործով հաստատվել է, որ նման պահանջ տուժողների կողմից Ռ.Բալասանյանին ներկայացվել է Վ.Կարապետյանի միջոցով, ինչը սակայն չի կատարվել:

(...)

Ակնհայտ է, որ պարտավորագրի բնօրինակը կամ նոր ստացականը տուժողներին չտրամադրելու, մարված պարտավորագիրը պահպանելու համար գործով ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը չի գործել քրեական օրենքով արգելված որևէ արարք և մինչև դատական կարգով այդ պարտավորագրի օգտագործման ուղղությամբ քայլեր ձեռնարկելը կողմերի փոխհարաբերությունները ենթակա էին կարգավորման, ենթադրաբար խախտված իրավունքները՝ վերականգնման, մասնավոր իրավունքի տիրություն՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով, ինչը բխում է Լիա Ավետիսյանի վերաբերյալ 2011թ. փետրվարի 24-ի ԵԿԴ/0176/01/09 քրեական գործով Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշման ոգուց և բովանդակությունից: Սակայն 2011թ. սեպտեմբերի 7-ին Ռ.Բալասանյանը խարդախությամբ տուժողների առանձնապես խոշոր չափի այլ գույքի նկատմամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք ձեռք բերելու դիտավորությամբ մարված պարտավորագիրը ներկայացրել է առաջին ատյանի դատարան, որի փաստով այդ իրավահարաբերությունները դուրս են եկել մասնավոր իրավունքի կարգավորման տիրույթից, հետևաբար ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի հանցավոր գործողությունների հետևանքով Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի խախտված սեփականության իրավունքը ենթակա է վերականգնման արդեն հանրային տիրություն՝ քրեական և քրեադատավարական ընթացակարգով (...):

Դատարանն արձանագրում է, որ խախտված գույքային իրավունքները մասնավոր տիրություն իրապես վերականգնելու անհնարինության գիտակցման փաստով է պայմանավորված այդ իրավունքների վերականգնումը հանրային տիրություն փնտրելու տուժողներ Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի ցանկությունը և այդ հարցը սույն քրեական գործի շրջանակներում քննության առնելու և լուծելու օբյեկտիվ անհրաժեշտություն: (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 84-92):

9. 2014 թվականի մարտի 31-ի մեղադրական դատավճռի հիմքում Առաջին ատյանի դատարանը դրել է գործով ձեռք բերված հետևյալ ապացույցները՝ ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի, տուժողներ Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի, վկաներ Վ.Կարապետյանի, Ա.Քոչարյանի ցուցմունքները, «Դ-Տելեկոմ» և «ԱրմենՏել» ՓԲԸ-ից ստացված՝ Ռ.Դոնյանի, Հ.Ալոյանի և Ռ.Բալասանյանի կողմից օգտագործվող հեռախոսահամարների մուտքային և ելքային հեռախոսազանգերի վերձանումները գնելու մասին արձանագրությունները, ապացույց ճանաչված՝ «Ռուդմետ» և «ԼԵՌ-ԷՔՍ» ՍՊԸ-ների («ԼԵՌ-ԷՔՍ-ԷՆԵՐԳԻԱ» ՍՊԸ), Ռ.Բալասանյանի, Ռ.Դոնյանի, Հ.Ալոյանի, Վ.Կարապետյանի միջև կնքված քաղաքացիաիրավա-

Դատական պրակտիկա

կան գործարքները, ինչպես նաև սույն որոշման 6-րդ կետում հիշատակված՝ քաղաքացիական գործով կայացված դատական ակտերը (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5, թերթ 67-80):

10. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իր 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշմամբ մերժել է Ռ.Բալասանյանի և նրա պաշտպան Ա.Ղազարյանի վերաքննիչ բողոքը և Առաջին ատյանի դատարանի 2014 թվականի մարտի 31-ի դատավճիռը թողել օրինական ուժի մեջ՝ ըստ էության կրկնելով Առաջին ատյանի դատարանի հիմնավորումները (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6, թերթ 63-95):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

11. Բողոք բերած անձը փաստարկել է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի, մասնավորապես՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ, ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 358-րդ, 360-րդ, 365-րդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 5-րդ, 9-րդ և 178-րդ հոդվածների խախտումներ:

Վերոշարադրյալ փաստարկները բողոք բերած անձը հիմնավորել է նրանով, որ ստորադաս դատարանը պատշաճ գնահատականի չի արժանացրել ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի՝ դատաքննության ընթացքում տված ցուցմունքները՝ առանց որևէ օբյեկտիվ պատճառաբանության համարելով դրանք ոչ արժանահավատ, չի համադրել դրանք գործով հետազոտված մյուս ապացույցների հետ:

12. Բողոքաբերն իր անհամաձայնությունն է հայտնել նաև Ռ.Բալասանյանի արարքի քրեաիրավական որակմանը: Մասնավորապես, վկայակոչելով խարդախության հանցակազմի քրեաիրավական վերլուծությանը վերաբերող Լ.Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԳ/0176/01/09 որոշման 22-32-րդ կետերը՝ բողոքաբերը եզրահանգել է, որ Ռ.Բալասանյանի և տուժողների միջև առկա են քաղաքացիական իրավահարաբերություններ, որոնք արդեն իսկ լուծում են ստացել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով: Բողոք բերած անձը, մասնավորապես, փաստարկել է, որ ստորադաս դատարաններն անտեսել են Վճռաբեկ դատարանի՝ վերը հիշատակված գործով արտահայտած այն դիրքորոշումը, որ արարքը խարդախություն որակելու համար քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների ամբողջ զանգվածի գնահատմամբ պետք է հիմնավորվի, որ անձը նպատակադրված չի եղել իրականացնելու իր վրա վերցված քաղաքացիաիրավական պարտավորությունները և ցանկացել է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով հավիշտակել ուրիշին պատկանող գույքը: Ընդ որում, եթե ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հաստատվում վերոգրյալը, ապա անձի արարքում բացակայում է խարդախության հանցակազմը, հետևաբար նրան պատասխանատվության ենթարկելու հարցը պետք է լուծվի մասնավոր իրավունքի տիրություն՝ քաղաքացիաիրավա-

կան և քաղաքացիադատավարական միջոցներով:

Արդյունքում բողոքաբերը եզրահանգել է, որ Ռ.Բալասանյանի մեղքն իրեն մեղսագրվող հանցանքի կատարման մեջ ապացուցված չէ, և հիմնավոր չեն ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ վերջինս կատարել է խարդախություն:

13. Ելնելով վերոգրյալից՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշումը, քրեական գործի վարույթը կարճել և Ռ.Բալասանյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակը օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման շրջանակներում քրեաիրավական և քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների սահմանազատման խնդրի պարզաբանումն է: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար:

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է՝ հիմնավորված և պատճառաբանված են արդյոք ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ Ռ.Բալասանյանի արարքում առկա են առանձնապես խոշոր չափերով խարդախության փորձի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ) հանցակազմի հատկանիշներ:

16. ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (...)»:

16.1. Դատական պաշտպանության իրավունքն իրավունքների պաշտպանության միջոցների շարքում առանձնահատուկ տեղ է գրավում, քանի որ իրականացվում է իշխանությունների տարանջատման համակարգում ինքնուրույն և անկախ կարգավիճակ ունեցող մարմնի կողմից: Այն անձի անօտարելի իրավունքներից է և միաժամանակ հանդիսանում է այլ իրավունքների ու ազատությունների ապա-

Դատական պրակտիկա

հովման միջոց ու երաշխիք: Որպես այդպիսին՝ դատական պաշտպանության իրավունքը ճանաչվում և երաշխավորվում է միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներով և նորմերով, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրությամբ:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի ուժով արդար դատաքննությունն իրականացվում է անկախ, անաչառ և **օրենքի հիման վրա ստեղծված իրավասու դատարանի** կողմից:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի համաձայն. «Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» արտահայտությունն ընդգրկում է ոչ միայն ինքնին դատարանի գոյության իրավական հիմքը, այլ նաև դատարանի կողմից իր կառավարման որոշակի կանոնների պահպանումը (տե՛ս *Sokurenko and Strygun v. Ukraine* գործով Եվրոպական դատարանի 2006 թվականի հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 29458/04 և 29456/04, կետ 24): *Չենդի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) դիրքորոշում է արտահայտել, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» եզրույթը ենթադրում է դատարանների կազմակերպական ամբողջ կառուցվածքը՝ ներառյալ որոշակի տեսակի դատարանների իրավասության շրջանակներում ընդգրկվող հարցերի շրջանակը (տե՛ս *Zand v. Austria*, գանգատ թիվ 7360/76, Հանձնաժողովի 1978 թվականի հոկտեմբերի 12-ի գեկույցը):

16.2. Արդարադատության իրականացման սկզբունքները տարածվում են դատավարության բոլոր տեսակների, այդ թվում՝ քրեական և քաղաքացիական դատավարությունների վրա՝ անկախ այն նյութական իրավահարաբերությունների բնույթից և առանձնահատկություններից, որոնք կանխորոշում են յուրաքանչյուր դատավարության առարկան: Միևնույն ժամանակ այդ առանձնահատկություններով, ինչպես նաև քննվող գործերի բնույթով, կիրառվող սանկցիաների էությունը և նշանակությամբ, դրանց իրավական հետևանքներով պայմանավորվում է դատավարության և գործերի առանձին տեսակների համար կիրառելի դատական պաշտպանության միջոցների և գործընթացների նախատեսումը:

Դատավարության յուրաքանչյուր տեսակի քննության առարկայի առանձնահատկություններից ելնելով էլ որոշվում է իրավասու դատարանը, ինչպես նաև համապատասխան գործերով ապացուցման դատավարական կանոնների առանձնահատկությունը՝ ներառյալ ապացույցներ ներկայացնելու և դրանք հետազոտելու կարգը:

Մասնավորապես, քրեաիրավական բնույթի հարաբերությունների վերաբերյալ գործերը քննվում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով: Ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ դատարանը քրեական հետապնդման մարմին չէ, հանդես չի գալիս մեղադրանքի կամ պաշտպանության կողմում (6-րդ հոդվածի 22-րդ կետ, 23-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր), իսկ մեղադրանքի ապացուցման և կասկածյալին կամ մեղադրյալին ի պաշտպանություն բերված փաստարկների հերքման պարտականությունը կրում է մեղադրանքի կողմը (18-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Միևնույն ժամանակ մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր կասկածները, որոնք չեն կարող փարատվել նույն

օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում, մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի կամ կասկածյալի (18-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Քաղաքացիաիրավական բնույթի հարաբերությունների վերաբերյալ գործերը քննվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով: Քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունն իր հերթին ելնում է այն սկզբունքից, որ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է սպացուցի իր վկայակոչած փաստերը (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Եթե բոլոր սպացույցների հետազոտումից հետո վիճելի է մնում փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը, սպա դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի սպացուցման պարտականությունը կրող կողմը (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Քաղաքացիաիրավական ու քաղաքացիադատավարական և քրեաիրավական ու քրեադատավարական հարաբերությունների հարաբերակցության հարցին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Լիա Ավետիսյանի* գործով որոշմամբ՝ դիրքորոշում արտահայտելով այն մասին, որ. «(...) եթե քաղաքացիաիրավական հարաբերության հենքը վերաբերում է կարգավորիչ գործառույթ իրականացնող իրավունքի ճյուղին, սպա քրեական իրավունքը և դատավարությունը, մարմնավորելով իրավունքի պահպանիչ գործառույթը, իրենց բնույթով ածանցյալ են իրավունքի տվյալ ճյուղերից, մասնավորապես քաղաքացիական իրավունքից և դատավարությունից: Այլ կերպ՝ ներգործության քրեաիրավական և քրեադատավարական միջոցները չպետք է այնպիսին լինեն, որ խաթարեն քաղաքացիաիրավական ու քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների ներքին տրամաբանությունը, անորոշություն ու անկանխատեսելիություն ստեղծեն քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ» (տե՛ս Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԳ/0176/01/09 որոշման 30-րդ կետը):

17. Վերահաստատելով և 16-16.1-րդ կետերում շարադրված իրավական նորմերի և վերլուծությունների լույսի ներքո զարգացնելով *Լիա Ավետիսյանի* գործով արտահայտած և նախորդ կետում մեջբերված դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քրեական գործերի քննության շրջանակներում դատարանն իրավասու չէ քրեական դատավարության կարգով քննություն իրականացնել քաղաքացիական բնույթի իրավահարաբերությունները (վեճը) պարզելու ուղղությամբ և հաստատել այդպիսի վեճի առարկան կազմող իրավաբանական փաստեր: Վճռաբեկ դատարանի վերջին դիրքորոշումը հիմնավորվում է համապատասխան փաստերը հաստատելու քաղաքացիադատավարական կանոնների՝ քրեադատավարական կանոններից սկզբունքային տարբերությամբ և դրանք մեկը մյուսով փոխարինելու անթույլատրելիությամբ: Հակառակ դեպքում քրեական վարույթ իրականացնող դատարանը դուրս կգա իր իրավասության սահմաններից, արդյունքում կխաթարվի քաղաքացիաիրավական ու քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների ներքին տրամաբանությունը: Այս առումով անհրաժեշտ է նաև նշել, որ իր իրավասությունների սահմանազանցում թույլ տված դա-

Դատական պրակտիկա

տարանը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով չի կարող հանդիսանալ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» վիճարկվող դատավարության առնչությամբ (տե՛ս *Sokurenko and Strygun v. Ukraine* գործով Եվրոպական դատարանի 2006 թվականի հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 29458/04 և 29456/04, կետ 28): Արդյունքում կխախտվի անձի արդար դատաքննության իրավունքը:

Ավելին, կարող է առաջանալ իրավիճակ, երբ նույն փաստի վերաբերյալ առկա լինեն քաղաքացիական դատավարության կարգով և քրեական դատավարության կարգով կայացված օրինական ուժի մեջ մտած իրար հակասող դատական ակտեր: Վերջին իրավիճակն անթույլատրելի է իրավական որոշակիության սկզբունքի տեսանկյունից, ինչը, հանդիսանալով իրավունքի գերակայության հիմնարար տարրերից մեկը, պահանջում է, ի թիվս այլնի, որ եթե դատարանները վերջնականապես որոշել են որևէ հարց, նրանց որոշումը չպետք է կասկածի տակ դրվի (տե՛ս *Brumerescu v. Romania* գործով Մեծ պալատի 1999 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 28342/95, 61-րդ կետը):

18. Վերոգրյալի լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ խարդախության վերաբերյալ գործերով քրեական դատավարության կարգով քաղաքացիաիրավական բնույթի հարաբերությունների (վեճի) պարզման ուղղությամբ քննություն իրականացնելու դատարանի իրավասությանը:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում խարդախության, այն է՝ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով ուրիշի գույքի զգալի չափերով հափշտակության կամ ուրիշի գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու համար: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով որպես հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք է նախատեսված խարդախությունն առանձնապես խոշոր չափերով կատարելը:

Խարդախության հանցակազմի իրավական վերլուծությանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Լ.Ավետիսյանի* և *Վ.Մաթևոսյանի* գործերով կայացրած որոշումներում:

Մասնավորապես, *Լ.Ավետիսյանի* գործով որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) Թեև խարդախության պարագայում առկա է գույքի սեփականատիրոջ կողմից հանցագործին գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու կամային ակտ, սակայն գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու ակտի կամային բնույթը սեփականատիրոջ գիտակցության և կամքի վրա հանցագործի ունեցած ներգործության հետևանք է:

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի իմաստով վերոնշյալ հանցավոր ներգործությունն իրականացվում է խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով: Այսինքն՝ օբյեկտիվ կողմից խարդախության հանցակազմը դրսևորվում է կատարման հատուկ եղանակով՝ խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով:

(...) Խաբեությունը գույքի սեփականատիրոջը կամ գույքը տիրապետողին մոլորության մեջ զգելու նպատակով իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խե-

դաթյությունն է կամ ճշմարտության մասին լռելը: Այսպիսով, խաբեությունը դրսևորվում է հետևյալ երկու եղանակով՝

- ա) իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյություն,
- բ) ճշմարտության մասին լռել:

(...)

Վստահությունը չարաշահելն ուրիշի գույքին տիրանալու կամ դրա նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու նպատակով հանցավորի կողմից, նրա և գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքը տիրապետողի միջև ձևավորված վստահության հարաբերությունների օգտագործումն է: Արարքը խարդախություն որակելու համար բավարար չէ, որ անձն իր արարքներով կամ որոշակի հանգամանքների բերումով տուժողի մոտ վստահություն վայելի, այլ անհրաժեշտ է, որպեսզի վերջինս համոզի տուժողին իրեն փոխանցել գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները:

Հանցագործի նկատմամբ տուժողի վստահությունը կարող է ինչպես իրավական, այնպես էլ փաստական հիմքեր ունենալ: Այլ կերպ՝ հանցավորի և տուժողի միջև առկա՝ վստահության վրա հիմնված հարաբերությունները կարող են բխել ինչպես նրանց միջև առկա պայմանագրից, լիազորագրից և այլն, այնպես էլ առաջանալ հանցավորի և գույքը հանձնողի անձնական հարաբերություններից, հանցավորի կողմից նախկինում դրսևորած վարքագծից, հանցավորի անձնավորությունից և այլն:

(...) Օբյեկտիվ կողմից խարդախությունը կատարվում է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով, ինչի արդյունքում մոլորության մեջ ընկած սեփականատերը կամ իրավասու այլ անձը կամավոր կերպով գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնում է հանցագործին կամ այլ անձի կամ անձանց կամ չի խոչընդոտում վերջիններիս կողմից այդ գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները վերցնելուն:

(...) Սուբյեկտիվ կողմից խարդախությունը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ և շահադիտական նպատակով:

(...) Խարդախությունը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորության մեղքի ձևով. հանցավորը պետք է գիտակցի, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև պետք է նախատեսի և ցանկանա դա:

(...) Խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է նաև շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքը վերցնելը կամ գույքին տիրանալը հանցավորն ի սկզբանե նպատակ է ունենում հափշտակելու այն, չվերադարձնելու գույքը, չկատարելու խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները:

Հակառակ դեպքում, երբ գույքը չվերադարձնելու, խոստումը կամ պարտավորությունները չկատարելու դիտավորությունն առաջանում է գույքը վերցնելուց հետո (անկախ շարժառիթից), խարդախության հանցակազմը բացակայում է:

(...) Խարդախությունը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից տարանջատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

Դատական պրակտիկա

ա) խարդախության դեպքում տուժողին խաբելու կամ նրա վատահոությունը չարաշահելու մտադրությունն անձի մոտ ծագում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը:

բ) խարդախության դեպքում անձի մոտ քաղաքացիաիրավական պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները (գույքը փոխանցել, կատարել վարկային պարտավորությունը, պարտքը վերադարձնել և այլն) չկատարելու դիտավորությունը ծագում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը» (տե՛ս Լիա Արտյոմի Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0176/01/09 որոշման 22-26.2.-րդ և 29-րդ կետերը):

Վ.Մաթևոսյանի վերաբերյալ գործով որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) խարդախությունը և քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտումն օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով հաճախ համընկնում են: Հետևաբար, այստեղ պետք է նկատի ունենալ, որ խարդախությունը՝ որպես հանցագործություն, քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտման դեպքերից տարբերվում է սուբյեկտիվ կողմով: Մասնավորապես՝ խարդախությունը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, ինչը ենթադրում է, որ հանցավորը գիտակցում է, որ խաբեության կամ վատահոությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև նախատեսում և ցանկանում է դա:

Միևնույն ժամանակ խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքին կամ գույքային իրավունքին տիրանալը հանցավորը նպատակ է ունենում հափշտակել այն, չվերադարձնել գույքը, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները: Մինչդեռ քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտման դեպքում անձը նման նպատակ չի ունենում:

(...) Խարդախության մեղադրանքով անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար անհրաժեշտ է ապացույցների բավարար ամբողջությամբ հիմնավորել, որ հանցավորը դիտավորություն է ունեցել խաբեության կամ վատահոությունը չարաշահելու եղանակով հափշտակել ուրիշին պատկանող գույքը:

Այն դեպքում, երբ առկա է մասնավոր-իրավական պայմանագրի կամ այլ տեսակի քաղաքացիաիրավական պարտավորության խախտում, ապա նշվածը որպես խարդախություն որակելու համար անհրաժեշտ է հաստատված համարել, որ անձն ի սկզբանե նպատակ չի ունեցել իրականացնելու գույքի կամ դրա նկատմամբ իրավունքի փոխանցման հետ կապված իր վրա վերցրած պարտավորությունները:

(...) Անձի կողմից խարդախություն կատարելու դիտավորության առկայության մասին, մասնավորապես, կարող են վկայել պարտավորությունների կատարման համար անհրաժեշտ ֆինանսական կամ տեխնիկական միջոցների, համապատասխան արտոնագրերի բացակայությունը, հանցավորի կողմից կեղծ փաստաթղթերի, երաշխավորագրերի օգտագործումը, ունեցած ֆինանսական պարտավորությունների վերաբերյալ տեղեկությունները թաքցնելը, կեղծ ձեռնարկություն ստեղծելը, որը հանդես

է եկել որպէս պայմանագրի կողմ և այլն:

(...) վերը նշված փաստական հանգամանքների հետ մեկտեղ յուրաքանչյուր դեպքում, գործով ձեռք բերված ապացույցների ամբողջ զանգվածի գնահատմամբ, պետք է հիմնավորվի, որ անձը նպատակադրված չի եղել իրականացնելու իր վրա վերցված քաղաքացիաիրավական պարտավորությունները և ցանկացել է խաբէության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով հափշտակել ուրիշին պատկանող գույքը:

Ընդ որում, եթե ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հաստատվում վերոգրյալը, ապա անձի արարքում բացակայում է խարդախության հանցակազմը, հետևաբար նրան պատասխանատվության ենթարկելու հարցը պետք է լուծվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով» (տե՛ս Վարդան Մարտի Մաթևոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵՇԴ/0037/01/11 որոշման 25-27-րդ կետերը):

19. Վերահաստատելով խարդախության հանցակազմի մեկնաբանման կապակցությամբ նախորդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումները և սույն որոշման 17-րդ կետում շարադրված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո զարգացնելով դրանք՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմն արտահայտվում է մասնավոր-իրավական պայմանագրի կամ այլ տեսակի քաղաքացիաիրավական պարտավորության խախտմամբ, քրեական գործի շրջանակներում դատարանն իրավասու չէ քննարկել և լուծել քաղաքացիաիրավական պարտավորության առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ վեճ: Քննարկվող գործերով մասնավոր-իրավական պայմանագրի կամ այլ տեսակի քաղաքացիաիրավական պարտավորության խախտման առկայության դեպքում դատարանի իրավասությունը սահմանափակված է հանցակազմի մնացած հատկանիշները, այդ թվում՝ օբյեկտիվ կողմի մյուս հատկանիշները՝ հանցագործության կատարման եղանակը (խաբէությունը և վստահությունը չարաշահելը), հետևանքը, պատճառահետևանքային կապն արարքի և հետևանքի միջև, սուբյեկտիվ կողմը (ուղղակի դիտավորություն, շահադիտական նպատակ) բնութագրող հանգամանքները պարզելով: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ վերջին դիրքորոշումը կողմերի միջև քաղաքացիաիրավական վեճի բացակայության դեպքում չի սահմանափակում քրեական գործի շրջանակներում քաղաքացիաիրավական գործարքները որպէս գրավոր ապացույցներ գնահատելու վարույթ իրականացնող մարմնի լիազորությունը:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ.

ա) Ռ.Ղունյանի հաղորդման հիման վրա 2013 թվականի ապրիլի 4-ին հարուցվել է քրեական գործ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի հատկանիշներով, որի շրջանակներում Ռ.Բալասանյանը ներգրավվել է որպէս մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ վերջինս «լիազորված անձ Ս.Խաչատրյանի միջոցով (...) իրականությանը չհամա-

Դատական պրակտիկա

պատասխանող տվյալներ ներկայացնելով՝ 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.565 ՀՀ դրամ գումարի չափով բռնագանձման պահանջի մասին հայց է ներկայացրել (...) Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ խարդախության եղանակով փորձելով հափշտակել Ռոլանդ Սուրենի Դոնյանին և Համլետ Գառնիկի Ալոյանին պատկանող առանձնապես խոշոր չափի գույքը (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը)։

բ) Ամբաստանյալի և տուժողների ցուցմունքների համաձայն՝ նրանց միջև առկա է վեճ 2008 թվականի ապրիլի 12-ին կազմված ստացականում նշված 100.000 ԱՄՆ դոլար պարտքը հետագայում վերադարձնելու, մասնավորապես՝ 100.000-ի փոխարեն 60.000 ԱՄՆ դոլար վճարելու պայմանավորվածություն ձեռք բերելու և այդ գումարը Վ.Կարապետյանի միջոցով վերադարձնելու հարցի շուրջ շուրջ (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 289-303)։

գ) 2011 թվականի սեպտեմբերի 7-ին Ռ.Բալասանյանն իր լիազոր ներկայացուցչի միջոցով դիմել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ պահանջելով 100.000 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ՝ որպես պարտավորագրում նշված պարտքի մայր գումար, և ևս 51.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք ՀՀ դրամ՝ որպես մայր գումարի նկատմամբ հաշվարկված տույժի գումար։ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հուլիսի 2-ի վճռով Ռ.Բալասանյանի հայցը մերժվել է։ Նշված վճռի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 2012 թվականի հոկտեմբերի 19-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է մասնակի, բեկանել և փոփոխել է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը և հայցը բավարարել մասնակի։ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի վերոգրյալ որոշման դեմ Հ.Ալոյանի, Ռ.Դոնյանի և նրանց ներկայացուցիչ Սեդրակ Ասատրյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 23-ի որոշմամբ վերադարձվել է։ Ընդ որում, Վերաքննիչ դատարանում քննարկման առարկա է դարձվել և ապացուցված չի համարվել նաև սույն գործով տուժողների փաստարկն այն մասին, որ Պարտավորագրով ստանձնած իրենց պարտավորությունը դադարել է կատարմամբ։

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով 2013 թվականի մարտի 1-ին հարուցվել է կատարողական վարույթ։ 2013 թվականի մայիսի 8-ին Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի ներկայացուցիչ Հ.Օսեփյանը հայցադիմում է ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ սեփականության իրավունքի խախտումը վերացնելու, Ռ.Դոնյանին և Հ.Ալոյանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքն արգելանքից հանելու պահանջի մասին։ Նշված հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ, և դրա հիմքով Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու վերաբերյալ կատարողական վարույթները 2013 թվականի մայիսի 20-ին կասեցվել են (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը)։

դ) Քրեական գործի քննության արդյունքում Առաջին ատյանի դատարանը և

Վերաքննիչ դատարանը հաստատված են համարել 2008 թվականի ապրիլի 12-ի պարտավորագրով 100.000 ԱՄՆ դոլար պարտքից 40.000 ԱՄՆ դոլար պարտքը ներելու, 60.000 ԱՄՆ դոլար վճարելու պայմանավորվածություն ձեռք բերելու և այդ գումարը տուժողների կողմից Վ.Կարապետյանի միջոցով ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանին վերադարձնելու, դրա հետևանքով գումար վճարելու պարտավորությունը կատարմամբ դադարելու փաստերը և եզրահանգել, որ «ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը տուժողների վստահությունը չարաշահելու եղանակով խարդախությամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք է ձեռք բերել վերջիններիս առանձնապես խոշոր չափի գույքի՝ 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.595 ՀՀ դրամ գումարի նկատմամբ» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ և 10-րդ կետերը):

Վերոգրյալ փաստերից հետևում է, որ խարդախության հանցակազմի առկայության մասին ստորադաս դատարանների հետևություններն ու դատական ակտերի հիմքում դրված ապացույցների վերլուծությունն առավելապես վերաբերում են 2008 թվականի ապրիլի 12-ի Պարտավորագրում նշված գումարը վերադարձնելու մասին կողմերի միջև առկա վեճին: Ստորադաս դատարանները կողմերի միջև եղած գումարային վեճը փորձել են լուծել և, ըստ այդմ, անձի ենթադրյալ խախտված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացրել են քրեախրավական միջոցներով: Մասնավորապես, դատարանները քննություն են իրականացրել ամբաստանյալի և տուժողների միջև Պարտավորագրի հիման վրա ծագած պարտավորությունների առկայության հարցի կապակցությամբ, հաստատված համարել պարտավորության մի մասը՝ 40.000 ԱՄՆ դոլար գումարը, պարտքը ներելու հիմքով, մնացած մասը՝ 60.000 ԱՄՆ դոլար գումարը, պարտավորությունը կատարելու հիմքով դադարելու, ինչպես նաև տուժողների կողմից ամբաստանյալին պարտքային փաստաթուղթը վերադարձնելու պահանջ ներկայացնելու փաստերը: Ընդ որում, ուշագրավ է, որ քրեադատավարական ընթացակարգով տուժողների և վկաների ցուցմունքների հիման վրա հաստատված համարելով նշված փաստերը՝ դատարանները հղում են կատարել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 424-րդ և 431-րդ հոդվածներին:

20.1. Նախորդ կետում վերլուծված փաստերը գնահատելով սույն որոշման 17-րդ և 19-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ Դատարանի կողմից հաստատված վերոնշյալ իրավաբանական փաստերը քաղաքացիախրավական բնույթի վեճի առարկան են կազմում, որոնք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով քննարկելու և հաստատելու իրավասությամբ վերջինս օժտված չէր: Այսինքն՝ տուժողների ենթադրյալ խախտված իրավունքները վերականգնելու նպատակով արդեն իսկ գործադրված քաղաքացիախրավական և քաղաքացիադատավարական գործիքակազմը փոխարինվել է քրեախրավական և քրեադատավարական միջոցներով: Ավելին՝ այդ փաստերի կապակցությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության կարգով իրավասու դատարանի կողմից իրականացվել է քննություն, և դրանք ապացուցված չեն համարվել օրինական ուժի մեջ մտած և կատարման համար պարտադիր դատական ակտով:

Դատական պրակտիկա

Վերոգրյալից հետևում է, որ ստորադաս դատարանները թույլ են տվել ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածների խախտում:

21. Անդրադառնալով Ռ.Բալասանյանին մեղսագրվող արարքում խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի առկայության մասին ստորադաս դատարանների մնացած հետևություններին (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ և 11-րդ կետերը)՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական ակտերում հանցագործության օբյեկտիվ կողմի նկարագրությունը չի պարունակում հստակ փաստեր առ այն, թե ամբաստանյալի կոնկրետ որ գործողություններն են տուժողներին զցել մոլորության մեջ, որի արդյունքում նրանք կամավոր կերպով իրենց սեփականությունը հանդիսացող գույքը կամ այդ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնել են Ռ.Բալասանյանին կամ չեն խոչընդոտել վերջինիս կողմից այդ գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքը վերցնելուն: Այսինքն՝ պարզ չէ, թե Ռ. Բալասանյանի արարքում խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը հանդիսացող վստահությունը չարաշահելու եղանակն ինչպես է դրսևորվել:

Այս առումով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում մասն նշել, որ ստորադաս դատարանները հաստատված համարելով, որ Ռ.Բալասանյանը ձեռք է բերել տուժողների վստահությունը, պատշաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացրել Ռ.Գոնյանի և Հ.Ալոյանի ցուցմունքներն այն մասին, որ նախկինում Ռ.Բալասանյանի և իրենց միջև պարտքը վերադարձնելու մասին փաստաթուղթ գրելու հետ կապված նույնպես խնդիր է առաջացել, որը դրսևորվել է Ռ.Բալասանյանի կողմից մինչ այդ իրեն առձեռն տված գումարը ստանալու մասին ստացական գրելուց հրաժարվելով:

21.1. Անդրադառնալով Ռ.Բալասանյանին մեղսագրվող արարքում խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի առկայության մասին ստորադաս դատարանների հետևություններին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակազմի նշված տարրի առկայությունը ստորադաս դատարանները հիմնավորել են հետևյալով. «Դատարանը փաստում է, որ տուժողների գույքի նկատմամբ իրավունքին խարդախությամբ տիրանալու շահադիտական նպատակը և դիտավորությունը, պայմանավորված հափշտակության առարկայի՝ գույքի նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու առանձնահատկությամբ, ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի մոտ ծագել է ոչ թե վերոնշյալ պարտավորագիրը պահանջելուց և ստանալուց առաջ, այլ պարտավորության պատշաճ կատարմամբ փոխառության պայմանագրի դադարումից հետո ըստ էության ամբողջությամբ մարված նույն պարտավորագիրն անհիմն պատրվակով գործով տուժողներին չվերադարձնելու պահից, քանի որ Ռ.Բալասանյանն այն չի վերադարձրել շահադիտական նպատակով, մարված այդ պարտավորագրի օգտագործմամբ տուժողների հավելյալ գույքին խարդախությամբ տիրանալու դիտավորությամբ» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Մեջբերված հիմնավորումից հետևում է, որ ստորադաս դատարանները որպես դիտավորության և շահադիտական նպատակի ծագման պահ են ընդունել պատշաճ կատարմամբ փոխառության պայմանագրի դադարումից հետո ըստ էության ամբողջությամբ մարված պարտավորագիրն անհիմն պատրվակով գործով տու-

ժողովներին Ռ.Բալասանյանի կողմից չվերադարձնելու պահը:

Մյուս կողմից, Առաջին ատյանի դատարանը եզրահանգել է, որ «(...) պարտավորագրի բնօրինակը կամ նոր ստացականը տուժողներին չտրամադրելու, մարված պարտավորագիրը պահպանելու համար գործով ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը չի գործել քրեական օրենքով արգելված որևէ արարք և մինչև դատական կարգով այդ պարտավորագրի օգտագործման ուղղությամբ քայլեր ձեռնարկելը կողմերի փոխհարաբերություններն ենթակա էին կարգավորման, ենթադրաբար խախտված իրավունքները՝ վերականգնման, մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով» և որ «2011թ. սեպտեմբերի 7-ին Ռ.Բալասանյանը խարդախությամբ տուժողների առանձնապես խոշոր չափի այլ գույքի նկատմամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք ձեռք բերելու դիտավորությամբ մարված պարտավորագիրը ներկայացրել է առաջին ատյանի դատարան, որի փաստով այդ իրավահարաբերությունները դուրս են եկել մասնավոր իրավունքի կարգավորման տիրույթից, հետևաբար ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի հանցավոր գործողությունների հետևանքով Ռ.Դոնյանի և Հ.Ալոյանի խախտված սեփականության իրավունքը ենթակա է վերականգնման արդեն հանրային տիրույթում՝ քրեական և քրեադատավարական ընթացակարգով» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը): Դատարանի նման եզրահանգումից էլ հետևում է, որ մինչև հայցադիմումով դատարան դիմելը Ռ.Բալասանյանը քրեական օրենքով արգելված որևէ արարք չի գործել, տուժողների գույքը հափշտակելու դիտավորություն չի ունեցել, և տուժողների հետ նրա իրավահարաբերությունները ենթակա են եղել կարգավորման գուտ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով:

Վերոնշյալից հետևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի պատճառաբանությունների միջև առկա է ներքին հակասություն, որի արդյունքում պարզ չէ՝ ի վերջո որ պահից է ծագել տուժողներին խաբելու կամ նրանց վստահությունը չարաշահելու եղանակով նրանց գույքը հափշտակելու կամ դրա նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու ամբաստանյալի դիտավորությունը:

21.2. Սույն որոշման 18-19-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները Ռ.Բալասանյանին մեղսագրվող արարքում խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերի առկայությունը պարզելիս պատշաճ չեն գնահատել գործի բոլոր փաստական հանգամանքները, անտեսել են Վճռաբեկ դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքը, որի արդյունքում Ռ.Բալասանյանի կողմից տուժողների առանձնապես խոշոր չափերով գույքը խարդախությամբ հափշտակելու փորձ կատարելու մասին իրենց հետևությունները հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չեն հիմնավորել:

22. Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նաև արձանագրել, որ նախաքննական մարմինը Ռ.Բալասանյանին մեղադրանք է առաջադրել այն բանի համար, որ նա «վիագորված անձ Ս.Խաչատրյանի միջոցով (...) իրականությանը չհամապատասխանող տվյալներ ներկայացնելով՝ 151.500 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 56.165.565 ՀՀ դրամ գումարի չափով բռնագանձման պահանջի մասին

Դատական պրակտիկա

հայց է ներկայացրել (...) դատարան՝ խարդախության եղանակով փորձելով հափշտակել [տուժողներին] պատկանող առանձնապես խոշոր չափի գույքը» (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը), մինչդեռ ստորադաս դատարանները նրան մեղավոր են ճանաչել այն բանի համար, որ «(...) տուժողներ Ռոլանդ Դոնյանի և Համլետ Արոյանի վստահությունը չարաշահելու եղանակով խարդախությամբ սեփականության և այն հարկադրաբար պահանջելու իրավունք է ձեռք բերել վերջիններիս առանձնապես խոշոր չափի գույքի (...) նկատմամբ» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը): Այսինքն՝ ստորադաս դատարանները, փոփոխելով մեղադրանքի փաստական կողմի նկարագրությունը, հաստատված են համարել, որ Ռ.Բալասանյանը կատարել է ավարտված խարդախություն: Մինևույն ժամանակ Առաջին ատյանի դատարանը, արձանագրելով, որ «(...) իրավասու չէ իր նախաձեռնությամբ անդրադարձնալ ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի փոփոխմանը, քանի որ այդ պարագայում ևս դուրս կգա դատական քննության սահմաններից, ինչն անխուսափելիորեն կհանգեցնի ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանի վիճակի վատթարացմանը և վերջինիս պաշտպանության իրավունքի խախտման», փաստել է, որ «(...) ամբաստանյալ Ռ.Բալասանյանը քրեական պատասխանատվության և պատժի ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով» (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Այս առումով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում կրկնել իր նախադեպային որոշումներում ձևավորած և բազմիցս վերահաստատված այն դիրքորոշումը, որ կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի, ինչպես նաև գործի դատական քննության սահմանների առումով «մեղադրանք» հասկացությունը ներառում է նաև արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը: Թե՛ առաջին ատյանի դատարանը, թե՛ վերաքննիչ դատարանը և թե՛ վճռաբեկ դատարանն ամբաստանյալի կամ դատապարտյալի նկատմամբ գործը քննելիս և լուծելիս չեն կարող դուրս գալ նրան առաջադրված մեղադրանքի սահմաններից: Հակառակ դեպքում՝ կխախտվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով նախատեսված սկզբունքը՝ «Կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը և դրա ապահովումը» (տե՛ս Արթուր Սերոբյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2007 մարտի 30-ի թիվ ՎԲ-46/07 որոշումը, ի թիվս այլոց Արկաղի Պասյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի թիվ ՏԳ/0115/01/09 որոշման 23-րդ կետը):

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները, փոփոխելով Ռ.Բալասանյանին առաջադրված մեղադրանքի փաստական կողմի նկարագրությունը, մասնավորապես, հաստատված համարելով նրա կողմից ավարտված հանցագործություն կատարելը, դուրս են եկել մեղադրանքի սահմաններից՝ թույլ տալով Ռ.Բալասանյանի պաշտպանության իրավունքի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդված) խախտում:

24. Սույն որոշման 20.1-րդ, 21.2-րդ և 23-րդ կետերում շարադրված եզրահանգումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ Ռ.Բալասանյանի արարքում առկա են առանձնապես խոշոր չափերով խարդախության փորձի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի

34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ) հանցակազմի հատկանիշներ, հիմնավորված և պատճառաբանված չեն:

25. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները խախտել են ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածները, կայացրել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող, չհիմնավորված և չպատճառաբանված դատական ակտեր, ինչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն, քրեադատավարական օրենքի էական խախտում է:

Վերը նշված դատավարական իրավունքի խախտումները, որոնք կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, Վճռաբեկ դատարանին հիմք են տալիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիման վրա բեկանել Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Նոր քննության ընթացքում անհրաժեշտ է գործի հանգամանքների բազմակողմանի վերլուծության և գնահատման արդյունքում պարզել սույն որոշմամբ արձանագրված հակասությունները, վերացնել թույլ տրված թերությունները և դրանց արդյունքներով օրենքով սահմանված կարգով հանգել համապատասխան հետևության:

Հիմք ընդունելով «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2014 թվականի հունիսի 10-ի թիվ ՀՕ-48-Ն օրենքի 12-րդ հոդվածը և հաշվի առնելով, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը բերվել է մինչև 2014 թվականի հուլիսի 3-ը՝ Վճռաբեկ դատարանը ղեկավարվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ մինչև վկայակոչված օրենքի ուժի մեջ մտնելը (2014 թվականի հուլիսի 3-ը) գործող խմբագրությամբ:

Ուստի ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Ռ-ուդիկ Լազրի Բալասանյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2014 թվականի մարտի 31-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2014 թվականի հունիսի 5-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դադարում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

BOARD OF DIRECTORS AS A GENERAL MANAGEMENT BODY OF THE CORPORATE-TYPE ENTITIES

VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF YEREVAN STATE UNIVERSITY,
DOCTOR OF SCIENCES (LAW)

One of the basic problems of modern corporate law is natural and expedient activity of the corporation's governing bodies, as well as mutual control of acting mechanisms' expedient control. Taking into consideration the mentioned fact, the author in this article has investigated the nature and functions of the board, has identified unfailing activities support of the board "in emergency situations," implementation of authorities, theoretical and practical issues related to responsibility of its members, and has been presented appropriate offers directed to meet these challenges.

Keywords: corporate governance, board of directors, members of the board and chairman, labor contract, governing bodies' authorities and responsibilities.

СОВЕТ КАК ОРГАН ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА КОРПОРАТИВНОГО ТИПА, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЙ ОБЩЕЕ РУКОВОДСТВО

ВАГРАМ АВЕТИСЯН
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Одной из настоящих основных задач современного корпоративного права является естественная и целесообразная деятельность руководящих органов корпорации, а также взаимный контроль основных задач обеспечения действующих механизмов. Учитывая данное обстоятельство в этой статье со стороны автора изучены характер и функции совета, выявлены обеспечение непрерывной деятельности совета "в чрезвычайных обстоятельствах", осуществление полномочий, основные теоретические и практические задачи связанные с ответственностью членов совета, были представлены соответствующие предложения направленные для решения этих задач.

Ключевые слова: корпоративное руководство, совет директоров, члены совета и председатель, трудовой договор, полномочия и ответственность органов управления

Բանալի բառեր – կորպորատիվ կառավարում, տնօրենների խորհուրդ, խորհրդի անդամներ և նախագահ, աշխատանքային պայմանագիր, կառավարման մարմինների լիազորություններ և պատասխանատվություն

RESUME - PEZYOME

SOME PROBLEMS OF THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS AND DEFINING THE OBLIGATIONS OF SHAREHOLDERS' (PARTICIPANTS') OF THE JOINT STOCK LIMITED LIABILITY COMPANIES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

**VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF YEREVAN STATE UNIVERSITY,
DOCTOR OF SCIENCES (LAW)**

Ensuring the normal activities of legal entities of corporate type, the balance of the corporation and the rights of members of the corporation, as well as in the implementation and protection of these rights are of prime importance to strengthen the proper rights and obligations of legal entities of a corporate type and identify theoretical and practical problems existing in their implementation. Taking the following into consideration - the author in this article has examined the theoretical and practical problems related to the definition of the rights and obligations of shareholders (participants), purchase of shares, the output of the company member, the removal of member from the company, responsibilities, member of the corporation, have been provided appropriate proposals aimed at their solution.

Keywords: rights and responsibilities of shareholder and member, the purchase of shares, to output from the company, to remove from the company, responsibilities of the members of the corporation

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ АКЦИОНЕРОВ (УЧАСТНИКОВ) АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ В РА

**ВАГРАМ АВЕТИСЯН
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ, ДОКТОР
ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Обеспечение нормальной деятельности юридических лиц корпоративного типа, равновесие корпорации и прав участников корпорации, а также в вопросах реализации и защите этих прав главное значение имеют надлежащее укрепление прав и обязанностей юридических лиц корпоративного типа и выявление теоретических и практических задач, имеющих при их реализации. Учитывая данное обстоятельство - со стороны автора в этой статье были изучены теоретические и практические задачи связанные с определением прав и обязанностей акционера (участника), приобретением акций, выхода участника из общества, удалением участника из общества, обязанностей участника корпорации, были предоставлены соответствующие предложения направленные на их решение.

Ключевые слова: права и обязанности акционера и участника, приобретение акций, выход из общества, удаление из общества, обязанности участника корпорации

Բանալի բառեր - բաժնետիրոջ ու մասնակցի իրավունքներ և պարտականություններ, բաժնետոմսերի ձեռքբերում, ընկերությունից դուրս գալ, ընկերությունից հեռացնել, կորպորացիայի մասնակցի պարտականություններ

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 – 4 (189 – 190)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՐՈՄԵ

LEGAL FRAMEWORK AND REGULATORY ISSUES OF ADVERTISEMENT DISTRIBUTED VIA MOBILE COMMUNICATION

LEVON SARGIZOV

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) STATE UNIVERSITY**

This article focuses on the issue of regulation and legal framework of advertising distributed via mobile communication, in particular, the Paper presents the international best practice on this issue, as well as addresses the legality and procedures of applying sanctions on SMS advertisement producers, advertisers, and advertisement transmitters. The author has also recommended legislative amendments concerning to this issue.

Keywords: advertising, advertiser, advertisement producer, personal data, compensation for moral damage.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЗАДАЧИ РЕКЛАМЫ, РАСПРОСТРАНЯЕМОЙ С ПОМОЩЬЮ МОБИЛЬНОЙ СВЯЗИ

ЛЕВОН САРГИЗОВ

**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Данная статья посвящена вопросу правового регулирования и существующих задачах рекламы, распространяемой с помощью мобильной связи, в частности, в работе представлен международный опыт по этому вопросу, а также рассматриваются правомерность действий производителей СМС-рекламы, рекламодателей и рекламоносителей и порядок привлечения к ответственности. Автором также представлены соответствующие предложения по изменению законодательства.

Ключевые слова: реклама, рекламодатель, рекламопроизводитель, индивидуальные данные, возмещение морального вреда

Բանալի բառեր - գովազդ, գովազդատու, գովազդ արտադրող, անհատական տվյալներ, բարոյական վնասի հատուցում

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE LISBON LEGAL REGIME OF INTERNATIONAL AGREEMENTS CONCLUSION BY THE EUROPEAN UNION

**ARMAN SARGSYAN
ASSISTANT OF THE CHAIR OF EUROPEAN
AND INTERNATIONAL LAW OF THE YSU,
PhD IN LAW**

This article is dedicated to the research of the current legal framework of international agreement conclusion by the European Union. The article aims to discuss the main changes made by Lisbon Treaty 2007 and its impact on institutional system in the sphere of international agreement conclusion by the European Union. Namely, the author concludes that the Lisbon Treaty has made drastic changes in this sphere and has broadly extended the competences of European Parliament endowing the latter with considerable role in the process of international agreement conclusion by the European Union. Although the research shows that the main role still belongs to EU Council through which the member states continue to control the process of international agreement conclusion by the European Union.

Keywords: European Union, international agreements, Lisbon Treaty, EU Council, European Parliament, ratification, member states

ЛИССАБОНСКИЙ ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ЗАКЛЮЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

**АРМАН САРГСЯН
АСИСТЕНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Эта статья посвящена исследованию текущей правовой базы заключения международных договоров Европейским Союзом. Статья призвана обсудить основные изменения Лиссабонского договора 2007г. и его влияние на институциональной системы в сфере заключения международных договоров Европейским Союзом. А именно автор приходит к выводу, что Лиссабонский договор сделал радикальные изменения в этой сфере и широко расширил полномочия Европейского парламента, наделяя последнюю значительной ролю в процессе заключения международных договоров Европейским Союзом. Хотя исследования показывают, что основная роль по-прежнему принадлежит Совету ЕС, через который государства-члены продолжают контролировать процесс заключения международных договоров Европейским Союзом.

Ключевые слова: Европейский Союз, международные договора, Лиссабонский Договор, Совет ЕС, Европейский Парламент, ратификация, государства-члены

Բանալի բառեր - Եվրոպական միություն, միջազգային պայմանագրեր, Լիսաբոնի պայմանագիր, ԵՄ Խորհուրդ, Եվրոպական խորհրդարան, վավերացում, անդամ պետություններ

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

YUSUQIAN
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

UNIDROIT PRINCIPLES: LEGAL NATURE AND ROLE IN THE REGULATION OF TRANSNATIONAL COMMERCIAL RELATIONS

SATENIK HARUTYUNYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

The article discloses the concept of the legal status and the nature of the UNIDROIT Principles as one of the sources of modern transnational trade law. The author emphasizes the special importance of the UNIDROIT Principles as an innovative unified document which contains provisions that reflect the latest trends in international trade. A number of international awards, in which there is a reference to the UNIDROIT Principles, were analyzed.

Keywords: Transnational law, lex mercatoria, UNIDROIT Principles, unification, private international law

ПРИНЦИПЫ УНИДРУА: ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И РОЛЬ В РЕГУЛИРОВАНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ КОММЕРЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

САТЕНИК АРУТЮНЯН
**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В статье раскрывается понятие, правовой статус и сущность Принципов УНИДРУА как одного из источников современного транснационального торгового права. Подчеркивается особое значение Принципов УНИДРУА как инновационного унифицированного документа, в котором содержатся положения, отражающие последние тенденции развития международной торговли. Проведен анализ ряда международных арбитражных решений, в которых имеется отсылка к Принципам УНИДРУА.

Ключевые слова: Транснациональное право, lex mercatoria, Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА, международное частное право, унификация

Բանալի բառեր - տրանսնացիոնալ իրավունք, lex mercatoria, ՌՒՆԻԴՐՈՒԿ սկզբունքներ, միջազգային մասնավոր իրավունք, ունիֆիկացիա

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

POSITIVE LEGAL RESPONSIBILITY CONCEPTS AND FEATURES

ARSEN HAMNARDZUMYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF NAS OF THE RA**

Taking responsibility for the illegal behavior of legal subjects and putting into scientific circulation category of positive responsibility enriches the theory liability. Parallel to the independent significance of this task, there is given an opportunity profoundly and fully understand the nature, meaning and significance of the retrospective (negative) liability.

The aim of the retrospective responsibility is not only a just punishment of non-legal behavior (crime), as well as in the present and in the future a stimulating effect on the behavior of legal subjects.

In legal behavior the positive responsibility is an important regulator of social relations and an essential element of the mechanism of the effect of law. In the legal regulation the main task is the acquisition of legal behavior.

Keywords: positive legal responsibility, responsibility of illegal behavior, legal awareness.

ПОЗИТИВНАЯ (ПОЛОЖИТЕЛЬНАЯ) ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ

АРСЕН АМБАРՇՄՅԱՆ

**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

Принятие ответственности за незаконное поведение субъектов права и ввод в научный оборот категории положительной ответственности обогащает теорию ответственности.

Параллельно к самостоятельному значению этой задачи, предоставляется возможность глубоко и полностью понимать характер, смысл и значение ретроспективной /негативной/ ответственности.

Целью ретроспективной ответственности является не только справедливое наказание неправомерного поведения /правонарушение/, а так же как в настоящем времени так и в будущем стимулирующее влияние на поведение субъектов права.

В правовом поведении позитивная ответственность является важным регулятором общественных отношений и существенным элементом механизма влияния права.

В правовом урегулировании главным является приобретение правового поведения.

Ключевые слова: позитивная юридическая ответственность, ответственность правового поведения, правосознание

Բանալի բառեր - պոզիտիվ իրավաբանական պատասխանատվություն, իրավաչափ վարքագծի պատասխանատվություն, իրավագիտակցություն

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 թ. 3 - 4 (189 - 190)

ՊՍՏԱՎԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZIOME

HUMAN RIGHTS AND SOCIAL STATE

ARTAK MANUKYAN

RA NAS PHILOSOPHY, SOCIOLOGY

AND LAW INSTITUTE'S APPLICANT,

CHIEF SPECIALIST OF THE DIVISION OF LEGAL ADVISES OF THE JURIDICAL DEPARTMENT OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE RA

The problem of social protection acquires special priority during transition period for the state, especially in situations of crisis management. Moreover, the European experience shows that the social function of state particularly emphasized and constitutionally entrenched in the period of structural reforms, since the main objective of these reforms is the man - the satisfaction of his needs.

Consequently, the main task of the state in transition period (including Republic of Armenia) is to balance the process of transition to market relations in reliable system of social protection. Otherwise, there will be distorted any economic reform, especially if the aim of the latter is the creation of normal market economy based on fair competition.

1st article of the Constitution of the Republic of Armenia, describing the Republic of Armenia as a social state, determines the direction of the activities of its government-to-person, emphasizes their mission to support the socially unprotected citizens.

Keywords: social, state, social protection, the transition period to market relations

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА И СОЦИАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО

АРТАК МАНУКЯН

СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,

СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА,

ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ ОТДЕЛА ЮРИДИЧЕСКОЙ

КОНСУЛЬТАЦИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ДЕПАРТАМЕНТА

НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА

Вопрос социальной защищенности для государства получает особый приоритет в переходный период, в частности в ситуациях кризисного управления. Более того, опыт европейских государств свидетельствует, что социальная функция государства особо подчеркнута и конституционно закреплена в период структурных реформ, поскольку главная цель таких реформ — человек, удовлетворение его потребностей. Следовательно, главная задача переходного периода государства, в том числе Республики Армения, это уравновесить процесс перехода рыночных отношений с надежной системой социальной защищенности. В противном случае, будет искажен, вплоть до экономической угрозы любой реформы, особенно если цель последнего является создание нормальной рыночной экономики на основе здоровой конкуренции. Статья первая Конституции РА, характеризующая Республику Армения как социальное государство, предопределяет направление деятельности его правительства к человеку, подчеркивает их миссию поддержать социально незащищенных граждан. Это и есть социальная суть государства и его гуманитарный потенциал.

Ключевые слова: социальное государство, социальная защищенность, процесс перехода к рыночным отношениям

Բանալի բառեր - սոցիալական, պետություն, սոցիալական պաշտպանվածություն, շուկայական հարաբերություններին անցնելու գործընթաց

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE CLASSIFICATION OF THE SEXUAL CRIMES AGAINST CHILDREN

DAVIT TUMASYAN

**SENIOR INVESTIGATOR FOR PARTICULARLY IMPORTANT CASES IN
DEPARTMENT TO ASSIST INVESTIGATION OF CRIMINAL CASES OF
THE RA INVESTIGATIVE COMMITTEE,
PhD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR**

The classification of the sexual crimes is carried out on various grounds and criteria, but most authors are unanimous in the opinion that the classification of sexual crimes should be based on the age-appropriate victim. The specificity of sexual crimes against children bears the specificity of the classifications of these crimes. The author proposes the classification of sexual crimes against children, based on the age and psychological characteristics of children. The correct classification of the crimes of this category is intended to a correct evaluation of the act itself and a determination of the range of certain criminal consequences of these acts. Besides, the classification of sexual crimes against children is necessary for the analysis and a subsequent timely prevention of these crimes.

Keywords: sexual crimes, classification of crimes, specification of sexual crimes against children, age and psychological characteristics.

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОЛОВЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ДЕТЕЙ

ДАВИД ТУМАСЯН

**СТАРШИЙ СЛЕДОВАТЕЛЬ ПО ОСОБО ВАЖНЫМ ДЕЛАМ
УПРАВЛЕНИЯ ПО СОДЕЙСТВИЮ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ
ДЕЛ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ**

Классификация половых преступлений осуществляется по различным признакам и критериям, но большинство авторов едины во мнении, что классификация половых преступлений должна осуществляться с учетом возрастных особенностей потерпевшего (ей). Специфика половых преступлений в отношении детей порождает и специфику классификаций данных преступлений. Автором предлагается классификация половых преступлений против детей, основанная на возрастных и психологических особенностях детей. Правильная классификация преступлений данной категории преследует цель правильной оценки самого деяния и определения круга некоторых уголовно-правовых последствий данных деяний. Кроме того, классификация половых преступлений против детей необходима для анализа и последующего своевременного предупреждения данных преступлений.

Ключевые слова: половые преступления, классификация преступлений, специфика половых преступлений, преступления против детей, возрастные и психологические особенности

Բանալի բառեր - սեռական հանցագործություններ, հանցագործության որակավորում, երեխաների դեմ ուղղված սեռական հանցագործությունների առանձնահատկությունը, տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկությունները

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 թ. 3 - 4 (189 - 190)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZÜME

VIOLATION OF REGULATION RULES OF SERVICEMEN RELATIONS IN CASE OF INFERIORITY (SUBORDINATION) RELATIONS ABSENCE BETWEEN THEM (QUALIFYING BASIC PROBLEMS)

**ARTAK MNACAKANYAN
SENIOR INSPECTOR OF HEADQUARTERS OF RA POLICY,
CAPTAIN OF RA POLICY,
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

One of the most important purposes of scientific article is studying of legal-apply practice, in result of which were revealed qualifying disputable cases of courts of planned deeds by 359 article of the Criminal code of the RA. In professional literature and legal-apply practice is existing such approach that all crimes conducted in the area of the military unit are directed against military service, which leads to wrong qualifying of crimes conducted in military unit. By our opinion, in legal apply-practice should be excluded that approach where all crimes conducted in military unit by servicemen are considered as military crime.

Keywords: serviceman, regulation rules, military unit, violence, object, misdemeanor

НАРУШЕНИЯ ЧАРТЕРНЫХ ПРАВИЛ В ОТНОШЕНИЯХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПРИ ОТСУТСТВИИ ПОДЧИНЕННЫХ (СУБОРДИНАЦИОННЫХ) ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ НИМИ (КВАЛИФИЦИРУЮЩИЕ БАЗОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ)

**АРТАК МНАЦАКАНЯН
СТАРШИЙ ИНСПЕКТОР ПОЛИЦЕЙСКОГО ШТАБА РА,
КАПИТАН ПОЛИЦИИ РА,
СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Одна из главных целей научной статьи изучение правовой-применяемой практики, в результате чего обнаружены спорные случаи квалифицированных дел судов предусмотренных 359-ей статьей, Криминальным кодексом РА. В профессиональной литературе и в правовой-применяемой практике существует такой подход, что все преступления совершенные в местности военного участка, направлены против военной службы, которое приводит к неправильной квалификации преступлений совершенных в военном участке. По нашему мнению в правовой-применяемой практике нужно исключить тот подход, что все преступления совершенные военными служащими в военном участке считаются военными преступлениями.

Ключевые слова: военнослужащий, чартерные правила, военный участок, насилие, объект, проступок

Բանալի բառեր - զինծառայող, կանոնադրարային կանոններ, զորամաս, բռնություն, օբյեկտ, զանգանք

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

ISSUES CONNECTED WITH THE RIGHT TO ACCESS TO APPELLATE COURT FROM THE PERSPECTIVE OF THE REQUIREMENTS OF THE EUROPEAN CONVENTION

SARGIS TERZIKYAN

**RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY, FACULTY OF LAW,
DEPARTMENT OF CRIMINAL LAW AND CRIMINAL TRIAL LAW,
PHD CANDIDATE,
HUMAN RIGHTS DEFENDERS STAFF: LEADING SPECIALIST**

This article deals with the essence of appeal proceedings, including the regulations of appellate procedure stipulated in the Draft of the Criminal Procedural Code of RA, as well as the problems of access to the court of appeal in the context of the requirements of the European Convention on Human Rights. The Author presents the role and importance of appellate procedure in the judicial system, and based on the current legal situation, makes recommendations to improve the institute of appeal in the Russian Federation and the Republic of Armenia.

Keywords: criminal process, appellate procedure, access to court, appeal of judgments and decisions.

ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ В СУДЕ АПЕЛЛЯЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ В РА И РФ, В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ

САРГИС ТЕРЗИКЯН

**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В рамках данной научной статьи рассматривается сущность апелляционного производства, в том числе по проекту нового УПК РА, а также проблемы доступа в апелляционную инстанцию в контексте требований Европейской конвенции по правам человека. Автор в данной работе показывает важность и значение апелляционной инстанции в судебной системе, а также основываясь на нынешней правовой ситуации представляет рекомендации по усовершенствованию института апелляции в РФ и РА.

Ключевые слова: уголовный процесс, апелляционное производство, доступ к правосудию, обжалование и пересмотр приговоров и решений

Բանալի բառեր - քրեական դատավարություն, վերաքննիչ վարույթ, արդարադատության մատչելիություն, դատավճիռների և որոշումների բողոքարկում և վերանայում

ՄԱՍԸ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՄԱՍԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

THE CONCEPT OF THE TOTAL RESPONSE AND REGULATION MEASURES OF STATE PROTECTION OF PERSONS INVOLVED IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ARMEN MURADYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

The author of this article presented the results of studies on the protection of persons involved in criminal proceedings. There is no doubt that development can be achieved in each institute isledovanie Legal Basis of the institution, as a result of which it becomes apparent error and the way to overcome these errors.

Keywords: state protection, person involved in criminal proceeding, measures of protection

ПОНЯТИЕ, ОБЩЕЕ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЗАЩИТЫ ЛИЦ, УЧАСТВУЮЩИХ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

АРМЕН МУРАДЯН
**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Автором этой статьи были представлены результаты исследования по вопросам охраны лиц, участвующих в уголовном процессе. Не вызывает сомнения тот факт, что развитие может быть достигнуто в каждом правовом институте исследованием данного института, в результате которого становится очевидными ошибки и путь преодоления этих ошибок.

Ключевые слова: лицо участвующий в уголовном процессе, государственная защита, меры защиты, свидетель, потерпевший

Բանալի բառեր - դատավարությանը մասնակցող անձ, պետական պաշտպանություն, պաշտպանության միջոցներ, վկա, տուժող

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME PROBLEMS OF ACQUITTALS IN CRIMINAL PROCEDURE OF ARMENIA

JOHN HAYRAPETYAN

**ASSISTANT TO A JUDGE AT CASSATION COURT OF ARMENIA,
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

In the scientific article, the author reveals the concept of acquittal in a criminal trial of Armenia. The author states that the number of acquittals depends on criminal policy of the higher courts and is a quality indicator of the justice system of the country. The article also systematized and disclosed acquittal grounds, which, being clearly established by procedural law in practice applied by the courts in different ways. The author points out that, in spite of the grounds specified by the court in acquittal judgment person acquires the right to be rehabilitated, but depending on the specified base legal implications and destiny some of the issues in the criminal process may vary. In addition, the author indicates that the dropping a charge by prosecutor in court is not a separate base of acquittal, but only a prerequisite for it.

Keywords: Judgment, acquittal, base of acquittal, justified, disposition of judgment

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПОСТАНОВЛЕНИЯ ОПРАВДАТЕЛЬНОГО ПРИГОВОРА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ДЖОН АЙРАПЕТЯН

**ПОМОЩНИК СУДЬИ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО)
УНИВЕРСИТЕТА**

В научной статье автор раскрывает понятие оправдательного приговора в уголовном процессе Республики Армения. Автор констатирует, что количество вынесенных в стране оправдательных приговоров зависит от уголовной политики вышестоящих судов и является показателем качества системы правосудия страны. В статье так же систематизируются и раскрываются основания вынесения оправдательного приговора, которые будучи четко установлены процессуальным законом на практике применяются судами по-разному. Автор указывает, что, несмотря на основание, указанное судом в оправдательном приговоре лицо приобретает право на реабилитацию, но в зависимости от указанного основание могут различаться правовые последствия и судьба некоторых вопросов в уголовном процессе. Кроме этого, автор указывает, что отказ прокурора от обвинения в суде не является отдельным основаниям оправдания, а лишь предпосылкой постановления оправдательного приговора.

Ключевые слова: приговор, оправдание, основания оправдания, постановление приговора

Բանալի բառեր - դատավճիռ, արդարացում, արդարացման հիմքեր, դատավճիռ կայացնել

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 թ. 3 - 4 (189 - 190)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԺՃԱՆՈՒԹՅԱՆ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

PROBLEMS ASSOCIATED WITH LIMITS OF REVISION OF JUDICIAL ACTS OF THE COURTS OF GENERAL JURISDICTION BY THE COURT OF APPEAL OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

VAHAGN GRIGORYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR
OF CIVIL PROSEDURE OF THE YSU**

Problems associated with limits of revision of judicial acts of the courts of general jurisdiction by the Court of Appeal of the Republic of Armenia - The article is devoted to the limits of revision of the decisions of the courts of general jurisdiction by the Court of Appeal (the limit of the proceedings in the Court of Appeal). In this article the author discusses the processual requirement for the Court of Appeal to consider the case within the limits of the appeal. The concepts of the "basis of the appeal" and the "grounding of the appeal" are disclosed in this article. Several problems concerning the requirement for the Court of Appeal to consider the case within the limits of the appeal are discussed in this article. Furthermore, the article contains the legal regulation of this issue in several foreign countries. As a result, the author suggests amendments to the articles 210, 212, 219 and 220 of the Civil Procedure Code of the Republic of Armenia.

Keywords: limits of the proceedings in the Court of Appeal, basis of the appeal, grounding of the appeal, arguments of the appeal

РЯД ПРОБЛЕМ СВЯЗАННЫХ С ПРЕДЕЛАМИ ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ АКТОВ СУДОВ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ АПЕЛЛЯЦИОННЫМ СУДОМ РА

ВААГН ГРИГОРЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА ЕГУ

Статья посвящена пределам пересмотра решения суда общей юрисдикции апелляционным судом (пределам рассмотрения дела в суде апелляционной инстанции). В статье рассмотрено процессуальное требование рассмотрения дела в апелляционной инстанции в рамках апелляционной жалобы, раскрыты понятия "основы апелляционной жалобы" и "обоснования апелляционной жалобы", выявлены некоторые проблемы связанные с требованием рассматривания дела в апелляционной инстанции в рамках основ и обоснований апелляционной жалобы. В статье также представлено правовое регулирование данного вопроса в некоторых зарубежных странах. В результате, автор предлагает внести поправки к статьям 210, 212, 219 и 220 Гражданско-процессуального кодекса РА.

Ключевые слова: пределы рассмотрения дела в суде апелляционной инстанции, основы апелляционной жалобы, обоснования апелляционной жалобы, аргументы апелляционной жалобы

Բանալի բառեր - վերաքննության սահմաններ, վերաքննիչ բողոքի հիմքեր, վերաքննիչ բողոքի հիմնավորումներ, վերաքննիչ բողոքի փաստարկներ

RESUME - PEZÜME

SOME PROBLEMS CONNECTED WITH ACKNOWLEDGMENT OF A CITIZEN MISSING OR DEAD

VARDAN VARDANYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE EUROPEAN
REGIONAL ACADEMY**

In this article the author studied legislative omissions available in the problem of examination of cases being instituted by the order of special proceedings based on acknowledgment of a citizen missing or dead, which are reflected on completeness and reasonableness of the made decisions. In the result the article's author concluded that the chapter 31 of the Civil Procedure Code of RA is subject to radical reconstruction.

Keywords: ownerless property, owner, property rights, real Estate, evidence, court, judicial practice, European Convention, the legal system, special proceedings

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ПРИЗНАНИЕМ ГРАЖДАНИНА БЕЗ ВЕСТИ ОТСУТСТВУЮЩИМ И ПРИЗНАНИЕМ ГРАЖДАНИНА УМЕРШИМ

ВАРДАН ВАРДАНЫАН
АСПИРАНТ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ

В данной статье автор изучил законодательные упущения, имеющиеся в проблеме рассмотрения дел, которые были возбуждены в порядке особого производства на основании признания гражданина без вести отсутствующим и признания гражданина умершим, которые отражаются на целостность и обоснованность вынесенных приговоров. В результате анализа автор статьи пришел к заключению, что глава 31 Гражданско-Процессуального Кодекса РА подлежит радикальной реконструкции.

Ключевые слова: безхозяйное имущество, собственник, право собственности, недвижимость, доказательство, суд, судебная практика, Европейская конвенция, правовая система, особое производство

Բանալի բառեր - տիրազուրկ գույք, սեփականատեր, սեփականության իրավունք, անշարժ գույք, ապացույց, դատարան, դատական պրակտիկա, Եվրոպական կոնվենցիա, իրավական համակարգ, հատուկ վարույթ

ՄԱՐՏ – ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

155

Թեւավոր խոսքեր

Իմաստուն մարդկանց արարքները թելադրված են խելքով, ավելի քիչ խելամիտներինը՝ փորձով, ամենատգետներինը՝ անհրաժեշտությամբ, կենդանիներինը՝ բնությամբ:

ՑԻՑԵՐՈՆ

Մարդիկ ապրում են արարքներով, այլ ոչ թե գաղափարներով:

Ա. ՖՐԱՆՍ

Մարդիկ կարծում են, թե իրենց արատներն ու առաքինությունները դրսևորվում են միայն իրենց արարքներում՝ չնկատելով, որ թե արատը և թե՛ առաքինությունը ամեն պահ իրենց մասին զգալ են տալիս իրենց շնչով:

Ռ. ԷՄԵՐՍՈՆ

Պատշաճությունը ամենաքիչ կարևորն է հասարակության բոլոր օրենքներից և առավել հարգվածը:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Հասարակությունը լոկ մարդկանց արարքներով կարող է դատել նրանց առաքինության մասին:

Կ. ՀԵԼՎԵՑԻՈՒՍ

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2015 3 - 4 (189 - 190)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

156

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,

* ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն,
Երևան, Արովյան 36

հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am